

DUP.

Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston tutkimuksia 2002

Tommi Lindh

TÖÖLÖLÄISFUNKTIONALISMIN NELJÄ VAIHETTA

Tekniikan lisensiaatin tutkinnon suorittamiseksi laadittu tutkimus, jonka ohjaajana on toiminut professori Vilhelm Helander.

Arkkitehtuurin historia

Arkkitehtiosasto

Teknillinen korkeakoulu

Espoo 2002

71.5 HELSINKI 14. KAUP. OSA

ev. ministeri

Valmistuttuani arkkitehdiksi vuonna 1993 ehdotti arkkitehtuurin historian professori Vilhelm Helander, että jatkaisin opintojani diplomityöni aihepiiriä¹ sivuten. Työn käynnistämiseen tarjoutui mahdollisuus Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosastolla kahdeksan kuukauden osa-aikaisena tutkimusapulaisena.

Etsiessäni Taka-Töölöä koskevaa aineistoa Helsingin kaupunginmuseosta tarjosi tutkija Mikko Härö – kun aineistoa ei ollut – minulle toimeksiantoa, johon sisältyi Taka-Töölön, Laakson ja Ruskeasuon kaupunginosien inventointi ja mahdollinen inventointimenetelmän kehittäminen. Omassa arkkitehtitoimistossa tehty inventointityö, johon osallistuivat taidehistorioitsijat Jyrki Lammi ja Laura Tuominen valmistui joulukuussa 1993. Inventoinnista tuli tutkimukseni lähdeaineiston perusta ja toimiston ensimmäinen suurempi työ. Inventointimenetelmän kehittäminen tapahtui kuitenkin pääasiassa vasta seuraavana vuonna, jolloin teimme Jyrki Lammin ja FM Antti Veltheimin kanssa Kallion ja Alppiharjun kaupunginosien inventoinnin. Inventoinnin kehitystyö liittyi läheisesti tässä lissensiaattiyössä tekemiini rakennetun ympäristön analyysihin.

Työ alkoi melko pitkään kestäneellä materiaalin keruuvaiheella (1993–1994), jonka jälkeen tein runsaasti kaavioita, teemakarttoja, kortteli- ja asuntopohjia ilman varsinaista tutkimusongelmaa – ellei ”mitä töölöläisfunktionalismi on?” -kysymystä sellaisena voida pitää. Vähitellen aineistosta kuitenkin siivilöityi kiinnostava kaupunkikuvan ja rakennustyyppien muuttumisen tarina, jonka taustalla on kysymys ”miten kaupunkimainen asuntorakentaminen voi olla funktionalistista?”²

¹ Tennispalatsin rakennushistoria sekä korjaus- ja käyttösuunnitelma sisälsi lyhyen kuvauksen arkkitehtiylioppilas Helge Lundströmin urasta pääkaupungin asuinkerrostalojen suunnittelijana.

Vastaus kysymykseen voisi olla ”olemalla töölöläistä”. Tutkimus pyrkii kertomaan nykyisin uudelleen muotiin tulleiden modernien urbaanien korttelityyppien syntyvaiheista. *Töölöläisfunktionalismin neljä vaihetta* -nimi perustuu havaintoon, että Taka-Töölön asuntokorttelit jakaantuvat neljään päätyyppiin suljetusta korttelista avoimeen. Aluksi ainoastaan kaavalisena pitämäni jako täsmentyi myöhemmin koskemaan osittain myös rakennuksia ja lopulta asuntojakin.

Haluan kiittää erityisesti työn ohjaajaa, professori Helanderia, jolta olen saanut ratkaisevan tärkeitä neuvoja tutkimustyössä sekä apua rahoituksen järjestelyissä. Lisäksi haluan kiittää jo mainittujen yhteistyökumppaneiden lisäksi arkkitehti Frans Lybeckiä, joka osallistui merkittävällä panoksella esimerkiksi kortteleiden visualisointiin, arkkitehti Jouni Multimäkeä, joka keksi työlleni nimen ja auttoi kestävästi osan jatko-opinnoista, tutkijoita Irma Lounatvuorta ja Sinikka Joutsalmea sekä arkkitehteja Marianne Lehtimäkeä, Tuija Lindiä ja Aino Niskasta, jotka viimeistelyvaiheessa kommentoivat työtäni sekä sisärsäntäni Ilona Lindhiä ja puolisoani Hanna Nevanlinnaa, jotka eri vaiheissa oikolukivat tekstiäni. Erityiskiitos kuuluu myös dosentti Renja Suominen-Kokkoselle ja tkl Mikael Sundmanille, jotka suostuivat toimimaan työni esitarkastajina. Kiitän myös kaikkia muita mukana olleita³ saamastani avusta.

Olen saanut tutkimustyöhöni apurahaa Teknilliseltä korkeakoululta, Jenny ja Antti Wihurin rahastolta ja Helsingin kaupungilta.

Helsingissä 30.9.2002
Tommi Lindh

² Funktionalismin avainsanoja olivat edistys, hygienia, valo, ilma, vihreys, tehokkuus, tuottavuus, standardointi ja kustannusten minimointi. — Juntto 1990, s. 173.

³ Joukkoon kuuluvat haastatellut henkilöt, joista on lista tämän tutkimuksen lähdetiedoissa. Haastattelujen yhteydessä karttui myös merkittävä määrä materiaalia, josta osa on liitetty tähän työhön kuvamateriaaliksi. Tarkempi luettelo lähteistä lopussa.

SISÄLTÖ

ESIPUHE	4
SISÄLTÖ	7
1. JOHDANTO	9
Terminologiaa	13
2. LÄHTÖKOHDAT	17
Tutkimusongelma	17
Tutkimusmenetelmä	18
Tutkimuksen rajaus	19
Tutkimuksen tarkoitus	26
3. TÖÖLÖN KAAVOITUKSEN HISTORIAA	29
Töölö ennen asemakaavaa	29
Töölön asemakaavan syntyhistoriaa	33
Töölön asemakaavan muutokset 1930-luvulla	43
4. FUNKTIONALISTINEN KAUPUNKIRAKENTAMINEN TAKA-TÖÖLÖSSÄ	47
Taka-Töölön kerrostalorakentamisen neljä vaihetta	48
Rakennuttajat ja urakoitsijat	58
Suunnittelijat	61
Taka-Töölön rakentamisen saama kritiikki	79
5. NELJÄ ESIMERKKIKORTTELIA	83
Korttelityypit	83
Kerrostalo-tyypit	90
Yksityiskohtia	92
Asunnot ja huonetilat	98
6. ESIKUVIA JA RINNAKKAISILMIÖITÄ	109
Kansainväliset arkkitehtuurivirtaukset 1920- ja 1930-luvuilla	109
Funktionalistinen asemakaavoitus ja rakentaminen Saksassa	117
Varhaiset funktionalistiset asuinalueet Tukholmassa	122
Kerrostaloalueiden rakentaminen Suomessa 1930-luvulla	127
Esikuvien vaikutus Suomessa	133
7. JOHTOPÄÄTÖKSET	137
Esikuvien vaikutus Taka-Töölön rakentamisessa	137
Asemakaavoituksen muutos 1930-luvulla	139
Kerrostaloarkkitehtuurin ominaispiirteitä	141
Korjausrakentaminen esimerkkien valossa	143
Tutkimuksen tavoitteiden toteutuminen	144
Jatkotutkimuksen aiheita	145
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	147
LIITTEET	157

1. JOHDANTO

Tutkimisen lähtökohtana oli vuonna 1993 valmistunut diplomityöni *Tennispalatsi, rakennushistoria sekä korjaus- ja käyttösuunnitelma*, johon liittyen tein ensimmäiset kartoitukset Tennispalatsin suunnittelijan, Helge Lundströmin muista töistä Helsingissä. Tuolloin osoittautui, että vaikka Tennispalatsi onkin Lundströmin tunnetuin suunnitelma, käsittää hänen mit-tava elämäntyönsä yli 200 pääasiassa 1930- ja 1940-luvuilla valmistunutta asuinkerrostaloa eri puolilla Helsinkiä. Hätkähdyttävää oli huomata kuinka harva Lundströmin suunnitelma julkaistiin esimerkiksi alan lehdissä. Hilding Ekelundin päätoimittajakauden (1930–1934) Arkkitehti-lehdissä sai pari Lundströmin työtä puolen sivun mittaiset maininnat kuvineen.¹ Muutoin Lundström jäi lähes kokonaan vaille mainintoja arkkitehtuuri- ja rakennusalan julkaisuissa.

Kävi ilmi, ettei Lundström ollut ainoa sivuutettu tuottelias – ja tästä näkökulmasta myös merkittävä – asutosuunnittelija oman aikansa Helsingissä. Löysin aineistoa kerätessäni suuren joukon tunnettujen arkkitehtien tuntemattomia töitä ja anonyymeiksi jääneitä tuottelaita arkkitehteja, joiden talot olivat aikalaisten ja myöhemmin arkkitehtuurista kirjoittaneiden teksteissä unohtuneet lähes kokonaan. Silti 1930-luvulla syntynyt uusi kaupunkimaisema oli mielestäni kiinnostava ja monesta-kin näkökulmasta tutkimisen arvoisin.

Merkittävimmän Helge Lundströmin rakennusten esiintymän löysin Taka-Töölöstä, kaupunginosasta, jonka nimestä tutkimukseni otsikko on johdettu. Arkkitehtien ja tutkijoiden kes-

¹ Arkkitehti-lehden varsinaiset kohde-esittelyt olivat 1930-luvulla kahden tai kolmen aukeaman mittaisia. Asuinkerrostaloja tai ”vuokrataloja”, kuten asia usein ilmaistiin, esiteltiin puolen sivun mittaisilla tietopaketeilla, joista ilmenivät rakennuskohteen sijainti, suunnittelijat, pää- ja alaurakoisijat (esim. takomot) sekä joskus myös rakennuttaja.

kinäisessä kielenkäytössä ”töölöläistyyli” tarkoittaa löyhästi ottaen tiettyä kerrostalorakentamisen ilmenemismuotoa paitsi Taka-Töölössä myös muualla Helsingissä ja Suomessa. Onpa joku voinut löytää ”töölöläistalon” jopa Euroopassa matkustessaan. Töölöläistyylin rinnalla on puhuttu myös rakennusmessarityylistä. Tämä viitanee yleiseen käsitykseen kyseisen kauden ja alueen rakennusten suunnittelijoiden koulutuksesta. Yksi tutkimukseni tavoitteista oli selvittää paitsi Taka-Töölön myös koko Helsingin 1930-luvun asuinkerrostalojen suunnittelijat ja heidän koulutuksensa.

Suomen 1930-luvun asuinkerrostaloarkkitehtuuria on tutkittu melko vähän. Asuntorakentaminen on ylipäänsä herättänyt tutkijoissa varsin laimeaa kiinnostusta.² Syitä kaupunkiemme ns. perusmassan saamalle vähäiselle huomiolle on todennäköisesti monia. Yksi lienee asuntorakentamisen vaatimattomampi luonne julkiseen rakentamiseen verrattuna jo rahankäytönkin näkökulmasta ja se, että asuntovaltaiset alueet nähdään enemmän kaupunkirakennustaiteen ilmentyminä kuin yksittäisinä taideluomina. Toinen tutkijoiden asenteisiin vaikuttava seikka saattaa olla asuinrakennusten suunnittelijoiden matala profiili julkiseen rakentamiseen keskittyneisiin arkkitehteihin verrattuna. Arkkitehtuurin merkkiteoksethan tunnetaan yleensä suunnittelijoidensa nimillä. Näin ei yleensä ole asuntoarkkitehtuurin puolella.

Asuntorakentaminen 1930-luvun Helsingissä oli lähes yhtä vilkasta kuin kaksikymmenluvulla. Kolmekymmenluvun alun lamasta selvittyään ryhtyivät uudet tahot rakentamaan pääkaupunkiamme uusin eväin. Uuden tyylin – funktionalismin – on katsottu saapuneen Suomeen Saksasta ja muista Pohjoismaista.³ Meillä rakentajat tekivät urbaanista funktionalismista omanlaisensa tulkinnan, jonka kaikkiin piirteisiin ei välttämättä edes löydy esikuvia.

Taka-Töölö on melko puhtaasti asutokaupunginosa. Sellaiseksi se kaavoitettiin ja sellaisena se on pysynyt muutamia julkisten rakennusten kortteleita ja asutokortteleiden yhteyteen rakennettuja julkisten palveluiden ja toimistojen saarekkeitä lukuun ottamatta. Taka-Töölö muodostaa kiinnostavan tutkimuskohteen myös siksi, että kaupunginosan rakentamisen aikana kaavoitus, asutosuunnittelu ja julkisivuarkkitehtuuri

³ Tällaista esitti mm. Birger Brunila kirjoituksissaan 1930-luvulla.

² Poikkeuksina Alvar Aallon tuotantoa koskevat kirjoitukset, joissa Aallon asutosuunnittelu on tärkeässä asemassa sekä Hilding Ekelundista tehdyt kirjoitukset Arkkitehti-lehdessä (8/1983) ja näyttelyluettelossa *Hilding Ekelund (1893–1984) arkkitehti*.

kokivat suuria muutoksia, jotka ovat melko selkeästi nähtävissä tämän päivän Taka-Töölön kaupunkikuvassa, kerrostaloissa ja asunnoissa.

Tutkimuskohteena Taka-Töölöä on sivuttu jo useasti, vaikka tämä työ onkin ensimmäinen pyrkimys alueen kokonaisvaltaisempaan tarkasteluun. Varhaisin löytämäni Taka-Töölöä käsittelevä tutkielma on FM Marna Maulan Helsingin yliopiston taidehistorian laitoksella vuonna 1969 tekemä proseminariesitelmä *Kaupunkitaiteelliset suunnitteluperiaatteet 1930-luvulla ja niiden soveltaminen Helsingin Taka-Töölön suunnittelussa*, jossa Maula arvioi Taka-Töölön moderneimman osan kaupunkikuvaa ja arkkitehtuuria mm. 1960-luvun suunnittelijoiden haastattelujen avulla. FL Raija-Liisa Heinonen sivusi Taka-Töölön asuntoarkkitehtuuria lyhyesti samalla laitoksella vuonna 1978 hyväksytyssä lisensiaattityössään *Funktionalismin läpimurto Suomessa*, mutta ei syventynyt kerrostaloihin perusteellisemmin. Professori Riitta Nikula käytti väitöskirjassaan *Yhtenäinen kaupunkikuva 1900–1930* vuodelta 1981 toisena esimerkkialueenaan Etu-Töölöä, jonka asemakaavallinen historia kytkeytyy yhteen Taka-Töölön kanssa. Kyseinen työ on antanut hyvän pohjan jatkaa kaupunkikuvallisten kysymysten tarkastelua seuraavalle vuosikymmenelle ja seuraavaan kaupunginosaan⁴. TkT, arkkitehti Kalevi Saanilahden TKK:n arkkitehtiosaston asuntosuunnittelun aineryhmässä tekemä väitöskirja *Arkkitehdin kahleet vai ohjaket* vuodelta 1996 sivuaa 1930-luvun kerrostalojen osalta omaa tutkimustani. Saanilahden perusteellinen työ toimii jopa käsikirjanomaisena lähteenä rakentamista ohjanneista säädöksistä puhuttaessa. Viimeisin tietooni tullut aihettani sivuava tutkimus on taidehistorian laitoksella 3.11.1997 hyväksytty FM Laura Leppäsen pro gradu -tutkielma *Osuusliike Elannon Helsinkiin rakennuttamat asuintalot*. Leppäsen kohteista kaksi sijaitsee Taka-Töölössä. Molemmat poikkeavat aikakauden normaalirakentamisesta alueella, joten Leppäsen työ täydentää sopivasti omaani. FT Kimmo Sarjen väitöskirja vuodelta 2000 *Sigurd Frosteruksen modernin käsite, maailmankatsomus ja arkkitehtuuri* liittyy omaan tutkimukseeni Frosteruksen yhtiökumppanina toimineen Ole Gripenbergin kautta.

Arkisto- ja kirjallisuuslähteiden sekä haastattelujen lisäksi olen hyödyntänyt 1930-luvun osalta jo melko hyvin saatavilla

⁴ Etu-Töölö on Helsingin kolmastoista kaupunginosa ja Taka-Töölö neljäsosa. Kaupunginosien kaavaa laadittaessa kaupunginosa käsiteltiin yhdessä.

⁵ Maastotiedoilla tarkoitetaan paikan päällä rakennuksista koottuja tietoja mm. materiaaleista, väreistä, julkisivumassoista sekä ikkuna-, ovi- ja parveketyypeistä. Lisäksi maastotietoihin kuuluvat inventoinnin yhteydessä ottamani valokuvat rakennuksista.

HUKKAAN HEITETTYJÄ MILJOONIA...

MANNERHEIMINTIE, Suomen pääkaupungin pääkatu, varsinkin sen Töölön puoleinen osa, on surkea todistus siitä, mihin spekulatiivinen rakennustuotanto, kun sitä ei ohjata eikä valvota, yhdessä kaupungin yhtä spekulatiivisen tonttipolitiikan kanssa johtaa. Mikä kaupungin elin kantaa tästä päävastuun?

Tässä meillä on puhdas ASUNTOALUE, rakennettu korkeimman elintasomme päivinä 1930-luvulla. Mitä se voi tarjota asukkailleen muuta kuin kiviseiniä, ilmeettömiä ikkunariivejä ja runsain mitoin rumuutta.

Jos nämä miljoonat olisi käytetty yhtä järkevästi kuin rakennettaessa Käpylää 20 vuotta aikaisemmin, olisi tosiasiaa säästetty yhtä monta miljoonaa kuin nyt menetettiin. Tällaiseen rakentamiseen ei köyhällä maallamme olisi varaa.

Jälleen esimerkki voimakkaasta takaiskusta asuntokehityksessä.

(von Hertzen 1946, numeroimaton kuvasivu, jossa oli neljä katunäkymää Mannerheimintieltä Taka-Töölöstä Humalistonkadun ja Stenbäckin kadun väliseltä osalta.)

olevia numeerisia tilastotietoja, kartta-aineistoja sekä inventointiryhmän maastosta⁵ kokoamia tietoja rakennuksista.

Vastaavaa lähestymistapaa on Ruotsissa käyttänyt nk. BOOM-ryhmä (BOOM = BOostadsbebyggelsens OMbyggbarhet), arkkitehti Sonja Vidénin johtama projekti Tukholman teknillisessä korkeakoulussa. Inventointiraportti *Flerbostadshusen i Sverige* julkaistiin jo vuonna 1985 ja vuonna 1994 tutkimusraportti *Varsamhet och områdesvis bostadsförnyelse*. Ruotsalainen arkkitehtuurin tutkija, dosentti Eva Rudberg neuvoi ottamaan yhteyttä BOOM-ryhmään esitellessäni työtäni hänelle 1990-luvun puolivälissä. Rudberg on itse kirjoittanut joukon merkittäviä ruotsalaisten funktionalistien monografioita, joista on ollut paljon hyötyä selvittäessäni esikuvia ja rinnakkaisilmiöitä töölöläisarkkitehtuurille.

Arkkitehdit ovat mm. Arkkitehti-lehden kirjoituksissaan moittineet Helsingin 1930-luvun vuokrataloja lahjattomien suunnittelijoiden ja häikäilemättömien gryndereiden halvalla nopeasti rakentamiksi kasarmeiksi. Tapiolan puutarha-kaupungin isänä tunnettu Heikki von Hertzen tarjosi vahvan maallikkomielipiteensä (kuten hän itse luonnehti) kirjassaan *Koti vaiko kasarmi lapsillemme* vuonna 1946. Hän kuvaili Helsingin uusia – 1930-luvulla ja 1940-luvun alussa rakennettuja – asuinalueita mm. sanoin ”Kuin kuollutta kaupunkia. Ei ihme, että täältä lapset kaikkoavat.”⁶ Toisaalta esimerkiksi rakennusmestari Martti Sorvari kuvailee 1934–1939 rakennuskautena kiinnitetyn erityistä huomiota rakennustyön laatuun.⁷ Taka-Töölön maineen ja käytännön toteutusten välinen mielenkiintoinen ristiriita oli selvitetävä.

Tekstissä käyn Taka-Töölöstä otetuista esimerkeistä läpi 1930-luvulla kaavoituksessa ja kerrostalosuunnittelussa tapahtuneita muutoksia siltä osin kuin ne ovat nähtävissä tämän päivän Taka-Töölössä. Muissa kaupunginosissa kuten Etu-Töölössä, Kalliossa ja Meilahdessa on runsaasti saman aikakauden rakennuksia, joten Taka-Töölöstä tehtyjä havaintoja ja johtopäätöksiä voitaneen soveltaa myös niihin. Konkreettisin esimerkein kuvailen ja analysoin 1930-luvulla rakennettua kaupunkia. Vertailukohtana ovat eräät koti- ja ulkomaiset alueet ja rakennukset, jotka ovat saattaneet olla töölöläistyylin esikuvia.

⁶ von Hertzen 1946, s. 13–19.

⁷ Sorvari sanoo artikkelissaan mm.:

”Yleensä rakennettiin kaupungeissa paremmin kuin koskaan aikaisemmin, jopa voidaan sanoa, ettei asuinrakennusten laadun keskitaso ole vieläkaan yhtä korkea.” — Sorvari 1955, s. 123.

⁸ Arkkitehdit itse käyttivät 1930-luvulla yleisimmin nimitystä rationalismi (tai uusratsionalismi) ja sana funktionalismi vakiintui vasta 1930-luvun lopulla. — Heinonen (1978) 1986, s. 4–9.

Terminologiaa

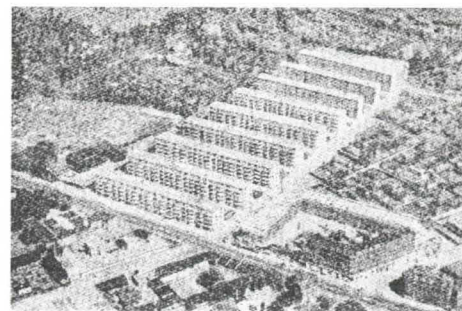
Olen käyttänyt jonkin verran erityissanastoa ja itse määrittelemini termejä. Sanalla funktionalismi tarkoitan tyylistä, joka oli yleinen Suomen arkkitehtuurissa vuodesta 1930 toisen maailmansodan päättymiseen (1945) saakka.⁸ Sen jälkeen arkkitehtuuriin sekoittuneet romanttiset piirteet erottavat funktionalismin 1940-luvun tyylistä, jota muun muassa aiheesta luennoinut arkkitehti Pekka Pakkala on kutsunut ”förttitalismiksi”.

Art deco on perinteisesti määritelty jugendia, klassismia ja funktionalismia yhdisteleväksi design-muoti-ilmiöksi kaksi- ja kolmekymmenluvulla, erityisesti Yhdysvalloissa.⁹ Tekstissäni käytän art deco -termiä kuvailemaan sitä arkkitehtuuria, joka oli melko yleinen Taka-Töölössä kaksikymmenluvun lopulla ja kolmekymmenluvun alussa sekä klassistisissa että funktionalistisissa rakennuksissa. Art deco -rakennukset erottaa muista erityinen koriste-, materiaali- ja värimaailma.

Asuinkerrostaloiksi olen laskenut kaikki yhden tai useamman porrashuoneen sisältävät vähintään kaksikerroksiset talot, joissa on vähintään neljä asuntoa. Kivitalot taas ovat kiviaineesta (yleensä tiilestä ja/tai betonista) rakennettuja taloja. Kivijalalla tarkoitan kerrostalon maantasokerrosta. Se ei siis ole synonyymi sokkelille. Ns. kivijalkamyymälät olivat yleisiä tutkimani aikakauden rakennuksissa. Ne ovat maantasokerroksessa sijaitsevia liikehuoneistoja muuten asuinkäytössä olevissa rakennuksissa. Suorakaide-erkkeri – toinen usein mainitsemani rakennusosa – tarkoittaa rakennuksen rungosta ulkonevaa ikkunallista osaa, jonka etu- ja sivuseinät ovat suorassa kulmassa toisiinsa ja talon seinään nähden. Kokonaisuus muodostaa pohjapiirustuksessa suorakaiteen muotoisen osan.

Lamelleista puhuttaessa usein sekoittuvat kaksi asiaa. Ensimmäkin lamelleiksi kutsutaan kerrostalon porrashuoneen yhteyteen liitettyjä asuntoja, joita monistamalla kerroksittain vierekkäin ja päällekkäin syntyy lamellitalo.

Toinen sanan käyttötapaa esiintyy, kun puhutaan kaavoituksen yhteydessä lamellitaloalueista. Tällöin lamelli ei tarkoita pohjaratkaisua vaan rakennusten keskinäistä sijoittelua lamellirivistöihin. Varsinkin Ruotsissa jälkimmäinen tapa on

Kuva 1. Otto-livari Meurman kirjoitti kuvatekstiin teoksessaan *Asemakaavaoppi* vuodelta 1947: ”Tyypillinen kaitiotalo-kortteli Kööpenhaminassa. Arkkitt. Th. Dreyer.” Meurmanin kaitiotalokortteli tarkoittaa siis rungoltaan kapeista taloista koostuvaa hilamaisesti riviin sijoitettua lamellia. — Meurman 1982 (1947), kuva nro 314 s. 286 (valok. K. Fisker 1936).

*”Lamellitaloksi kutsutaan kerrostaloa, jonka porrasyksikkö – lamelli – muodostaa samankaltaisena toistuvan, vastaaviin yksiköihin liittyvän perusosan. Alun perin lamellitaloilla tarkoitettiin kaitiotaloa – kapearunkoista kerrostaloa, jonka porrashuone sijaitsee ulkoseinällä”*¹⁰

⁹ Nimitys art deco on aika myöhäinen. Varsinaisesti se otettiin käyttöön vasta Pariisin vuoden 1966 ”Les Années 25” -näyttelyn myötä. — Maenz 1974, s. 10–11.

¹⁰ Jalkanen – Kajaste – Kauppinen – Pakkala 1990, s. 73.

yleinen. Suomessa taas lamelli useimmiten tarkoittaa pohjaratkaisumallia. Molempia merkityksiä on siis käytetty ja ilmeisesti tullaan käyttämään rinnakkain. Toisaalta lamellitalo-alueilla yleensä käytetyt pohjaratkaisut ovat porraslamellityyppisiä, joten nimitys lamellitalo ei välttämättä ole kummassakaan merkityksessä väärä. Sen sijaan suljettuun kortteliin rakennettu lamellitalo – esimerkiksi Alvar Aallon standardivuokratalo Turussa – saattaa jo ruotsalaisen korvaan kuulostaa kummalliselta. Ole Gripenberg käytti Mannerheimintie 80–90:een rakennetuista taloista lamelli-nimitystä vaikka pohjakaavat eivät olleetkaan selkeästi porrasmallista koostuvia. Yleensä yksi talo muodostaa yhden lamellin. Sen sijaan rakennusten sijoittuminen korttelin sisällä on osittain avoin. Itse olen käyttänyt työssäni lamelli-sanaa asemakaavallisena terminä. Perusteluna on se, että niin tehtiin Suomessa 1930-luvullakin. Lamellit toisessa merkityksessään yleistyivät vasta 1960-luvun kielenkäytössä.

Viitteissä ja kuvateksteissä käytetyt lyhenteet

ARK	Arkkitehti-lehti
HKA	Helsingin kaupungin tietokeskus, kaupunginarkisto
HKM/KA	Helsingin kaupunginmuseo, kuva-arkisto
HKPA	Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat
KA	Kansallisarkisto
KHKK	Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta
KSVA	Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, kaupunkimittausosasto, asemakaava-arkisto
MV	Museovirasto
MVKA	Museovirasto, kuva-arkisto
RVV	Helsingin kaupungin rakennusvalvontavirasto
SRM	Suomen rakennustaiteen museo
TL	Tommi Lindh (valokuvien ottajana sekä piirrosten, teemakarttojen, kaavioiden tai taulukoiden tekijänä)

Kuva 2. Ote Helsingin kaupungin kiinteistökartasta. Keskellä kaupunginosa nro 14, Taka-Töölö. — Kaupunkimittausosasto 1994.

2. LÄHTÖKOHDAT

Tässä luvussa esittelen tutkimuksen lähtökohdat: ongelmanasettelun, menetelmät ja rajauksen sekä pohdin tutkimuksen tarkoitusta. Tutkimuksen tulosten arviointi on luvussa 7.

Tutkimusongelma

Kuten esipuheessa mainitsin ei tutkimuksellani aluksi ollut selkeästi määriteltyä ongelmaa, jota olisin lähtenyt suoraviivaisesti ratkaisemaan. Työ lähti liikkeelle Taka-Töölön inventoinnilla, jonka yhteydessä kerättiin materiaalia alueen historiasta ja ominaispiirteistä. Tutkimuksellinen kiinnostus kohdistui aluksi lähinnä suunnittelijatietojen selvittämiseen ja rakennustyyppien vertailuun. Hieman myöhemmin selvisi Taka-Töölön ainutlaatuisuus laajana urbaanin funktionalismin tyyssijana Helsingissä ja Suomessa. Lopulta kirkastui ajatus Taka-Töölön muutoksesta 1930-luvun aikana niin kaavoituksen, arkkitehtuurin kuin asuntojenkin suhteen. Alkoi selvitä, että Taka-Töölö olisi mainio kiteytymä 1930-luvulla tapahtuneesta kehityksestä asuinaluerakentamisessa yleensä.

Töölöläisfunktionalismin neljä vaihetta on kysymys ja vastaus samanaikaisesti. Kysymykset ovat: *mikä töölöläisfunktionalismi* ja *mitkä neljä vaihetta*? Vastauksena tutkimuksen nimi toimii muodossa: *töölöläisfunktionalismilla on neljä vaihetta*. Tämä raportti kertoo mitkä ne neljä vaihetta ovat.

Tutkimusmenetelmä

Johdannossa esittelin lyhyesti aikaisemmat tutkimukset, jotka läheisimmin liittyvät omaan aiheeseeni. Arkkitehtuurin historian tutkimuskenttään kuuluvat siis taidehistorian alalla tehdyt arkkitehtuuritutkimukset siinä missä Teknillisten korkeakoulujen ja Oulun yliopiston teknillisen tiedekunnan arkkitehtiosastoilla eri aineryhmissä tehdyt arkkitehtuurin historiaa sivuavat työt.¹ Lähestymistapa on eri oppituolessa ollut mielestäni erilainen. Helsingin yliopiston taidehistorian laitoksella tehdyt työt ovat usein perustuneet tieteen tekemisen tradition mukaisesti kirjallisiin lähteisiin eli siihen, mitä joku on sanonut tutkittavasta aiheesta (arkkitehtuurista) aikaisemmin. Tutkimusmenetelmät ovat monesti olleet kirjallisuustieteestä omaksumattuja. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosastolla, esimerkiksi asuntosuunnittelun ja yhdyskuntasuunnittelun aineryhmissä, arkkitehtuurin historiaan on suhtauduttu näkökulmasta ”mitä annettavaa aikaisemmin tehdyillä asioilla on nyky-suunnittelulle.” Arkkitehtuurin historia on muodostanut oman tutkimusdisipliinin, koska sen ei välttämättä ole tarvinnut perustaa tietojaan pääasiassa aikaisemmin tehtyihin havaintoihin (tai argumentteihin), vaan lähdeaineistona on voinut hyvin toimia ympäristö (tutkimuskohde) itse tai piirustukset ja valokuvat ympäristöstä sinällään jopa ilman niistä aikaisemmin tehtyjä tulkintoja. Toisaalta esimerkiksi asuntosuunnittelun tutkimuksiin verrattuna ei arkkitehtuurin historian tutkimuksella ole tarvinnut olla suoranaista yhteyttä nykypäivän arkkitehdin työhön tai suunnittelukäytäntöihin.

Miten fyysistä ympäristöä sitten voi käyttää lähdeaineistona? Aikaisemminkin on tutkimuksissa voitu käyttää inventointeja apuvälineinä (tarkistuslistoina) tai suoraan kirjallisuuslähteinä. Tutkimuksessani käytän kohdetta varten laadittua inventointijärjestelmää tutkimuksen ensimmäisen vaiheen metodisena osana. Asiat, jotka ympäristöstä kirjataan, valitaan etukäteen. Fyysisen ympäristön ominaisuuksia voi (mielestäni) arvioida vaikka kirjoitettua aineistoa ei löytyisi lainkaan tai vaikka mielekkäitä vertailukohtia ei edes voitaisi nimetä.² Rakennettua ympäristöä synnyttäneet ihmiset ovat jättäneet kädenjälkensä ”maastoon”, josta se voidaan myöhemmin löytää

¹ TKK:n arkkitehtiosastolla arkkitehtuurin historiaan liittyneitä opinnäytteitä on tehty oman aineryhmämme lisäksi ainakin asuntosuunnittelun, yhdyskuntasuunnittelun ja maisemasuunnittelun aineryhmissä.

² Tässä kohdassa tutkijan laaja tutkittavan aikakauden tuntemus on toki paikallaan, koska tulkintojen tekeminen edellyttää sitä, vaikkei suoria rinnakkaisilmiöitä löydetäisikään.

ja ”lukea”. Piirustusmateriaalin suhteen tilanne on tutkimuksen kannalta jopa vielä selkeämpi. Mielestäni piirustus on ”kirjallinen” lähde siinä missä tekstikin. Piirustusta voi tulkita toinen arkkitehtipiirustuksia työkseen tekevä/lukeva henkilö ilman, että asiakirjoissa välttämättä olisi tekstiä lainkaan. Piirustuksien suhteen soveltuu myös se, mikä valokuvien tutkimisessa on ollut aina itsestään selvää, nimittäin vertailu. Ei ainoastaan uuden ja vanhan keskinäinen vertailu, vaan myös saman aikakauden piirustusten ja valokuvien keskinäinen vertailu on olennaista piirtäjän ”kädenjäljen” tunnistamisessa.

Inventointi 1993

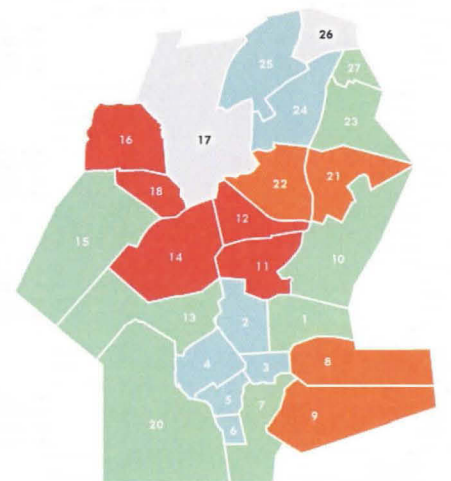
Työryhmä kehitti Taka-Töölön inventointia varten Helsingin kaupunginmuseon silloisen tutkijan Mikko Härön toivomuksesta uudenlaisen tietokantaa ja elektronista karttaa hyödyntävän inventointimenetelmän. Myös inventoinnin tietosisältöä täsmennettiin. Uutta inventoinnissa oli koko rakennuskannan läpikäyminen ja löydettyjen tietojen ajo tietokannasta CAD-kartalle jo työn tekovaiheessa. Maastotyöskentely täsmen-tyi informatiivisten karttojen sekä arkisto- ja rekisteritietojen osalta esitetyt lomakkeiden avulla. Koko rakennuskanta käytiin läpi tulevaa arvottamista silmälläpitäen. Vain niin voitiin saada tekijästä riippumatonta tietoa rakennetusta ympäristöstä viranomaisia varten.

Tutkimuksen rajaus

Olen rajannut tutkittavan aiheen sijainnin, ajanjakson ja rakennustyyppin perusteella.

Tutkimusaiheen rajaus maantieteellisesti

Ennen tutkittavan alueen lopullista määrittelyä, oli tarpeen tehdä joitakin tilastollisia selvityksiä. Perustelen Taka-Töölön valintaa tutkittavaksi alueeksi ensinnäkin vuosivälillä 1920–1945 rakennettujen asuinkerrostalojen jakautumisella kaupunginosittain. Taka-Töölössä rakennustoiminta oli ylivoimaisesti Helsingin vilkkainta (ks. kuva 8). Toiseksi Taka-Töölön rakennuskanta kokonaisuutena on pääasiassa 1930-luvulla rakennettua. Taka-Töölön nykyisestä kerrostalokannasta (425 kpl) rakennettiin vuosina 1920–1929 kaikkiaan 61 rakennusta ja

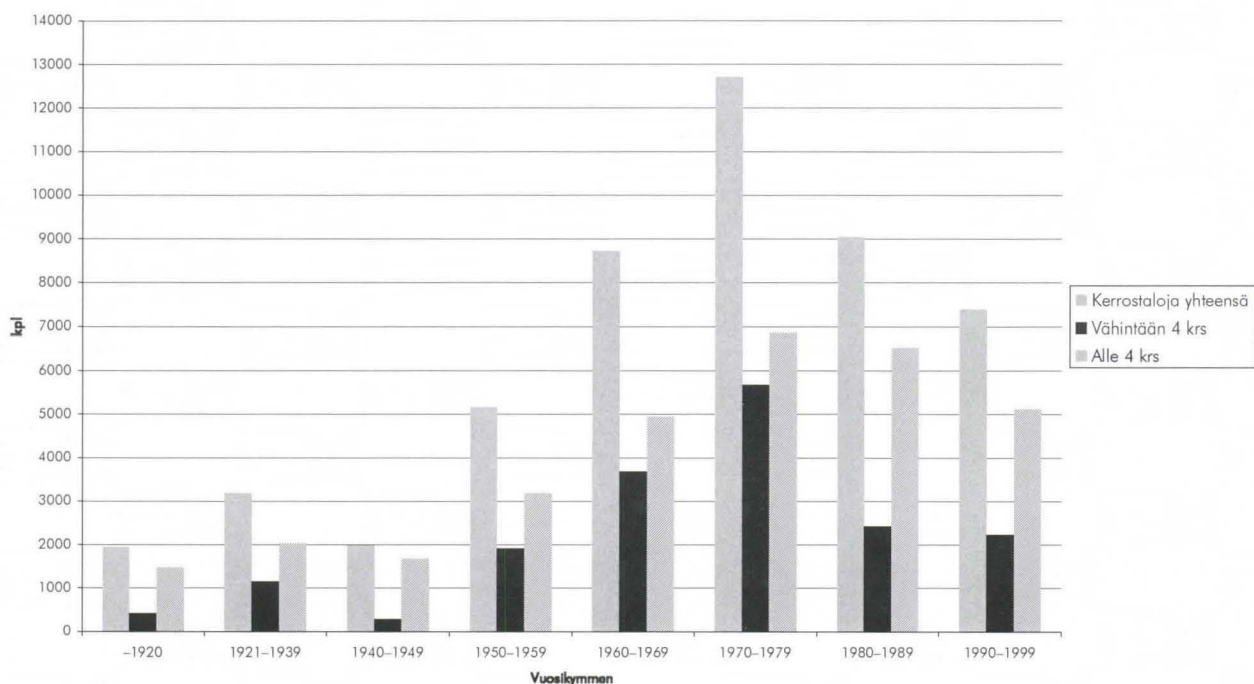

- Tietokanta ja numeerinen kartta linkitettyinä
- Tietokanta ja numeerinen kartta
- Tietokanta
- Tekstietiedosto
- Ei inventoitu

Kuva 3. Kartta Helsingin kantakaupungin vuosina 1990–1997 inventoiduista kaupunginosista. Väritykset kuvaavat erilaisia tapoja hyödyntää tietotekniikkaa inventoinneissa. Kantakaupungin rakennuskulttuuri-inventoinneista on julkaistu Vallila ja Hermannin vuonna 1997 sekä Katajanokan vuonna 1998. — TL 1998.

1. Kruununhaka
2. Kluuvi
3. Kaartinkaupunki
4. Kamppi
5. Punavuori
6. Eira
7. Ullanlinna
8. Katajanokka
9. Kaivopuisto
10. Sörnäinen
11. Kallio
12. Alppiharju
13. Etu-Töölö
14. Taka-Töölö
15. Meilahti
16. Ruskeasuono
17. Pasila
18. Laakso
20. Länsisatama
21. Hermannin
22. Vallila
23. Toukola
24. Kumpula
25. Käpylä
26. Koskela
27. Vanhakaupunki

Asuinkerrostalot Suomessa

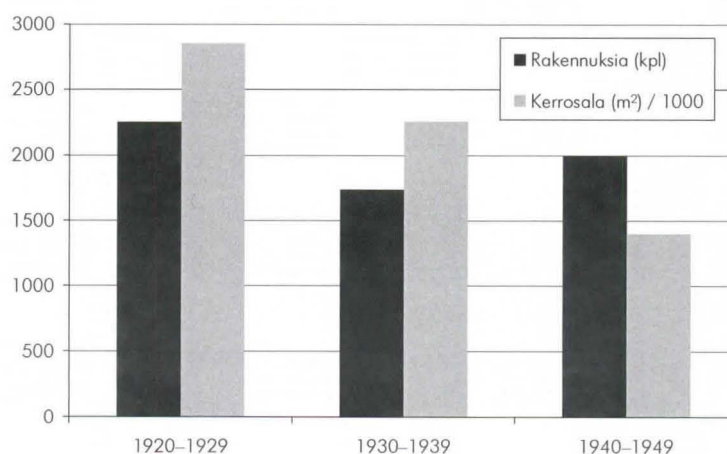

Kuva 4. Kaavio asuinkerrostalojen lukumääristä Suomessa vuosikymmenittäin. Kolmekymmenluku on tilastotiedossa valitettavasti niputettu yhteen kaksikymmenluvun kanssa. — TL, lähde: Tilastokeskus 2001.

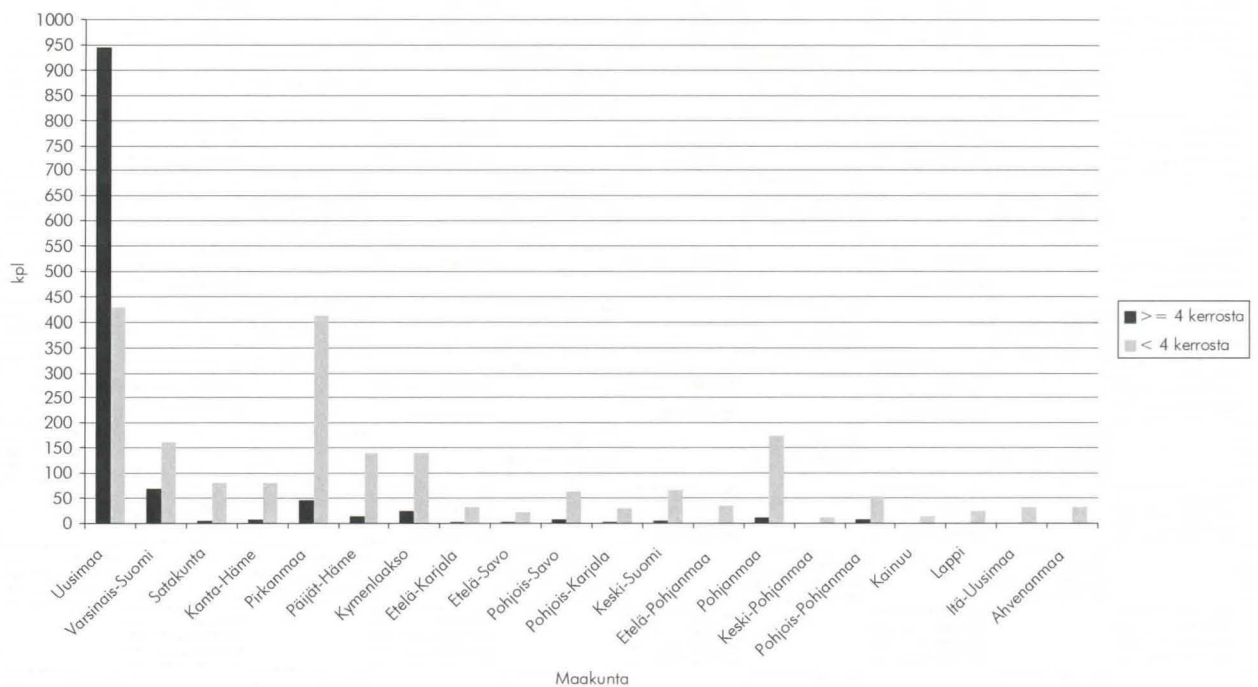
1930–1939 välisenä aikana 215. Neljäkymmenluvulla rakennettiin enää 30 rakennusta. Tämän jälkeen Taka-Töölön nykyisistä kerrostaloista rakennettiin yhteensä 119.

Kaksikymmenluvun lopun yleinen suomalainen noususuhdanne rakentamisessa näkyy myös Taka-Töölössä, muttei läheskään niin huomattavana kuin 1930-luvun lopun suhdanne (ks. kuva 10). Asuinkerrostaloja rakennettiin kerrosalassa mitattuna Taka-Töölöön 1930-luvulla kaksi kertaa niin paljon kuin 1920-luvulla. Kerrosalavertailussa 1930-luvun asuinkerrostalojen suhteellinen osuus kaikista asuinkerrostaloista Taka-Töölössä on peräti 53,5%. Asuinkerrostalojen osalta viisikymmen-

Kuva 5. Kaavio asuinkerrostaloista Suomessa 1920-, 1930- ja 1940-luvuilla. Kerrosaloissa 1930-luvun tuotanto ylittää 1940-luvun vastaavan. Kappalemäärissä tilanne on päinvastainen. — TL, lähde: Tilastokeskus 2001.

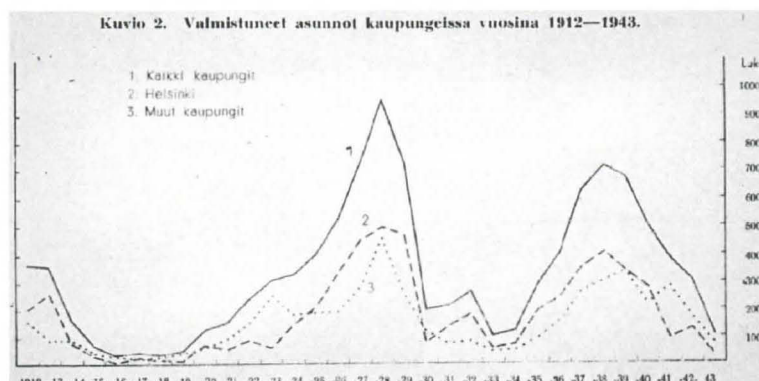
Asuinkerrostalot Suomessa 1921–1939

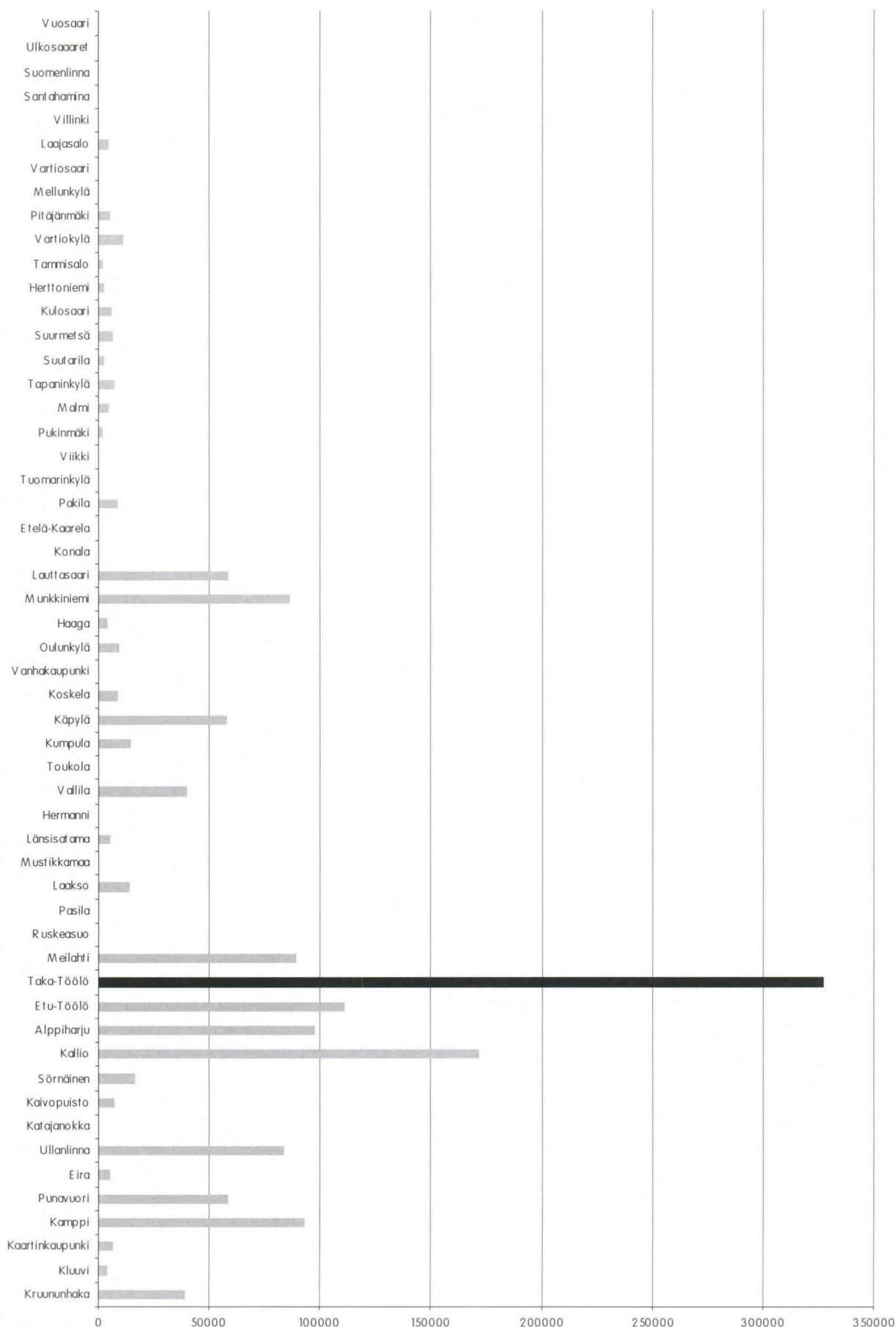
luku oli alueen kolmanneksi vilkkainta rakentamisaikaa.

Maantieteellisen rajauksen kannalta olennainen kysymys on 1930-luvulla rakennettujen asuinkerrostalojen osuus nykyisestä rakennuskannasta koko silloisessa Helsingissä. Tällainen vertailu on ollut mahdollista tehdä käytettävissä olleiden rekisteritietojen avulla. Kuvan 9 kaaviossa on esitetty Helsingin 26 ensimmäisen kaupunginosan kerrostalokannat ja 1930-luvulla rakennettujen osuudet niistä. Kuvan 11 kaaviossa on yhteenveto kerrostaloasuntojen huoneluvuista samoissa kaupunginosissa. Tilastotietojen avulla päästään näin käsiksi Helsingin 1930-luvun asuntotyyppeihin. Kaaviosta voidaan lukea, että pienasun-

Kuva 6. Kaavio vuosina 1921–1939 rakennetuista edelleen olemassa olevista asuinkerrostaloista Suomessa maakunnittain. Kaavio osoittaa, että neljä- tai yli neljäkerroksisia kerrostaloja rakennettiin oikeastaan ainoastaan Uudellamaalla (Helsingissä). Uudenmaan osuus koko maan vuosien 1921–1939 vähintään 4 kerroksisista asuinkerrostaloista on peräti 82% (945 kpl). Alle nelikerroksisia kerrostaloja rakennettiin runsaasti myös Pirkanmaalle (Tampere) ja Pohjanmaalle (Vaasa). Kaaviossa näkyvät vain Suomen nykyiset maakunnat, joten siitä puuttuvat Karjala ja Petsamo. — Lähde: Tilastokeskus 2001.

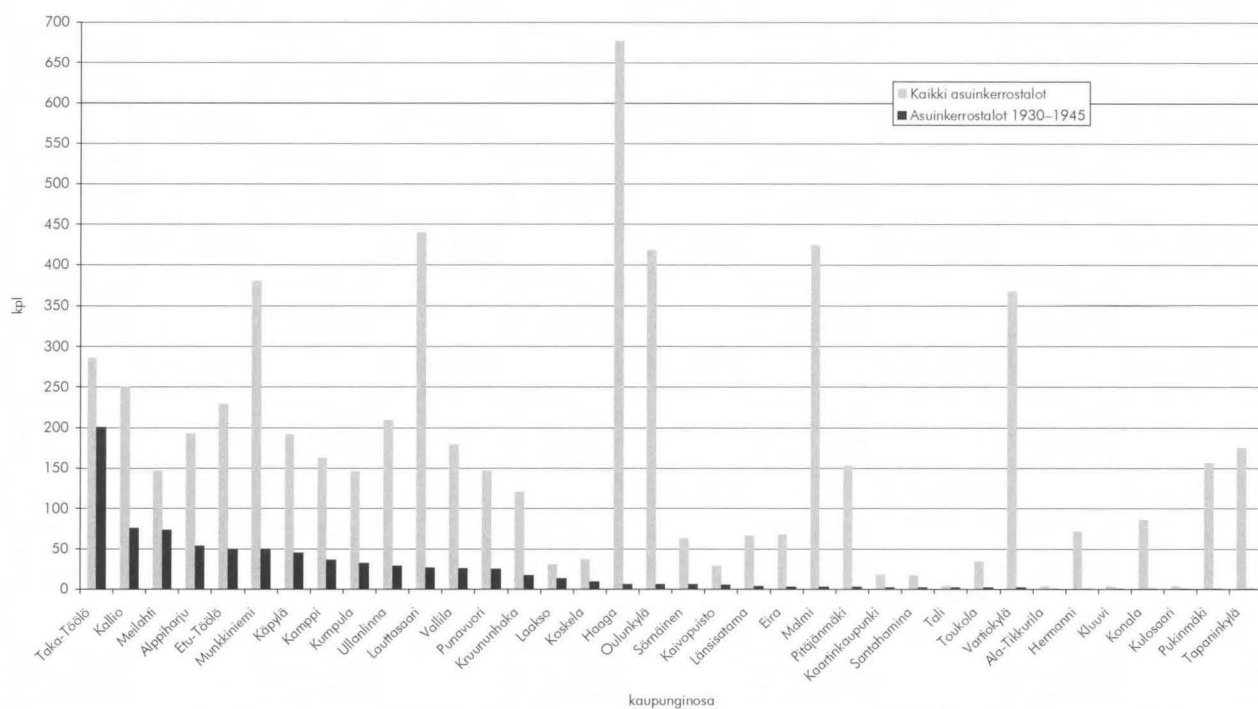

Kuva 7. Mikko Tammisen väitöskirjan kaavio "Valmistuneet asunnot kaupungeissa vuosina 1912–1943". Kaaviosta erottuu selkeästi paitsi asuntotuotannon nousu- ja laskukaudet 1920- ja 1930-luvuilla, myös Helsingin ja koko muun suomen lukujen samansuuruus. — Tamminen 1945, kuvio 2.

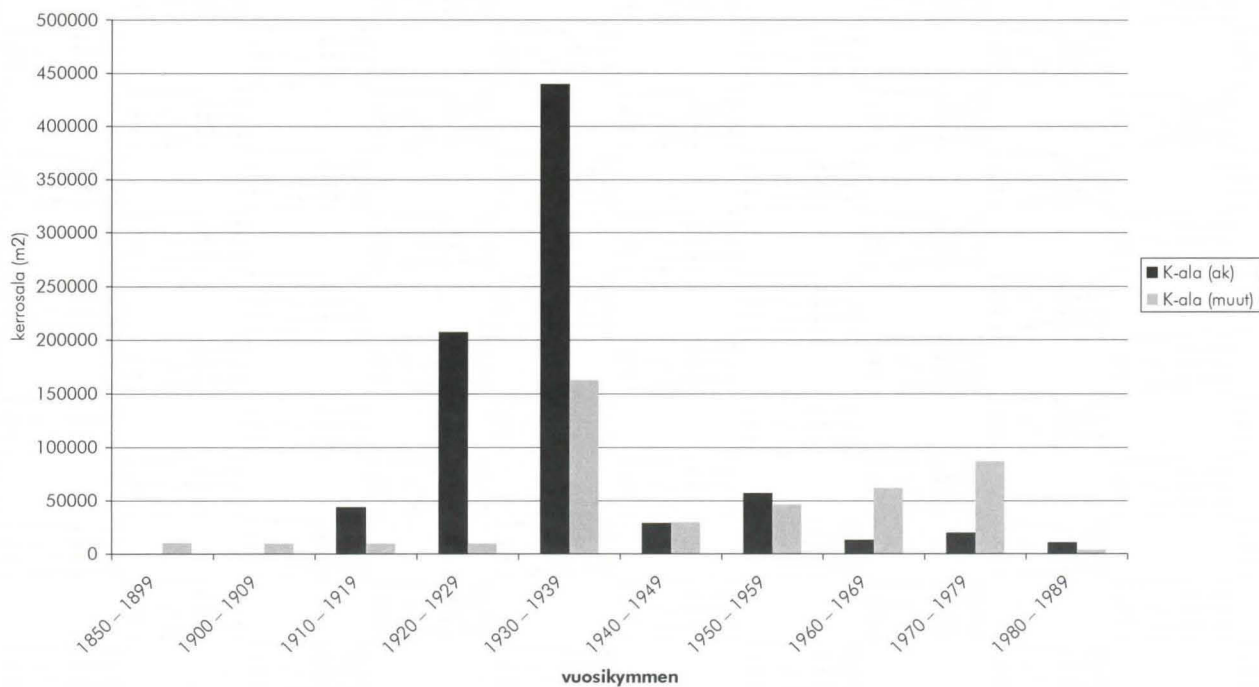
Kuva 8. Asuinhuoneistoalat (m²) kerrostaloissa kaupunginosittain Helsingissä vv. 1929–1945. Tarkasteluvälillä Taka-Töölöä rakennettiin ylivoimaisesti eniten. — TL, lähde: Helsingin kaupungin rakennusrekisteri 2001.

1930-luvun asuinkerrostalojen osuus kaikista

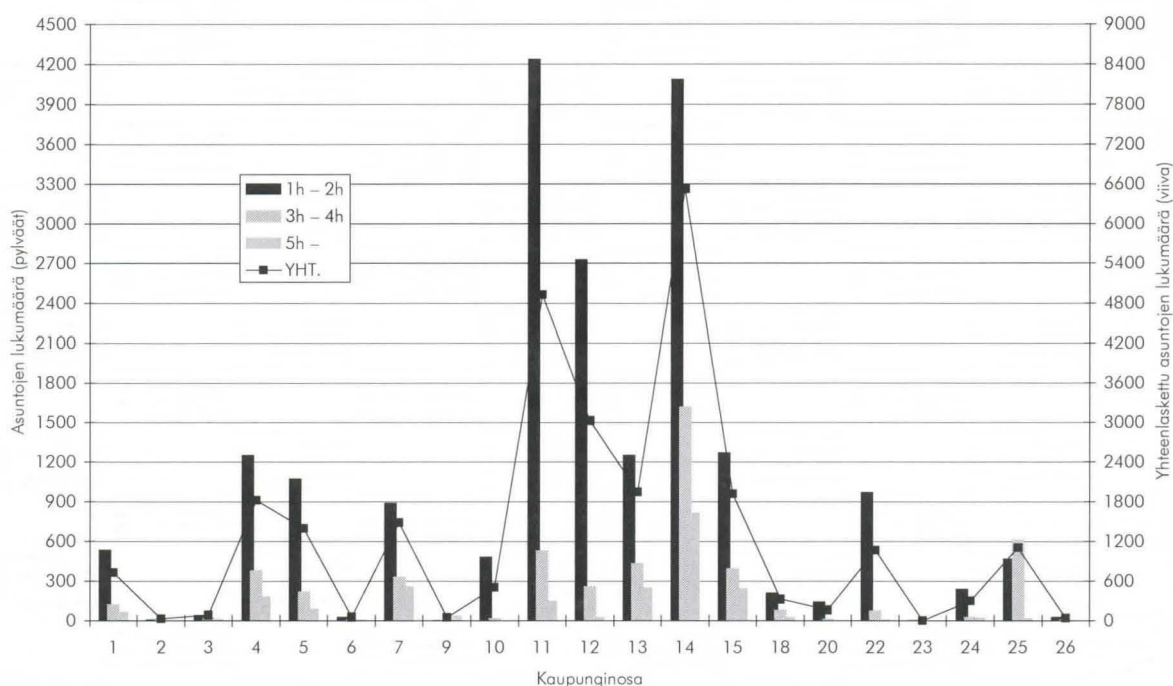
Kuva 9. Helsinkiin 1930-luvulla kuuluneiden kaupunginosien kerrostalomäärät ja 1930-luvulla rakennettujen osuus niistä. — TL, lähde: Helsingin kaupungin rakennusrekisteri 2001.

Kerrosalat vuosikymmenittäin

Kuva 10. Asuinkerrostalojen ja muiden rakennusten kerrosalat Taka-Töölössä eri vuosikymmeninä. — TL, lähde: Helsingin kaupungin rakennusrekisteri 2001.

Asunnot vuosina 1929–1945 rakennetuissa kerrostaloissa kaupunginosittain

Kuva 11. Vuosina 1929–1945 rakennettujen asuntojen huonelukuvvertailu kaupunginosittain kolmessa ryhmässä. Kaavio kertoo, että Kalliossa (11) on eniten pientasuntoja ja Taka-Töölössä eniten keskikokoisia ja suuria asuntoja. — TL, lähde: Helsingin kaupungin rakennusrekisteri 2001.

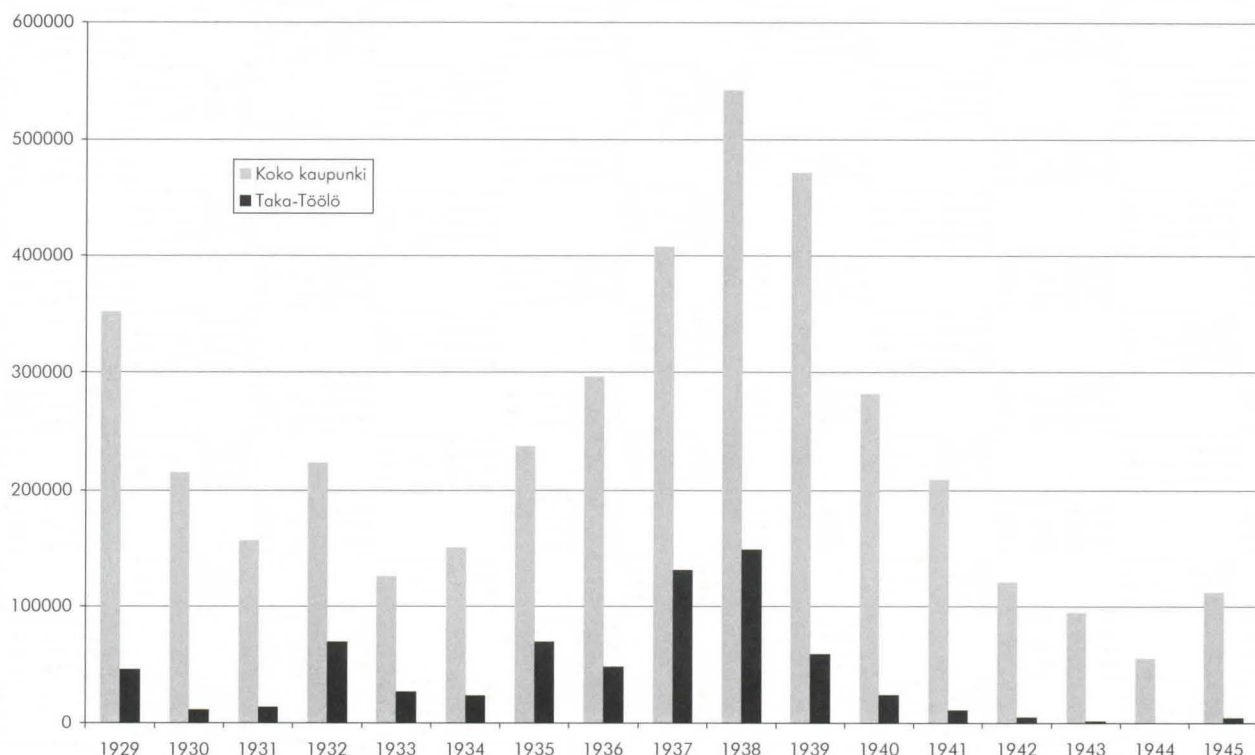
toja Taka-Töölössä on lähes yhtä paljon kuin Kalliossa, mutta keskisuuria (3–4 huonetta) ja suuria (5 tai useampia huoneita) asuntoja Taka-Töölössä on enemmän kuin missään muualla 1930-luvun Helsingissä.

Tutkittava ajanjakso

Tutkin rakentamista kolmena eri aikakautena siten, että pääpaino on 1930-luvun materiaalissa. Mentaalisena vertailukohtana ovat sitä edeltänyt ja sitä seurannut vuosikymmen. Tutkittu ajanjakso on tarkemmin määriteltynä seuraava: Alkupiste on noin vuosi 1930, jolloin uuden – funktionalistisen – arkkitehtuuriperiodin katsotaan Pohjoismaissa varsinaisesti alkaneen. Kyseisenä vuonna järjestettiin suuri arkkitehtuuri-, sisustus- ja esinenäyttely Tukholmassa (Stockholmsutställningen)³ ja edellisenä vuonna pienempimuotoinen Turun messut⁴ Suomessa. Molemmille näyttelyille oli ominaista paitsi uuden tyylin esiinmarssi suuren yleisön tietoisuuteen myös laajan asiantuntijapiirien ja merkkikansalaisten välisen keskustelun alkaminen asumisen terveydellisistä ja sosiaalisista seikoista. Tutkitun aikakauden takaraja on vuosi 1945, jolloin toinen maailmansota päättyi ja jälleenrakennuskausi Suomessa ja muualla

³ Arkkitehdit Gunnar Asplund ja Sigurd Lewerentz pääsuunnittelijoina.

⁴ Vuonna 1929 pidetyt messut, joiden ilmiäsun Alvar Aalto ja Erik Bryggman suunnittelivat tuntien rakenteilla olleen Tukholman näyttelyn.

alkoi. Rakentamisen ennen näkemätön korkeasuhdanne Suomessa oli päättynyt vuonna 1939 alkaneeseen talvisotaan. Sodan ja välirauhan aikana jatkettiin välttämättömiä rakennustoimia ja jo aloitettuja hankkeita saatettiin loppuun ilman merkittäviä muutoksia rakennusten suunnittelussa.

Taloudellisten nousu- ja laskusuhdanteiden suora vaikutus rakennettujen asuntojen määrään käy hyvin ilmi Mikko Tamminen vuonna 1945 tarkastetusta väitöskirjasta *Suomen kaupunkien asuntotuotannon vaihtelut ja niiden syyt itsenäisyyden aikana*. Kaksikymmenluvun lopun nousukausi ja sitä seurannut lama näkyivät Helsingin asuntotuotannossa jyrkkinä nousu- ja laskukausina. Tapahtumien kulku oli 1930-luvulla lähes identtinen. Vuoden 1929 Wall Streetin pörssiromahduksesta alkanut lama jatkui 1930-luvun alussa aina vuoden 1933 loppuun, jonka jälkeen rakentaminen elpyi ja ala saavutti jopa ylikuumenemisen merkkejä 1930-luvun lopulla. Talvisota katkaisi suotuisan nousukauden hetkellä, jolloin mm. Taka-Töölön kerrostalot oli rakennettu likimain valmiiksi.

Kuva 12. Asuinkerrostalojen kerrosalat vuosittain tarkasteluvälillä 1929–1945 Helsingissä (harmaat pylväät) ja Taka-Töölössä (mustat pylväät). Kaaviosta voidaan lukea Taka-Töölön keskeinen rakennusperiodi suhteessa koko Helsingin rakentamiseen samalla aikavälillä. — TL, lähde: Helsingin kaupungin rakennusrekisteri 2001.

Tutkimusaiheen raja- asuinkerrostaloihin

Rajauksen piiriin kuuluvat Taka-Töölön asuinkerrostalot pihoineen ja katutiloineen. Rakennusten sisätiloja ei porras- huoneita lukuun ottamatta ole katsottu voitavan tutkia nyky- asussaan, koska ne ovat yksityisaluetta.

Julkisten rakennusten ja joidenkin yksityistalojen osalta ovat suomalaiset rakennustutkijat kiitettävästi kartoittaneet arkkitehtuurin ilmiöitä 1920- ja 1930-luvuilla. Monet merkittävimmistä funktisnimistä ovat saaneet oman monografiansa ja näyttelyn Suomen rakennustaiteen museoon, mutta vain harva asun- tosuunnitteluun erikoistunut suunnittelija tunnetaan – siitä- kin huolimatta, että arkkitehdit pitivät asutokysymyksen rat- kaisemista aikakauden tärkeimpänä kysymyksenä. Toisaalta esi- merkiksi Alvar Aallon toiminta tiedetään niin tarkasti, ettei edes vertailu muihin ole objektiivisesti mahdollista ilman valtavaa selvitystyötä.⁵ Modernin rakennuskannan suojelu on ollut tä- hän asti hyvin Aalto-keskeistä. Rakennustaiteen museon piirus- tuskokoelmassa on töitä ainoastaan muutamilta 1930-luvulla asuntoja paljon suunnitelleilta arkkitehdeilta. Näistä merkittä- vimät ovat Frosterus & Gripenberg -toimisto, Niilo Kokko, Rafael Blomstedt, Elsi Borg, Georg Jägerroos ja Martti Väli- kangas, jotka tunnetaan muutamista julkisemmista töistä. Sen sijaan Suomen ainoa arkkitehtuurin keskusmuseo ei tunne Jal- mari Peltosta, Helge Lundströmiä, Taavetti Artturi Eloa tai Kaarlo Borgia⁶ niin kuin ei myöskään kymmeniä muita yhä tuntemattomia, jotka Ole Gripenbergin ohella suunnittelivat merkittävimmän osan Helsingin 1930-luvun rakennuskannas- ta. Heidän merkityksensä kaupunkikuvan muovaajina näkyy koko silloisen Helsingin kaupungin alueella.⁷ Tämän suunnit- telijajoukon työn tulokset suomalaisen arkkitehtuurin histori- assa on mielestäni tuotava paremmin esille.

Tutkimuksen tarkoitus

Työssä pyritään antamaan kuva kerrostalorakentamisesta 1930-luvun Helsingissä ja erityisesti Taka-Töölössä. Välittö- mänä tavoitteena on ollut selvittää aikakauden rakentamisen laajuus ja suunnittelijoiden henkilöllisyys sekä koulutus. Välillisenä tavoitteena tutkimuksessa on ollut luoda kriteereitä

⁵ Alvar Aallon juhlavuosi (1998) lisäsi vielä entisestään epäsuhtaa Aallon ja hänen aikalaistensa välillä.

⁶ Kaarlo Borg on mahdollisesti tulossa museon näyttelyohjelmistoon myöhem- min. Aivan viime aikoina ovat T. A. Elo ja Helge Lundström (Tennispalatsi) saaneet kohteistaan pari valokuvaa arkiston kokoelmiin. Lisäksi arkistosta löytyy Jalmari Peltosen työluettelo, jonka Peltonen on itse laatinut. Peltosen piirustusarkistoa tarjottiin museolle vuonna 1962, mutta sitä ei otettu vastaan ja piirustukset toimitettiin omistajille. Vastaava kohtalo oli myös Helge Lundströmin piirustuskokoelmal- la.

⁷ Rakennettu kivikaupunki laajeni jonkin verran pohjoiseen, mutta ennen kaikkea 1930-luvun arkkitehtuuri näkyy täyden- nysrakentamisessa.

aikakauden rakennusten arkkitehtuurin ja kaupunkimaiseman arvottamiselle rakennussuojelua ja korjausrakentamista ajatellen.

Arkkitehtuurin historian valkoisten aukkojen täydentämisen lisäksi on mainittava systemaattisen tiedon keruun merkitys luotettavan aineiston kokoamisessa Taka-Töölöstä ja koko Helsingistä. Tutkimuksen yhteydessä tein joitakin ajoja inventointitietokannan numeerisista aineistoista ja vertailin tuloksia kirjalliseen aineistoon ja kuvamateriaaliin. Kokoon saatua tietoa järjestelin ja vertailin välillä rakennuksen tai jopa asunnon tarkkuudella. Kaikkia mahdollisia ajoja ei tässä tutkimuksessa ole luonnollisestikaan tehty, mutta aineisto on jäsenneltyä käytettävissä myöhempiä tutkimuksia varten.

Tutkimuksessa tuon päivänvaloon aikaisemmin vähän tunnettuja piirteitä 1930-luvun suomalaisesta kaupunkirakentamisesta, kuten joitakin seikkoja kaavoitusprosessista, rakennussuunnittelusta ja asumisen laadullisista tekijöistä. Rakennussuojelun näkökulmasta tutkimus antaa välineitä 1930-luvulla rakennettujen kerrostalojen yksityiskohtien säilyttämisen puolesta käytävään viivytystaisteluun. Ikkunoiden ja rapausten uusiminen on jo hyvää vauhtia meneillään. Porrashuoneiden uudelleen käsittely on myös ajankohtainen useissa kohteissa.

Tutkimus kuuluu arkkitehtuurin historian perustutkimuksen piiriin. Tiedon keruun ja järjestelmällisen analysoinnin lisäksi tutkimuksen raportoinnilla on sinällään merkitystä historian kirjoituksen täydentäjänä.

Kuva 13. Teemakartta Taka-Töölön korttelityypeistä: 1. (punainen) suljettu kortteli, jossa on pihasiipiä tai vuoden 1916 asemakaavaan toteutettu, 2. (tummempi sininen) suljettu kortteli sisäisellä rakennusrajalla, 3. (vaaleampi sininen) puolisoljettu kortteli, jossa rakennusrivistö on katkaistu yhdestä tai useammasta kohdasta, 4. (turkoosi) puoliavoin kortteli ja 5. (vihreä) avoin kortteli. — TL 2002.

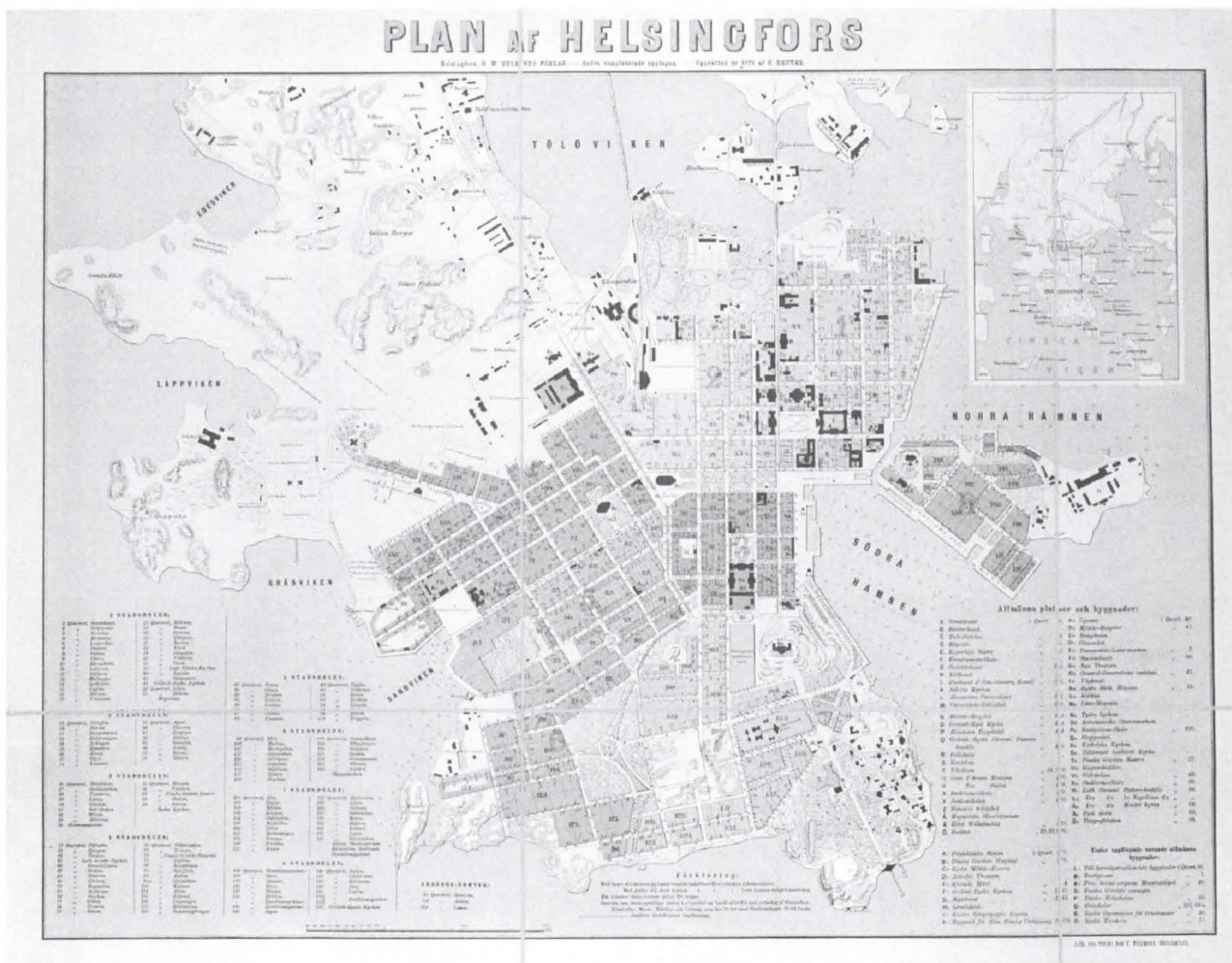
3. TÖÖLÖN KAAVOITUKSEN HISTORIAA

Tässä luvussa käsitellään Töölön asemakaavoitusta 1870-luvulta 1930-luvun loppuun. Luku alkaa kuvauksella Töölön rakennetusta ympäristöstä juuri ennen Helsingin keskustan luoteisen laajennuksen asemakaavaa. Tämän jälkeen kerrataan Töölön asemakaavakilpailuun johtaneita tapahtumia ja käsitellään itse kilpailua ja sen tulosta: Töölön asemakaavaa. Viimeisenä osuutena tässä luvussa on esitelty asemakaavan muutoksia 1920-luvulta nykypäivään. Asemakaavamuutosten keskeisin vaihe tämän tutkimuksen kannalta ajoittuu 1930-luvun puoleenväliin, jolloin funktionalistiset kaavoitusperiaatteet vaiheittain vaikuttivat yhä avoimemman korttelirakenteen syntyyn. Kaupunkikuvaan olennaisesti vaikuttaneesta rakentamisesta ja sen ominaispiirteistä kerrotaan tarkemmin seuraavassa luvussa 4.

Töölö ennen asemakaavaa

Töölön värikäs menneisyys huvilayhdyskuntana ei sanottavammin vaikuttanut sen asemakaavallisiin ratkaisuihin viime vuosisadan (1900) alussa.¹ Kaupunginosan asemakaavaa edeltävältä ajalta on peräisin muutama huvila sekä muistumia huvilatonteista katujen nimissä. Mainittakoon vaikka Ruusulankatu, Toivonkatu, Sallinkatu ja Savilankatu. Lisäksi Töölön alueen perinne sairaaloiden tyyssijana on tänäkin päivänä nähtävissä. Kivelän ja Hesperian sairaaloiden rakennuskannasta osa on asemakaavaa edeltävältä ajalta säilyneitä. Samoin kaupunginpuutarha ympäristöineen on säilyttänyt ilmeensä, joka

¹ Ellei oteta huomioon joitakin olemassa olleita rakennuksia alueella, nykyisen Mannerheimintien linjausta ja Taka-Töölön luoteisosaa.

Kuva 14. C. Reuterin Helsingin kartta vuodelta 1876. — Valok. MVKA.

sillä oli karkeasti ottaen jo ennen Töölön asemakaavan syntyä. Töölön vanhin säilynyt raitiovaunuhalli vuodelta 1900 edustaa myös samaa aikakautta.²

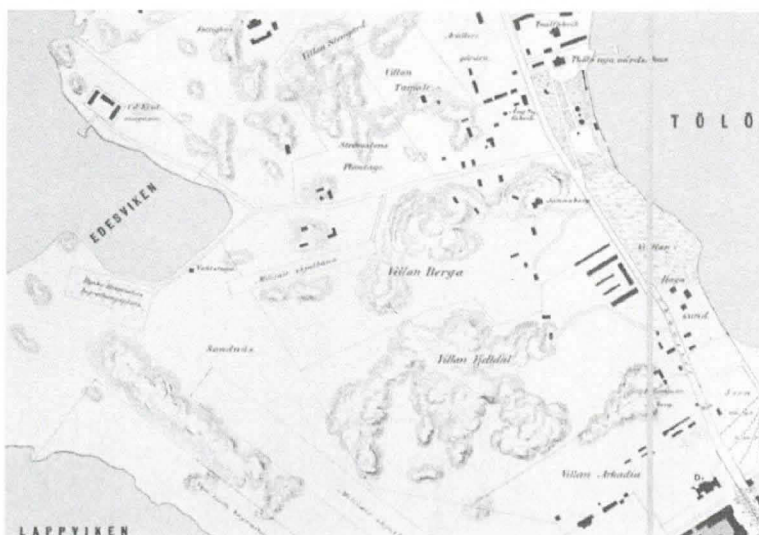
Töölö-nimi oli käytössä jo 1500-luvulla³ ja eräänlaisena jäänneenä se esiintyy edelleen joidenkin tontittamattomilla alueilla olevien rakennusten kylätunnuksissa kantakaupungissa muuallakin kuin nykyisten Töölön kaupunginosien alueella. Nykyinen Töölön kylä käsittää Helsingin kyläjaossa ensimmäiset 14 kaupunginosaa sekä Mustikkamaan, Suomenlinnan ja Ulkosaares.

Töölön topografiasta ennen kivikaupungin rakentamista saa käsityksen C. Reuterin vuonna 1876 laatimasta Helsingin kartasta⁴, johon on piirretty yksityiskohtaisesti pinnanmuodot, tiet sekä rakennukset. Töölön osalta huomio kiinnittyy melko tasaisesti levinneeseen rakennuskantaan, jossa rakennusryhmien kohdilla näkyvät nimetyt huvilat. Rakennusryhmien sijoittelu noudattaa huvilatonttijakoa, joka syntyi Helsinkiin kaupun-

² Korvenmaa 1980, s. 89.

³ Granlund 1981, s. 28.

⁴ Plan af Helsingfors, Upprättad år 1876 af C. Reuter. Valokuva Museovirasto. — Nikula 1981, s. 169.

Kuva 15. Yksityiskohta C. Reuterin kartasta, jossa näkyvät nykyinen Etu-Töölö ja Taka-Töölön eteläosa. — MVKA

gininsinööri Gyldenénin vuonna 1842 laatiman vuokra-alueiden jakosuunnitelman mukaisesti.⁵ Tontteja kutsuttiin ”villoiksi” ja niitä oli kahdenlaisia, teollisuudelle ja asumiselle tarkoitettuja.⁶ Töölössä oli sekä ”asuntovilloja” että ”teollisuusvilloja”, joskin ensin mainittuja oli enemmän kuin kaupungin itäisillä alueilla, jossa teollisuus kasvoi voimakkaasti 1800-luvun lopulle tultaessa mm. soveltuvamman maaperän ja parempien liikenneyhteyksien vuoksi.

Töölön vuokra-alueesta on olemassa erinomainen kuvaus Helsingin kaupunginmuseon vuoden 1980 *Narinkka*-julkaisussa. Pekka Korvenmaa on selvittänyt perinpohjaisesti Töölön silloisen maankäytön luonteen käyttäen hyväkseen kartta- ja piirustusaineistoa sekä Sven-Erik Åströmin teosta *Samhällsplanering och regionsbildning i kejsartidens Helsingfors* vuodelta 1957.

Korvenmaan katsaus on niin perusteellinen, ettei sen toistaminen ole tässä tarpeen. Se kattaa asemakaavaa edeltäneet vaiheet alueella, joka etelässä rajautuu nykyiseen Sibeliuksenkatuun ja pohjoisessa Humalistonkatuun.⁷

Kaivopuiston kylpyläyhtiön perustaja, kauppaneuvos Henrik Borgström suunnitteli vesiparantolaa myös Töölönlahden pohjukkaan (*Tölö botten*) 1800-luvun puolivälissä.⁸ Borgström vuokrasi Töölönlahden pohjoispuoliset huvilatontit vuonna 1848 ja perusti puistoyhtiön vuonna 1851. Yksi Helsingin suurimmista puistoista sai alkunsa tästä hankkeesta, vaikka itse kylpylää ei koskaan rakennettukaan.⁹ *Eläintarhana* tunnettu alue

Kuva 16. Osa Töölön vuokratonttialueen kartasta vuodelta 1872. Kartassa näkyvät osittain samat kuin kuvassa 4. — Korvenmaa 1980, s. 79.

⁵ Osa vuokra-alueista oli olemassa jo ennen tätä jakokaavaa, mutta nekin kirjattiin tässä yhteydessä. — Aminoff-Pesonen 1981, s. 45.

⁶ Aminoff-Pesonen 1981, s. 45.

⁷ Korvenmaa 1980, s. 68–100.

⁸ Lindberg-Rein 1950, s. 104–111.

⁹ Aminoff-Pesonen 1981, s. 110.

Kuva 17. Yksityiskohta Helsingin kartasta vuodelta 1888. — HKA.

on säilynyt pääosin puistona ja siitä tuli myöhemmin osa Bertel Jungin suunnittelemaa Helsingin keskuspuistoa.

Töölön runsas sairaalarakentaminen sai alkunsa armeijan sairaalan ja varaston rakentamisesta Turuntien varteen¹⁰ vuosina 1788–1790. Vuonna 1808 rakennukset siirtyivät Venäjän armeijan käyttöön ja ne purettiin vuoden 1830 tienoilla ja korvattiin kahdella uudella kivikasarmilla, joista toisessa toimi myöhemmin Töölön sivukirjasto.¹¹ Toinen Venäjän armeijan ampumaradoista sijaitsi nykyisen Pohjoisen Hesperiankadun länsipäässä lähellä Suomen armeijan *Autokomppanian* 1930-luvun rakennuksia, jotka ovat edelleen armeijan käytössä.¹²

Nykyisten *Kivelän* ja *Hesperian* sairaaloiden alueella toimi 1800-luvun puolestavälistä lähtien köyhäintalo¹³, joka vähitellen muuttui tuberkuloosiparantolaksi ja mm. mielisairaalaksi.¹⁴ Toinen mielisairaala toimi *Kammio*-nimisen villan alueella nykyisen Töölön sairaalan kohdalla. Sairaalan oli perustanut E. W. Lydecken vuonna 1892. Kammion sairaalan tontti katkaisi kohdaltaan Töölönkadun ja Ruusulankadun vielä vuonna 1938 otetussa ilmakuvassa. Töölön asemakaavan Kammionkatu muutettiin 1966 Sibeliuksenkaduksi.¹⁵ Sairaala-alueen leimaa lisää Taka-Töölön luoteisosassa sijaitsevat Lastenlinnan sairaala ja entinen *Sairaskoti Radium*.¹⁶

Töölön alueella oli myös varhaista teollisuustoimintaa. Vuonna 1643 aloitti ensimmäinen useista tiiliruukeista toimintansa Töölössä. Sotaväen kauppiaas Feodor Kiseleff osti Helsingin sokeritehtaan vuonna 1812 ja siirsi sen toiminnan palovaarallisen Aleksanterinkadulta Töölöön vuonna 1823 nykyisen oopperatalon tontille.¹⁷ Töölössä toimi myös virvoitusjuoma- ja makeistehdas¹⁸ sekä lääketehdas *Medica Toivo*-nimisellä huvilavuokratontilla.¹⁹

Taka-Töölö on ennen kaikkea kuitenkin ollut asuinalue sen käytön alusta alkaen. Työväestöä, porvaristoa ja jopa säätyläisiä asui tontista riippuen samoilla alueilla. *Rosavillan* teollisuustontilla oli parhaimmillaan hyvinkin tiivistä asutusta. Kadonneista työväenasuintaloista merkittävin oli ns. *Sipoon kirkko*, jonka Valdemar Aspelin suunnitteli vuonna 1904 ja joka purettiin vuonna 1978.²⁰

- ¹⁰ Nykyisten Hotel Inter-Continentalin ja Hotelli Hesperian kortteliin.
- ¹¹ Hornborg 1950, s. 212.
- ¹² Nykyiseltä nimeltään Kaartin pataljoona, arkk. Martta Martikainen ja Olavi Sortta 1935 – 1937.
- ¹³ Sebastian Gripenberin suunnitelmat oli otsikoitu: ”Helsingfors stads Arbets och Fattiggård”.
- ¹⁴ Kivelän sairaalan alueelle rakennettiin vuosisadan alussa kaksi puista tuberkuloosisairaalarakennusta (arkk. Theodor Höijer, 1902 ja 1904) ja 1930-luvulla aluetta täydennettiin Kivelän suurilla kaupungin sairaalarakennuksilla (arkk. Gunnar Taucher, HKR, 1932–1939). Kivelän sairaalan alueelle tuli myöhemmin Hesperian mielisairaala, jonka päärakennuksen on suunnitellut arkkitehti Ragnar Ypyä vuonna 1960. – RVV.
- ¹⁵ Helsingin kadunnimet 1981, s. 106.
- ¹⁶ Sekä Radiumin että Lastenlinnan sairaalan on suunnitellut arkkitehti Elsi Borg. Ensimmäisen 1920-luvulla ja toisen avustajineen vuonna 1948.
- ¹⁷ Kovero 1950, s. 483.
- ¹⁸ Karamelli-Suklaa ja Marmelaadi- Tehdas Westerlund & Co. – Impola 1983 (ei sivunumerointia).
- ¹⁹ HKM/KA. Vanhat valokuvat.
- ²⁰ Kinnunen 1979, s. 77–88; Korvenmaa 1980, s. 88–89.

Töölön asemakaavan syntyhistoriaa

Töölön asemakaavaa ovat aikaisemmin kommentoineet mm. Birger Brunila *Helsingin kaupungin historia* -sarjassa ja Riitta Nikula väitöskirjassaan *Yhtenäinen kaupunkikuva 1900–1930*.²¹ Taka-Töölön rakentuminen perustui niin suurelta osin Etu-Töölön kanssa yhteiseen asemakaavaan, ettei sen syntyhistorian yksityiskohtia voida tässä yhteydessä sivuuttaa. Olen täydentänyt Brunilan ja Nikulan esittämiä seikkoja suunnitelmien ja syntyneen kaupunkirakenteen vertailun osalta erityisesti Taka-Töölön alueella.

Töölön kahta kaupunginosaa kokonaisuudessaan käsittävän asemakaavan valmistumisessa oli kolme keskeistä tyylillistä ja suunnitteluteknistä vaihetta. Vuonna 1898–1900 järjestettiin kaksivaiheinen asemakaavakilpailu, jonka molemmissa osissa menestyneet tekijät työstivät ehdotuksen jatkotoimeksiantona vuonna 1902 asemakaavaksi (se vahvistettiin vuonna 1906).²² Ensimmäinen, asemakaavakilpailun seurauksena syntynyt asemakaava oli oloissamme harvinainen *jugend*-kaava.²³ Asemakaava-arkkitehti Bertel Jung teki toisessa vaiheessa kaupungin asemakaavan muutospiirustuksen (1916), joka selitysosineen hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa vuonna 1917²⁴ ja Senaatissa vuonna 1918. Jungin muutokset olivat niin perustavaa laatua, että voidaan puhua jopa kokonaan uudesta asemakaavasta, joka suurpihakortteleineen oli 1910- ja 1920-luvuilla pohjosmaiselle *klassismille* tyypillinen.²⁵ Töölön asemakaavan kolmas ja viimeinen vaihe käsitti ne muutokset, joita siihen tehtiin *funktionalistisen* kaupunkisuunnittelun periaatteita noudattamaan pyrkien.

Taka-Töölö sijaitsee Etu-Töölön pohjoispuolella, Kallion ja Alppiharjun länsipuolella ja Meilahden eteläpuolella. Lännessä Taka-Töölö jatkuu Rajasaareen Humallahdella, joka päättää Seurasaarenselän.²⁶ Taka-Töölö, Helsingin 14. kaupunginosa, muodostettiin yhdessä Etu-Töölön kanssa vuonna 1906.²⁷ Töölön kaavoittaminen aloitettiin jo 1880-luvulla, jolloin tuli esille mahdollisuus laajentaa Helsingin asemakaavoitettua aluetta pohjoiseen. Ensimmäinen ehdotus tehtiin vuonna 1883 Kampin ja Hietaniemen alueille.²⁸ Otto Ehrströmin laatimaa suunnitelmaa ei kuitenkaan, kuten myöhemmin käy ilmi, koskaan vahvistettu kaupunginvaltuustossa.

²¹ Lisäksi aikalaishcommentteja esittivät mm. Gustaf Strengell ja Hilding Ekelund.

²² HKPA 27/1902.

²³ Camillo Sitten innoittamana laaditut kaupunkirakennustaiteelliset kokonaisuudet, joita voitaisiin kutsua jugend- tai art nouveau-asetakaavoiksi ovat Suomessa harvinaisia. Töölön asemakaavakilpailusta heijastuneet rippeet toteutuneessa kaupunkirakenteessa ovat mm. Eiran ja Kulosaaren ohella harvoja esimerkkejä tästä tyyliuuntauksesta. Sen sijaan esimerkiksi Katajanokalla, jossa on paljon jugend-taloja, ei silti ole jugend-kaavaa, vaan melko yksioikoinen ruutukaava.

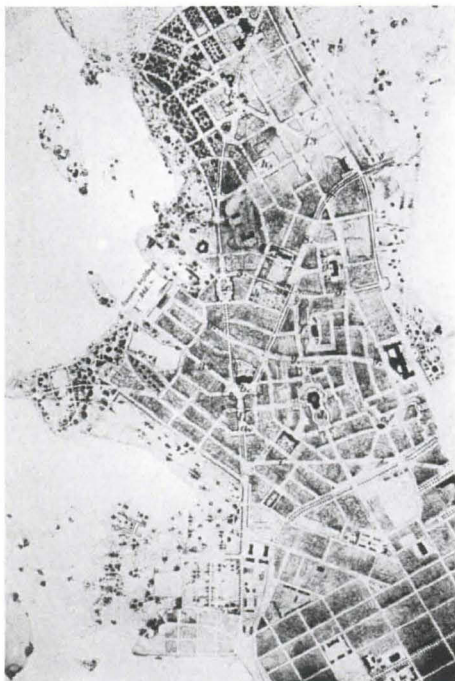
²⁴ HKPA 9/1917.

²⁵ Kuten Björn Linn kirjassaan *Storgårdskvarteret* osoitti, oli suurpihakorttelityyppi käytössä vielä funktionalisminkin ensiaskelaita otettaessa. Tukholmassa esimerkiksi Töölön tapaan rakennettiin kokonaan funktionalistisia umpikorttelitaloja vanhoihin asemakaavoihin vielä 1930-luvun alussa.

²⁶ Helsingin kiinteistökartta 1:10 000 1994.

²⁷ Aminoff–Pesonen 1981, s. 51.

²⁸ Projekt till stadsplan för Kampmalmen samt villorna Sandnäs, Arkadia, Fjellidal och Berga, Otto Ehrström 1883. Senaatin talousosasto, ad-aktikartat 1884. Kansallisarkisto. Kaava koskee nykyisen Etu-Töölön aluetta eikä siten kuulu maantieteellisesti tämän tutkimuksen piiriin, mutta sillä oli vaikutusta Töölön asemakaavakilpailun järjestämiseen ja sitä kautta myös Taka-Töölön asemakaavan syntyyn.

Kuva 18. Gustaf Nyströmin ja Hermann Norménin ehdotus Töölön asemakaavakilpailun toisessa vaiheessa vuonna 1900. — HKA.

Helsingin kaupungin kaavoitustoiminta 1800-luvun loppupuolella oli lähinnä maa-alueiden jakamista²⁹ eri käyttötarkoituksia varten. Arkkitehdit kiinnostuivat kaupunkisuunnittelusta myös Suomessa 1800-luvun viimeisellä vuosikymmenellä. Itävaltalaisen arkkitehtiprofessorin Camillo Sitten vuonna 1889 julkaisema kirja *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen* osoittautui myöhemmin hyvin luetuksi. Se korosti luovan suunnittelun osuutta kaavoituksessa. Samaan johtopäätökseen tuli Suomessa arkkitehti Lars Sonck, joka julkaisi artikkelin *Modern vandalism: Helsingfors stadsplan* Finsk Tidskriftissä vuonna 1898. Artikkelissa Sonck toi esille mahdollisuuden julkisen kilpailun järjestämisestä Töölön asemakaavan laatimiseksi.³⁰ Lars Sonck yhdessä kollegoidensa Bertel Jungin ja Valter Thomén kanssa laativat myös ehdotuksia kyseiseen kilpailuun, joka julistettiin vuoden 1898 kesäkuun seitsemäntenä päivänä. Rahatoimikamari oli todennut julkisen keskustelun ja ”mieltenkohun” niin suureksi, ettei rakennuskonttorin vuosia valmistelemaa ja jo miltei valmiiksi saamaa asemakaavaehdotusta hyväksyittäisi kaupunginvaltuustossa vielä vuosiin.³¹

Töölön asemakaavakilpailu 1898–1900

Yleisen kilpailun asiantuntijaksi kutsuttiin Tukholman Kungliga Tekniska Högskolanin kaupunginrakennusopin dosentti Per Olof Hallman. Arkkitehti Hallman tunnettiin myös Camillo Sitten ajatusten kannattajana.³² Eikä liene sattuma, että juuri hänet kutsuttiin asiantuntijaksi. Pyrittiinhän kilpailulla nimenomaan tyynnyttämään syntyneitä erimielisyyttä kahden ajatussuunnan välillä, ja kotimaisen tuomariston voitiin katsoa edustaneen vanhempaa klassistista ja Hallmanin mainittua uudempaa näkemystä kaupunkisuunnittelusta.

Kilpailussa jaettiin kolme palkintoa. I palkinto annettiin nimimerkille ”*Etude*”, jonka tekijät olivat arkkitehti Gustaf Nyström ja kaupungininsinööri Herman Norrmén, II palkinto nimimerkille ”*För kommande generationer*”, jonka tekijä oli Lars Sonck ja III palkinto nimimerkille ”*Fjelldal*”, tekijöinä arkkitehdit Bertel Jung, Lars Sonck ja Valter Thomé. Kilpailun tulos ja sitä seuranneet vaiheet olivat mielenkiintoinen episodi. Hallman kirjoitti kilpailun tuloksesta artikkelin aikakauskirja *Ateneumiin* (1900), jossa hän arvioi kriittisesti sekä voittanutta

²⁹ Vrt. jakokaavat.

³⁰ Brunila 1955, s. 27–28.

³¹ Brunila 1955, s. 28.

³² Brunila 1955, s. 28.

Förklaring:

- I. Arkadiagatan.
- II. Museigatan.
- III. Edesviksgatan.
- IV. Djurgårdsallén.
- V. Fölisgatan.
- VI. Kammiogatan.
- VII. Fredriksgatan.
- VIII. Fredrik-Albertsgatan.
- IX. Gustaf Wasagatan.
- X. Fjellaldsgatan.
- XI. Kyrkogårdsgatan.
- XII. Kungsvägen.
- XIII. Humlebärgsgatan.
- XIV. Karlsgatan.
- XV. Bjällbovägen.
- XVI. Hagavägen.
- XVII. Brävallavägen.
- XVIII. Munknäsgratan.
- XIX. Karlsplanen.
- A. Gustaf Wasaplatsen.
- B. Kyrkbacken.
- C. Tornbacken.
- D. Kapellkyrkan.
- E. Museiplatsen.
- F. Platsen v. Djurgårdsallén.
- G. Kammiotorget.
- H. Edenplan.
- K. Sport o. lekplanen.

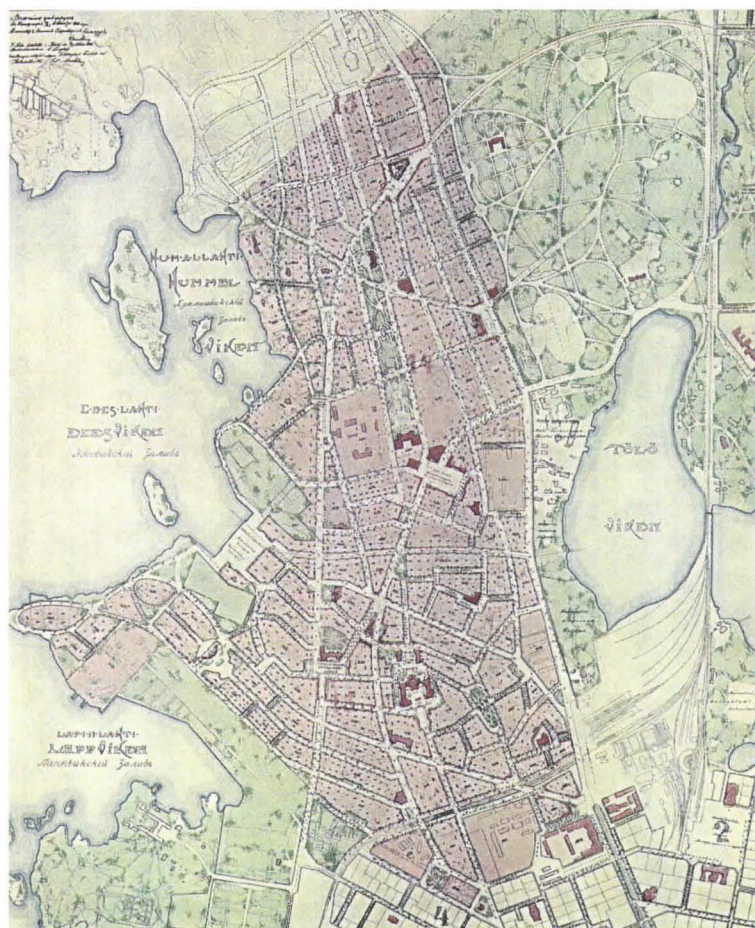
että tasapuolisuuden nimissä myös Sonckin suunnitelmaa. Hän ei suositellut kummankaan suunnitelman toteuttamista sellaisenaan. Parhaana ratkaisuna Hallman piti kahden ensimmäiseksi tulleen ehdotuksen hyvien ominaisuuksien yhdistämistä. Hän jopa ylisti näin *mahdollisesti* syntyvää asemakaavaa pohjoismaiden mielenkiintoisimmaksi.³³

Töölön asemakaavakilpailun II vaihe järjestettiin heti ensimmäisen vaiheen jälkeen vuonna 1900. Kaupunginvaltuusto päätti kutsukilpailusta, johon pyydettiin jatkosuunnitelmat kahdelta suunnittelijaryhmältä. Herman Norrmén ja Gustaf Nyström laativat yhden ja Bertel Jung, Lars Sonck ja Valter Thomé toisen ehdotuksen. Kilpailun toinen vaihe oli Taka-

Kuva 19. Bertel Jungin, Lars Sonckin ja Valter Thomén ehdotus Töölön asemakaavakilpailun toisessa vaiheessa vuonna 1900. — HKA.

³³ Brunila 1955, s. 28–29. Kursiivi kirjoittajan.

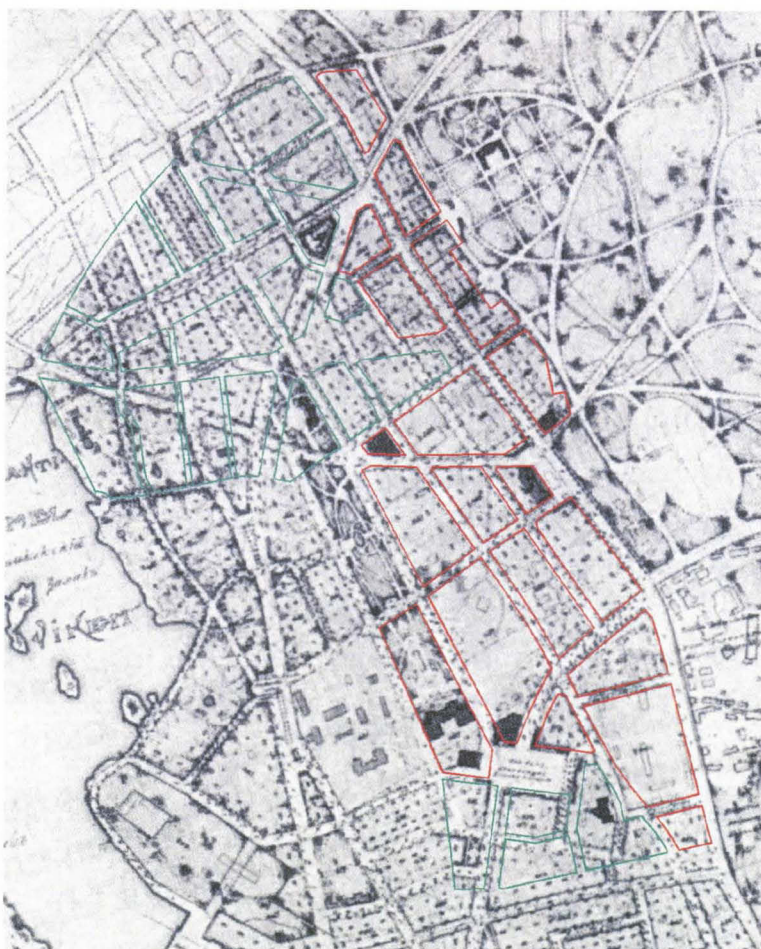
Kuva 20. Vuonna 1906 vahvistettu
Töölön asemakaava. — HKA.

Töölön kannalta merkittävä, koska suunnittelualue ulottui nyt ensimmäistä kertaa kattamaan senkin alueen kokonaan. Asiantuntijaksi kutsuttiin Hallmanin lisäksi saksalainen rakennus-salaneuvos Joseph Stübben, joka oli kirjoittanut Camillo Sitten tavoin kirjan nimeltä *Der Städtebau*³⁴ vuonna 1890.

Kutsukilpailuna toteutettu jatkokilpailukaan ei tuonut yksiselitteistä ratkaisua Töölön kaavoitusongelmaan. Voittajaksi saatiin jälleen Nyström ja Norrmén. Kilpailuttamisen asemesta päätettiin koota työryhmä, johon tulivat toinen voittaneen ehdotuksen laatijoista eli Gustaf Nyström, sekä Lars Sonck. He joutuivat tekemään yhteistyötä vaikkeivät olleetkaan samoilla linjoilla keskenään. Aikaansaatu suunnitelma muistutti enemmän Nyströmin ja Norrménin kuin Jungin, Sonckin ja Thomén toisen vaiheen ehdotusta, mutta ei ollut missään nimessä sama kuin ensin mainittu suunnitelma. Katuverkosto oli selkiytynyt ja monet toteutuneen kaupunkirakenteen keskeiset yksityiskohdat tulivat kuvaan vasta tässä vaiheessa. Tällaisia oli-

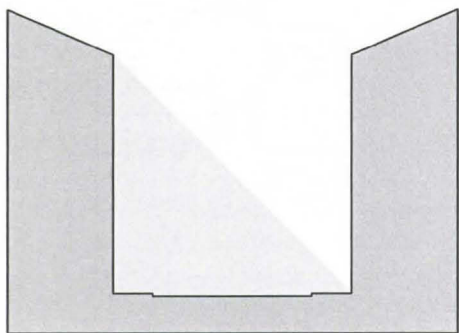
³⁴ Stübbenin kirja, joka ilmestyi osana *Handbuch der Architectur*-sarjaa, oli toisin kuin Sitten teos enemmän suunnittelijoille suunnattu käsikirja kuin kaupunkisuunnittelun esteettis-teoreettinen kannanotto. — Nikula 1981, s. 98–101.

Kuva 21. Taka-Töölön nykyiset korttelit piirrettynä Töölön vuonna 1906 vahvistetun asemakaavan päälle. Piirustuksesta nähdään, että Taka-Töölön keskiosat ja nykyisen Mannerheimintien varsi on rakennettu melko tarkkaan vuoden 1906 asemakaavan mukaisesti. Sen sijaan Humalistonkadun ja Stenbäckinkadun välinen osuus on muuttunut eniten. — TL 2001, pohjakartta HKA.

vat mm. Töölöntori ja sen ympäristö, Topeliuksen puisto, Runeberginkadun jatkuminen loivana kaarena Kamppiin asti, Läntisen Viertotien (nyk. Mannerheimintie) varren korttelit ja aukiosommitelmat sekä Töölön keskiosien kortteleiden suuntaaminen Viertotien linjauksen mukaisesti. Mikäli nämä muutokset olivat perua Nyströmin ja Sonckin yhteistyöstä, voidaan sen sanoa kantaneen ainakin jonkinlaista hedelmää. Jungin, Sonckin ja Thomén toisen vaiheen ehdotuksesta ei asemakaavaan päässyt katunimistöä lukuun ottamatta sellaisia kokonaisuuksia, joita ei olisi ollut myös Nyströmin ja Norrménin ehdotuksessa. Tämä on laskettava myös eduksi ainakin liikenteen kannalta, sillä Sonckin ryhmän suunnitelmassa oli runsaasti usean kadun risteys- ja pieniä kolmiosaarekkeitä, jotka olisivat olleet hankalia ja onnettomuusherkkiä nykyistä katu-liikennettä ajatellen. Uskallan sanoa näin siitä huolimatta, että ehdotuksen ansiona pidettiin juuri liikennetarkistuksia.

Syntynyt asemakaavaluonnos olikin selvästi kompromissi,

Kuva 22. Piirustus valokulma 45°:een vaikutuksesta kadun minimileveyteen ja katutilan suhteisiin. — TL 1994.

jonka kaltaista Hallman oli ehdottanut. On vaikea sanoa oliko Hallmankaan enää tyytyväinen lopputulokseen. Joka tapauksessa kolmisen vuotta kestänyt prosessi sai päätöksensä vuonna 1902 julkaistun asemakaavaluonnoksen muodossa.

Plan till utvidgning af Helsingfors stad emot nordvest vuodelta 1902 hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa vuonna 1903 ja vahvistettiin Töölön asemakaavaksi 23.10.1906. Kaava ja sitä seuranneet asemakaavamuutokset olivat ainoat kaavat, joilla oli merkitystä kaupunginosan rakentamiselle. Kaavan vahvistamisen yhteydessä muodostettiin Helsingin XIII ja XIV kaupunginosa. Spekulaation asteelle jää, olisiko joku muu ehdotuksista synnyttänyt paremman tai huonomman ympäristön. *Sitte-läinen* kaupunkisuunnittelukokeilu kuitenkin päättyi Töölössä tähän.

Asemakaavan yhteyteen laadittiin Töölölle myös oma rakennusjärjestys, joka erilaisten vaiheiden jälkeen vahvistettiin senaatissa vasta vuonna 1908. Töölön alueen rakennusjärjestys poikkesi olennaisesti Helsingin vuoden 1895 yleisestä rakennusjärjestyksestä kolmessa kohdassa. Ensinnäkin rakennusten suurimmaksi sallituksi korkeudeksi määrättiin 18 metriä muualla käytetyn 21 metrin asemesta. Toiseksi jokaisen huoneen valokulman tuli olla vähintään 45 astetta.³⁵ Kolmanneksi edellytettiin rakennuspiirustuksia kaikista kadulle tai avoimelle paikalle näkyvistä julkisivuista sekä palomuuereista.³⁶ Rakennusjärjestyksestä poikkeaminen lienee käytännön rakentamisessa kuitenkin ollut enemmän sääntö kuin poikkeus.

Yksi Töölön asemakaavakilpailun välillisistä seurauksista oli Helsingin asemakaavatoimikunnan perustaminen ja arkkitehtien näkyvä mukaantulo kaupungin rakennus- ja kaavoitusasioita hoitavaan virkamieskuntaan. Karl Hård af Segerstad nimettiin Helsingin ensimmäiseksi kaupunginarkkitehdiksi vuonna 1907. Samana vuonna valitsi valtuusto asemakaavatoimikunnan puheenjohtajaksi Gustaf Nyströmin. Bertel Jung valittiin seitsemänjäsenisen toimikunnan³⁷ sihteeriksi ja sivutoimiseksi asemakaava-arkkitehdiksi.³⁸

Helsingin kaupungin kartat vuosilta 1909 ja 1911 sekä Töölöstä samoihin aikoihin otetut valokuvat kertovat havainnollisesti asemakaavan vahvistamisen jälkeen syntyneestä ristiriitaisesta tilanteesta Töölössä. Vanhat huvilatontit olivat vielä vilk-

³⁵ Valokulma vaatimus (45°) edellytti siis vähintään talojen korkeuden (18 m) levyisiä katuja.

³⁶ Nikula 1981, s. 189.

³⁷ Neljä varsinaista jäsentä olivat Nyströmin lisäksi Julius Tallberg, Knut Wasastjerna ja G. Idström. Varajäsenet olivat R. F. von Willebrandt, Th. Homén ja Edv. Loo. — Nikula 1981, s. 191.

³⁸ Nikula 1981, s. 190–191.

kaassa käytössä ja asuttuja uuden katuverkon työntyessä vääjäämättömästi yhä pohjoisemmaksi. Toisaalta puutarhamaiden keskelle oli jo noussut joitakin kuusikerroksisia kerrostaloja yksinäisiksi torneiksi.

Ennen Töölön vuoden 1906 asemakaavan vahvistamista laadittiin vuonna 1904 suunnitelma, jonka tarkoituksena oli rauhoittaa Töölönlahden rannat sokeritehtaan tonttia ja Eläintarhan huvila-alueita lukuun ottamatta puistoiksi, jotka ulottuivat Nordenskiöldinkadun toiselle puolelle käsittäen nykyisen Urheilukadun ja rautatien väliset alueet. Vuoden 1911 asemakaavamuutoksessa taas keskuspuistosuunnitelmaa kehitettiin niin, että Hakaniemi ja Eläintarha olisi yhdistetty Töölönlahden pohjukan ylittävällä sillalla. Tässä kaavassa esiintyy leveä Hesperiankatu ensimmäistä kertaa lähes nykymuotoisena Hesperian puistosta Taivallahteen.

Ensimmäinen laajempi muutos vuoden 1906 asemakaavaan tehtiin vuonna 1913. Tuolloin muokattiin uudelleen Läntisen Viertotien ja Florantien väliset korttelit 522, 523, 524 ja 525. Signeeraamaton, mutta oletettavasti Bertel Jungin laatima asemakaava sisälsi kaksi nykyistä suurpihakorttelia. Pihasiipiä lukuun ottamatta korttelien 523 ja 525 muoto vastaa nykyisiä Mannerheimintien ja Urheilukadun välissä olevia samannumeroisia kortteleita. Muutos liittyi osaksi Jungin keskuspuiston järjestelysuunnitelmia stadionin kohdalla, mutta osaltaan kyse oli jo Töölön asemakaavan regularisoinnista, jonka Jung sai päätökseen kolme vuotta myöhemmin.³⁹ Korttelin 523 perusmuoto on kirjattu jo tähän kaavaan. Se muuttui myöhemmin ns. suurpihakortteliksi Frosterus & Gripenbergin kaavioissa.⁴⁰

Kaupunginasemakaavan muutospiirustus 1916

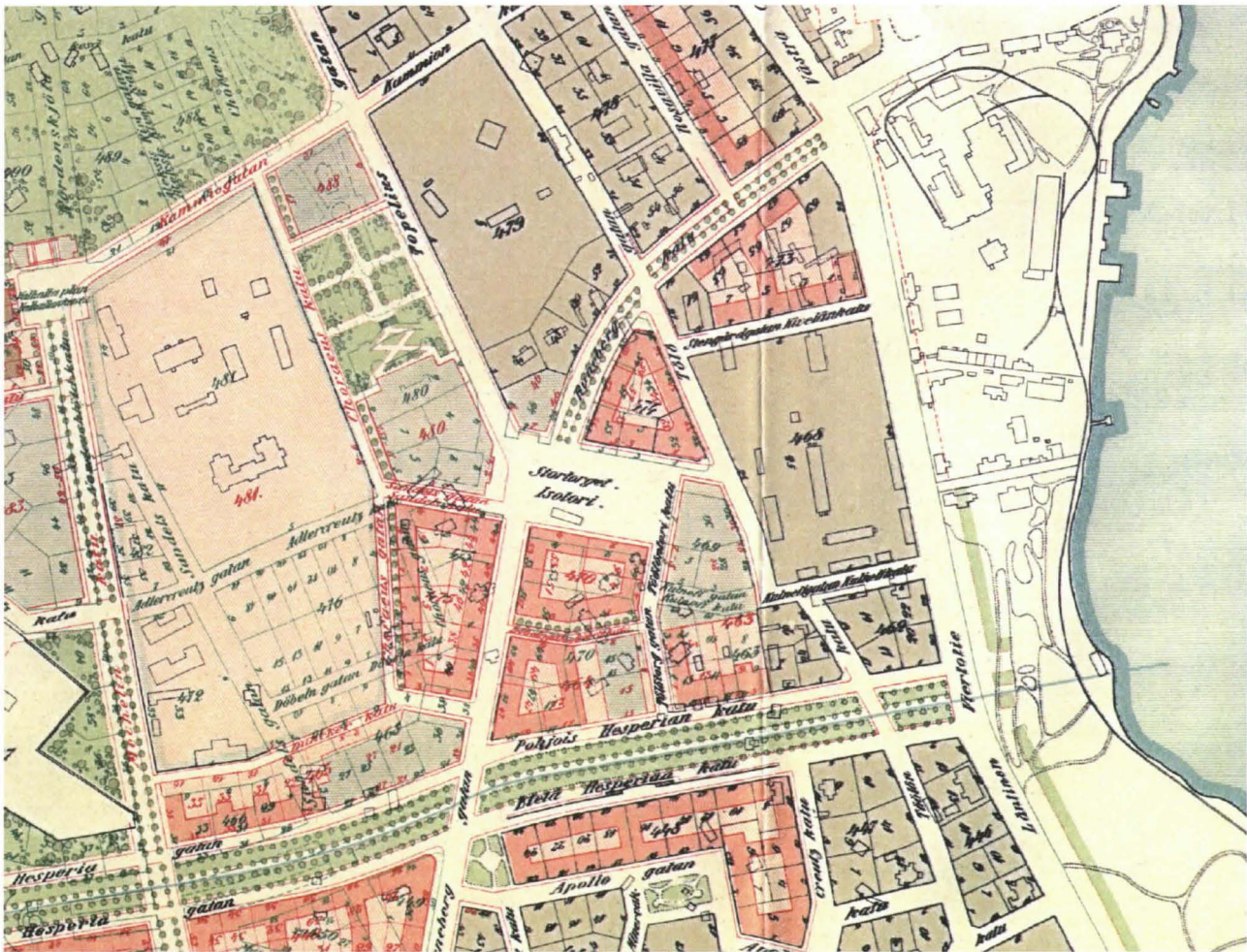
Vuonna 1916 Bertel Jung sai valmiiksi ehdotuksen Helsingin XIII ja XIV kaupunginosain asemakaavan muuttamiseksi (Kaupunginasemakaavan muutospiirustus 18.2.1916). Jungin tehtävä oli kahdella tavalla vaativa. Hän näki Töölön 1906 asemakaavan jo vanhentuneena ja halusi siihen uudistuksia. Lisäksi hän halusi paremmin ottaa huomioon olemassa olevan maa-alueen pinnanmuodot ja istutukset. Jungin keskeisin muutos koko Töölöä ajatellen olikin puistoalueiden radikaali lisäys asuinkortteleiden läheisyydessä. Toinen keskeinen muutos liit-

Kuva 23. Vuonna 1916 vahvistettu Töölön asemakaavan muutospiirustus. Ks. myös kuvat 24 ja 25. — HKPA 9/1917.

³⁹ Kortteleita nro 522, 523, 524 ja 525 koskeva asemakaavanmuutos 17.1.1913. — KSVÄ.

⁴⁰ Aiheesta lisää luvussa 5. FUNKISKAUPUNGIN RAKENTAMINEN.

Kuva 24. Yksityiskohta vuonna 1916 vahvistetusta Töölön asemakaavan muutospiirustuksesta. Taka-Töölön eteläosa, Töölöntori ympäristöineen (kaavassa Isotori), oli saanut jo lähes lopullisen muotonsa. — HKPA 9/1917.

”Sitä vastoin ei tuollaisia rajoja ole piirretty huvilatontteihin, koska lieene edellytettävä, että useimmat niillä olevista rakennuksista pysytetään vielä monet ajat sinällään.”⁴²

⁴¹ Jungin kaava siis muutti Töölön elinkeinorakennetta huomattavasti. Taloushuvi-
loista koostunut maatalousalue muuttui
vähitellen urbaaniksi esikaupungiksi.

⁴² HKPA 9/1917, s. 8.

⁴³ HKPA 9/1917, s. 8.

⁴⁴ Ks. luku 4. Rakennustoiminta ennen
vuotta 1930.

tyi kortteleiden rakenteeseen ja mittasuhteisiin. Yhdistämällä pienempiä kortteleita suuremmiksi kokonaisuuksiksi ja poistamalla pihasipiä Jung muutti kortteleiden ilmeä lähemmäksi nk. suurpihakortteleita. Kortteleiden ulkoisilla ja sisäisillä rakennusrajoilla rajoitettiin rakennusten runkosyvyydet kohtuullisiksi ja käytännössä estettiin muut kuin asumiseen liittyvät toiminnot pihoilta. Ainoa poikkeus olivat huvilatontit, joita asemakaavaan oli jäänyt vielä muutamia.⁴¹

Edellisessä Bertel Jung otti siis huomioon myös silloisen huvilakannan säilymisen paikoillaan vielä pitkään.⁴³ Vuonna 1916 ei ollut vielä nähtävissä se rakentamisen noususuhdanne, joka yleisen taloudellisen kasvun aikana sekä 1920- että 1930-luvun loppuvuosina sai aikaan paitsi asuntojen tarpeen myös rakentamisen ennennäkemättömän tuoton sijoitetulle pääomalle. Nykyisin huviloita on jäljellä enää kolme.⁴⁴

Kuva 25. Yksityiskohta vuonna 1916 vahvistetusta Töölön asemakaavan muutospiirustuksesta. Taka-Töölön pohjoisosaa. Kuvan pari eteläisintä ja pari pohjoisinta korttelia toteutettiin tämän asemakaavan mukaisesti. Keskeiset katulinjaukset olivat kuitenkin jo paikoillaan. — HKPA 9/1917.

Vuoden 1916 asemakaavan yksityiskohtia

Muutos vuoden 1906 ja Jungin vuonna 1916 laatiman asemakaava välillä oli suurempi kuin Nyströmin ja Norrménin asemakaavakilpailun toisen vaiheen ehdotuksesta vuoden 1906 asemakaavaksi. Siitä huolimatta, että Jung oli itse ollut mukana työryhmässä, joka koki toistuvasti tappion Töölön asemakaavakilpailussa, ei hän käyttänyt asemaansa asemakaava-arkkitehtinä hyväkseen muuttaakseen kaavaa lähemmäksi omia kilpailuehdotuksiaan – päinvastoin.

Jungin suunnitteluperiaatteina olivat yhtenäisen suurkaupunkimaisen katutilan luominen sekä rauhallisten suurpihojen aikaansaaminen asukkaiden omaan käyttöön. Nämä periaatteet näkyvät Töölön vuoden 1916 asemakaavassa selkeästi.⁴⁵

Muutokset ennen vuotta 1930

Vuonna 1929 tehtiin Töölön asemakaavaan vielä muutos, joka vaikutti alueen liikennejärjestelyihin. Mechelininkatu ja Nordenskiöldinkatu yhdistettiin⁴⁶ ja mm. nykyinen Nordenskiöldin aukio muodostettiin. Näin saatiin suora liikenneväylä Länsisatamasta Töölön pohjoisosiin, Pasilaan ja Kallioon. Täs-

”Korttelien muodostelussa olen koettanut välttää niitä oikullisesti sijoitettuja julkisivu-ulkonemia ja murtoviivoja, joista Töölön alkuperäinen asemakaava oli niin rikas. Nämä syntyivät aikana [14 vuotta aiemmin], jolloin keskiaikaisia saksalaisia kaupungin-asemakaavoja palvomalla palvottiin ja hartaasti pyrittiin jäljittelemään näiden pelkistä sattumista ja alkeellisista oloista johtuneita säännöttömyyksiä. Niitä on sentähden pidettävä satunnaisen makusuunnan ilmauksina kaupungin-asemakaavataiteen historian siirtymiskaudella, mutta ne ovat tuskin puolustettavissa nykyaikana vuokra-kasarmeineen ja pikaliikenteineen.” — HKPA 9/1917, s. 8.

⁴⁵ HKPA 9/1917.

⁴⁶ Kadut olivat toistensa jatkeina jo vuoden 1906 asemakaavassa, mutta Jung katkaisi yhteyden vuoden 1916 kaavassa. Tämä muutos oli siis paluuta Töölön alkuperäiseen asemakaavaan.

Kuva 26. Gustaf Strengell 1930-luvulla otetussa valokuvassa. — CD Facta '97.

sä yhteydessä järjestettiin uudelleen Rajasaarentien ja Linnankoskenkadun varrella olevat huvila- ja rivitalokorttelit jonkin verran tiheämpää rakentamista silmällä pitäen ja varattiin joukko tontteja julkisia rakennuksia varten. Kaupunginvaltuusto hyväksyi ehdotuksen 22.5.1929.⁴⁷ Asemakaavan muutoksessa lisäksi kortteli nro 498 oli erotettu omaksi kokonaisuudekseen uudella Minna Canthin kadulla ja Linnankoskenkadun pohjoispuolelta oli poistettu suuri umpikortteli.⁴⁸ Vuoden 1929 asemakaavan muutos aloitti kehityksen, joka jatkui eri puolilla Taka-Töölöä koko 1930-luvun.

On paradoksaalista, että kun Lars Sonckista ja Bertel Jungista alkunsa saanut asemakaavoitustyön uudistaminen Suomessa vihdoinkin alkoi kantaa hedelmää käytännön toteutusten muodossa, oli ajattelutapa jo vanhentunut. Niin nopeasti muuttuivat tyylit ja muodit viime vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninä. Bertel Jung piti Töölön asemakaavaa vanhentuneena jo vuonna 1916. Gustaf Strengell⁴⁹ julkaisi kirjansa *Kaupunki taideluomana* vuonna 1922 ja Salme Setälän suomennos siitä ilmestyi vuonna 1923. Strengellin kirja heijastelee vielä vuosisadan vaihteen keskustelua ja on tavallaan kooste hänen vuosien mittaan kirjoittamistaan lehtiartikkeleista. Strengellin kirjassaan esittämät ajatukset olivat kuitenkin ajankohtaisia koko kaksikymmenluvun. Vasta funktionalistinen kaupunkisuunnitteluaate, joka juurtui Suomeen äärimmäisen hitaasti, kumosi monet Strengellin kaupunkirakennustaidetta koskevat ajatukset. Tosin Strengell itse oli yksi kumoajista ja suhtautui funktionalistiseen kaupunkisuunnitteluun myönteisesti aina sen läpimurrosta alkaen.

Kaksikymmenluvun lopussa ulkomaisten kollegojen tapaan myös suomalaiset arkkitehdit ryhtyivät tekemään ehdotuksia uudenlaisiksi asemakaavoiksi kaupunkeihin. Tukholman Normalmin kaupunginosan kilpailuun osallistui myös joukko suomalaisia. Tunnetuimmat paperille jääneet Helsinkiin tehdyt ehdotukset olivat Alvar Aallon, P. E. Blomstedtin ja Kaarlo Borgin tekemiä. Kaikissa ehdotuksissa keskeistä oli pitkien ja kapeiden lamellitalojen sijoittaminen hilamaisesti vanhaan kaatuverkkoon. Korttelit muodostuivat väljästi, valaistusolosuhteet huomioiden asetelluista puikoista.

⁴⁷ Brunila 1962, s. 52–53.

⁴⁸ Asemakaavan muutos nro 1087A 14.2.1929. — KSVa.

⁴⁹ Strengell, Gustaf (1878–1937), arkkitehti ja museomies (kuva yllä). Strengell oli Sigurd Frosteruksen ohella kansallismantiikan vastustajia ja funktionalismin esitaistelijoita Suomessa. Hänen kirjallisella tuotannollaan (*Koti taideluomana*, *Kaupunki taideluomana* ja *Rakennus taideluomana*) sekä huonekalusuunnitelmillaan oli huomattava vaikutus suomen kodinsisustukseen. — CD Facta '97.

*Asemakaavamuutos käsittävä kortteleita
N° 499, 500, 501, 503, 507, 509, 512, 513 ja 518
Helsingin kaupungin XIV kaupunginosassa*

*Stadsplaneändring berörande kvarteren
N° 499, 500, 501, 503, 507, 509, 512, 513 och 518
i XIV stadsdelen av Helsingfors stad*

Kuva 27. Asemakaavamuutos nro
1550, 20.7.1935. — KSVA.

Töölön asemakaavan muutokset 1930-luvulla

Töölön asemakaavan arvostelu oli alkanut jo 1920-luvulla mutta lisääntyi siinä määrin 1930-luvulla, ettei kaupunginosan rakentamista ilman muutoksia katsottu voitavan jatkaa. Strenge-llin mukaan kaavaan sisältyivät ”melkein kaikki ajateltavissa olevat virheet”.⁵⁰

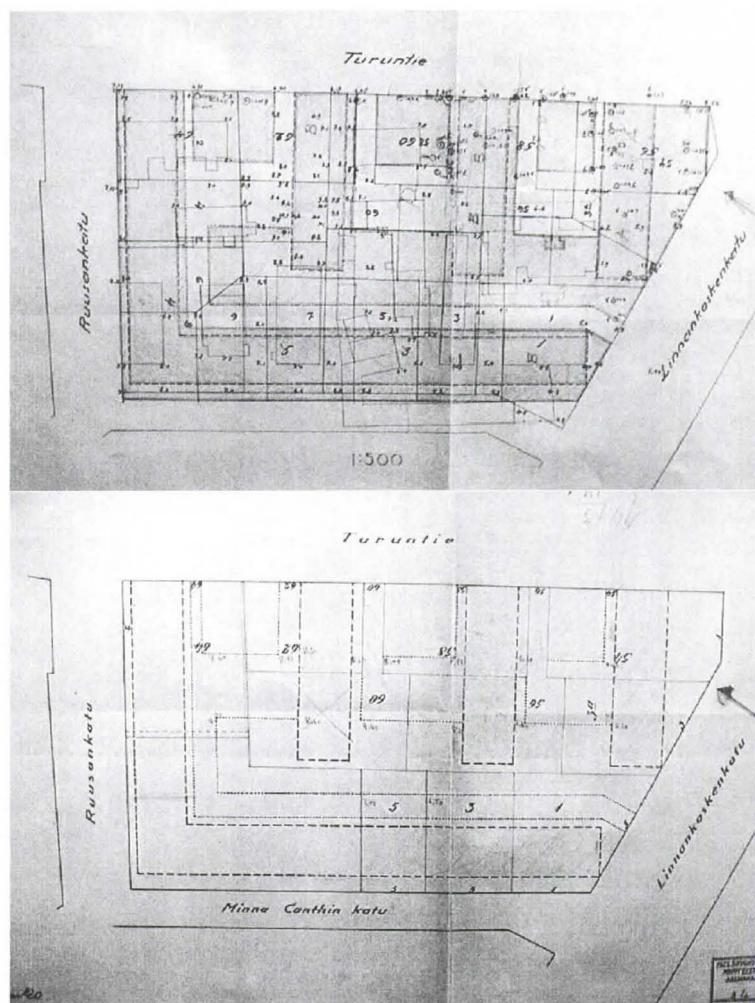
Kuten sanottu Taka-Töölön asemakaavamuutokset olivat osa sitä varovaista muutosaaltoa, joka pyrki valoisuuden ja raikkaan ilman lisäämiseen myös kaupunkivuokratalojen asunnoissa. Suuret asemakaavalliset linjaukset olivat kuitenkin syntyneet vuosina 1898–1916. Taka-Töölön korttelijako perustui edelleen pääpiirteissään vuosien 1906 ja 1916 asemakaavoihin.

Kolmekymmenluvun puoleenväliin tultaessa ryhdyttiin kortteleita uudistamaan pienillä asemakaavamuutoksilla avoimem- paan suuntaan ja hieman väljentämään niitä rakennusrajoja tiu- kentamalla.⁵¹ Katuverkko säilyi näissä muutoksissa lähes en- nallaan. Merkittävimmät rakenteelliset muutoksista koskivat

⁵⁰ Heinonen 1986, s. 204.

⁵¹ Tällöin piha jäi vapaaksi rakentamiselta ja kerrostalojen runkosyvyys käytännössä määrättiin. Aiemman 16,5 metrin asemasta suositittiin 14,5 metrin runkosy- vyyksiä.

Kuvat 28 ja 29. Ylempi kuva päiväämätön Ole Gripenbergin laatima kaavaluonnos ja alempi Birger Brunilan 3.5.1935 allekirjoittama asemakaavan muutos nro 1551. — Gripenberg & Co. piirustusarkisto.

korttelia 498 Mannerheimintien varrella ja Topeliuksenkadun länsipuolisia kortteleita Rajasaarentien pohjoispuolella ja Mikael Lybeckin kadun eteläpuolisella alueella. Muuten vielä rakentamattomista umpikortteleista tyydyttiin avaamaan yksi tai useampi kulma. Näin saatiin syntymään paitsi väljyyttä ja uusia näkymiä, myös runsaasti uusia päätytalotontteja.⁵²

Töölön ensimmäinen vahvistettu funktionalistinen asema-kaava oli Birger Brunilan 20.7.1935 laatima kaava nro 1550, joka käsitti yhdeksän korttelin muuttamisen Humalistonkadun ja Stenbäckinkadun välisellä alueella Taka-Töölössä. Kaava ei koskenut korttelia nro 498, josta oli laadittu 3.6.1935 oma kaava nro 1551, mutta jota ei ilmeisesti koskaan tuotu edes kaupunginhallituksen käsittelyyn.⁵³ Korttelista nro 498 laati myös Ole Gripenberg samansisältöisen päiväämättömän piirustuksen.⁵⁴ Kortteli nro 498 sai vahvistetun asemakaavan kuitenkin vasta 7.9.1935. Tästä huolimatta ja edellisiin seikkoihin viitaten voidaan sanoa, että Ole Gripenbergin suunnittele-

⁵² Päätytalot olivat Töölön rakentamisessa merkittäviä, koska syvärunkoisiin taloihin tehdyt läpitalon asunnot saatiin näin valoisammiksi.

⁵³ Kaavaan nro 1550 oli kylläkin piirretty kortteli nro 498 siinä muodossa, missä se myöhemmin hyväksyttiin.

⁵⁴ Gripenbergin piirustus on todennäköisesti vanhempi kuin Brunilan kaava, koska piirustukseen käsin lisätyt muutokset ovat kaavassa puhtaaksi piirrettyinä. — Gripenberg & Co. piirustusarkisto.

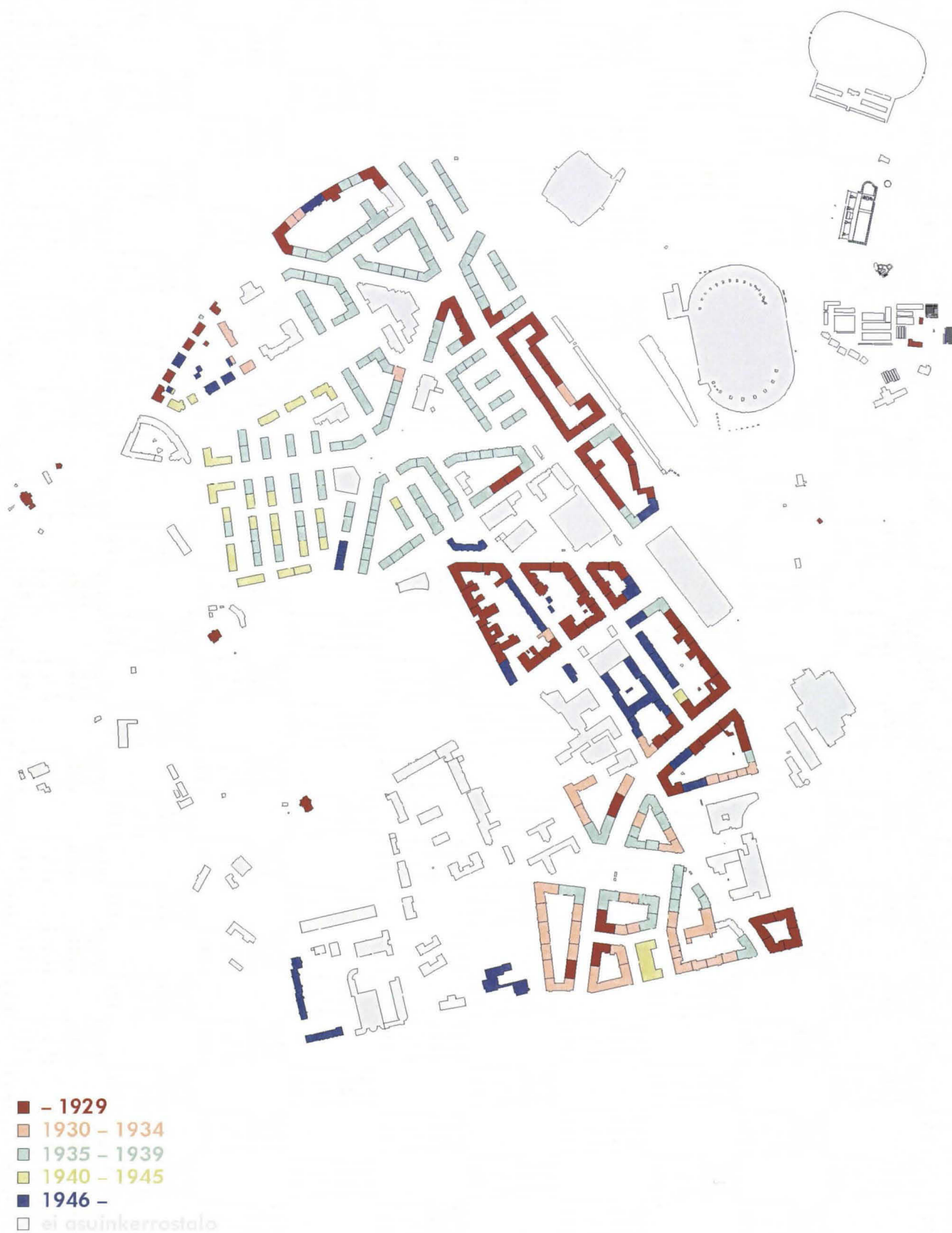
Kuva 31. Linnankoskenkadun seudun asemakaava muuttui eniten suhteessa Jungin vuoden 1916 kaavaan. Birger Brunilan laatima kaava oli myös Taka-Töölön modernein. Luvussa 4 on alueen rakentamisesta lisää tietoja. Asemakaavan muutos nro 1748, 31.5.1937. — KSVA.

ma ja myöhemmin rakennuttama kortteli nro 498 oli Töölön ensimmäinen funktionalistinen kortteli, jota jo rakentamisensa aikoihin kutsuttiin lamellitalokortteliksi.⁵⁵

Vuonna 1937 teki Birger Brunila Rajasaarentien ja nykyisen Mikael Lybeckin kadun väliselle alueelle vielä yhden asemakaavan muutoksen, joka täydensi Nordenskiöldin aukion puolelta vuoden 1935 kaavaa. Huvila- ja rivitaloalue sen sijaan oli saanut väistyä uuden, kolmikerroksisista lamelleista muodostetun sommitelman tieltä. Linnankoskenkadun molemmin puolin jatkuvat talorivit, joiden välissä pihat ja pihakadut vuorottelivat, edusti Taka-Töölön rakentamisessa viimeisintä ja kaikkein moderneinta vaihetta. Pohjoisesta etelään suunnatut lamellit tarjoavat jopa vain yhteen suuntaan avautuville asunnoille varsin hyvät valaistusolosuhteet. Lisäksi kolmikerroksisuus pitää pihat valoisina kaikkina vuodenaikoina.⁵⁶

⁵⁵ Vaunutehtailija Spennertin lamellitalot ("Spennert lamellhus A, B och C"). Myöhemmin As. Oy:t Unus ja Quartus (lamelli A), Sextus ja Octavus (lamelli B) sekä Duo ja Tertius (lamelli C) — Gripenberg & Co. piirustusarkisto, laatikot nro 29 ja 286, työt nro 843, 844, 845, 846, 847 ja 848.

⁵⁶ Kortteleita nro 495–497, 501–503, 508 ja 510 koskeva asemakaavan muutos nro 1748, vahv. 29.12.1937. — KSVA.

Kuva 32. Teemakartta Taka-Töölön rakentamisvaiheista jaoteltuna viiteen ajanjaksoon.

4. FUNKTIONALISTINEN KAUPUNKIRAKENTAMINEN TAKA-TÖÖLÖSSÄ

Kuvailen kerrostalorakentamisen eri jaksoja edellisessä luvussa esille tuodun kaavoitustyön etenemisjärjestyksessä. Pääpaino on 1930-luvun asuinkerrostalorakentamisessa. Luvun jälkiosa käsittelee rakennustoimintaan vaikuttaneita henkilöitä, rakennuttajia ja suunnittelijoita, sekä asukkaita. Lopuksi on muutama sana Taka-Töölön rakentamisen 1930- ja 1940-luvuilla tuoreeltaan saamasta kritiikistä ja arvioita rakentamisen piirteistä tilastojen ja inventoinnin valossa. Koti- ja ulkomaisia vertailukohtia töölöläisrakentamiselle löytyy luvusta 6.

Kaksikymmenluvulla asuntosuunnittelussa otettiin käyttöön monet niistä periaatteista, joita noudatettiin vielä koko kolmekymmenluvun ajan. Varsinkin syvärunkoisten, tiilimuurirakenteisten kaupunkitalojen pohjaratkaisut kehittivät verraten vähän 1930-luvulla. Sen sijaan julkisivuarkkitehtuurissa muutos noin vuoden 1930 paikkeilla oli merkittävä. Klassismin muotokieli hylättiin asteittain kokonaan ja tilalle tuli ensin art deco -vaikutteinen julkisivujäsentely monivärisine suurine reliefipintoineen ja 1930-luvun puolessavälissä tiukempi funktionalistinen ote sileine julkisivuineen. Kaksikymmenlukulaisen ja art deco -tyylin yhteyksiin palaan myöhemmin. Muutos toisen maailmansodan jälkeen oli päinvastainen kuin 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa: julkisivut pysyivät kutakuinkin ennallaan, mutta uusien rakennusmateriaalien, ohentuneiden rakenteiden ja joidenkin pohjakaavallisten uudistusten ansiosta 1940-luvulla päästiin toteuttamaan paremmin funktionalistien¹ ihanteita rakennusten sisällä. Vaikeasta materiaali- ja rahapu-

Kuva 33. Kaarlo Borgin suunnittelema Töölön Helmi ja Runeberginkadun ja Hesperian puiston risteys 1930-luvun alussa. — Valok. Lauri ja Lasse Reitzin säätio.

¹ Funktionalisteilla tarkoitetaan tässä yhteydessä niitä arkkitehteja Suomessa ja muualla, jotka toivat esille näkemykset valon ja ilman saatavuuden merkityksestä asukkaiden terveydelle, mutta joiden omaksumia periaatteita ei haluttu tai voitu panna käytännössä toteen. Tunnetuimpia heistä olivat ehkä P. E. Blomstedt, Hilding Ekelund ja Alvar Aalto.

Kuva 34. Töölöntorin seutu eteläisessä Taka-Töölössä. — Valok. Veljekset Karhumäki Oy 1935. HKM/KA.

lasta huolimatta 1940-luvun asuntorakentaminen eroaa 1930-luvun vastaavasta nimenomaan teknisesti.²

Taka-Töölön kerrostalorakentamisen neljä vaihetta

Teemakartasta (kuva 32) käy ilmi Taka-Töölön rakentamisen ajoittuminen topografisesti. Suuri joukko Mannerheimintien varren tontteja ja alueen keskellä sijaitsevat kolme korttelia olivat pääosin rakennettuja vuoteen 1929 mennessä. Kolmekymmenluvun alussa rakennettiin Pohjoisen Hesperiankadun ja Töölöntorin ympäristöjä sekä yksittäisiä rakennuksia pohjoisempiin kortteleihin. Vuosikymmenen loppupuolella alkoivat muotoutua Nordenskiöldin aukion ja nykyisen *Kansaneläkelaitoksen* ympäristöt. Sota-aikana rakennettiin Linnan koskenkadun molemmin puolin sijaitsevat korttelit valmiiksi. Täydennysrakentaminen painottui alueen keskiosiin, aikanaan ensin rakennettuihin kortteleihin. Julkinen rakentaminen aloitettiin pääosin vasta asuinkerrostalojen valmistumisen jälkeen.

Merkille pantavaa Taka-Töölön rakentumisessa oli – varhaisemmasta ja myöhemmästä rakentamisesta huolimatta – 1930-luvulla rakennettujen kokonaisuuksien eheys. Funkis-

² Kerrostalot 1940–1960 -kirjassa mainitaan mm., että 1940-luvulla olivat käytössä vielä kaikki 1930-luvulla esiintyneet rakennustekniikat ja runkoryypit. — Mäkiö 1990.

kaupunginosa ei syntynyt omaksi kokonaisuudekseen ainoastaan rakennustensa, vaan myös kaupunkirakenteellisten ominaisuuksiensa takia. Yhtenäisen kaupunkikuvan syntyyn olivat syynä paitsi vanha asemakaava ja sen uudistukset 1930-luvulla myös rakentamisen keskittyminen tuolle lyhyelle ajanjaksolle.

Rakennustoiminta ennen vuotta 1930

Taka-Töölön vanhin asuinrakennuskanta on peräisin huvilakaupungin ajoilta. Nykyisen Sibeliuksen puiston alueella sijaitsee *Pauligin* nimellä tunnettu F. A. Sjöströmin vuonna 1873 suunnittelema puuhuvila sekä Elia Heikelin vuonna 1895 suunnittelema *Villa Bråvalla*. F. L. Caloniuksen vuonna 1873 suunnittelema *Villa Bjelbo* on hieman pohjoisempana lähellä Meilahtea. *Paulig* ja *Bråvalla* ovat nykyisin Helsingin kaupungin omistuksessa (kuva 18) ja *Bjelbo* on valtion rakennus, joka toimii pääministerin virka-asuntona nimellä *Kesäranta*.

Ensimmäinen vuoden 1906 asemakaavan mukainen rakennus oli jo vuonna 1905 valmistunut Theodor Höijerin suunnittelema kansakoulu Kammionkadun ja Töölönkadun kulmassa. Varsinainen kerrostalorakentaminen pääsi käyntiin Taka-Töölössä viime vuosisadan (1900-luvun) kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä. Kuusikerroksisia kivisaarekkeitä syntyi muuten pääasiassa yksikerroksisista puutaloista, viljelyspalstoista ja puutarhoista koostuneeseen ympäristöön. Uuden ja vanhan rakennuskannan mittasuhte-erot olivat tässä vaiheessa hyvin dramaattiset (kuva 40).

Mannerheimintien länsipuolelle rakennettiin runsaasti kyseisenä aikana. Tämä seikka antaakin Taka-Töölölle Helsingin toiselta pääväylältä katsottuna vanhemman ilmeen kuin mitä rakennuskannan ikä alueella keskimäärin edellyttäisi. Esimerkki hyvin eri aikoina syntyneestä rakennuskannasta on Mannerheimintien, Kivelänkadun, Töölönkadun ja Runeberginkadun rajaamassa korttelissa nro 473 (kuva 2). Sen rakennukset ovat seitsemän vuosikymmenen aikana rakennettuja. Vanhin on vuodelta 1912 ja nuorin vuodelta 1982. Useat korttelin rakennuksista valmistuivat 1930-luvun alkupuolella. Rakennusajat näkyvät suoraan ulkoarkkitehtuurissa ja lisäksi myös runkosyvyyksissä. Vuoden 1916 asemakaavassa korttelin keskellä olleesta pihasiipikannaksesta on muistumana muita syvemmillä

Kuva 35. Ylempi kuva: *Pauligin* huvila noin vuonna 1970 ja alempi *Villa Bråvalla* vuonna 1926. — Valok. A. Ryyppö 1970 (vas.) ja tuntematon vuonna 1926. HKM/KA.

Kuva 36. Asunto Oy Töölön (Mannerheimintie 56 – Runeberginkatu 69) suunnittelivat rakennusmestarit Jalmari Holvikivi ja Leuto A. Pajunen vuonna 1911. Rakennus valmistui vuonna 1912. — Valok. Eric Sundström n. 1914. HKM/KA.

Kuva 37. Topeliuksenkatu 9, Werner von Essen 1911. — Valok. tuntematon. MV.

Kuva 38. Kortteli 523 rakennutti ja suunnitteli 1920-luvun lopulla Ole Gripenberg. — Valok. Roos (valokuvaan oli merkitty vuosi 1926, joka ei voi pitää paikkaansa). HKM/KA.

Kuva 39. Mannerheimintien ja Eino Leinon kadun kulmassa sijaitseva kerrostalo on Werner von Essenin vuonna 1912 suunnittelema ja pian rakennuksen valmistumisen jälkeen kuvaama. — Valok. Werner von Essen. MV.

rungolla rakennetut tontit. Korttelin koilliskulmassa sijaitsevan As. Oy Töölön, joka oli Taka-Töölön ensimmäisiä kerrostaloja, pihalla on vielä pesutuparakennuskin kertomassa vanhemmasta kaavoitusperiodista. Eli ajasta ennen Bertel Jungin vuoden 1916 asemakaavamuutosta, jolloin piharakentamista ei vielä ollut rakennusrajoin estetty.

Kaksikymmenluvun alussa rakennettiin Taka-Töölön keskiosiin joitakin asuinkerrostaloja. Armas Lindgren rakennutti ja suunnitteli vuonna 1922 *Bost. Ab Eurekan* Topeliuksenkatu 11:een.³ Selim A. Lindqvist suunnitteli vuonna 1924 kerrostalon raitiovaunuosakeyhtiön työntekijöille Töölönkatu 49:ään. Ole Gripenberg suunnitteli Florankadulle kaksi kerrostaloa, jotka sijaitsevat nykyisin osoitteissa Urheilukatu 4 ja 6.

Vuosikymmenen jälkipuoliskon noususuhdanne rakennusalalla heijastui myös Taka-Töölön rakentamiseen, vaikka Etu-Töölön kaltaisia kokonaisuuksia ei sinne rakennettukaan oikeastaan kuin yksi. Kortteli nro 523 Mannerheimintien, Sallinkadun, Florankadun (nyk. Urheilukatu) ja Savilankadun rajaamana oli Taka-Töölön suurin yksittäinen rakennushanke 1920-luvulla. Korttelin kaikki rakennukset suunnitteli ja rakennutti Ole Gripenberg omilla ja sukulaistensa varoilla.⁴ Kortteli oli ainoa Taka-Töölön rakennettu nk. suurpihakortteli. Umpikortteleita rakennettiin lukuisia, mutta kortteli 523 on ainoa, jossa rakennukset muodostavat yhden kokonaisuuden. Korttelin julkisivukaavio julkaistiin vuonna 1927 Arkkitehti-lehdessä.⁵

³ Suunnitelman Lindgren laati yhdessä Bertel Liljequistin kanssa. — Inventointi 1993.

⁴ Rahoituslähteet ilmenevät Helsingin kaupungin tontinluovutusasiakirjoista. — KHKK 1926, Gripenberg & Co. arkisto.

⁵ Arkkitehti 1927, s. 77. Nikula 1981, s. 161.

Kaikkiaan Taka-Töölöön rakennettiin 1920-luvulla 46 asuinkerrostaloa. Tärkein suunnittelija oli Ole Gripenberg, joka vastasi yhteensä kolmentoista talon suunnittelusta. Myös Elias Paalanen oli aktiivinen jo 1920-luvulla. Hän suunnitteli viisi rakennusta. Gripenbergin ja Paalasen lisäksi myöhemmin kolmekymmenluvulla toimineista Taka-Töölön suunnittelijoista ehti olla 1920-luvulla mukana myös muun muassa Leuto A. Pajunen, T. A. Elo, Jalmari Peltonen ja Kaarlo Borg, joka suunnitteli Taka-Töölöön neljä kerrostaloa 1920-luvulla. Borgin kaksikymmenluvun loppupuolella Taka-Töölöön suunnitelmista kohteista voi näin jälkikäteen sanoa, että ne antavat esimakua hieman myöhemmästä siirtymisestä klassismista funktionalismiin. Runeberginkatu 49 vuodelta 1927 oli vielä tyyli- puhdas klassismin tuote viimeistä pienintä yksityiskohtaa myöten. Vuotta myöhemmin suunniteltu As. Oy HOK sen sijaan antaa jo toisenlaisen vaikutelman. Kirmo Mikkola olisi saattanut puhua jopa esifunktionalismista.⁶

Taka-Töölön 1920-luvun rakentaminen oli jo melko runsasta, mutta jäi kaupunkikuvassa seuraavalla vuosikymmenellä rakennettujen yli 200 kerrostalon varjoon. Arkkitehtonisesti yhtenäisin osa 1920-luvun Taka-Töölöä olivat Mannerheimintien ja Urheilukadun väliin rakennetut korttelit 523 ja 525 sekä Mannerheimintien Runeberginkadun ja Sibeliuksenkadun väliin rakennetut viisi kerrostaloa. Muut aikakauden rakennukset jäivät melko yksinäisiksi fragmenteiksi eripuolille Taka-Töölöä.

Kuva 40. Ilmakuva Taka-Töölöstä vuodelta 1930. — Valok. Nyblin 1930. HKM/KA.

Kuva 41. Asunto Oy HOK Mannerheimintien ja Runeberginkadun kulmassa valmistumisvuonnaan 1929. Kaarlo Borgin suunnitelmassa voidaan nähdä jo joitakin funktionalismin piirteitä. Mannerheimintien puoleinen sisäänveto terasseineen, yksinkertainen julkisivujäsennöinti ja sisäpihalle rakennettu uloke pyöristettyine kulmineen ovat ominaisuuksia, jotka liitetään yleensä jo seuraavaan arkkitehtuuriperiodiin. — Valok. Olof Sundström 1929. HKM/KA.

⁶ Mikkola–Keinänen–Norri 1980 osa B3.

Kuva 42. Töölön Helmen ylimmän kerroksen asunto nauhaikkunoineen, tammiparketteineen, pallovalaisimineen ja varsin ajanmukaisin kalustein sisustettuna. — Valok. A. Pietinen 1932. MV.

Kuva 43. Punaisen ristin sairaalaa rakennetaan Kammion sairaalan puutarhaan. — Valok. A. Pietinen 1931. MV.

Rakennustoiminta 1930-luvun alussa

Taka-Töölön rakentaminen jatkui 1930-luvun alussa lamasta huolimatta Pohjoisen Hesperiankadun ja Töölöntorin ympäristössä. Ensimmäisistä 1930-luvulla rakennetuista kerrostaloista kuvastuivat kansainvälisen modernismin tuulet. Tällöin toteutettuja kohteita olivat Väinö Vähäkallion, Georg Jägerroosin ja Antero Pernajan Topeliuksenkatu 3a⁷, Ragnar Wessmanin Pohjoinen Hesperiankatu 13 ja Kaarlo Borgin Pohjoinen Hesperiankatu 9, 11 ja 21, joista viimeksi mainittu oli (ja on) yksi Taka-Töölön tunnetuimpia rakennuksia. Se sai jo varhain lempinimen ”Töölön Helmi”. Siihen rakennettiin pääasiassa pienasuntoja, joita yhdisti korkea laatu. Ylimmässä kerroksessa oli yhteinen koko talon levyinen terassi, joka oli jaettu seinäkkeillä. Ylimmän kerroksen asuntoihin rakennettiin myös – uskaltaa sanoa – Suomen ensimmäiset asuinkerrostalon nauhaikkunat.⁸ Varustukseen kuuluivat lisäksi modernit frankfurtilaiskeittiöt jääkaapein, kaasuliesin ja pesupöytälevyin varustettuina.⁹

Edellä mainittujen talojen lisäksi Taka-Töölöön valmistui samana vuonna Jussi Paatelan suunnittelema Punaisen Ristin sairaala¹⁰, jonka yhdeksänkerroksinen torniosa myös edusti varhaista funktionalismia, vaikka sairaala muuten sisälsikin vielä piirteitä klassismista. Torniosa toimi alun perin asuntolina, joten se tavallaan kuuluu Taka-Töölön asuinkerrostalojen sarjaan.

Kolmekymmenluvun alussa rakennettiin Taka-Töölöön vielä muutama klassistinen kerrostalo, kuten Mannerheimintie 92 ja Urheilukatu 18¹¹, mutta pääasiassa oli uustuotanto jo funktionalistista. Taloihin liittyi kylläkin tässä vaiheessa aina ripaus koristeellisuutta. Ellei muuten, niin ikkunoiden kehysrappaukset saattoivat olla puulistojen tapaan muotoillut tai pääovi saatettiin koristella hiotuvin lasiruuduin tai puuleikkauksin.

Art deco -kausi

Vuosien 1930 ja 1934 välillä rakennettiin Taka-Töölön eteläosiin kerrostaloja, jotka olivat perusratkaisuiltaan funktionalistisia tai klassistisia, mutta niihin suunniteltiin koristeaihteita, jotka olivat funktionalismille vieraita, mutta eivät olleet perinteisiä klassisminkaan muotoaihteita. Ainoa soveltuva nimitys tälle väliperiodin arkkitehtuurille on *art deco*. Heti 1930-luvun alussa valmistuneiden ensimmäisten funkiskerrostalojen jälkeen (ja

⁷ KK:n rakennusosastolla suunniteltu nk. UNUNU-talo.

⁸ Alvar Aallon Turun Itäiselle Pitkällekdulle suunnittelema standardivuokratalo valmistui jo vuonna 1929, mutta sen kolmijakoisia pihanpuolen ikkunoita en laskisi nauhaikkunoiksi, vaikka ne kovin moderneja ja saksalaisten Siedlungtalojen ikkunoiden kaltaisia olivatkin.

⁹ Arkkitehti 1932, s. 81–82.

¹⁰ Nykyisin osa HYKSin Töölön sairaalaa.

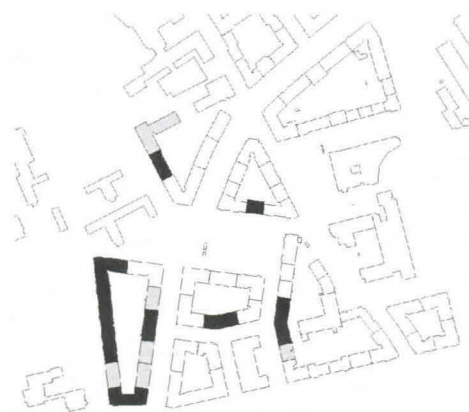
¹¹ Korttelin julkisivukaavion mukainen yhtenäinen asu saatettiin valmiiksi tämän talon valmistuessa.

osittain samanaikaisesti niiden kanssa) sai suoraviivaisempi kansainvälinen tyyli hetkeksi tehdä tilaa koristeellisuudelle. Lähes vallitsevana Taka-Töölön porrashuoneissa esiintyvä tyyli oli vuosina 1930–1934 yleinen myös julkisivuarkkitehtuurissa. Töölön Helmen viereen Välskärinkadulle rakennettiin viiden kerrostalon rivistö art deco -taloja, joista neljä Jalmari Peltosen¹² ja yksi Heikki Kaartisen suunnitelmien mukaan. Välskärinkadun talorivi on suurin ja merkittävin ryhmä talotyyppin edustajia Helsingissä ja koko Suomessa.

Ongelmallisia art deco -tyylin hahmottamisessa ovat 1931 ja 1932 suunnitellut kerrostalot, jotka olisivat saattaneet yhtä hyvin olla vielä klassismin peruja. Tärkein klassismista erottava piirre ovat funktionalismille ominaiset julkisivumassat, joista tärkeimpinä suorakaide-erkerit sekä kulmaikkunat. Porrashuoneen sisustus puolestaan saattaa antaa viitteitä toiseen suuntaan. Voidaan puhua art deco -klassismista ja art deco -funkiksesta, jotka esiintyivät nekin osittain samanaikaisesti. Ensimmäinen mainittua tyyliä Taka-Töölössä edustavat mielestäni Elias Paalasen Töölöntorinkatu 1b (1931), Heikki Kaartisen Välskärinkatu 1b (1931), T. A. Elon Runeberginkatu 38 ja 42 (1932) ja Onni Kaislan Runeberginkatu 36 (1932). Art deco -funkista taas ovat Jalmari Peltosen Välskärinkadun talojen lisäksi mielestäni Einar Flinckenbergin Töölöntorinkatu 5 (1931), Leuto A. Pajusen Döbelninkatu 3b (1933), Helge Lundströmin Runeberginkatu 40 (1933) ja Döbelninkatu 3a (1934), Väinö Toivion Töölöntorinkatu 3 (1933) ja Jalmari Peltosen Topeliuksenkatu 3a (1934). Viimeksi mainittu oli Taka-Töölön viimeinen rakennus, jossa funktionalistiseen muodonantoon oli liitetty koristeaiheita julkisivuissa. Porrashuoneissa sen sijaan muoti jatkui aina 1930-luvun lopulle saakka. Ellei muuta, niin ainakin kiiltäviä, emalimaalattuja pastellisävyjä ja kromia käytettiin vielä yleisesti.

Rakennustoiminta 1930-luvun puolenvälin jälkeen

Kolmekymmenluvun puoliväli tuntuu olleen selkeä päätepiste art deco -kokeiluille Taka-Töölössä. Kaarlo Borgin suunnittelema Töölönkatu 42b suunniteltiin ja rakennettiin vuonna 1935. Lamakausi rakennustuotannossa oli vaihtumassa ylikuumenemiseen. Uusrationalisuudelle oli myös entistä enem-

Kuva 44. Viitteellinen teemakartta art deco -rakennuksista Taka-Töölössä. Harmaalla on merkitty art deco -klassismi ja mustalla art deco -funktionalismi.

Kuva 45. Topeliuksenkatu 3b, Art deco -klassismia. — Valok. R. Peltosen arkisto.

Kuva 46. Välskärinkatu 3–9, Art deco -funktionalismia. — Valok. R. Peltosen arkisto.

¹² Välskärinkatu 3, 5, 7 ja 9 olivat Peltosen suunnittelempia vuosina 1929–1933.

Kuva 47. Töölönkatu 42b, jonka Kaarlo Borg suunnitteli vuonna 1935, kuului kansainvälistä modernismia lähinnä olleeseen rakennustuotantoon Helsingissä. Tämän jälkeen ei Taka-Töölössä enää nähty koristeaiheita julkisivuissa. — Valok. A. Pietinen 1939. MV.

män kysyntää. Helsinki oli saanut ensimmäiset julkiset funkisrakennuksensa. Lasipalatsi oli paljastettu telineistään, mutta ei vielä rapattu. Kyseisenä vuonna liian nuorena kuolleen funkissankari P. E. Blomstedtin suunnittelemien Merivaaran putkihuonekalujen valmistus oli alkanut Suomessa, sitävastoin yksikään hänen kaupunkikuvallisista ideoistaan ei ollut toteutunut.

Uusia tuulia Taka-Töölöön toivat myös Karl Johan Ahlskogin Runeberginkatu 55b ja Heimo Riihimäen ja Erkki Huttusen suunnittelema Runeberginkatu 57, jotka molemmat suunniteltiin vuonna 1934 sekä rakennustekniseltä että arkkitehtoniselta kannalta edistyksellisesti. Niissä käytettiin mm. betonipilarein kannatettuja betonivälipohjia ja Ahlskogin talossa osittain rakennusrungon sisään upotettuja huoneistoparvekkeita.¹³

Taka-Töölön eteläisiä umpikortteleita täydennettiin vielä 1930-luvun lopulla. Asemakaavan sallimissa puitteissa rakennettiin alueella edelleen syvärunkoisia kerrostaloja. Nämä niinkin myöhään kuin 1939 rakennetut kohteet selittävät osaltaan niitä arvostelevia kannanottoja, joita töölöläistaloja kohtaan aikanaan esitettiin. Useissa kortteleissa rakentamatta olivat jääneet vielä nimenomaan kulmatontit, joiden suunnittelu oli kaikkein vaikeinta. Puhumattakaan, että niissä olisi voitu toteuttaa Aallon, Blomstedtin tai Ekelundin vaatimia suunnitteluperiaatteita. Syvä runko esti jo yksinään esimerkiksi läpituuletettavuuden toteuttamisen. Näistä ankeista puitteista huolimatta, syvärunkotalot olivat mitä ilmeisimmin liiketaloudellisesti kannattavia hankkeita, koska niiden kohdalla oli mahdollista panostaa laatuun ja yksityiskohtien hiomiseen. Eteläisen Taka-Töölön tunnetuimmat maamerkit, Töölön Helmeä lukuun ottamatta, rakennettiin vasta 1930-luvun loppupuolella.

Pohjoinen Hesperiankatu Töölöntorinkadun ja Töölönkadun välisellä jaksolla rakennettiin valmiiksi vuonna 1938, kun Matti Finellin pyöristetyllä kulmalla varustettu *Bostads Ab Norra Hesperiangatan 5* saatiin valmiiksi. Finellin suunnittelema talo päättää rakennusrivistön, jota yhdistää mm. ullakkokerroksen sisään veto terasseineen.

Taka-Töölön pohjoisosissa, Nordenskiöldin aukion ympäristössä Humalistonkadulta aina Stenbäckinkadulle asti, rakentaminen alkoi uudistettuun kaavaan 1930-luvun loppupuolel-

¹³ Molemmat kohteet ovat mukana luvun 6 esimerkkikorttelissa nro 474.

la. Tällä alueella on pääasiassa puolisoljettuja kortteleita, joista yksi tai useampi kulma on avattu. Poikkeuksen muodostaa kortteli 498, joka on puoliavoin ja puoliksi lamellityyppiä. Puolisuljettujen kortteleiden runkosyvyys on yleensä 14,5 metriä eli pari metriä vähemmän kuin Taka-Töölön eteläosissa. Kapeahkot rungot yhdessä avattujen kulmien kanssa tekevät kortteleista läpinäkyviä niin, että myös pihat tulevat osaksi kaupunkikuvaa. Talojen päädyt, jotka usein varustettiin päätyerkkeerein, ovat leimallisia alueelle. Tämän tyyppisiä kokonaisuuksia ei ole Suomessa muualla.

Suunnittelijat tällä alueella ovat pääosin samoja kuin Töölöntorin nurkillakin. Nyt perusaiheet, suorakaide-erkkerit, kulmaikkunat ja huoneistoparvekkeet pääsevät vain paremmin esiin kaupunkitilan avoimuudesta johtuen. Valtaosa alueen 88:sta kerrostalosta rakennettiin vuosina 1936–1939. Eniten suunnitteli T. A. Elo (17), mutta myös Helge Lundström (13), Ole Gripenberg (9) ja Jalmari Peltonen (8) ahkeroivat. Uusia nimiä olivat Jussi Lappi-Seppälä ja Iikka Martas (6 taloa) sekä nuori Woldemar Baeckman, joka suunnitteli edellisten toimesta Töölönkatu 54:n vuonna 1936. Rafael Blomstedt ja Matti Finell olivat vielä mukana, molemmat piirsivät kolme kerrostaloa. Suunnittelevia rakennusmestareitakin tälle Taka-Töölön ydinalueelle sattui muutamia, mm. Arvi Sakari Honkavaara (3) ja Rudolf Lanste (2).

Lamellikorttelit

Linnankoskenkadun ympäristöä varten laati Birger Brunila muista Taka-Töölön pohjoisosista poikkeavan kaavan lähinnä kaiketi siksi, että alue oli aiemmin varattu puutarhamaiseen, huvila- ja rivitalorakentamiseen eikä olisi ollut soveliaista jatkaa kuusikerroksista kivikaupunkia sellaisenaan tälle alueella. Tämä on otaksumaa, mutta joka tapauksessa olivat syyt mitkä tahansa, sai tämä Linnankoskenkadun alue rakentamisen perustaksi Taka-Töölön ja Helsingin siihen asti uudenaikaisimman asemakaavan. Alueen rakennukset ovat kolmikerroksisia ja runkosyvyydeltään 13 metriä.

Uudenaikaiseen kaavaan pääsivät myös rakentamaan osittain uudet tahot. Paavo Nurmi rakennutti kaksi kerrostaloa Helge Lundströmin piirustuksin Rajasaarentie 3–5:een. Lund-

Kuva 48. Pohjoisen Hesperiankadun talorivistö. — Valok. A. Pietinen 1938. HKM/KA.

Kuva 49. Teemakartta Taka-Töölön kerrostalojen runkorakenteista. Tiilimuurirunko (tummempi väri) oli vallitseva vielä 1930-luvun alussa ja alueen eteläosissa. Vuosikymmenen loppupuolta ja alueen pohjoisosia lähestyttäessä sekarunko (vaaleampi väri) valtasi alaa.

ström suunnitteli kaikkiaan kahdeksan alueen 41:stä asuinkerrostalosta. Uusina suunnittelijoina kuvaan tulivat Dag Englund, joka suunnitteli alueelle viisi kerrostaloa, Juho (Jukka) Saari, joka suunnitteli kaikkiaan neljä kerrostaloa ja Matti Lampén ja Märta Blomstedt (kaksi taloa). Osa alueen rakennuksista saatiin valmiiksi vasta sodan jälkeen.

Uutta tekniikkaa edustaa Kaarlo Borgin vuonna 1939 suunnittelema Linnankoskenkatu 15, jonka kantava rakenne on ai-

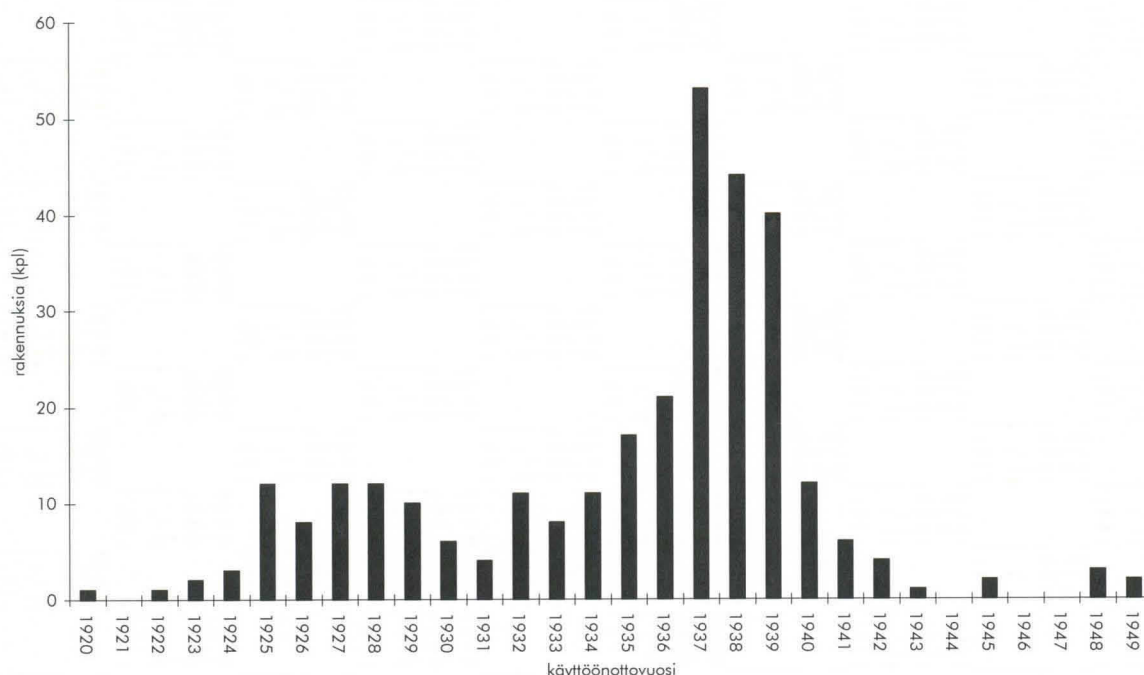

noana Taka-Töölön 1930-luvun rakennuksista betonipilarirunko.

Taka-Töölön rakennuskanta numeroina ja teemakarttoina

Rakennusten ominaisuuksia voidaan vertailla myös numeerisesti. Asuntokokovertailut ovat jo perinteisesti kuuluneet tämän kaltaisten tutkimusten aineistoihin. Myös vuosilukuver-

Kuva 50. Teemakartta julkisivuissa näkyvistä tyyppillisistä aiheista Taka-Töölössä. Mustalla talot, joissa suorakai-
de-erkeri on sijoitettu talon pätyyn, tummammalla harmaalla muut suorakai-
de-erkeritalot ja vaaleammalla har-
maalla ne talot, joissa on ainoastaan
kulmaikkunoita.

Kuva 51. Kaavio Taka-Töölön rakentamisesta vuosivälillä 1920–1949. Huomionarvoista on 1930-luvun kolmen viimeisen vuoden rakentaminen. — TL, inventointi 1993.

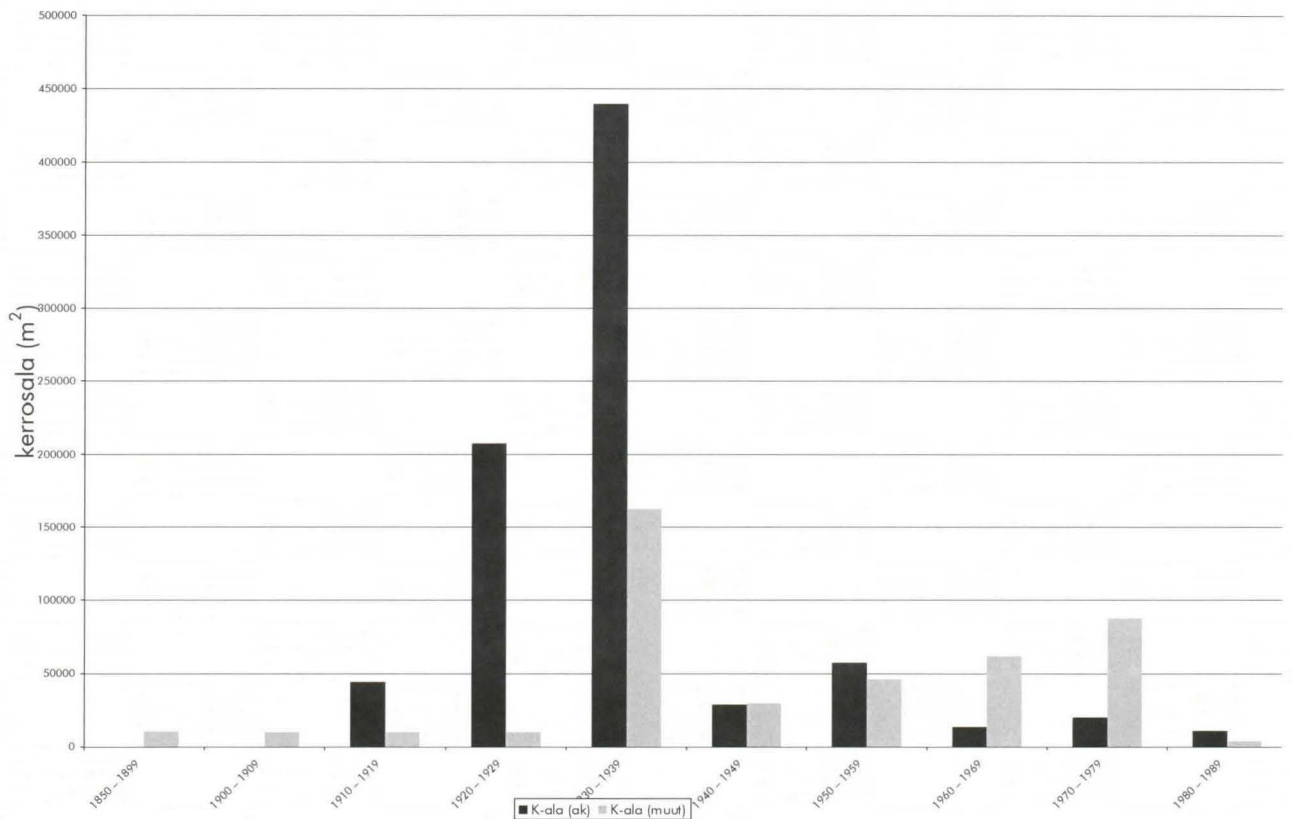

Kuva 52. Lauri Reitz. — Valok. Helander. Lauri ja Lasse Reitzin säätio.

tailut kuuluvat lähes aina inventoinneissa tuotettuun materiaaliin. Arkkitehtuurin piirteiden levinneisyyttä voidaan arvioida myös kyllä ja ei -periaatetta käyttäen. Valittu asia joko on tai ei ole olemassa. Tällaisia ominaisuuksia ovat rakennusosat. Suorakaide-erkkerien esiintyminen Taka-Töölössä on hyvä esimerkki on/ei -tyyppisestä vertailusta (kuvat 49 ja 50).

Rakennuttajat ja urakoitsijat

Asuntorakentajat aloittivat vilkkaan rakennustoiminnan vuoden 1934 paikkeilla 1920-luvun lopulla alkaneesta lamasta selvittyään. Rakentamisen volyymi kasvoi koko kolmekymmenluvun päättyen äkisti sodan syttymiseen. Helsingissä toimineita rakennuttajia selvittäessäni törmäsin useisiin ongelmiin, jotka liittyivät paitsi asianosaisten henkilöiden ja yhtiöiden selvittämiseen myös rakennuttamisessa vallinneeseen epämääräiseen roolijakoon. Tonttikauppaa käyneet henkilöt toimivat ani harvoin itse rakennuttajina tai urakoitsijoina. Sen sijaan suunnittelijalla saattoi olla osuutta rahoituspuolen tai rakennusyhtiön rahavirtoihin. Helsingin kaupunginarkiston tonttikorteissa mainitut kerrostalotonttien ensimmäiset omistajat ovat usein eri ihmisiä kuin esimerkiksi Kertomuksessa Helsingin

kaupungin kunnallishallinnosta (KHKK) mainitut.

Lehti- ja arkistotietojen perusteella on hyvin vaikeaa, ellei mahdotonta saada selville kerrostalojen varsinaisia rakennuttajia. Hyvä arvaus useimmissa tapauksissa on, että tontin ostaja on joko itse ryhtynyt rakennuttajaksi tai antanut tehtävän jollekin toiselle, jota ei mainita asiakirjoissa. Toinen vaihtoehto on, että tontin ostaja on ollut vain välikäsi tai rahoittaja, joka on ostamalla tontin urakoitsijan puolesta ikään kuin lainannut näin varoja rakentamiselle ja saanut rakennuksen valmistuttua tästä korvauksena joko korkoa rahana tai asuntoja. Kolmas todennäköinen rakennuttamistapa lienee ollut urakoitsijan toimiminen perustettavan asunto-osakeyhtiön nimissä. Tällöin omistajaksi (eli myös rakennuttajaksi) on rakennuksen valmistuttua merkitty asunto-osakeyhtiö. Asunto-osakeyhtiölaki vuodelta 1923 oli mahdollistanut osakeyhtiön perustamisen taloyhtiötä varten tavallista yhtiötä edullisemmin, mutta kontrollidummin ehdoin.

Merkittävimmät rakennuttajat Taka-Töölössä olivat Lauri Reitz ja Ole Gripenberg. Kolmekymmenluvun lopussa tuli mukaan juoksijana tunnetumpi Paavo Nurmi. Muiden rakennuttajina toimineiden yksityishenkilöiden ja rakennusliik-

Kuva 53. Kaavio kerrosaloista eri vuosikymmeninä asuinkerrostalojen ja muiden rakennusten osalta Taka-Töölössä. — TL, inventointi 1993.

Kuva 54. Rakennustoimisto Lauri Reitz Oy:n selostus Tapiolankatu 29:n tulevasta varustelutasosta. — Lauri ja Lasse Reitzin säätö.

Kuva 55. Yksityiskohta As. Oy Lapinlahdenkatu 23:n osakekirja, joka ilmeisesti suunniteltiin Jalmari Peltosen toimistossa. — Raimo Peltosen arkisto.

Kuva 56. Etelä-Hesperiankatu 22. Rakennuttaja Lauri Reitz, suunnittelija Jalmari Peltonen. Elokvateatteri *Kino Ritz* on Veikko Hämäläisen mukaan väännös Reitzin omasta nimestä. — Valok. Lauri ja Lasse Reitzin säätiö.

keiden joukko on niin suuri, ettei tämän tutkimuksen puitteissa ole mahdollista käsitellä niitä kaikkia.

Rakennustoimisto Lauri Reitz Oy

Rakennusmestari Lauri K. A. Reitz syntyi 9.3.1893 Valkeassa. Hän valmistui vuonna 1914 Helsingin teollisuuskoulun huoneenrakennusosastolta ja liittyi Helsingin rakennusmestariyhdistyksen jäseneksi vuonna 1929. Samana vuonna hän perusti rakennustoimiston. Heti taloudellisen toimintansa alussa hän käytti ystäväänsä arkkitehti Jalmari Peltosta kohteidensa suunnittelijana. Ensimmäinen suurempi hanke oli Lapinlahdenkatu 23, jonka Peltonen oli piirtänyt vuotta aikaisemmin. Alku ei kuitenkaan näyttänyt hyvältä: elettiin pahinta lamaa vuotta New Yorkin pörssiromahduksineen eikä asuntoja saatu pienimpiä lukuun ottamatta myydyksi. Asunto-osakeyhtiö teki konkurssin ja niin oli käydä myös tuoreelle grynderille.¹⁴

Vähitellen olot paranivat ja 1930-luvun lopulle tultaessa rakentaminen oli saavuttanut jo ennennäkemättömät mittasuhteet Helsingissä ja koko Suomessa. Reitzin toimisto toimi aktiivisena rakennuttajana yli kahdessakymmenessä kerrostalohankkeessa Taka-Töölössä, joka oli 1930-luvulla eniten vapaata tonttimaata tarjonnut kaupunginosa. Reitz oli toiminnassaan hyvin moderni rakennuttaja – kahdessakin mielessä. Ensinnäkin hän oli ensimmäisiä ”rakennuttajakonsultteja” Suomessa. Hän ei itse omistanut tontteja tai urakoivia yrityksiä, vaan hoiti asioita ikään kuin välikätenä pitäen kaikkia naruja käsissään. Tämä ei ollut vielä 1930-luvulla tavallista. Yleensä rakennuttaja oli tontin omistaja tai suurehko yritys. Toisaalta Reitz oli moderni rakennuttaja myös teknisessä ja tyylillisessä avantgardistisuudessaan. Tonttikauppoihin liittyvissä asiakirjoissa Reitz esitteli tarkasti tulevien rakennusten varustelutasoa, sähköluokoista aina funkis-tyyppisiin kaasuhelloihin.¹⁵

Rakennukset päättyivät yleensä asunto-osakeyhtiöiden omaisuudeksi ja osakkeita saatettiin myydä ennen ensimmäistäkään lapionpistoa tontilla. Yksi poikkeus Reitzin uralla kuitenkin oli. Hesperiankatu 22¹⁶ rakennettiin Reitzin omaan laskuun ja hänen omistukseensa 1930-luvun loppupuolella.¹⁷

¹⁴ Veikko Hämäläisen tiedonanto 23.9. 1997.

¹⁵ Selostus uutisrakennuksesta Topeliuksenkatu no 29. — Lauri ja Lasse Reitzin säätiö.

¹⁶ Suunnittelijana tietysti Jalmari Peltonen. Rakennuksessa toimii edelleen Reitzin säätiön omistama taidekoti ja mm. ravintola Elite. Lähes koko rakennuksen asunnot ovat säätiön omistuksessa.

¹⁷ Lauri ja Lasse Reitzin säätiö.

Muut rakennuttajat

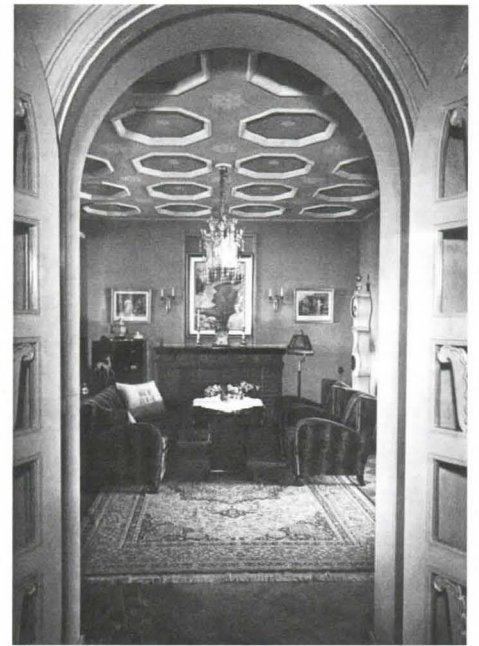
Ole Gripenberg toimi rakennuttajana, mutta hän oli koulutukseltaan arkkitehti ja tekniikan tohtori, joten hänestä enemmän kohdassa, jossa puhutaan suunnittelijoista.

Jalo N. Syvähuoko edusti Töölön rakentajien vanhempaa sukupolvea. Hän oli syntynyt 23.2.1886 Kärkölässä ja valmistunut 1906 Helsingin teollisuuskoulusta. Helsingin rakennusmestariyhdistyksen jäseneksi hän oli tullut vuonna 1906. Viisikymppisenä herrasmiehenä Syvähuoko oli jo koonnut itselleen merkittävän omaisuuden ja rakensi itselleen juhlavan kodin Stenbäckinkadulle Väinö Vähäkallion piirustusten mukaan.¹⁸

Paavo J. Nurmi syntyi 13.6.1897 Turussa. Hän valmistui 1923 Helsingin teollisuuskoulun koneosastolta. Helsingin rakennusmestariyhdistyksen jäseneksi hän tuli vuonna 1945. Hän ehti osallistua Taka-Töölön rakentamiseen aivan 1930-luvun lopulla, sotien välisenä aikana ja jatkosodan jälkeen. Rajasaarentielle Nurmi rakennutti kerrostalon, jonka suunnitteli Helge Lundström, vuonna 1939. Paavo Nurmi itse asui talossa kuolemaansa saakka. Nurmen rakennuttamia kerrostaloja on mm. Lauttasaarella.

Suunnittelijat

Taka-Töölön nopeaan tahtiin tapahtunut rakentaminen edellytti suunnittelijoilta aikaisempaa tehokkaampaa työskentelytapaa. Vaikka asuinkerrostaloja suunnittelikin laaja joukko arkkitehteja ja rakennusmestareita, keskittyi valtaosa suunnittelusta muutamien harteille. Heistä kerron tarkemmin myöhemmin tässä luvussa. Usean kerrostalon suunnittelu samanaikaisesti muuttaman hengen toimistoissa edellytti jonkinasteisen standardoinnin kehittämistä. Tämä heijastui julkisivujen ja pohjaratkaisujen suunnittelun yhdenmukaistamisena. Yhtenäinen katumaisema oli siis seurausta suunnittelun ja rakentamisen tehokkuusajattelusta, kun se 1920-luvulla syntyi julkisivukaavioiden ja kaupunki-ihanteiden lähtökohdista. Julkisivukaavioita sanotaan käytetyn vielä 1930-luvulla, mutta en ole sellaisia löytänyt.

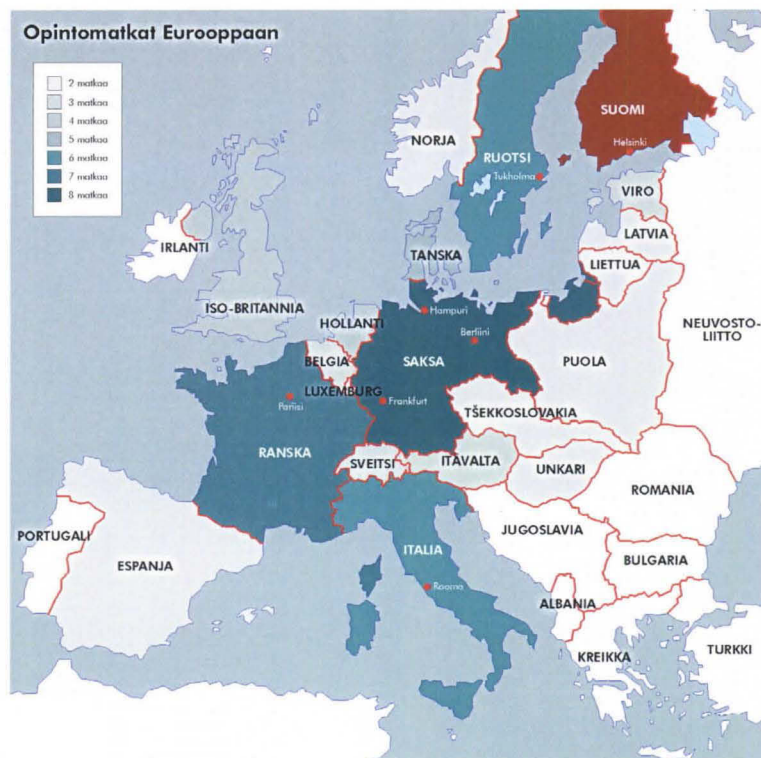
Kuva 57. Kuva Reitzin kodin hallista Välskärinkatu 7:ssä 1930-luvulla. Rakennuttaja Lauri Reitz, suunnittelija Jalmari Peltonen. — Valok. Lauri ja Lasse Reitzin säätiiö.

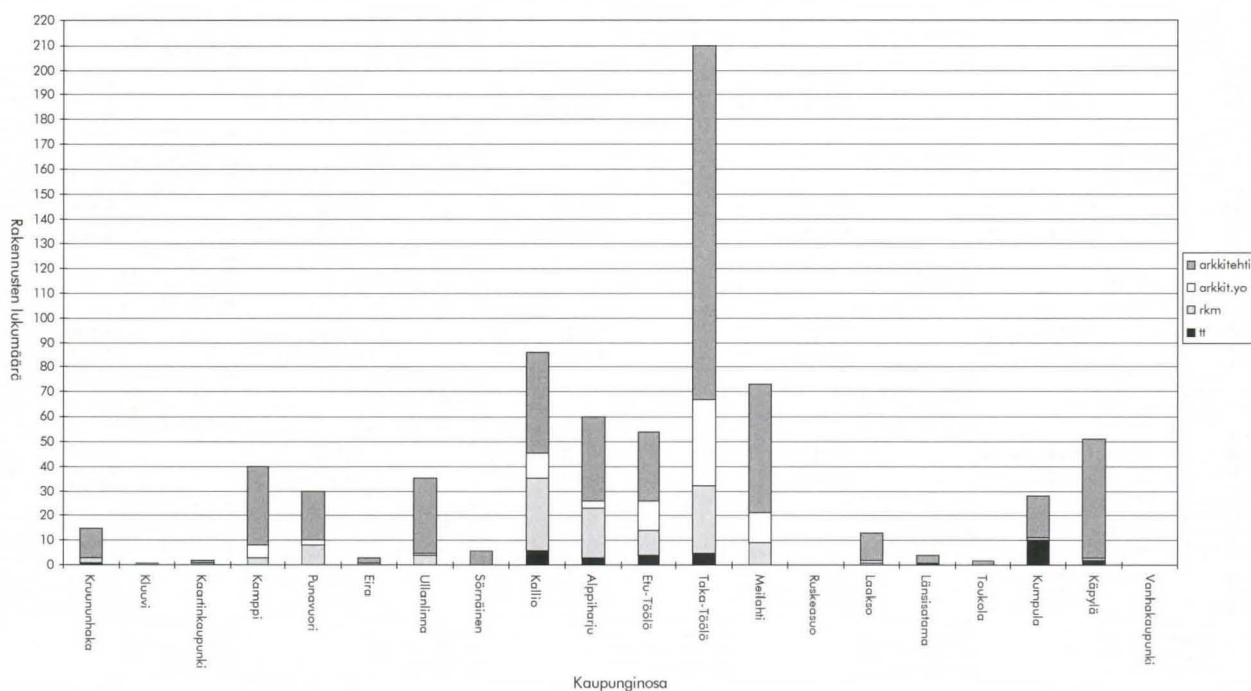
Kuva 58. Harjannostajaiset ravintola Adlonissa 25.9.1945. Kuvassa neljäs vasemmalta on Paavo Nurmi ja hänen vieressään oikealla takarivissä Helge Lundström. — Valok. Mirjam Lundström.

¹⁸ Talossa toimii nykyisin Romanian suurlähetystö.

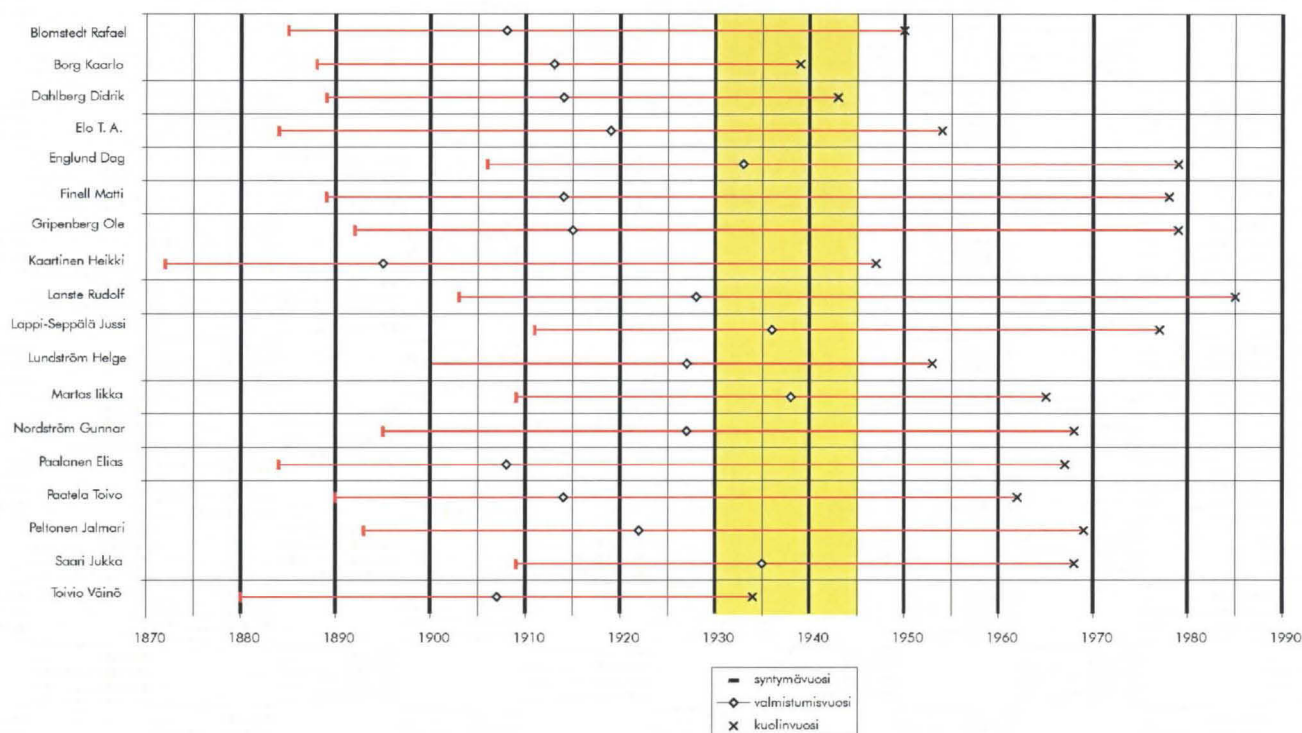
Kuva 59. Viitteellinen teemakartta Taka-Töölön keskeisten suunnittelijoiden opintomatkastoista. Värikoodit on merkitty valtioiden 1930-luvun rajojen mukaan. Esimerkiksi väri jonkin saaren kohdalla ei tarkoita, että juuri sille olisi tehty opintomatka, vaan saaren väri on määritelty maan värin mukaan. TL, lähteet: DI ja arkkitehtimatrikkelit, Arkkitehti-lehtien 50-vuotisjuhlakirjoitukset ja nekrologit.

Helsingin vuosien 1929-1945 asuinkerrostalojen suunnittelijat eräissä kaupunginosissa

Kuva 60. Kaavio 1930-luvun asuinkerrostalojen suunnittelijoiden koulutuksista kaupunginosittain. Arkkitehdit suunnittelivat eniten kaikissa kaupunginosissa. Taka-Töölön kohdalla suhde arkkitehtien ja rakennusmestareiden välillä on selkeästi arkkitehtien eduksi kun taas esimerkiksi Kalliolla puntit ovat lähes tasan. Arkkitehti, yo tässä kaaviossa tarkoittaa yksinomaan Helge Lundströmiä. "tt" viittaa tuntemattomaan. — TL, lähde: inventointi 1993.

Taka-Töölön suunnittelijat numeroina

Merkittävä osa tässä tutkimuksessa syntyneestä uudesta materiaalista on sähköisessä muodossa tietokannassa ja elektronisilla kartoilla. Varsinaisia suunnittelijatilastoja ei ole normaalisti ylläpidettävien rekistereiden puitteissa olemassa, joten kaikki suunnittelijoita koskevat tiedot on kerätty tämän tutkimuksen aikana. Suunnittelijatietojen ja perinteisten rakennusrekisteritietojen yhdistelmällä on voitu tarkastella olemassa olevaa tietoa uudesta näkökulmasta. Tämä olisi voinut olla koko tutkimuksen tavoite, jos tämä työ olisi tehty jossain muussa oppituolissa kuten tilasto- tai taloustieteen piirissä. Seuraaviin neljään taulukkoon on koottu neljä esimerkkiä tietokannan hyödyntämisestä. Vastaavia listoja ja ajoja voidaan tehdä muillakin kriteereillä jatkuvasti käytettävissä olevasta aineistosta.

Kuva 61. Aikajana Taka-Töölön keskeisten suunnittelijoiden elinkaarista. Keltainen vyöhyke on Taka-Töölön kerrostalojen keskeisin suunnitteluajankohta. Vanhin suunnittelijoista oli rakennusmestari Heikki Kaartinen ja nuorin arkkitehti Jussi Lappi-Seppälä. Taka-Töölön rakentamisen aikana valmistuivat Dag Englund, Lappi-Seppälä, likka Martas ja Jukka Saari. Samalla aikavälillä kuolivat Kaarlo Borg, Didrik Dahlberg ja Väinö Toivio. 3 valmistui jo 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, 6 1910-luvulla ja 4 1920-luvulla. 14 suunnittelijaa toimi jo 1920-luvulla ja 11 suunnittelijaa oli työelämässä mukana vielä 1950-luvulla. Heikki Kaartinen on poikkeus tässä joukossa. Hän oli valmistunut jo 1895 ja toimi alalla uusrenessanssiajoista aina funktionalismiin saakka. — TL, lähteet: DI ja arkkitehtimatrikkelit, Arkkitehti-lehtien 50-vuotisjuhlakirjoitukset, nekrologit, Suomen Teknillisen korkeakoulun (STK) luettelot, TKK:n arkisto ja seurakuntien virkatodistukset.

NRO	SUUNNITTELIJA	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	YHT.
1	Lundström, Helge					1	4	6	12	10	21	10	7	3	1	1		5	81
2	Elo, T. A.			3	1	3	5	3	5	17	8	6	1	4	3				59
3	Peltonen, Jalmari	4	3	1	1	2		3	2	5	6	8		3	1			1	40
4	Gripenberg, Ole	3			2	1	3	1	6	5	2	6	1	5	1			2	38
5	Ekclund, Hilding							1					13	5	6	2	2	1	30
6	Paalanen, Elias	2		1	2	1			2	4	3	5							20
7	Moberg, Uno	3	3		1	1		2	2	2		1							15
8	Elo, Arvo							1	4	2	5	2							14
9	Välikangas, Martti	3			2		1		4				4						14
10	Ermala, T.									3	1	3	3	2				1	13
11	Honkavaara, Arvi Sakari								1	3	5	1	2	1					13
12	Lanste, Rudolf									1	1	6	1	2	1			1	13
13	Saari, Juho (Jukka)								1		1	4	3	1	1			1	12
14	Finell, Matti				1		1		4	2	1	2							11
15	Juslén, Gösta					1	1			2	4	3							11
16	Pärämänen, P. J.	2	1							1	1	2	3		1				11
17	Aalto, Arvo O.							1		6	1	1							9
18	Borg, Kaarlo	2			3			1		1		2							9
19	Dahlberg, Didrik									1	1	2	2		1	1			8
20	Hämäläinen, Aulis Edvin								1	1	4	2							8
21	Kaartinen, Heikki	1		1	1	1	2		1		1								8
22	Muroma, Arvo							2	2	3	1								8
23	Salokangas, Väinö Teodor Ferd.							1	1	1	1	4							8
24	Forsman, Eino							2			2	1	1		1				7
25	Heikkinen, Ulo											1		2		1	1	2	7
26	Jägerroos, Georg					1		3			1		2						7
27	Kami, Veli										5			1			1		7
28	Lappi-Seppälä, Jussi								1	3	2	1							7
29	Martas, Iikka									2	3		1	1					7
30	Nordström, Gunnar									1	1	3	1	1					7
31	Englund, Dag										2	3			1				6
32	Kullman, Arthur				1					1	2		1	1					6
33	Leistén, Veikko								1	1	1	3							6
34	Simberg, Kurt														6				6
35	Liljequist, Bertel							1	1	2			1						5
36	Paatela, Toivo					1	2	1	1										5
37	Pajunen, Leuto A.			1			2		1		1								5
38	Wessman, Ragnar	1	1		1		1							1					5

Kuva 62. Taulukko viisi tai useampia vuosina 1929–1945 rakennettuja asuinkerrostaloja Helsinkiin suunnitelleista. — TL, lähteet: Helsingin kaupungin rakennusrekisteri ja Helsingin 1930-luvun suunnittelijat -tietokanta (T. Lindh 2001).

Kuva 63. Taulukko Taka-Töölön asuntojen pinta-ala- ja tilavuustiedoista suunnittelijoittain. Taulukosta nähdään, että yhden ja kahden huoneen asuntoja suunnittelivat eniten Helge Lundström ja T. A. Elo, kolmen huoneen asuntoja Ole Gripenberg ja neljän huoneen asunnoissa he ovat lähes tasoissa. Sen sijaan viiden, kuuden ja yli kuuden huoneen asuntoja suunnitteli Taka-Töölöön eniten Jalmari Peltonen. Kaarlo Borg tulee tässä tarkastelussa viidenneksi noin neljänneksellä Lundströmin asuntomäärästä ja kolmanneksella kerrosalasta. Tuotteliaimmat rakennusmestarit tällä listalla ovat Rudolf Lanste ja Heikki Kaartinen. Matti Finell erottuu alle sata asuntoa suunnitelleista neljällätoista yli kuuden huoneen asunnolla. Kirjainyhdistelmä "tt" tarkoittaa tuntematonta suunnittelijaa. — TL, lähteet: Helsingin kaupungin rakennusrekisteri ja Taka-Töölön inventointitietokanta (HKM/T. Lindh 1993).

nimi	koulutus	tilavuus	kerrosala	as.h.al	1h	2h	3h	4h	5h	6+h	muu	as.lkm
Lundström, Helge	arkkitehti	300 712	75 852	50893	368	399	99	116	37	29	34	1082
Elo, T.A.	arkkitehti	202 633	51 267	35340	339	284	78	63	21	7	8	800
Gripenberg, Ole	arkkitehti	199 204	52 959	35968	120	145	153	113	40	46	6	623
Peltonen, Jalmari	arkkitehti	218 531	55 843	32732	54	182	61	76	52	66	13	504
Borg, Kaarlo	arkkitehti	105 569	26 529	15111	62	66	38	37	24	20	13	260
Lanste, Rudolf	rkm	46 687	10 769	7828	60	75	10	5	9	10	0	169
Kaartinen, Heikki	rkm	62 992	16 136	10184	40	51	28	7	27	12	3	168
Paalanen, Elias	arkkitehti	43 468	11 635	7987	51	66	27	3	2	9	0	158
Saari, Juho (Jukka)	arkkitehti	51 736	12 592	6768	29	53	29	16	5	10	13	155
Lappi-Seppälä, Jussi	arkkitehti	37 700	9 779	6927	55	70	13	10	5	0	2	155
Honkavaara, Arvi Sakari	rkm	32 582	8 539	6110	38	35	38	8	3	4	2	128
Nordström, Gunnar	arkkitehti	63 050	14 243	6632	34	45	13	19	11	2	1	125
Englund, Dag	arkkitehti	31 039	7 211	4335	51	29	0	7	13	5	3	108
Paatela, Taivo	arkkitehti	34 680	8 862	6182	26	16	24	13	16	0	0	95
Dahlberg, Didrik	arkkitehti	29 708	7 779	4584	22	27	3	10	17	0	12	91
Pajunen, Leuto A.	rkm	20 344	5 200	3861	26	43	11	3	5	1	0	89
Blomstedt, Rafael	arkkitehti	16 365	4 521	3144	19	58	5	5	0	0	0	87
Finell, Matti	arkkitehti	43 083	11 161	5634	5	31	9	6	7	14	6	78
Lampén, Matti	arkkitehti	16 162	3 996	2925	41	18	16	2	0	0	0	77
Schöffel, M/WF	tt	18 759	4 924	2875	24	20	13	1	5	0	3	66
Martas, Ilkka	arkkitehti	17 371	4 646	3556	13	16	14	13	4	4	2	66
Forsman, Eino	arkkitehti	20 700	5 442	3728	11	28	13	2	5	4	2	65
Cronstedt, Karl Olaf Anton	arkkitehti	34 463	8 933	5675	6	12	2	28	8	6	0	62
Jägerroos, Georg	arkkitehti	15 238	4 205	3215	16	36	1	0	5	1	2	61
Leistén, Veikko	arkkitehti	29 559	7 251	4338	1	21	2	22	14	0	0	60
Riihimäki, Heimo	arkkitehti	23 133	5 775	3455	10	12	22	14	0	1	1	60
Hämäläinen, Aulis Edvin	arkkitehti	13 155	3 305	2336	11	26	10	9	0	0	0	56
Virta, Frans August	rkm	15 206	4 025	3032	2	28	2	22	0	0	1	55
Kaisla, Onni	rkm	10 699	2 837	2049	20	27	5	0	0	0	1	53
Muroma, Arvo	arkkitehti	14 307	3 774	2576	10	29	11	0	2	0	0	52
Pärnänen, Pietari Juh.	rkm	16 219	3 760	2879	2	32	6	1	5	4	1	51
Aalto, Arvo O.	arkkitehti	13 032	3 299	2229	10	26	11	1	0	0	0	48
Salokangas, Väinö Teodor Ferd.	arkkitehti	11 927	3 084	2167	6	31	6	0	5	0	0	48
Lieber, Eino	tt	12 297	3 400	2383	12	7	13	4	2	4	0	42
Toivio, Väinö	arkkitehti	12 792	3 470	2515	2	8	24	4	2	0	0	40
Vuorinen, Yrjö Paul Rafael	rkm	11 865	3 019	2160	15	11	2	5	1	4	0	38
Ekman, Aarre	arkkitehti	11 424	2 401	1721	3	28	5	0	1	0	0	37
Ahlström, Trygve Anders	arkkitehti	7 166	1 854	1373	11	23	2	0	0	0	0	36
Lagerros, Thor	arkkitehti	6 436	1 849	1266	12	17	7	0	0	0	0	36
Björk, Lasse (Lauri)	arkkitehti	7 145	1 860	1349	13	10	4	7	0	0	1	35
Elo, Arvo	rkm	7 530	1 954	1379	14	9	10	1	0	0	0	34
Siira, Eino	arkkitehti	13 657	3 170	1951	6	5	6	5	4	5	2	33
Gustafsson, Ragnar	arkkitehti	11 694	2 844	2121	4	14	4	6	0	5	0	33
Frosterus, Sigurd	arkkitehti	5 734	1 569	1088	10	22	0	1	0	0	0	33
Flinckenberg, Einar	arkkitehti	8 572	2 387	0	0	11	18	1	0	0	2	32
Baeckman, Waldemar	arkkitehti	7 633	1 959	0	8	16	4	0	0	0	4	32
Ikäheimo, Eino	tt	6 503	1 666	1171	14	14	3	0	0	0	0	31
Valhelm, Uuno	rkm	6 170	1 693	1073	21	10	0	0	0	0	0	31
Wessman, Ragnar	arkkitehti	12 913	3 552	1848	2	13	4	1	6	3	1	30
Ahlskog, Karl Johan	rkm	6 560	1 656	1137	8	22	0	0	0	0	0	30
Kautanen, Heimo	arkkitehti	12 795	3 171	1255	10	15	4	0	0	0	0	29
Mykkänen, Lauri Evert	rkm	6 536	1 785	1312	8	20	0	0	0	0	1	29
Kellovuori, R.	tt	8 714	2 280	1656	6	1	10	0	10	0	0	27
Briksfors, Arnold	tt	6 906	1 781	1322	0	13	2	9	0	0	0	24
Vähäkallio, Väinö	arkkitehti	42 755	9 351	1970	0	3	4	11	4	0	1	23
Valorinta, Veli	arkkitehti	5 731	1 512	1227	0	11	2	8	0	0	0	21
Klami, Veli	arkkitehti	6 870	1 746	1141	0	9	1	10	0	0	0	20
Niiniluoto, Arvi	rkm	10 243	2 638	1300	1	1	0	1	1	9	2	15
Larkka, Kai	arkkitehti	4 150	937	750	2	0	6	6	0	0	0	14
Taimi, Erkki	arkkitehti	6 057	1 411	1019	0	2	1	7	2	0	0	12
Liljeqvist, Bertel	arkkitehti	5 527	1 392	1025	1	1	0	0	10	0	0	12
Lindegren, Yrjö	arkkitehti	238 589	46 917	142	0	3	0	0	0	0	0	3
Ekelund, Hilding	arkkitehti	12 700	2 894	60	0	0	0	2	0	0	1	3
Paatela, Jussi	arkkitehti	91 993	31 297	84	0	1	1	0	0	0	0	2
Eklund, Runar	arkkitehti	14 362	3 401	34	0	2	0	0	0	0	0	2
Lilius-Tallroth (Lilius), Märtha	arkkitehti	10 465	2 225	0	0	1	1	0	0	0	0	2
Jäntti, Taivo	arkkitehti	56 705	12 732	107	0	0	0	0	1	0	0	1
Palmqvist, Väinö Gustaf	arkkitehti	48 272	11 997	111	1	0	0	0	0	0	0	1
Huttunen, Erkki	arkkitehti	5 466	1 299	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Paasilävi, Annikki	arkkitehti	3 682	667	560	0	0	0	0	0	1	0	1
Määttä, Väinö	arkkitehti	2 848	831	61	0	0	1	0	0	0	0	1
tt, tt	tt	2 602	495	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Kallio, Kauno S.	arkkitehti	276	79	27	0	1	0	0	0	0	0	1

SUUNNITTELIJA	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	YHT.
Peltonen, Jalmari	4	1					2		2	1				10
Juslén, Gösta						1				4	3			8
Lundström, Helge							2	3		1	2			8
Välikangas, Martti	1			2		1		4						8
Elo, T. A.			2				1	1	3					7
Aalto, Arvo O.									6					6
Finell, Matti				1		1		3			1			6
Gripenberg, Ole					1				2	2	1			6
Forsman, Eino							2			1		1		4
Moberg, Uno							2	1	1					4
Ekman, Aarre	1		2											3
Finnilä, Runar	1		1	1										3
Jägerroos, Georg							1					2		3
Kallio, Oiva							1				2			3
Lanste, Rudolf										1	2			3
Liljequist, Bertel							1		1			1		3
Malmström, Karl	1								2					3
Ermala, T.										1		1		2
Hämäläinen, Aulis Edvi								1		1				2
Kullman, Arthur				1								1		2
Laisaari, Olavi								2						2
Martas, Iikka									1	1				2
Muroma, Arvo							2							2
Paalanen, Elias			1	1										2
Pärnänen, P. J.	1	1												2
Siitonen, Armas	2													2
Sonck, Lars	2													2
Willberg, A. V.	1	1												2
Vähäkallio, Väinö	1			1										2
af Schultén, Marius							1							1
Ahlskog, Karl Johan										1				1
Ahlström, Artur				1										1
Aspelin, A. H. Gunnar	1													1
Borg, Kaarlo											1			1
Frölander-Ulf, David													1	1
Grönstrand, K. J.													1	1
Ikäläinen, E.			1											1
Kaartinen, Heikki	1													1
Karl, Malmström									1					1
Kautonen, Heimo											1			1
Kuhlefelt, Sven				1										1
Laine, Viktor								1						1
Lappi-Seppälä, Jussi									1					1
Leistén, Veikko								1						1
Lindahl, Karl	1													1
Nummelin, Georg					1									1
Nyberg, Albert		1												1
Olin, M.	1													1
Paatela, Jussi											1			1
Palmqvist, W. G.	1													1
Pernaja, Antero				1										1
Salokangas, Väinö Teo								1						1
Stierncreutz, A.	1													1
Toivio, Väinö		1												1
Waskinen, Yrjö A.	1													1
Wuorio, Hugo	1													1
	23	5	7	10	2	3	15	18	20	14	14	6	2	c

SUUNNITTELIJA	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	YHT.
Lundström, Helge					1	4	4	9	10	20	8	7	3	1	1		5	73
Elo, T. A.			1	1	3	5	2	4	14	8	6	1	4	3				52
Gripenberg, Ole	3			2		3	1	6	3		5	1	5	1			2	32
Ekelund, Hilding							1					13	5	6	2	2	1	30
Peltonen, Jalmari		2	1	1	2		1	2	3	5	8		3	1			1	30
Paalanen, Elias	2			1	1			2	4	3	5							18
Elo, Arvo							1	4	2	5	2							14
Honkavaara, Arvi Sakari								1	3	5	1	2	1					13
Moberg, Uno	3	3		1	1			1	2		1							12
Saari, Juho (Jukka)								1		1	4	3	1	1			1	12
Ermala, T.									3		3	2	2				1	11
Lanste, Rudolf									1		4	1	2	1			1	10
Pärnänen, P. J.	1								1	1	2	3		1				9
Borg, Kaarlo	2			3			1		1		1							8
Dahlberg, Didrik									1	1	2	2		1	1			8
Heikkinen, Uki											1			2		1	1	7
Kaartinen, Heikki			1	1	1	2		1		1								7
Klami, Veli										5			1			1		7
Nordström, Gunnar									1	1	3	1	1					7
Salokangas, Väinö Teodor Ferd.							1		1	1	4							7
Englund, Dag										2	3			1				6
Hämäläinen, Aulis Edvin									1	3	2							6
Lappi-Seppälä, Jussi								1	2	2	1							6
Muroma, Arvo								2	3	1								6
Simberg, Kurt														6				6
Välikangas, Martti	2											4						6
Finell, Matti								1	2	1	1							5
Leistén, Veikko									1	1	3							5
Martas, Iikka									1	2		1	1					5
Paatela, Toivo					1	2	1	1										5
Pajunen, Leuto A.			1			2		1		1								5
Wessman, Ragnar	1	1		1		1							1					5

Kuva 65. Taulukko esikaupunki- ja täydennysrakentamisen suunnittelijoista pohjoisiin kaupunginosiin 1930-luvulla. Helsingin kaupunginosiin 10–27 vuosina 1929–1945 rakennettuja asuinkerrostaloja eniten suunnitelleet. Listan alkupäässä on Taka-Töölöstä tuttujen nimien lisäksi Olympiakylän rakentamisesta johtuen Hilding Ekelund. Arvo Elo, Uno Moberg ja T. Ermala taas suunnittelivat paljon Kallioon, Alppiharjuun ja Vallilaan. — TL, lähteet: Helsingin kaupungin rakennusrekisteri ja Helsingin 1930-luvun suunnittelijat -tietokanta (T. Lindh 2001).

Kuva 64. Taulukko täydennysrakentamisen suunnittelijoista 1930-luvulla. Helsingin eteläisiin kaupunginosiin (1–9) vuosina 1929–1945 rakennettuja asuinkerrostaloja suunnitelleet. Taulukko osoittaa, että täydennysrakentaminen oli osittain aivan eri suunnittelijoiden käsissä kuin esikaupunkirakentaminen. Peltonen, Lundström, Elo ja Gripenberg toki toimivat täälläkin alueella, mutta Gösta Juslén ja Martti Välikangas eivät esimerkiksi Taka-Töölöön suunnitelleet mitään vaikka ovat etelässä hyvin edustettuina. — TL, lähteet: Helsingin kaupungin rakennusrekisteri ja Helsingin 1930-luvun suunnittelijat -tietokanta (T. Lindh 2001).

Kuva 66. Rakennustaito-lehdessä 11/1939 julkaistiin esittely Helge Lundströmin piirtämästä asuinkerrostalosta Humalistonkatu 1:ssä, silloisen ”Sipoon kirkon” vieressä.

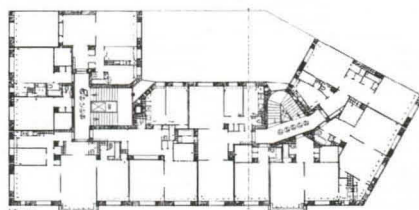
ASUNTO-OSAKEYHTIÖ
HUMALISTONKATU 1.

Talon on suunnitellut arkkitehti Helge Lundström ja rakentanut Asunto-Oy. Huomalisto katu 1. Vastaavana rakennusmestarina ja isännöitsijänä on toiminut rakennusmestari Arvo Rissanen, muina työnjohtajina Esko Ahlava ja Erkki Pajusal. Rautalaitteitöitä on valvonut rkm Kaarlo Siili. Värikyksen on suunnitellut taitelijat Eino Rapp, Kuvaneustaja E. Räsänen on tehnyt ovikoriset ja sisäinkäytävän korkokuivat. Lujuslaskelmat on tehnyt ins. A. Rosendahl.

Talo on suuruudeltaan 18.500 m³ ja sisältää 2 ja 3 huonetta ja keittiön sisältäviä huoneistoja sekä yksityisiä huoneita. Taloa alettiin rakentaa heinäkuussa v. 1937 ja valmistui se asuttavaan kuntoon helmikuussa v. 1938.

Rakennusaineiden hankkijoina ja alaurakoitsijoina ovat toimineet seuraavat liikkeet:

Asfaltti-asetyyliä Lemminkäinen eristystööl.
Kokkolan Pansseppitehdas: ikkunat ovat
kone Oy.: hissit.
Helsingin Takomo: rautakannat ja ovet, rautatööt, pelityöt.
Hörboken: kirkot, kanoilleid, seinä- ja lattiatuolit.
Oy. Billins Ab: parkettityöt.
Kestorapain Oy.: ulkorapain.
Völsjö & Lundberg: Maasop- vesijoutotyöt.
Hake ja Storkmann: raudat.
Turunen Sähköte: sähkötyöt.
Yrjö Keskisen Maasop- vesijoutotyöt.
Suomen Kiviteollisuus Oy.: sokkelityöt.
Pussausen Liitteliitdas Oy.: tiilet.
Länsistatman Puutavara Oy.: puutavara.
A. A. Holstius: lasityöt.
Mortensen & Juselius: Jähdytys- ja lämpökäspit.
Oy. Rautakannat: hiekat.
Hilientuonti Oy.: hillen ja koksien.
Vanakutsu Oy. Louhi: tapaturma-akunaukset.
Hailinon Pansseppitehdas: seinä- ja lattiatuolit.
Kahlinn ja Lippu Oy.: markkinit.
Hackman & Co Oy.: pesuapodyt.
Suomen Ab.: jenkityöt.

No. 11 — 1939 — 189

Taka-Töölön ilmeeseen eniten vaikuttaneet suunnittelijat

Olen koonnut tietoja keskeisistä Taka-Töölön kaupunkikuvan syntyyn vaikuttaneista arkkitehdeista ja suunnittelijoista. En ole pyrkinyt oheisilla minimonografoilla kattavaan esitykseen uuden tyylisuunnan Suomeen tuojista. Sen on jo tehnyt ansiokkaasti Raija-Liisa Heinonen lisensiaattityössään.¹⁹

Viisi suunnittelijaa oli Taka-Töölössä ylitse muiden. He olivat Helge Lundström, Jalmari Peltonen, Ole Gripenberg, T. A. Elo ja Kaarlo Borg. Helge Lundström ja Jalmari Peltonen olivat molemmat Reitzin rakennustoimiston suunnittelijoita, mutta Lundström suunnitteli paljon myös muille toimeksiantajille. Peltonen oli uskollisemmin Reitzin projekteissa mukana. Lundström aloitti uransa vuoden 1925 tienoilla Jalmari Peltosen toimistossa, joka niin ikään oli vasta aloittanut

¹⁹ Raija-Liisa Heinonen, *Funktionalismin läpimurto Suomessa*. SRM. Helsinki 1986.

itsenäisenä arkkitehtina.

Kolmella muulla tuotteliaalla suunnittelijalla ei ollut tietävästi yhteyksiä Reitzin toimistoon. T. A. Elostä oli hyvin vaikea löytää minkäänlaisia tietoja. Ole Gripenberg taas oli itsekin grynderi ja alalta väitellyt tohtori, joka piti yhteistä toimistoa Sigurd Frosteruksen kanssa. Viimeinen lähemmin esiteltävä henkilö on Kaarlo Borg, arkkitehti Elsi Borgin vanhempi veli. Hän kuului joukon ainoana omana aikanaan enemmän huomiota saaneisiin arkkitehteihin, mikä selittynee hänen joillakin julkisilla rakennussuunnitelmillaan ja aktiivisella toiminnalla Arkkitehtiliitossa ja arkkitehtuurikilpailuissa.

Seuraavassa esittelen edellä mainitut viisi Taka-Töölön suunnittelijaa toteutusten lukumäärän mukaisessa järjestyksessä:

Helge Johannes Lundström

Ylivoimaisesti ahkerin suunnittelija Taka-Töölössä oli Helge Lundström, joka syntyi 20.2.1900 Perniössä. Hänen vanhempansa olivat rakennusmestari Johan Emil Lundström ja meijeristi Hilma Olivia Lundström. Myöhemmin perhe muutti Särkisaloon. Ylioppilaaksi Helge Lundström kirjoitti Hangon Yhteiskoulusta (Hangö Samskola) 1921. Lundströmin menestyi hyvin mm. piirustuksessa ja historiassa, mutta huonommin matematiikassa.²⁰ Johan Lundström oli itseoppinut rakennusmestari, joka rakensi useita Perniön ja Särkisalon seudun kiviä navettoja. Nuori Helge Lundström oli isänsä apuna näillä työmailla.²¹

Helge Lundström kirjoittautui Teknilliseen korkeakouluun syksyllä 1922. Viimeisen kerran Lundström ilmoittautui syksyllä 1931. Hän ei koskaan suorittanut diplomitutkinnon I osaa eikä siis myöskään valmistunut arkkitehdiksi.²² Opintosuorituksia Lundströmillä on kolme, deskriptiivisessä geometriassa, mineralogiassa ja geologiassa sekä vapaankäden- ja arkkitehtuuripiirustuksessa vuosilta 1923 ja 1924. Lundströmin äidin kieli oli ruotsi ja hän kuului Teknillisen korkeakoulun ruotsalaiseen osakuntaan.²³

Helge Lundström siirtyi Särkisalosta kirjoille Helsingin ruotsalaiseen seurakuntaan 6.6.1933 ja meni naimisiin Mirjam Margareta Dammertin kanssa vuonna 1938. Avioliitosta on kaksi lasta, Leif (s. 1938) ja Laure (s. 1951).²⁴

²⁰ Ks. TKK arkisto, oppilastiedot, Hangö Samskola, päästötodistus 31.3.1921.

²¹ Mirjam Lundströmin tiedonanto 2.9.1992.

²² Suomen Teknillisen korkeakoulun (STK) luettelot vuosilta 1922–1931.

²³ STK luettelot 1922–1931.

²⁴ Helsingin ev.-lut. seurakuntien keskusrekisteri, virkatodistus 26.6.1992.⁴⁶ Mirjam Lundströmin haastattelu 2.9.1992.

Kuva 67. Helge Lundström vierailulla Hangon yhteiskoululla.

Sodan aikana Helge Lundström palveli mm. Hangon rintamalla ja korttelivalvontatehtävissä Helsingissä.²⁵ Hän oli Rakennusmestariiliiton jäsen vuodesta 1934²⁶ ja liikkui rakennusmestaripiireissä²⁷, vaikka monet hänen opiskelutovereistaan olivatkin nimekkäitä arkkitehteja.²⁸ Helge Lundström kuoli 8.1.1953 Helsingissä 52 vuotiaana.²⁹

Helge Lundströmin opintojen keskeytyminen selittynee hänen työelämään siirtymisellään. Varhainen ammatillinen pätevytyminen saattoi selittyä myös hänen käytännön rakentamisen tuntemuksellaan, jota Lundström sai rakennusmestari-isän kanssa tekemiensä töiden yhteydessä. Helge Lundströmin suunnittelemissa rakennuksissa on eri puolilla Helsinkiä kolmatta sataa. Niin pitkää työluetteloa ei tietääkseni ollut yhdelläkään toisella 1930-luvulla toimineella suunnittelijalla. Toimeksiantojen suuri määrä saattoi johtua siitä, että Lundström teki arkkitehdiksi valmistumattomana työt halvemmalla kuin muut. Muita mahdollisia selityksiä Lundströmin suosiolle voisivat olla myös hänen erilaisia hankkeita kohtaan omaksuma ennakko-luuloton asenne. Toisin sanoen hän ei ilmeisesti juurikaan kieltäytynyt toimeksiantoista ammattieettisin perustein. Lisäksi Lundström käytti samoja periaatteita lähes kaikkien rakennustensa suunnittelussa. Urakoitsijoiden on täytynyt tuntee ne hyvin ja näin ollen rakentaminen tapahtui varmemmalta pohjalta ja kustannukset olivat hyvin ennustettavissa.

Lundströmin tyyli oli hyvin tyyppillistä tölöläisfunktionalismia. Laajan tuotantonsa perusteella hänet on luokiteltava koko suuntauksen tärkeimpiin luojiin – ehkä kaikkein tärkeimmäksi. Huomattavimmat Lundströmit ovat Mechelininkadulla, Eteläisellä Hesperiankadulla, Töölöntorin laidalla, Munkkiniemessä, Meilahdessa ja Ruskeasuolla. Myös eteläisissä kaupunginosissa ja Kalliossa on useita Helge Lundströmin suunnittelemissa rakennuksia.

Kokemusta kivirakenteisten asuinkerrostalojen suunnittelusta Helge Lundström sai työskennellessään 1920-luvun lopulla arkkitehti Jalmari Peltosen³⁰ ja arkkitehti T. A. Elon³¹ toimitoissa. Peltosen ja Elon töitä on vaikea erottaa Lundströmin vuodesta 1931 omissa nimissään suunnittelemissa taloista, niin yhdenmukainen tämän kolmikon tyyli oli. Jo varhaisessa vaiheessa kuvaan tulivat suorakaiteen muotoiset erkkerit, kattolis-

²⁵ Mirjam Lundströmin tiedonanto 2.9.1992.

²⁶ Rakennustaito-lehden vuosikerta 1950, s. 108.

²⁷ Mirjam Lundströmin tiedonanto 2.9.1992.

²⁸ STK:n luettelot vuosilta 1922–1931.

²⁹ Helsingin ev.-lut. seurakuntien keskusrekisteri, virkatodistus 26.6.1992.

³⁰ Rakennusmestariiliiton matrikkeli 1954, Helsinki, s. 359.

³¹ Mirjam Lundströmin tiedonanto 2.9.1992.

tat ja komeat porraskäytävät. Myöhemmin myös pyöreäkulmaiset parvekkeet ja mm. pyöreä valopiha. Helge Lundströmin tavaramerkki oli hänen käyttämänsä pitkä ovenkahvatyyppi (ks. kuva 68), jonka hän oli löytänyt jollain ulkomaanmatkoistaan ja tuonut Suomeen talojaan koristamaan. Hänen sanotaan myös funkisarkkitehdeista poiketen pitäneen koristeellisuudesta, ornamenteista, reliefeistä ja patsaista, jollainen on esimerkiksi Töölöntorintie 11:ssä. Töölöntornissa on myös erikoisuutena yksi sisäänkäynti kahteen porrashuoneeseen.³²

Kuten sanottu Helge Lundströmin tyyli ei poikennut juurikaan tunnetuista esikuvistaan, mutta ei myöskään muusta 1930- ja -40-luvun arkkitehtuurista. Lundströmin työt ovat varmaa, ympäristöstään erottumatonta, eleetöntä ja ehkä hiukan väritöntä arkkitehtuuria. Taka-Töölön umpikorttelikaavasta johdettujen alueen rakennuksissa ei voitu toteuttaa uusimpia asuntorakentamisen ihanteita: valoisuutta, tuuletettavuutta ja muunneltavuutta. Joissakin kortteleissa julkisivukaaviot yhä määräsivät mm. kattolistojen korkeuden. Taka-Töölön talojen rakennustapa ei poikkeakaan 20-luvun vastaavasta: kantava tiilimuuri määräsi huone- ja ikkunajaon.³³ Lundströmin rakennuksissa oli hyvin usein suuri runkosyvyys – jopa 25 metriä – mikä oli mahdollista valopihan tai pimeän porrashuoneen avulla. Suunnittelun edullisuus, hyvä hyötysuhde ja muodikas tyyli olivat varmasti osasyitä Helge Lundströmin runsaaseen tilauskantaan.

Ennen sotaa Lundström suunnitteli taloja lähinnä kanta-kaupungin alueelle ja Munkkiniemeen. Mechelininkadulle Lundström piirsi yksitoista toteutettua kerrostaloa vuosina 1933–1938 ja Munkkiniemeen silloisen Ison Puistotien, nykyisen Munkkiniemen Puistotien varteen rakennettiin vv. 1935–1939 viisi hänen suunnittelemaansa taloa. Kadun päätteenä on vielä Laajalahdentie 16 vuodelta 1935. Vuoden 1939 loppuun mennessä Helge Lundström oli suunnitellut ainakin 83 kivitaloa Helsinkiin. Niiden joukossa oli vuonna 1938 valmistunut Autopalatsi (Tennispalatsi), joka on Helge Lundströmin ainoa liikerakennusta varten tehty suunnitelma. Se on myös paria teollisuusrakennusta lukuun ottamatta hänen ainoita ei-asuinrakennuksiaan. Autopalatsia voidaan hyvällä syyllä kutsua hänen tärkeimmäksi yksittäiseksi työkseen, vaikka Lundström teki-

Kuva 68. Helge Lundström suunnittelema Humalistonkatu 19:n portaalien edessä.

³² Mirjam Lundströmin tiedonanto 2.9.1992 ja inventointi 1993.

³³ Heinonen, 1986, s. 220.

kin elämäntyönsä asuntosuunnittelijana.

Sodan jälkeen Helge Lundström alkoi saada jälleen suunnittelutehtäviä, mutta toimisto ei koskaan saavuttanut vuosien 1938–1939 ”kultakauden” mittasuhteita, jolloin Lundströmillä oli apunaan useita arkkitehteja ja piirtäjiä.³⁴ Vuodesta 1945 alkaen Lundström suunnitteli Helsingin silloisille laitalueille, joille oli kaavoitettu uusia esikaupunkialueita. Ruskeasuolla oli seitsemän Lundströmin rakennusta pystyssä 1940-luvun lopulla ennen kuin muiden, nimekkäämpien arkkitehtien suunnitelmia alettiin toteuttaa 1950-luvun alussa.

Rakennuttajina Helge Lundströmin suunnittelemissa taloissa olivat lukuisat aikansa tunnetut grynderit kuten Lauri Reitz ja Paavo Nurmi. Lisäksi Ilmari Elopelto, Olavi Hovi, Einar Adolf ja monet muut antoivat yksittäisiä toimeksiantoja. Helge Lundströmillä ei kuitenkaan ollut mitään pysyvää pitkäaikaista sopimusta minkään rakennuttajan kanssa. Rakennusmestareista voisi mainita ainakin Uno Valdemar Lehtisen ja Leuto Pajusen, jotka toimivat mestareina lukuisissa Helge Lundströmin suunnittelemissa rakennuksissa.

Helge Lundström kuoli vuonna 1953 kesken aktiivisen suunnittelijanuran. Hänen viimeisiksi töikseen jäivät Taivaanvuohentie 10 Lauttasaassa ja Merimiehenkatu 12 Punavuoressa. Molemmissa rakennuksissa oli käytetty edistyksellisiä ratkaisuja. Taivaanvuohentie 10:ssä käytettiin ensimmäisiä kertoja ns. Leca-betonia.³⁵ Merimiehenkatu 12:n arkkitehtuuri puolestaan on jo selvästi 50-lukulaista, epäsymmetrisine erkkereineen ja parvekkeineen ja suurine ikkunoineen.

Lundströmin suunnitelmia on myös ainakin Heinolassa (As.oy Kirkkokatu 19), Kouvolassa (autohalli ja baari) ja mahdollisesti Viipurissa, mutta vain yksittäisiä kohteita – Helge Lundström oli nimenomaan Helsingin kaupunkikuvan luojia.³⁶

³⁴ Mirjam Lundströmin tiedonanto 2.9.1992.

³⁵ Harry Forssin tiedonanto 10.9.1992.

³⁶ Mirjam Lundströmin tiedonanto 2.9.1992.

Taavetti Artturi (T. A.) Elo

T. A. Elon urasta kertovat parhaiten hänen pitkän ajanjakson kuluessa suunnittelemansa lukuisat asuintalot Helsingissä. Elo suunnitteli mm. Punavuoreen ja Etu-Töölöön 1920-luvulla huomattavia kerrostaloja, joiden tyypillinen piirre olivat hoi-kin pylväin koristellut pyöreät kulmatornit. Elon 1920-luvun suunnitelmissa esiintynyttä lennokkuutta ei voida sanottavammin havaita hänen 1930-luvun töissään. Ensinnäkään hän ei luovu klassismin muotokielestä kokonaan ennen vuosikymmenen loppua, vaikka joitakin puhtaasti funktionalistisiakin rakennuksia joukossa on. Toiseksi perinteiset pohjaratkaisut ja väkisin riisutun oloiset julkisivut saattoivat saada aikaan jopa melko epäonnistuneita yhdistelmiä. Suuri tonttitehokkuus syvärunkoisine taloineen ovat myös Elolle tyypillisiä piirteitä 1930-luvulla. Eloa ei voida pitää tuotteliaisuudestaan huolimatta minään etujoukon modernistina – ei Taka-Töölössä eikä muuallakaan.

Rakennusmestari Arvo Elo usein väärin perustein sekoitetaan T. A. Eloon. Arvo Elo toimi samana aikakautena samanaisten projektien parissa. Arvo Elon tärkeimmät työt 1930-luvulla sijoittuvat Kallion kaupunginosaan.

T. A. Elo syntyi 16.10.1884 Valkealassa. Arkkitehdin opinnot Suomen teknillisessä korkeakoulussa Elo aloitti vuonna 1913 ja valmistui vuonna 1919. Diplomityönään teatteri arvosanalla ”hyvä”.³⁷ Hänet mainitaan Insinöörien ja arkkitehtien matrikkelissa vuodelta 1948. Arkkitehtilehdessä 10/1934 oli Elon 50-vuotispäivän kunniaksi artikkeli. T. A. Elo kuoli 26.8.1954.

Ole Gripenberg

Tohtori Ole Gripenberg oli todellinen arkkitehtuurin monipuolisuusmies. Hän suunnitteli ja rakennutti kerrostaloja, väitteli niistä tohtoriksi 1938 ja piti yhtä Suomen suurimmista arkkitehtitoimistoista vuoteen 1961 asti. Gripenberg osallistui nuorena arkkitehtina Georg Nummelinin ja Uno Ullbergin työryhmään, jonka tehtävänä oli vuonna 1916 suunnitella Venäjälle 7000 perheen teollisuuskaupungin asemakaava rakennuksineen Jusowskan (myöhemmin Stalin) lähistölle Donetsin

Kuva 69. T. A. Elo. — Valok. Suomen insinöörejä ja arkkitehtejä 1948, s. 76.

³⁷ TKK:n arkisto, oppilaskansiot.

Kuva 70. Ole Gripenberg. — Valok. Suomen korkeakouluinsinöörit ja arkkitehdit 1956, s. 154.

laaksoon. Gripenberg työskenteli ”Novii Savodissa” (uusi tehdas) liki kaksi vuotta, Venäjän vallankumoukseen saakka.³⁸ Kotimaassa hän aloitti arkkitehdin toiminnan ryhtymällä yhteökumppaniksi arkkitehti Sigurd Frosteruksen kanssa vuonna 1919. Frosterus & Gripenbergin merkittävimmät työt ovat suomalaisen arkkitehtuurihistorian merkkitapauksia. Niistä mainittakoon esimerkiksi Vanajan kartano, Stockmannin tavaratalo ja Yhdyspankin pääkonttori.

Laajimman elämäntyön Ole Gripenberg teki kuitenkin kerrostalojen parissa. Hänen toimintansa Frosteruksen kanssa ja vuodesta 1935 omissa nimissään sekä VTT:n rakennustaloudellisen laboratorion johdossa liittyi nimenomaan asuinrakennusten toiminnallisten, teknisten ja taloudellisten ominaisuuksien tutkimiseen. Suunnittelutyönsä ohessa Ole Gripenberg teki tutkimusta ja kirjoitti aiheesta kirjoja. Hän myös tiesi mistä puhui. Olihan hän itse taloudellisesti vastuussa laajoista kerrostalohankkeista Helsingissä.

Ole Gripenbergin toimisto jatkaa toimintaansa edelleen. Olen jälkeen toimiston johtoon astui hänen poikansa Bertel Gripenberg ja nykyisin vastuussa on kolmannen sukupolven edustaja Jörn Gripenberg.

Ole Gripenberg syntyi 1.10.1892 Helsingissä, aloitti opintonsa vuonna 1911, valmistui arkkitehdiksi vuonna 1915 ja väitteli tohtoriksi vuonna 1939. Ole Gripenberg kuoli Helsingissä 6.8.1979.

Kustaa Jalmari Peltonen

Jalmari Peltonen syntyi 17.8.1893 nykyisessä Karkkilassa (ent. Pyhäjärvi) maanviljelijän poikana. Hän aloitti opintonsa Teknillisessä korkeakoulussa vuonna 1915 ja valmistui kansalaissodan viivästyttämänä vuonna 1922. Hänen kurssitoverinaan oli mm. Alvar Aalto. Opiskeluaikana hän sai stipendin Italiaan suuntautunutta opintomatkaa varten. Hänen piirsi tuon matkan aikana luonnoskirjaansa useita matkaskissejä, jotka esitivät mm. maisemia ja rakennusten yksityiskohtia. Arkkitehtuuria Jalmari Peltonen opiskeli mm. professori Armas Lindgrenin johdolla, jonka johtamille rakennusten mittausmatkoille (mm. Merimaskuun) hän osallistui. Diplomityönään Peltonen suunnitteli taidenäyttelyrakennuksen Hesperian puistoon Taka-

³⁸ Gripenberg 1974, s. 8–10.

Kuva 71. Ulkomaanmatkalla 1938 teetetty karikatyyri Jalmari Peltosesta. — Raimo Peltosen arkisto.

Töölöön arvosanalla ”kiitettävä”.

Jalmari Peltonen aloitti suunnittelijan uransa Jussi Paatelan arkkitehtitoimistossa. Paatela teetti hänellä maaseudulle suuntautuneita suunnittelutehtäviä, koska Peltonen oli maaseudulta kotoisin. Vuodesta 1925 hän toimi itsenäisenä arkkitehtinä suunnitellen asuin- ja liiketaloja, kouluja, maatalous-, oppi- ja tutkimuslaitoksia, maatalousrakennuksia ja tehdaslaitoksia. Maataloushallituksen arkkitehtina ja myöhemmin yliarkkitehtina Peltonen toimi vuodesta 1930 lähtien. Jalmari Peltonen kuoli 16.7.1969 Helsingissä.

Kuva 72. Jalmari Peltonen. — Valok. Suomen insinöörejä ja arkkitehtejä 1948, s. 380.

Kuva 73. Kaarlo Borg. — Valok. Urho Åbergin muistokirjoituksesta, Arkkitehti 1/1939, liite s. 1.

Kaarlo Nathanaël Borg

Kaarlo Borg syntyi 17.8.1888 Haminassa. Hän kirjoitti ylioppilaaksi 1907 Turun suomalaisesta klassillisesta lyseosta. Arkkitehdin opinnot Borg aloitti vuonna 1907 Polyteknillisessä opistossa. Opintomatkoista ei ole tarkempaa tietoa. Hän valmistui arkkitehdiksi mainesamalla ”oivallisesti” vuonna 1913.³⁹

Opiskeluaikana Kaarlo Borg oli työssä Vilho Penttilän (4 kk) ja Gustaf Nyströmin (6 kk) toimistoissa. Valmistuttuaan hän toimi Nyströmin (1 v.) ja Uno Ullbergin (5 kk) toimistossa.⁴⁰ Arkkitehtitoimisto Borg–Sirén–Åbergin osakas hän oli vuosina 1918–1925. Lisäksi hän toimi opettajana Teknillisessä korkeakoulussa (arkkitehtuurin assistentti) ja Ateneumissa. Oma toimisto Borgilla oli vuodesta 1925 aina kuolemaansa vuonna 1939 asti.⁴¹ Taka-Töölön kerrostalot hän suunnitteli yksityispraktiikassaan. Borg oli alussa mukana Lastenlinnan ja Helsingin Pääpostitalon suunnittelussa, mutta ei ehtinyt nähdä kumpaakaan valmiina. Avustajina eri projekteissa toimivat mm. Otto Flodin, Paavo Hanstén, Kaj Englund ja Olav Hammarström. Kaksi viimeksi mainittua osallistuivat kerrostalojen suunnitteluun Taka-Töölössä. Lisäksi hänen avustajinaan toimivat ainakin Hugo Harmia, Seppo Hytönen, Jonas Cedercantz ja Aaro Alapeuso. Ensin mainittu Lääketehtas Orion Oy:n ja Oulun keskuskansakoulun suunnittelussa ja jälkimmäiset kolme Alkolan (Alkon Kansanravintola Oy) suunnittelun avustajina. Kaarlo Borg kuoli 9.1.1939 Helsingissä.

Muita rakennushankkeisiin osallistuneita

Rakennuttajien ja suunnittelijoiden lisäksi oli joukko ihmisiä, joiden työpanos keskeisesti vaikutti saavutettuun lopputulokseen. Näistä merkittävin oli taiteilija **Eino Rapp**, joka toimi isänsä Alexander Rappin lailla kerrostalojen väritysten suunnittelijana. Rapp suunnitteli julkisivukäsittelyjä ja porrashuoneiden värityksiä koristeaiheineen. Hänen muoto- ja värimaailmansa oli keskeinen osa töölöläistyyliä. Rapp oli mukana useissa Helge Lundströmin ja Jalmari Peltosen suunnittelemissa kerrostalohankkeissa. Mirjam Lundström mainitsi Helgen olleen yllättynyt eräältä ulkomaanmatkaltaan palattuaan nähtyään talonsa värjätyn ”porsaanpunaiseksi”.⁴² *Arkkitehti-* ja *Ra-*

³⁹ STK:n matrikkeli.

⁴⁰ Nimikirja Suomen polyteknillisen opiston opettajista ja oppilaista 1898 – 1908.

⁴¹ Suomen insinöörejä ja arkkitehtejä 1948.

⁴² Kyseessä oli Humalistonkatu 1.

kennustaito-lehdissä Rapp mainitaan useasti värityssuunnittelijana.

Taka-Töölössä toimi lisäksi mm. taiteilija G. Jysky (Runeberginkatu 44) ja **A. Kaipainen** (Döbelninkatu 3, Tykistönkatu 7 ja 11).

Konstruktööri **Arthur Alexander Rosendahl** syntyi 2.9.1892 Helsingissä, valmistui vuonna 1922 Wismarin teknillisestä korkeakoulusta insinööriksi. Hänestä tuli Helsingin rakennusmestariyhdistyksen jäsen vuonna 1934. Arthur Rosendahl on yksi harvoja kerrostalojen rakennesuunnittelijoita, joista on mainintoja lähteissä. Rosendahl oli mukana myös mm. Tennispalatsin suunnittelussa.

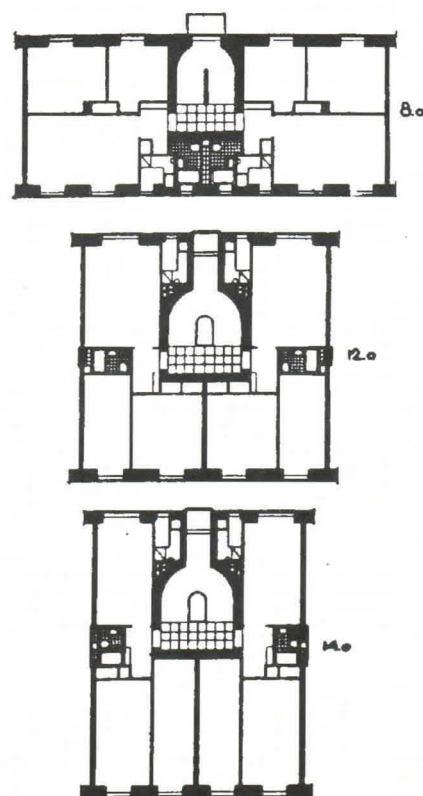
Aukkaat ja asuminen

Vuosien 1950 ja 1955 väestölaskentatietojen pohjalta voi Taka-Töölön asumisolosta ja asukasrakenteesta tehdä joitakin arvioita. Taka-Töölössä oli asuntoja vuoden 1955 väestölaskennan mukaan 10 160 kappaletta. Niistä omistusasuntoja oli 2 240 kpl ja vuokra-asuntoja 6 960 kpl. Loput asunnoista olivat työsuhdeasuntoja. Tällä perusteella voidaan hyvällä syyllä sanoa, että töölöläistalot olivat vuokrataloja, vaikkei alueella kaupungin vuokrataloja ollutkaan.

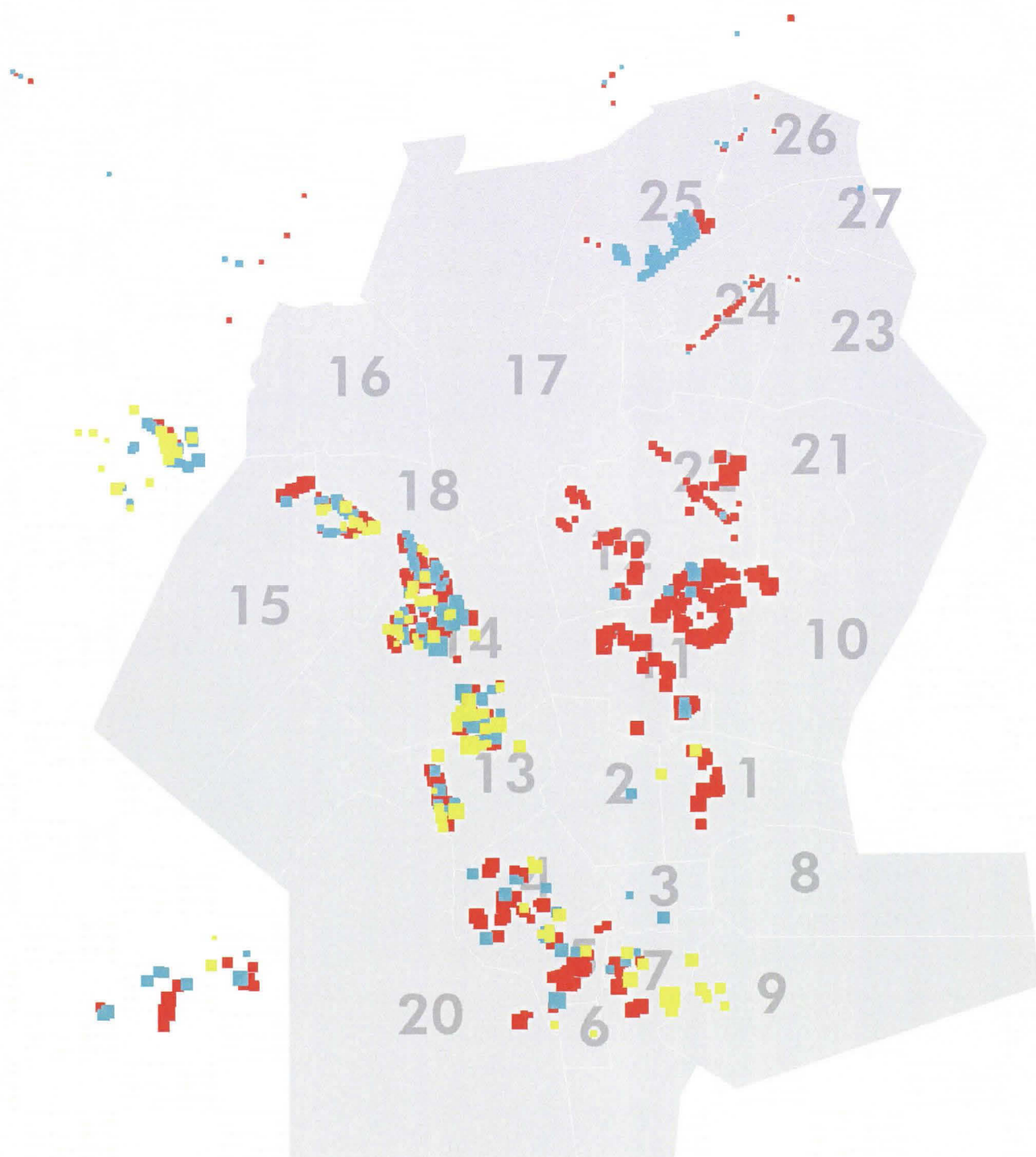
Vuonna 1955 Taka-Töölössä asui 30 840 ihmistä, joista lapsia oli 7 580. Asumistiheys oli Helsingin keskimääräistä pienempi: noin yksi henkilö per asuinhuone, sen ollessa koko kaupungin alueella puolitoista henkeä per asuinhuone.

Naimattomia naisia asui Taka-Töölössä huomattavasti enemmän kuin muissa kaupunginosissa. Taka-Töölössä asui vuonna 1955 12,3 % koko kantakaupungin naimattomista naisista eli yhteensä 9 510 henkeä. Mediaani-ikä vuonna 1955 oli 37 vuotta 5 kk, korkeampi kuin kaupungissa keskimäärin (34 v 3 kk). Takatöölöläiset toimivat paljolti palveluiden ja kaupan alalla. Kantakaupungissa asuvista palvelusektorin työntekijöistä 15 % asui Taka-Töölössä. Toimihenkilöitä takatöölöläisistä oli 14 990 henkeä kantakaupungin toimihenkilömäärän ollessa 105 086.

Henkilöautoja oli takatöölöläisillä niin ikään eniten Helsingissä, yhteensä 800 kappaletta vuonna 1955. Myös polkupyöriä oli eniten Taka-Töölössä (5 880 kpl).

Kuva 74. Ole Gripenbergin piirros runkosyvyyden vaikutuksista asuntojen pohjaratkaisuihin. 8 metriä oli Gripenbergin mielestä liian vähän ja 14 metriä vielä siedettävä runkosyvyys varsinkin suurissa asunnoissa. Esimerkin valossa 12 metriä vaikuttaa optimaaliselta ja kieltämättä Gripenberg on saanut 14 metrisen toimimaan paremmin kuin 8 metrisen. Vertailu on muuten lainattu suoraan ruotsalaiselta Gotthard Johanssonilta.

Taka-Töölön ja Kallion asukastietojen vertailua

Taka-Töölöä ja Kalliota verrattaessa tulee kiinnittää huomiota Kallion rakennuskannan ikään. Kalliossa oli voimakas täydennysrakentamisvaihe 1950-luvun puolivälissä, eli välittömästi näiden tilastotietojen keräämisen jälkeen. Tiedot ovat vertailukelpoisia, koska Kallioon rakennettiin 1930-luvulla toiseksi eniten kerrostaloja Helsinkiin heti Taka-Töölön jälkeen. Vanha puutalokanta, jota tässä vaiheessa vielä oli runsaasti Kalliossa jäljellä, vääristää lukuja hieman.

Taka-Töölössä vuokralaisia suhteessa osakkeenomistajiin oli 68,5 % väestöstä. Luku on Kalliossa 68,3 % eli lähes sama. Asumistiheydessä löytyy merkittävämpi ero. Taka-Töölössä asuinhuoneessa asui keskimäärin 1,19 asukasta ja Kalliossa 1,8 vuonna 1955. Asuinhuoneita oli Taka-Töölössä 25 820 kpl ja Kalliossa 18 780 kpl.

Taka-Töölön rakentamisen saama kritiikki

Taka-Töölön 1930-luvun rakentamista on tarkasteltava myös laajemmassa perspektiivissä. Esikuvia käsittelevässä luvussa lyhyesti esiteltävä Hampurin Siedlung-rakentaminen on hyvä esimerkki mahdollisesta esikuvasta Taka-Töölölle. Toinen hyvä esikuva ja rinnakkaisilmiö on Tukholman keskustaan 1930-luvulla rakennetut korttelit. Kysymys on ennen kaikkea raskaaseen kaupunkistruktuuriin mahdutetuista palasista uutta kaupunkisuunnittelua ja arkkitehtuuria. Taka-Töölö on Suomen suurin ja yhtenäisin alue, jossa 1930-luvulla yritettiin urbaanin funktionalistisen kaupungin rakentamista. Se miten siinä onnistuttiin, on toinen kysymys.

Grynderitoiminta ja rakennusalan kuumentuneet suhdanteet 1930-luvun lopulla merkitsivät Taka-Töölön nopeaa rakentumista tavalla, joka ei kaikkia aikalaisia miellyttänyt. Kirmo Mikkola kertoi vuonna 1983 artikkelissaan *Hilding Ekelund – funktionalisti* Ekelundin 1930-luvulla sanoneen mm. seuraavaa: 'Töölöläisfunkis', väärään asemakaavaan tehdyt väärät talot, olkoot detaljeiltaan kuinka kauniita tahansa, olivat pelkkä turhautumien lähde aikansa nuorelle arkkitehtikunnalle. Ekelundin päätoimittajakaudella (1930–1934) Arkkitehti-Arkitekten -lehdessä julkaistiin palstaa "Rakennustoimintaa Hel-

Kuva 75. Teemakartta Helsinkiin vuosina 1929–1945 rakennetuista kerrostaloista asuntokokojen mukaan jaoteltuna kolmeen ryhmään. Punaiset neliöt: pieniä asuntoja yli 50% asunnoista, turkoosit neliöt: keskikokoisia asuntoja yli 50% asunnoista ja keltaiset neliöt: suuria asuntoja yli 50% asunnoista.

Harmaat alueet ovat kaupunginosia:

1. Kruununhaka
2. Kluuvi
3. Kaartinkaupunki
4. Kamppi
5. Punavuori
6. Eira
7. Ullanlinna
8. Katajanokka
9. Kaivopuisto
10. Sörnäinen
11. Kallio
12. Alppiharju
13. Etu-Töölö
14. Taka-Töölö
15. Meilahti
16. Ruskeasu
17. Pasila
18. Laakso
20. Länsisatama
21. Hermannin
22. Vallila
23. Toukola
24. Kumpula
25. Käpylä
26. Koskela
27. Vanhakaupunki

Kuva 76. Suomen-Matkat matkailuvalokuva. Topeliuksenkadun ja Humalistonkadun kulma. — Valok. A. Pietinen 1938. HKM/KA.

Kuva 77. Suomen-Matkat matkailuvalokuva. Topeliuksenkadun ja Tavastjernan-kadun kulma. — Valok. A. Pietinen 1938. HKM/KA.

singissä”, jossa mainittiin lähinnä valmistuneiden talojen osoite ja suunnittelija. Tietojen julkaisemisella oli kuitenkin oma merkityksensä, osoittivathan palstat, että rakennustoiminta oli Helsingissä huomattavan vilkasta. Ja toisaalta ei niin suuren rakennusjoukon tarkempi julkaiseminen olisi ollut edes mahdollista.

Vuonna 1946 kirjassaan *Koti vaiko kasarmi lapsillemme* kaupunkivisionääri Heikki von Hertzen arvosteli vastavalmistuneen Taka-Töölön rakentamista. Kirjallaan von Hertzen pohjusti tulevaa Tapiolan puutarhakaupungin rakentamista ja se oli tarkoitettu mielipiteiden muokkaajaksi ja maallikoiden kannan esittelyyn asunto- ja asemakaavakysymyksissä. Taka-Töölön saama rakennusaikainen ja sodanjälkeinen ankara kritiikki tuntuu nykyisin ylivoimaiselta. Onhan nykyisin tiedossa mitä funktionalismin periaatteita edelleen kehitellyt lähiöiden suunnittelu 1960- ja 1970-luvuilla sai aikaan. Aikalaisarkkitehtien harastama kritiikki tuntuu yllättävältä myös sen takia, että lähes kaikki Taka-Töölön suunnittelijat olivat koulutukseltaan arkkitehteja – joskin vähemmän tunnettuja.

Martti Sorvari sanoi artikkelissaan *Asuntotuotanto 50 vuoden aikana* kirjassa *Suomen rakennusmestariliitto 1905–1955* kuvaillessaan 1930-luvun asuntotuotantoa Taka-Töölöstä ote-
tuin esimerkein mm.: ”Yleensä rakennettiin kaupungeissa paremmin kuin koskaan aikaisemmin, jopa voidaan sanoa, ettei asuinrakennusten laadun keskitaso ole vielä kukaan yhtä korkea.”⁴³

Toiseen positiiviseen aikalaismainintaan törmäsin käydessäni Helsingin kaupunginmuseon kuva-arkiston historiallisia valokuvia läpi. Suomen-Matkojen A. Pietiseltä vuonna 1938 tilaamassa matkailuvalokuvasarjassa oli kolme valokuvaa vastavalmistumassa olleesta Taka-Töölöstä. Kahdessa valokuvista oli takana teksti englanniksi, saksaksi ja ruotsiksi: ”A house of up-to-date flats in Taka-Töölö / Moderne Mietshäuser in Taka-Töölö / Modera bostadshus i Bakre Töölö.”

Funkis, Suomi nykyaikaa etsimässä -näyttelyjulkaisussa vuodelta 1979 mainitaan Töölöläisfunkis yhtenä funkislinjan rintaman ilmiönä. ”Vaikka Suomessa ei syntynyt laajoja funkisuusalueita, leimasi funkis tyylinä 30-luvun suomalaista kerrostalorakentamista. Erityisesti Keski-Töölön ja Taka-Töölön kaupunginosat Helsingissä saivat yhtenäisen funkisilmeen.”⁴⁴

⁴³ Sorvari 1955, s. 123.

⁴⁴ Mikkola–Keinänen–Norri 1979 osa B3.

Raija-Liisa Heinonen käsitteli lisensiaattityössään *Funktionalismin läpimurto Suomessa* myös asuinkerrostaloja Helsingissä. Hän arvioi Taka-Töölön rakentamista funktionalismin ihanteiden näkökulmasta. Heinonen ei nähnyt Taka-Töölön käytännön rakentamisessa kovinkaan paljon hakemiaan funktionalismin uusia piirteitä. Kuvauksesta saa käsityksen, ettei funktionalismi hänen mielestään ulottunut juurikaan julkisivuja syvemmälle. Kokonaisuuden hän kuittasi kuitenkin nykyperspektiivistä katsottuna kohtalaisen onnistuneeksi yritykseksi luoda kaupunkimaista ympäristöä rauhallisine sisäpihoineen. Umpikorttelirakentamista arvioidessaan hän arvioi alun perin vuosisadan vaihteessa syntynyttä asemakaavaa enemmän kuin sen puitteisiin pakosta rakennettuja kerrostaloja.⁴⁵

Arkkitehti Erkki Mäkiön toimittamissa *Kerrostalo*-kirjoissa on perusteellisesti käsitelty aikakauden rakentamistapaa eikä tässä yhteydessä olekaan ollut mitään syytä toistaa niissä esitettyjä asioita. Mainittiinpa Taka-Töölön kerrostaloarkkitehtuuri kuitenkin jo vuonna 1990 ilmestyneessä kirjassa korkeatasoiseksi.⁴⁶ Viime aikoina Taka-Töölöä ei asuinalueena olekaan juuri kritisoitu. Keskustan läheisyys pitää asuntojen hinnat korkeina ja lapsiperheet voivat hakeutua kaupungin laitamille ellei leikkipuisto ja pihatarjonta tyydytä. Taka-Töölöstä on tulossa 60 vuotta valmistumisensa jälkeen asukasrakenteeltaan rakennusaikaa vastaava. Mikä tarkoittaa siis, että Taka-Töölössä asuu suurinpiirtein samanikäisiä aikuisia kuin siellä asui 1930-luvulla. Heillä vain on vielä vähemmän lapsia kuin ensimmäisillä taka-töölöläisillä.

Kuva 78. Suomen-Matkat matkailuvalokuva. Näkymä Linnankoskenkadulta. — Valok. A. Pietinen 1938. HKM/KA.

⁴⁵ Heinonen 1986, s. 220–222.

⁴⁶ Mäkiö 1990, s. 146.

Kuva 79. Suljetun korttelin nro 474
sisäpihaa. — Valok. TL 1993.

5. NELJÄ ESIMERKKIKORTTELIA

Asemakaavoituksen ja rakentamisen ihanteiden toteutumista voidaan parhaiten analysoida käytännön esimerkkien avulla. Tässä luvussa on pyritty juuri siihen. Neljän esimerkkikorttelin lisäksi mainitaan joitakin yksityiskohtia ja rakennuksia myös esimerkkikortteleiden ulkopuolelta Taka-Töölöstä ja Helsingistä.

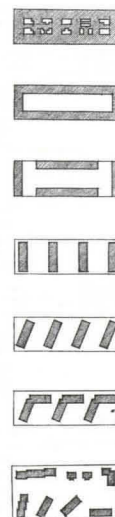
Korttelityypit

Korttelirakenteen avaaminen oli yksi funktionalistisen kaupunkisuunnittelun keskeisimpiä kysymyksiä. Vanhoja tiiviisti rakennettuja kaupunkikortteleita kauhisteltiin ja mm. P. E. Blomstedt ja Otto I. Meurman laativat omat kaavionsa kaupunkikortteleiden kehityksestä ja samalla niiden tulevaisuudesta. Näiden kaavioiden osoittamat vaiheet on löydettävissä konkreettisina esimerkkeinä Taka-Töölöstä, joskin niin, että ensimmäinen ja viimeinen vaihe puuttuvat.

Suljettu kortteli (nro 474)

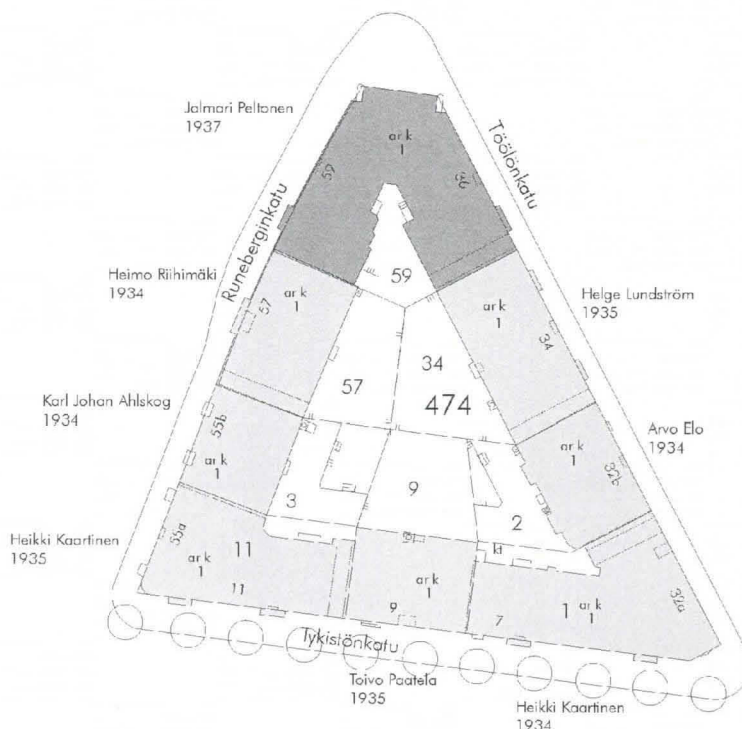
Suljetulla tarkoitan korttelia, jota rakennusmuuri ympäröi kauttaaltaan. Tätä tyyppiä ovat Helsingin kantakaupungin korttelit, jotka rakennettiin vuosien 1875, 1895 ja 1917 rakennusjärjestyksiä noudattaen ruutukaavoitetulle alueelle eteläisiin kaupunginosiin sekä lisäksi Kallioon, Etu-Töölöön, Vallilaan ja Taka-Töölöön.

Suljettua korttelia voidaan pitää jonkinlaisena kaupunkirakentamisen arkkityyppinä. Sen myönteisimmät ja eniten huomiota saaneet toteutukset ovat niin sanottuja suurpihakortte-

Kuva 80. "Korttelin kehitys pihasiipiä täyteen rakennetusta umpikorttelista avoimeen kortteliin asti, jossa rakennukset ovat vapaasti maastoon sovitettuja." Taka-Töölössä Otto I. Meurmanin Asemakaavaopin kortteleista löytyy toista kolmatta ja neljättä tyyppiä. Lisäksi Taka-Töölössä on kortteli 498, joka on puoliavoin. Tämä tyyppi Meurmanilta puuttuu kokonaan. — Meurman 1947, s. 285.

Kuva 81. Esimerkki suljetusta korttelista (nro 474 Taka-Töölössä). Korttelin ahtaudesta huolimatta rakennukset ovat kaikki syvärunkoisia (n. 16 m). Tummemmalla värillä esitetty Jalmari Peltosen suunnittelema Runeberginkatu 59 rakennettiin 1930-luvun loppupuolella, muut 1930-luvun alussa. — TL, lähde: Helsingin kaupungin kiinteistökartta.

Kuva 82. Suljettu kortteli nro 474. — TL 1993.

leita¹, joita Helsingissäkin on Vallilassa kolme kappaletta² ja Taka-Töölössä yksi (kortteli nro 523).

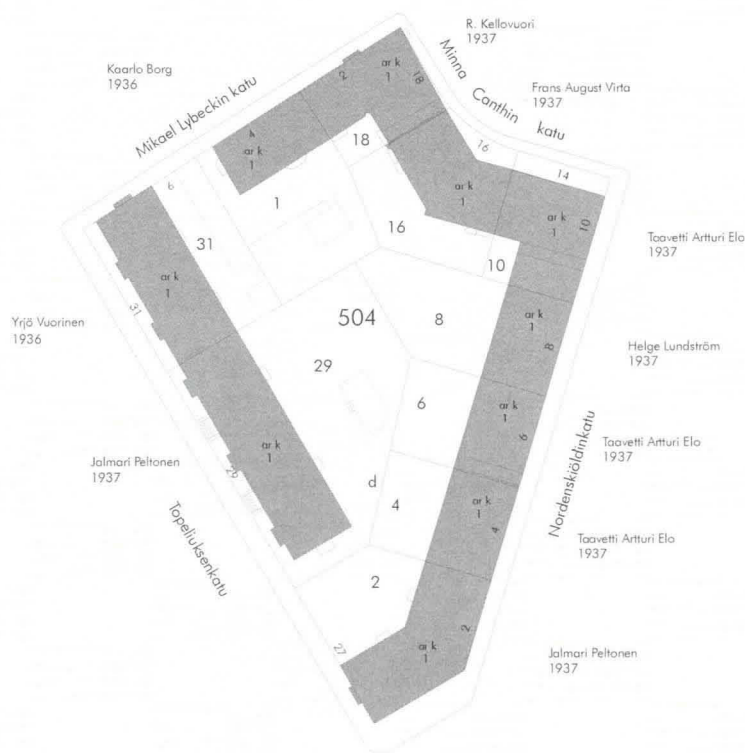
Taka-Töölössä on kymmenen suljettua korttelia. Ne sijaitsevat Mannerheimintien varressa ja Töölöntorin alueella eli ensin rakennetuissa kortteleissa. Kokonaan 1930-luvulla rakennettuja kortteleita ovat nrot 474 ja 475. Kortteleissa 470 on yksi vanhempi ja korttelissa 463 yksi uudempi rakennus, mutta ne ovat muilta osin 1930-luvulla rakennettuja. Töölöntoria ympäröivät rakennukset ovat Hilding Ekelundin suunnittelemaa koulua lukuun ottamatta kaikki tutkittavalta ajanjaksolta.

Suljettuja kortteleita on edellä mainittujen lisäksi kuusi. Taka-Töölön aloituskortteliksi voitaisiin kutsua korttelia 462, johon rakennettiin kaksi Karl Lindahlin suunnittelemaa kerrostaloa vuonna 1914 ja kaksi muuta kerrostaloa 1920-luvulla. Suljettujen kortteleiden alue päättyy Eino Leinon katuun. Lisäksi Mannerheimintien varressa ja erityisesti tien itäpuolelle rakennettiin suljettuja kortteleita.

Tässä yhteydessä olennaista kuitenkin on se, miten funktionalismin omaksumisen jälkeen suljettuihin kortteleihin suhtauduttiin. Pyrittiinkö ihanteiden soveltamisen kannalta hankalaan asemakaavaan rakennettaessa uudistuksiin? Vastaus on melko yksiselitteisesti: ei. Pohjaratkaisut noudattelevat 1920-

¹ Lisää aiheesta: Björn Linn 1974.

² Vallilassa varsinainen suurpihakortteli on nro 555, jonka Armas Lindgren ja Bertel Liljequist suunnittelivat ja joka rakennettiin kolmessa vaiheessa vuosina 1918–1929.

Kuva 83. Puolisuljetun korttelin nro 504 suunnittelijat ja suunnitteluvuodet. — TL, lähde: Helsingin kaupungin kiinteistökartta.

luvulla tai jopa 1910-luvulla noudatettuja periaatteita. Suuri runkosyvyys, jonka kaava mahdollisti, otettiin käyttöön maksimissaan jopa kolmion muotoisessa korttelissa nro 474. Merkittävimmät uudistukset olivat sekarunko³, parvekkeet, valoisat suorakaide-erkerit ja uudet ikkunatyypit (esim. kulmaikkunat).

Puolisuljettu kortteli (nro 504)

Valtaosa Taka-Töölön asuntokortteleista on puolisuljettua tyyppiä. Birger Brunilan johdolla laaditut asemakaavamuutokset 1930-luvun puolivälissä rajoittivat runkosyvyyden 14,5 metriin, joka oli n. kaksi metriä vähemmän kuin mihin Töölössä oli totuttu. Puolisuljettu kortteli on Taka-Töölön pohjoisosan yleisin tyyppi.

Puoliavoin kortteli (nro 498)

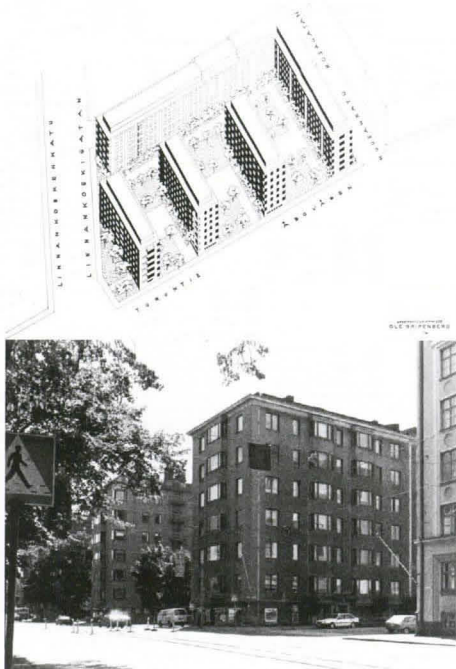
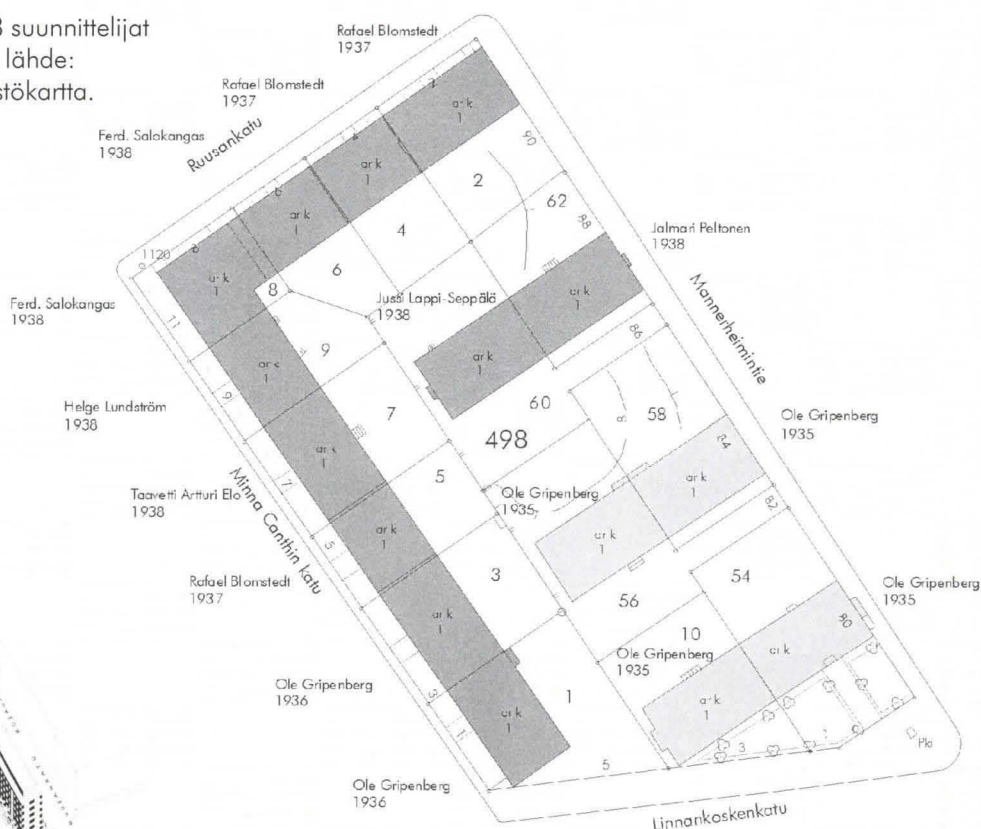
Ole Gripenbergin osuus Helsingin toisen puoliavoimen korttelin syntyyn on ratkaiseva. Hän tietävästi gryndasi talot sen lisäksi, että myös suunnitteli asemakaavan ja talot sekä rakennutti korttelin myyden myös asunnot. Toimiston asiakirjoista löytyy useita viittauksia taloudellisiin seikkoihin koskien rakennusten käytännöllistä rahaliikennettä. Muun muassa asun-

Kuva 84. Kortteli nro 504 on esimerkki puolisuljetusta tyylistä. — TL 1993.

³ Sekarunko tarkoittaa tyyppiä, jossa tiilimuurijulkisivut ja betonipilarit yhdessä kannattavat välipohjia. Tyypitys on Erkki Mäkiön käyttämä.

Kuva 85. Korttelin nro 498 suunnittelijat ja suunnitteluvuodet. — TL, lähde: Helsingin kaupungin kiinteistökartta.

Kuvat 86 ja 87. Kortteli nro 498 on esimerkki puoliavoimesta tyypistä. — Aksonometria Arkkitehtitoimisto Gripenberg & Co. arkisto. Valok. TL 1993.

tojen neliövuokrat on laskettu toimistossa.⁴

Avoim kortteli (nro 496)

Brunila laati kaavan Rajasaarentien ja Mikael Lybeckin kadun väliselle alueelle vuonna 1937. Kaava pohjautuu 1929 laadittuun huvilakaavaan, jota vuoden 1908 rakennusjärjestyksen ohella pyrittiin noudattamaan siitä huolimatta, että suurin osa huvilatonteista oli muutettu kerrostaloja varten. Huvilakaavasta periytyi mm. 14 metrin räystääskorkeus, joka tosin mahdollisti kolmikerroksiset kerrostalot maksimirakennusalan puitteissa. Yhdessä alueen kaavoitushistorian ja kansainvälisen funktionalismin hengen soveltamisen kanssa syntyi Helsingin

⁴ SRM arkisto, Ole Gripenbergin piirustuskokoelma sekä Arkkitehtitoimisto Gripenberg & Co., piirustusarkisto.

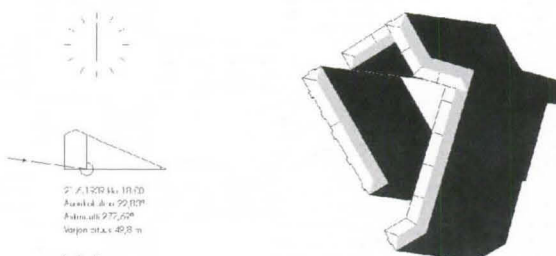
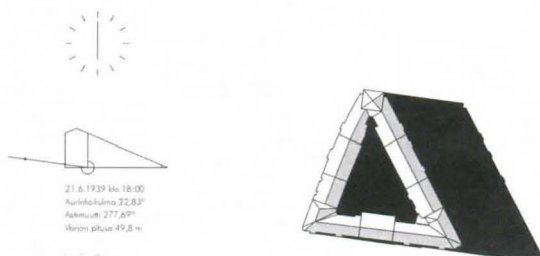
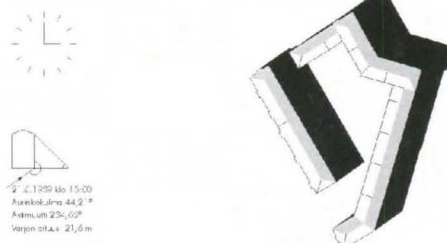
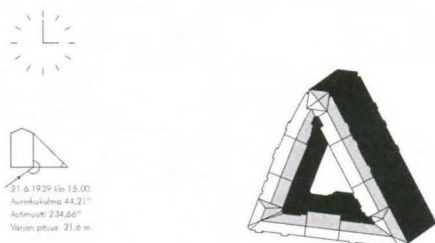
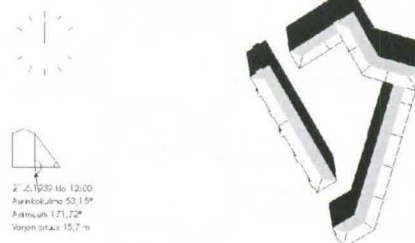
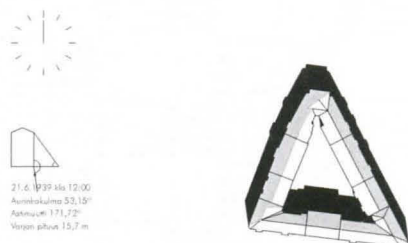
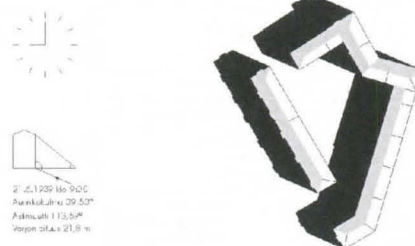
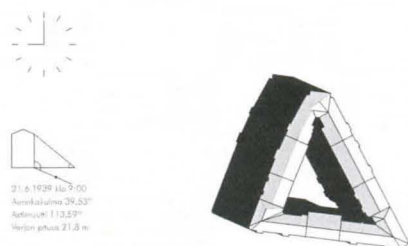
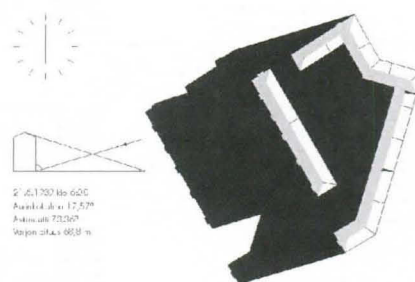
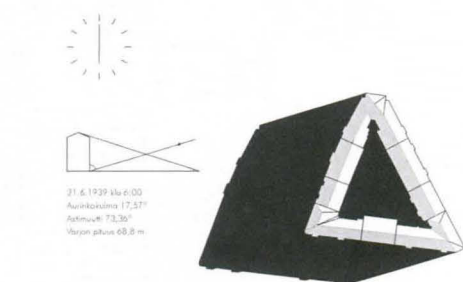

Kuva 88. Korttelin nro 496 suunnittelijat ja suunnitteluvuodet. — TL, lähde: Helsingin kaupungin kiinteistökartta.

Kuva 89. Kortteli nro 496 Rajasaarentien, Valhallankadun, Linnankoskenkadun ja Kajanuksenkadun välissä on osa 1930-luvun lopulla Huvila-alueelle rakennetusta modernista kerrostaloalueesta. — Valok. TL 1993.

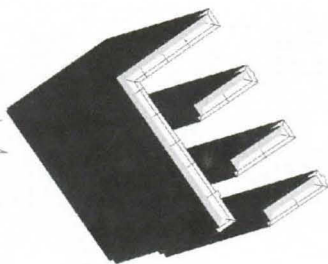
ensimmäinen varsinainen Siedlung-tyyppinen alue. Matalat kadunvarsille lamelleihin sijoitetut kerrostalot, suurehkot korttelipihat ja kadunvarsien etuistutusalueet tekivät tästä Taka-Töölön osasta olennaisesti muusta kivikaupungista poikkeavan alueen. Kortteli 496 valikoitui esimerkiksi sijaintinsa ja selkeimmän järjestyksensä johdosta. Alueen kortteleista siinä oli havaittavissa eniten niitä 1930-luvun suunnitteluperiaatteita, joita Marna Maula taidehistorian proseminaariesitelmässään vuonna 1969 selvitti. Työssään Maula mm. kyseli 1960-luvun lopulla toimineilta arkkitehdeiltä heidän mielipiteitään Linnankoskenkadun alueen funkiskortteleista. Vastauksissa alueen rakentamista pidettiin vielä 1960-luvulla melko ajanmukaisena.

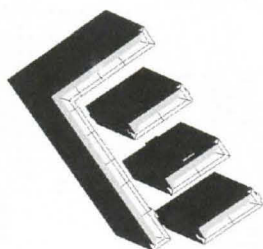
Kuvat 90, 91, 92 ja 93. Pihojen valoisuus esimerkkikortteleissa 21.6.1939 klo 6:00, 9:00, 12:00, 15:00 ja 18:00. Aurinkoastimuutit on laskettu Helsingin yliopiston tähtitieteen laitoksen laskukaavalla. Aurinkokulmat on otettu huomioon ainakin korttelin nro 498 suunnittelussa. Sen pihat pysyvät valoisina suurimman osan päivää korkeista taloista huolimatta. 9:00 ja 15:00 välillä valaistusolosuhteet eivät ole huonot yhdessäkään korttelissa.

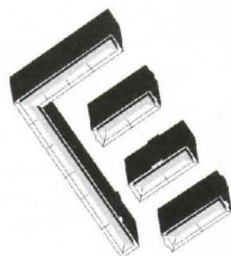
21.6.1939 klo 6:00
Aurinkokulma 7,57°
Aikaväli 73,36°
Varjon pituus 71,2 m

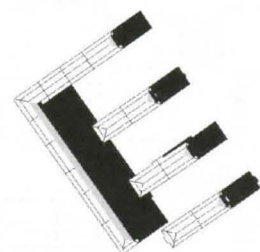
21.6.1939 klo 9:00
Aurinkokulma 35,53°
Aikaväli 1° 5,50°
Varjon pituus 21,8 m

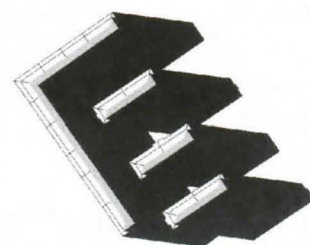
21.6.1939 klo 12:00
Aurinkokulma 53,12°
Aikaväli 171,72°
Varjon pituus 15,7 m

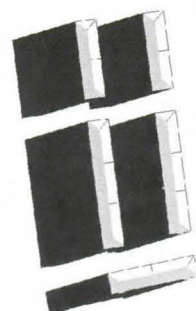
21.6.1939 klo 15:00
Aurinkokulma 44,21°
Aikaväli 234,66°
Varjon pituus 21,6 m

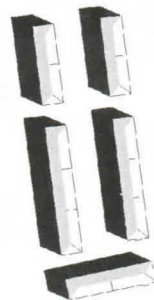
21.6.1939 klo 18:00
Aurinkokulma 22,82°
Aikaväli 277,69°
Varjon pituus 40,8 m

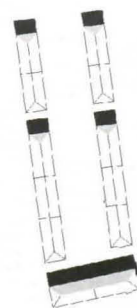
21.6.1939 klo 6:00
Aurinkokulma 1,57°
Aikaväli 73,36°
Varjon pituus 40,3 m

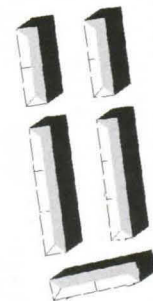
21.6.1939 klo 9:00
Aurinkokulma 35,53°
Aikaväli 113,50°
Varjon pituus 14,5 m

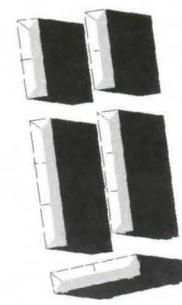
21.6.1939 klo 12:00
Aurinkokulma 53,12°
Aikaväli 171,72°
Varjon pituus 8,9 m

21.6.1939 klo 15:00
Aurinkokulma 44,21°
Aikaväli 234,66°
Varjon pituus 12,3 m

21.6.1939 klo 18:00
Aurinkokulma 22,82°
Aikaväli 277,69°
Varjon pituus 28,5 m

Kuva 94. Topeliuksenkatu 19–23, Ole Gripenberg (19) ja Helge Lundström (21 ja 23) 1937. — Valok. TL 1993.

Kuva 95. Töölöntorinkatu 11 (As.Oy Töölöntorni), piirustuksessa oli maininta magnesiittirappauksesta, Helge Lundström 1935 (valm. 1936). — Valok. TL 1993.

Kerrostalotyytit

Kerrostalotontit sijaitsivat Taka-Töölössä aina niin, ettei yksittäisiä, vapaasti seisovia rakennuksia voitu rakentaa. Ei edes kaavojen modernisointien jälkeen. Tämä ominaisuus tekee paitsi Taka-Töölöstä, myös koko Helsingin kantakaupungista katu-tilojen osalta melko yhtenäisen. Tasakorkeiden rakennusrivistöjen muodostama urbaani miljö on töölöläisfunktionalismin ominaisuus, jonka se on saanut vuosisadan vaihteessa syntyneestä kaavastaan ja joka liittyy alueen visuaalisesti osaksi kantakaupunkia.

Tässä luvussa pyrin erittelemään ne rakennusten ulkoisissa ominaisuuksissa näkyvät ominaisuudet, jotka aiheutuivat vanhan asemakaavan ja uuden arkkitehtonisen ajattelun törmäyksestä tai rinnakkain olostä. Voidaan vain spekuloida, miltä töölöläistalot olisivat näyttäneet, jos alueelle olisi 1930-luvun alussa laadittu kokonaan uusi asemakaava. Lisäksi voidaan kysyä olisiko urbaania funktionalismia edes voinut syntyä lamelikaavaan.

Rakennus välitontilla -tyyppi

Tätä tyyppiä ovat kaikkien korttelityyppien talorivistöjen keskellä olevat talot. Tällaisia taloja on esiintynyt Helsingissä niin kauan kuin kerrostaloja on yleensä ollut. Perinteistä näin sijoittuneille taloille olivat tiilimuurijulkisivujen aiheuttama ikkunoiden sijoittelu tasaisella reikäaukotuksella, leveät räystääs-

Kuva 96. Töölöntorin ympäristö ilmavalokuvassa 1980-luvulta. — Valok. M. Karjanoja.

listat ja harjakatto. Tyypillistä 1930-luvulla rakennetuille taloille olivat sileät rapatut julkisivut suorakaide-erkkereineen ja selkeästi erottuvine portaaleineen. Rakennusrivistöjen keskitaloissa pääsivät harvoin uuden arkkitehtuurin periaatteet vaikuttamaan. Suorakaide-erkkereiden lisäksi 1930-luvulla tulivat kuvaan mukaan sisäänvedetyt ullakkokerrokset kattoterasseineen, erkkeritornien jatkuminen räystäslinjan yli sekä uudet ikkunatyypit.

Kulmatalot

Suljettujen kortteleiden kulmissa eivät vanhat kaupunkitalojen suunnitteluperiaatteet olleet enää käytössä. Monimuotoisia kulmaratkaisuja toteutettaessa pääsi suunnittelijan mielikuvi- tus valloilleen ja aivan kuten erkkereiden kohdalla myös esimerkiksi nauhaikkunamaisia kokeiluita harrastettiin kulmissa. Kaavan määrittelemät tylpät, suorat ja terävät kulmat tehtiin usein pyöristäen tai viistämällä.

Tylpissä kulmissa, joko kulma pyöristettiin tai kulmaan sijoitettiin jokin aihe: kulmatorni, nivel tai puolierkkeritorni. Tylpän kulmatalon erityistyyppinä oli kaksi kulmaa kattava, kolmeen osaan taitettu talotyyppi, joita Taka-Töölössä on neljä kappaletta. Nämä talot olivat lähimpänä vapaasti seisovaa tyyppiä, jota ei siis Taka-Töölössä esiinny lainkaan.

Suorakulma mahdollisti kuutiomaisen rakennusmassan luomisen. Tätä korostamaan tehtiin kulmaan usein muuta raken-

nusta korkeampi osa. Suorille kulmataloille pyrittiin antamaan massoittelessa selkeä liikesuunta staattisuuden asemesta.

Teräväkulmaiset tontit olivat luonnollisesti vaikeimmat toteuttaa pienen tontin ja suuren rakennusalan johdosta. Vaikka näissä taloissa pohjaratkaisut jouduttiin suunnittelemaan vähiten valoisiksi ja huonoimmin tuulettuviksi, päästiin niiden julkisivuarkkitehtuurissa Taka-Töölön komeimpiin saavutuksiin. Tätä talotyyppiä rakennettiin neljä kappaletta. Kaksi niistä sai komean pyöristetyn kulman ja kaksi toteutettiin viistämällä kulmaan suora julkisivujakso. Pyöreäkulmaiset talot olivat Heikki Kaartisen Tykistökatu 11 vuodelta 1935 ja Matti Finellin Pohjoinen Hesperiankatu 5 vuodelta 1938. Molemmissa pyöreään kulmaan sijoitettiin nauhaikkuna.

Rakennusrivin päätytalotyyppi

Kaikissa muissa paitsi suljetuissa kortteleissa esiintyvä talotyyppi on Taka-Töölön 1930-luvun kerrostalorakentamisen suuren mittakaavan tärkein symboli. Talotyyppi oli normaali-rakentamisessa uusi ilmiö ja versio kokonaan vapaasti seisovasta rakennuksesta. Taka-Töölössä ei vapaasti seisovia rakennuksia ollut, vaan rakennusrivistöt koostuivat aina kahdesta tai useammasta talosta. Yhtenäisen julkisivuarkkitehtuurin ansiosta monet kahden talon parit näyttivät yhdeltä kahden tai useamman porrashuoneen talolta. Päätytalotyypin päähän voitiin sijoittaa ikkunoita ja usein myös erkkeri. Myös suuremmat asunnot sijoitettiin päätyihin. Päätytalotyypin päädyn sommitelussa käytettiin joko aumattua kattoa tai päätykolmiota. Aumattu katto oli yleisempi ja sai aikaan katutasosta katsottuna enemmän tasakattoa muistuttavan ilmeen.

Yksityiskohtia

Seuraavassa on esitetty joidenkin esimerkkien ja valokuvien avulla Taka-Töölön kerrostalojen tyypillisiä yksityiskohtia. Olen keskittynyt niihin yksityiskohtiin, jotka ovat tyypillisiä 1930-luvun rakentamiselle ja jotka parhaiten kuvaavat aikakauden rakentamisen erityispiirteitä. Tässä luvussa olen lisäksi maininnut rakennusosien kohdalla esiintyviä ilmeisiä korjausongelmia ja -ehdotuksia.

Kuva 97. Terastirappauspintaa, Raja-saarentie 5, Helge Lundström 1939. — Valok. TL 2001.

Julkisivurappaukset

Julkisivurappaukset olivat keskeinen ja kaikkein tärkein yksittäinen osa 1930-luvun kerrostaloissa. Sen takia onkin erityisen tärkeä tietää mitä menetelmiä rappauksissa käytettiin, jotta korjauksissa välttyttäisiin sellaisilta virheiltä, joiden estäminen voisi olla helppoa. Tyypillisiä olivat normaali-, terasti-, roiske- ja myöhemmin kivirouherappaus.

Normaali rappaus

Normaalilla tässä tarkoitan sileää rappauspintaa, jota ei ole sen kummemmin käsitelty ja joka on saman tien maalattu kalkkimaalilla. Tämä rappaus tyyppi on kaikkein yleisin eri aikoina käytetyistä.

Terastirappaukset

Terastirappauksen tunnistaa lasinsiruista massan seassa. Lasinsirut olivat usein vihreää jätelasia. Sileän terastirappauksen tunnistaa jo kaukaa sen kiiltelevästä pinnasta. Kuten 1920-luvun rakennuksissa, 1930-luvullakin tavallista rappausa työläämpi terastirappaus esiintyi usein luonnonkiven korvikkeena esimerkiksi portaaleissa. Kuitenkin on esimerkkejä rakennuksista, jotka rapattiin kokonaan terastilla tai *Kestolla*, kuten oli tapana sanoa 1930-luvulla *Keston* ollessa eräs käytetyistä tuotenimistä. Luonnonkivijäljittelyyn pyrittiin paitsi lasinsiruja lisäämällä myös hakkaamalla hieman kovettunutta laastia tai kampaamalla kosteampaa laastia. Näillä menetelmillä saatiin

Kuva 98. Roiskerappausta Mechelininkatu 40:n julkisivussa. Jalmari Peltonen 1949. — Valok. TL 1993.

Kuva 99. Kivirouhepintaista rappausa Kajanusenkatu 12 / Linnankoskenkatu 18, Helge Lundström 1938. Kivirouhepintaisesta rappauksesta on käytetty myös nimitystä ”köyhän miehen terasti”. — Valok. TL 2001.

aikaan raidallinen pinta, joka varsinkin hakattuna muistutti hyvin paljon hakattua kivipintaa.

Väreinä terastirappauksessa käytettiin jo mainitun vihreän lisäksi mm. harmaata ”magnesiittirappausta”, jossa lisänä käytettiin mustaa kiiltävää kiveä.⁵ Vihreän lisäksi käytettiin kirkasta ja jopa ruskeaa lasia.

Terastirappauksen värityksen muodostivat siis itse sementtimassaan sekoitetut aineet, joten julkisivut olivat ”läpivärjättyjä”. Tämä on tärkeä seikka huomioda korjattaessa tai uusittaessa näitä julkisivuja. Liian usein näkee poistetun terastirappauksen tilalla hierrettyä kalkki-sementtirappausta ja vielä hempein pastellisävyin kalkkimaalilla maalattuina. Rakennuksen ilme muuttuu aivan toiseksi.⁶ Toinen yleinen virhe terastirappauksia uusittaessa on korvata se toisella, 1940-luvulla yleisty-

⁵ Esimerkki magnesiittirappaus-nimityksen käytöstä on Töölöntorinkatu 11:n pääpiirustuksissa. — RVV.

⁶ Esimerkkinä vaikkapa As.Oy Kulmatorni Topeliuksenkatu 1.

neellä, kivirouhepintaisella rappauksella. Kivirouhepintainen rappaustekniikka on äskettäin opittu uudelleen ja sitä suositetaan terastia helpompana ja halvempaan menetelmänä.

Roiskerappaus

Roiskerappaus, jota myöhemmin on kutsuttu mm. ruotsalaiseksi ja kaurapuurorappaukseksi, esiintyi 1940-luvulla Taka-Töölössä. Rappaus oli tuolloin myöhempiä roiskerappauksia hienojakoisempi. Tyypillistä tälle rappaukselle on, että siinä ei näy rappaustyövälineen jälkiä, vaan uloin pinta on rapattu heittelemällä laastia seinään.

Kivirouherappaus

Jo mainittu kivirouhepintainen rappaus, joka yleistyi 1940-luvulla ja saavutti merkittävän aseman 1950-luvun arkkitehtuurissa roiskerappauksen ohella. Kivirouherappaus kuuluu kuitenkin Taka-Töölön rakentamiseen. Rajasaarentien ja Linnanankoskenkadun tienoille 1940-luvun puolivälin jälkeen rakennettuihin kerrostaloihin tehtiin rappauksia tällä menetelmällä. Tyypillistä kivirouhepintaiselle rappaukselle ovat erivärisistä pienistä kivistä (raekoko 3–5 mm) koostuvat pinnat.

Suorakaide-erkkerit

Teemakarttaan sivulla 57 (kuva 50) on piirretty suorakaideerkkerreiden ”levinneisyys” Taka-Töölössä. Aihe ei rajoitu vain jollekin alueelle, tietyille korttelityypeille tai tiettyyn rakentamisajankohtaan. Suorakaiteen muotoisia erkkereitä rakennettiin Taka-Töölössä (ja Helsingissä) koko 1930-luvun ajan.

Ikkunat

Vielä kaksikymmenluvulla yleiset T-ikkunat ja pieniruutuiset ikkunat katosivat 1930-luvulle tultaessa kokonaan.⁷ Tilalle tuli ensin kaksijakoinen symmetrinen ikkuna, jonka toinen ruutu toimi tuuletusikkunana. Vähäisempää tuuletusta varten 1930-luvun alkupuolen ikkunoissa oli usein karmiin integroitu tuuletusrako sulkijamekanismeineen. Kolmekymmenluvun puolivälissä yleistyivät epäsymmetriset ikkunat, joissa tuuletusta varten oli kapeampi osa. Erkkereissä oli omat ikkunatyypinsä, joista yleisimmät olivat tasajakoinen pystyikkunarivistö tai

Kuva 100. Topeliuksenkatu 31:n päädyn suorakaide-erkkeri ja kulmaikkunat. Molemmat tyypillisiä Taka-Töölön pohjoisosien puolisoljettujen kortteleiden päätytaloille. Rakennuksen ovat suunnitelleet arkkitehti Arvo O. Aalto ja rakennusmestari Yrjö Vuorinen vuonna 1936. — Valok. TL 1993.

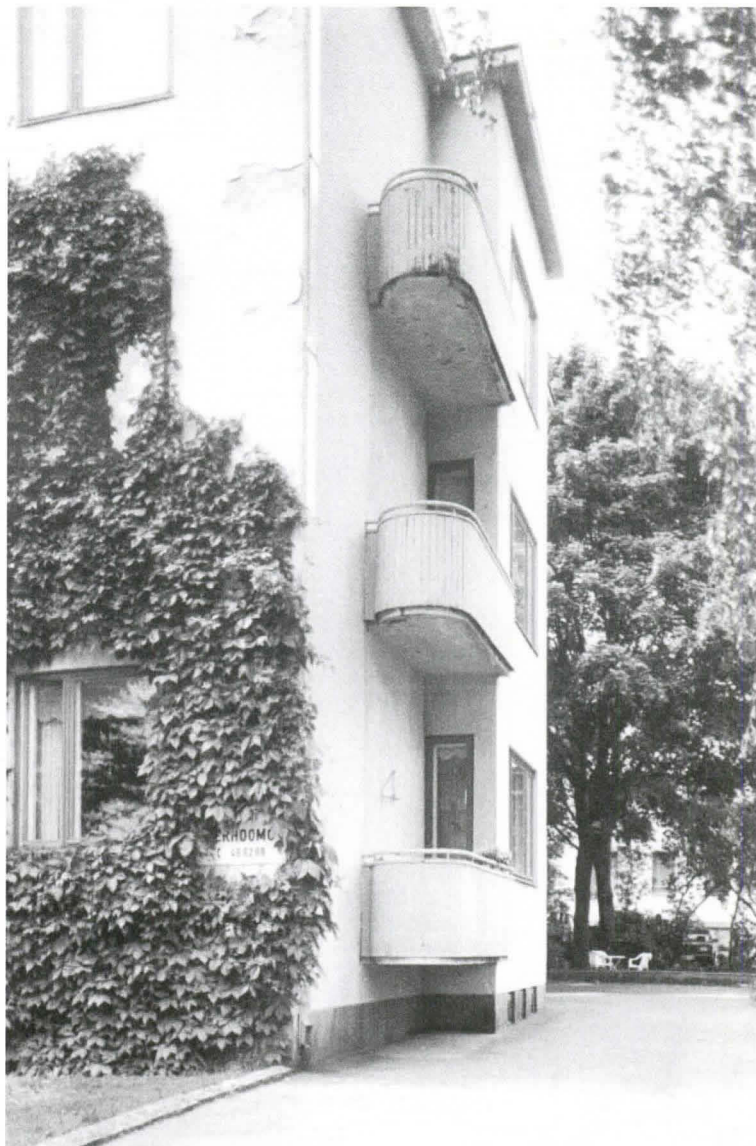
Kuva 101. Ikkunatyypin kirjoa korttelissa nro 504. Symmetriset, epäsymmetriset, kulma- ja erkkeri-ikkunat olivat Taka-Töölön vakiokalustoa. — Valok. TL 1993.

⁷ Lukuunottamatta klassismin tyyliin suunniteltuja taloja.

Kuva 102. Pieniä parvekkeita sijoitettiin usein erkereiden viereen. Parvekkeet Taka-Töölössä olivat enemmän koriste-parvekkeita kuin oleskeluparvekkeita. Ne eivät varsinaisesti laajentaneet huoneistoa, kuten sen sijaan erkkerit tekivät. — Valok. TL 1993.

Kuva 103. Portaalit olivat yksilöllisiä, joka taloon erilaisiksi suunniteltuja. Kuvassa Messeniuserkatu 10 (As.Oy Topelius), jonka likka Martas (Arkkitehti-toimisto Lappi-Seppälä & Martas) suunnitteli vuonna 1937. — Valok. TL 1993.

kokonaisuus, jossa keskimäinen ikkuna oli muita leveämpi.

Parvekkeet

Parveketyyppejä oli lähes yhtä paljon kuin rakennuksiakin. Keskeisimmät tyypit yksinkertaistettuna olivat pyöristetyt parvekkeet,⁸ suorat parvekkeet ja syvennykseen rakennetut parvekkeet. Parvekkeiden määrä on yksi silmiinpistävä ero suomalaisissa ja ruotsalaisissa kerrostaloissa 1930-luvulla. Ruotsissa yleiset rakennuksen kulman ympäri jatkuvat parvekkeet olivat meillä harvinaisia. Esimerkkikortteleissa niitä on vain yhdessä Ole Gripenbergin suunnittelemassa talossa korttelissa nro 498. 1940-luvun puolella rakennetuissa taloissa Linnankoskenkadulla on myös pari kulmaparvekeratkaisua.

⁸ Sisältäen mm. puolipyöreän, molemmista päistään pyöristetyn, vain yhdestä päästään pyöristetyn sekä parvekkeen, jossa yksi kulma on pyöristetty.

Kuvat 104 ja 105. Portaalityyppejä. Vasemmalla yhdistetty porttikäytävä ja käynnit kahteen porrashuoneeseen, Topeliuksenkatu 3a, Väinö Vähäkallio, Georg Jägerroos, Antero Pernaja, KK:n rak.osasto 1931. Oikeassa kuvassa on muotoiltu kuparilippa ja luonnonkiviset porttaalinpielet, Mechelininkatu 43, rkm Lauri Evert Mykkänen 1938. — Valok. TL 1993.

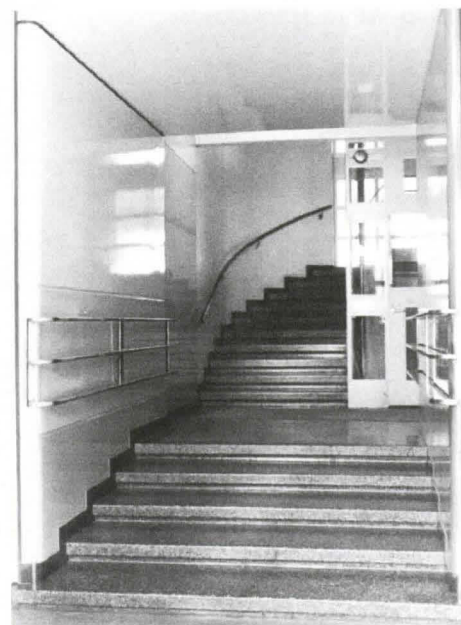
Kuvat 106 ja 107. Lisää portaalityyppejä. Vasemmalla porttikäytävään yhdistetty sisäänvedetty porrashuoneen sisäänkäynti Nordenskiöldinkatu 10, T. A. Elo 1937. Oikealla sisäänkäynti pihalta, jossa tuuletusparveke toimii myös sadekatoksena, Mannerheimintie 47, rkm Leuto A. Pajunen 1937. Vastavainlainen detaili löytyy Tukholman Hjorthagenin lamellikerrostaloista, jotka Hakon Ahlberg suunnitteli 1934–1935. — Valok. TL 1993.

Portaalit

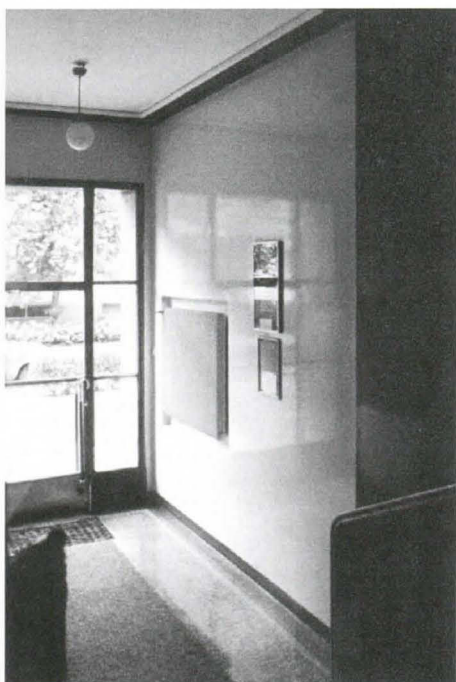
Portaalit ja porrashuoneet saivat suunnittelun yksityiskohdista eniten huomiota. Portaalit tehtiin huolellisesti usein arvokkaistakin materiaaleista. Tyypillisiä olivat luonnonkivestä, kuten kiillotetusta graniitista, veistetyt portaalit. Julkisivujen muuten ankarasta jäsentelystä poiketen portaaleissa saattoi olla koristeellisuutta ja konstikasta massoitteua.

Porrashuoneet

Porrashuoneiden sommittelut ja värimaailma olisivat hyvin oman tutkimuksen arvoinen aihe. Taka-Töölön asuintalojen julkinen osa tehtiin vaivoja ja rahaa säästämättä. Väri-tyksiä ja koristeluja suunnittelivat alalle erikoistuneet taiteilijat, ku-

Kuva 108. Runeberginkatu 46:n porrashuone kiiltävillä maalipintoineen ja kromatuilla kaiteineen. Huomionarvoinen on myös mosaiikkibetonilattia. Jalmari Peltonen 1937. — Valok. TL 1993.

Kuva 109. Valhallankatu 6:n porrashuone. Helge Lundström 1939. — Valok. TL 1993.

ten Eino Rapp. Porrashuoneiden koristelussa oli 1930-luvun alussa art deco -henkeä kromattuine hisseineen ja iloisin pastellisävyin maalattuine seinineen ja koristeaiheineen.

Joitakin klassistisia porrashuonekoristeluja esiintyi vielä 1930-luvulla huolimatta julkisivujen uusista tuulista. Suurimassa osassa porrashuoneita tyyli oli kuitenkin jotain aivan muuta. Art deco oli muoti-ilmiönä saavuttanut Suomen 1920-luvun lopulla. Esimerkiksi arkkitehti Jarl Eklundin sisustuksissa on nähtävissä amerikkalaisten esikuvien vaikutusta. Julkisisissa rakennuksissa koristeellinen funktionalismi esiintyi harvemmin. Viime aikoina tehdyt tutkimukset ja värikartoitukset ovat antaneet kuitenkin uutta tietoa 1930-luvulla käytetyistä väreistä. Esimerkiksi Lasipalatsin sisustuksien kultaukset ja voimakkaat väripinnat ovat yllätys mustavalkokuvista tuttuja sisätiloja tarkasteltaessa.

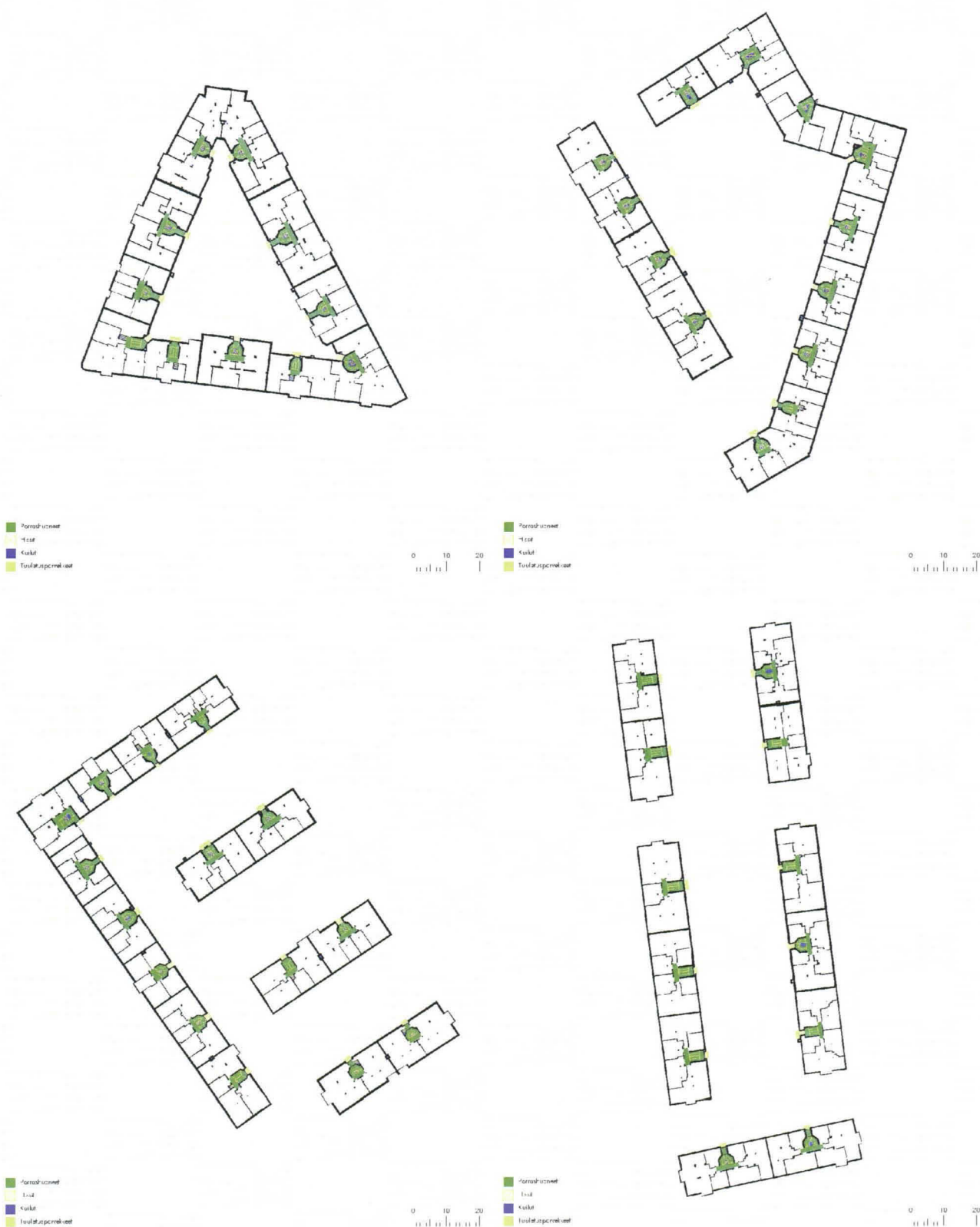
Taka-Töölön porrashuoneet edustavat 1930-luvun vähemmän tunnettua koristeellista suuntausta, jota ei mielestäni missään olosuhteissa voida kutsua jälkijättöiseksi klassismiksi, vaan art decoksi.

Asunnot ja huonetilat

Seuraavilla kolmella sarjalla piirustuksia on graafisesti analysoitu esimerkkikortteleiden pohjaratkaisuja. Ensimmäinen piirustussarja käsittelee kortteleiden rakennusten julkisempia osia: porrashuoneita, hissejä, kuiluja, tuuletus- ja asuntoparvekkeita. Toinen sarja käsittelee kerrostalojen asuntojen sijoittelua ja kokoja kortteleissa. Kolmas piirustussarja menee huoneistoihin sisälle ja siinä vertaillaan huonetyyppejä.

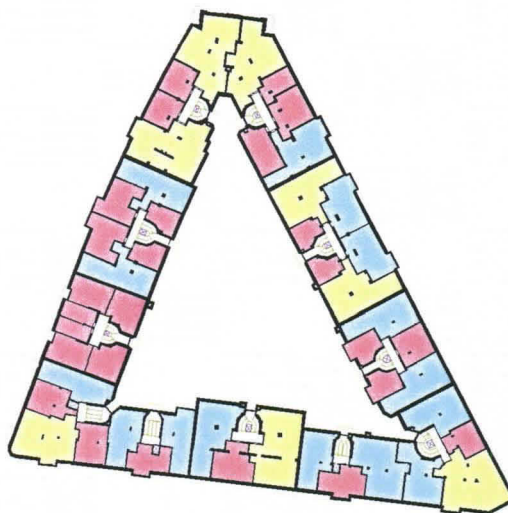
Porrashuoneet, hissit, kuilut ja parvekkeet

Esimerkkikortteleiden porrashuoneratkaisuissa tapahtui kehitystä edettäessä suljetusta avoimeen korttelityyppiin. Vanhanaikaisempi malli oli sellainen porrashuone, jossa oli puoliympyrän tai monikulmion muotoinen syöksy ja kapea kuilumainen valoaukko pihalle. Välitasanteelle sijoitettiin usein tuuletusparveke. Modernimpi porrashuoneratkaisu oli sellainen, jossa suorakaiteen muotoinen, suora porrassyöksy varustettu tila avautui koko leveydeltään tuuletusparvekkeeksi. Jälkimmäinen versio oli tietysti myös huomattavasti valoisampi ja suorat por-

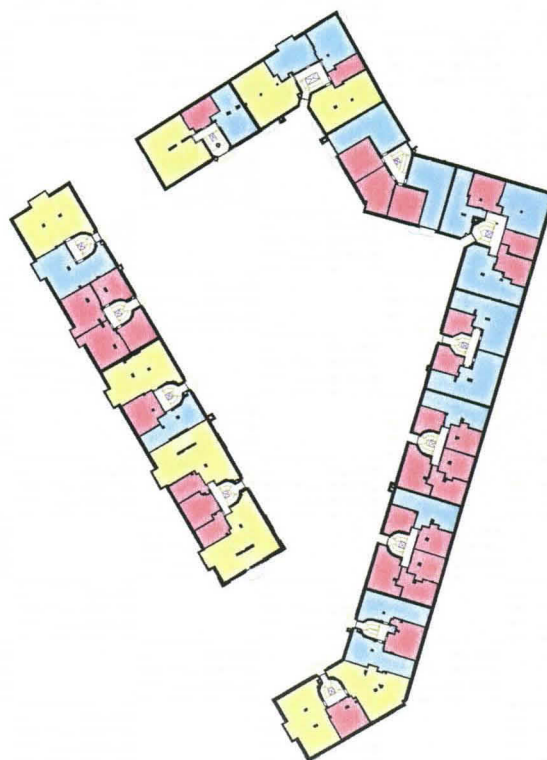
Kuvat 110, 111, 112 ja 113. Esimerkkikortteleiden porrashuoneet, hissit, kulut ja tuuletusparvekkeet. Korttelissa nro 474 kaikki porrashuoneet ovat vanhanaikaisia. Korttelissa nro 504 on moderneja porrashuoneita kaksi kappaletta, samoin korttelissa nro 498. Korttelissa nro 496 on vanhanaikaisia porrashuoneita enää neljä kappaletta. — TL 1998, RVV.

Kuva 114. Korttelin nro 474 asuntotyy-
pit huoneluvun mukaan jaoteltuna kolmeen
ryhmään: pienet (1–2 huonetta) 26 kpl,
keskisuuret (3–4 huonetta) 15 kpl ja
suuret (yli 5 huonetta) 8 kpl. — TL 1998,
RVV.

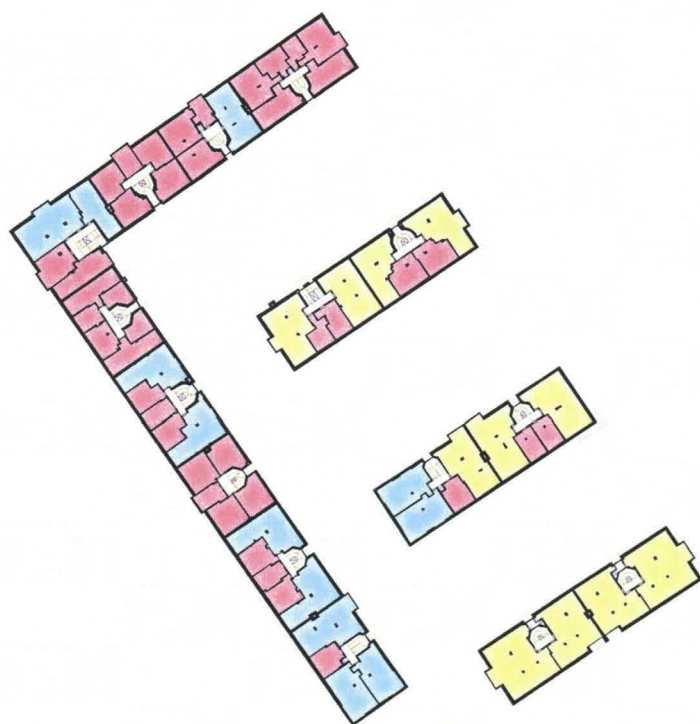

- pienet asunnot (yht. 912 m², á 20–50 m²)
- keskisuuret asunnot (yht. 1149 m², á 59–97 m²)
- suuret asunnot (yht. 895 m², á 95–130 m²)

Kuva 115. Korttelin nro 504 asuntoty-
pit huoneluvun mukaan jaoteltuna
kolmeen ryhmään: pienet (1–2 huonetta)
30 kpl, keskisuuret (3–4 huonetta) 16
kpl ja suuret (yli 5 huonetta) 9 kpl. — TL
1998, RVV.

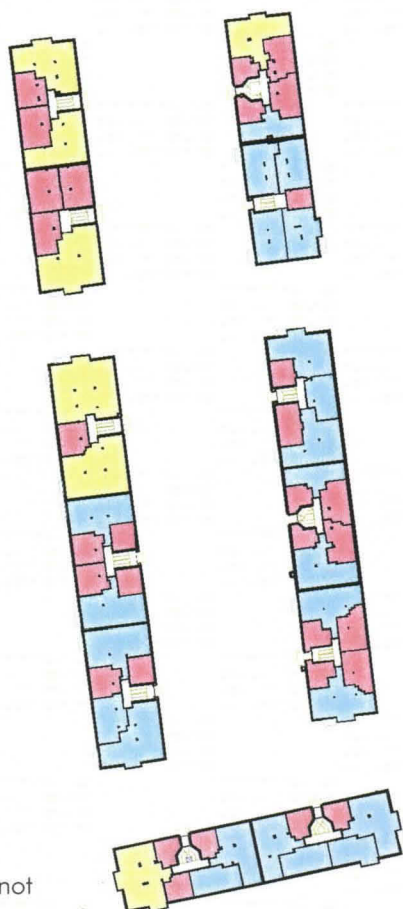

- pienet asunnot (yht. 1040 m², á 22–51 m²)
- keskisuuret asunnot (yht. 1085 m², á 52–92 m²)
- suuret asunnot (yht. 978 m², á 93–128 m²)

- pienet asunnot (yht. 1236 m², á 17–49 m²)
- keskiuuret asunnot (yht. 804 m², á 50–92 m²)
- suuret asunnot (yht. 962 m², á 67–121 m²)

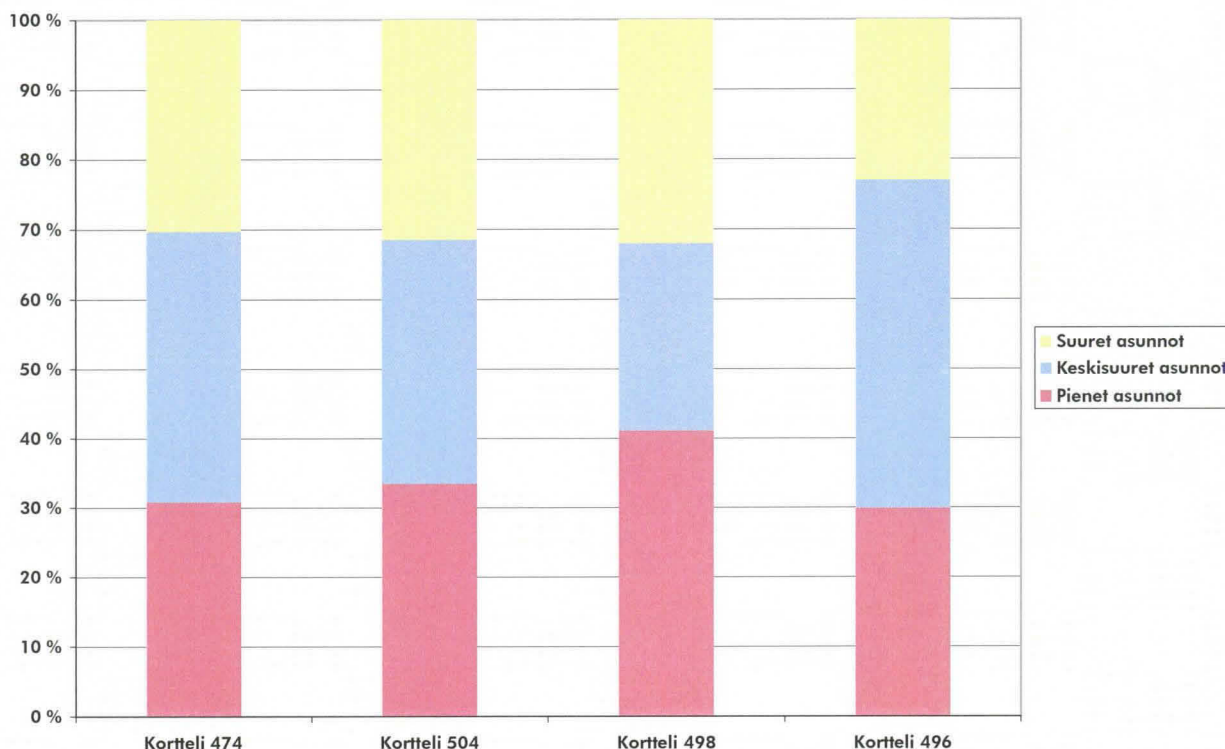
Kuva 116. Korttelin nro 498 asuntotyy-
pit huoneluvun mukaan jaoteltuna
kolmeen ryhmään: pienet (1–2 huonetta)
41 kpl, keskiuuret (3–4 huonetta) 12
kpl ja suuret (yli 5 huonetta) 11 kpl. L-
mallisessa talorivistössä on ainoastaan
pieniä ja keskiuureja asuntoja, kun taas
eteläisimmässä "lamellitallissa" on vain
suuria asuntoja. Kortteliin pohjoisosaan
on jouduttu sijoittamaan 13 epäedulli-
seen suuntaan sijoitettua läpituulettama-
tonta pienasuntoa. — TL 1998, RVV.

- pienet asunnot
- keskiuuret asunnot
- suuret asunnot

Kuva 117. Korttelin nro 496 asuntotyy-
pit huoneluvun mukaan jaoteltuna
kolmeen ryhmään: pienet (1–2 huonetta)
32 kpl, keskiuuret (3–4 huonetta) 23
kpl ja suuret (yli 5 huonetta) 7 kpl.
Korttelin valaistusolosuhteet ovat talojen
sijoittelun takia hyvät lähes kaikkialla.
Ainoastaan korttelin etelälaidan raken-
nuksissa Rajasaarentie 3 ja 5 on neljä
kappaletta yksioitua sijoitettu pohjoispuo-
lelle rakennuksia. — TL 1998, RVV.

(yht. 951 m², á 17–50 m²)
(yht. 1497 m², á 43–100 m²)
(yht. 732 m², á 76–140 m²)

Kuva 118. Kaavio eri asuntotyyppien suhteellisista osuuksista esimerkkikortteleissa. — TL 2001.

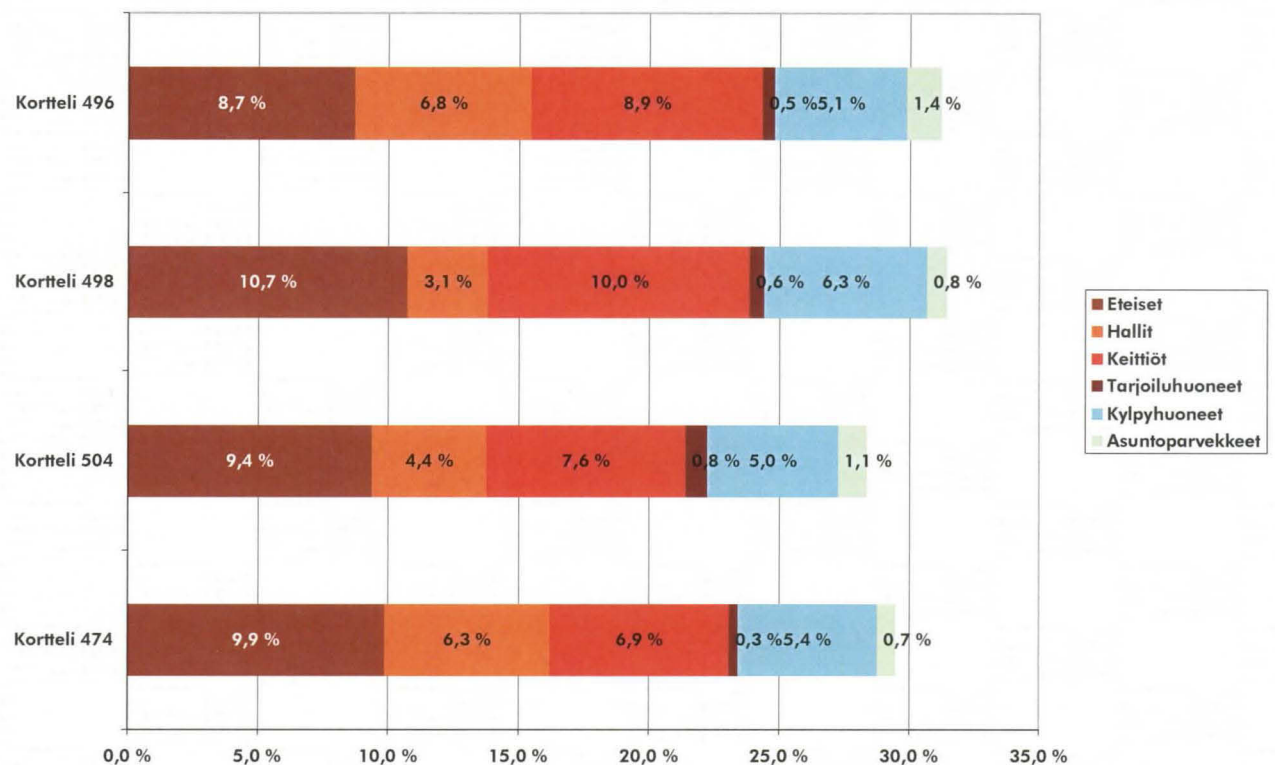
rassyöksyt helpommat kulkea. Lähes aina porrashuoneet olivat T-mallisia. Ratkaisu mahdollisti suuren asuntojoukon avautumisen samaan porrashuoneeseen.

Asuntojen sijoittelu ja koko

Kaikissa esimerkkikortteleissa asuntojen sijoittelutavat olivat suurin piirtein samat. Suuret asunnot sijoitettiin päätyihin tai kulmiin. Pienet asunnot sijoitettiin keskiosille ja useimmiten niin, että puolet asunnoista jäivät huonompaan ilmansuuntaan. Poikkeuksiakin oli: kortteliin nro 498 suunniteltiin kaksi noin 40 m² pienasuntoa, jotka olivat läpituuletettuja ja kaikissa kortteleissa pystyttiin osassa taloja järjestämään pienasunnot paremmalle puolelle isompien asuntojen kustannuksella.

Asuntojen huonejaot

Kaikkien esimerkkikortteleiden normaalikerrosten huonejaot olivat suhteellisesti laskettuna likimain samat. Asuinhuoneiden osuus huoneistoalasta (sisältäen asuntoparvekkeet) oli noin 70 % ja aputilojen 30 %. Pohjaratkaisuissa ei siis tapahtunut merkitsevää muutosta edettäessä suljetusta avoimeen kort-

teliiin. Kaikki esimerkkikortteleiden rakennukset suunniteltiin vuosivälillä 1934–1939. Sama rakennusaika oli yksi peruste esimerkkikortteleiden valinnalle. Näin voitiin eliminoida suunnitteluajankohdan vaikutus suunnitteluperiaatteisiin ja keskittyä asemakaavoilla luotujen korttelimallien vaikutuksiin asunnoissa. Tutkimus siis osoitti, että runkosyvyydellä tai kerrostalojen sijoittelulla ei juurikaan ollut vaikutusta pohjaratkaisuihin. Tulos tukee Ole Gripenbergin ajatusta suuren runkosyvyyden vähäisestä huonontavasta vaikutuksesta asuntojen toimivuuteen, valoisuuteen tai tuuletettavuuteen.

Apu- ja oheistilojen (eteiset, hallit, keittiöt, tarjoiluhuoneet, kylpyhuoneet sisältäen wc:t aj asuntoparvekkeet) keskinäisistä suhteellisista pinta-aloista ei myöskään löytynyt suuria eroja kortteleiden välillä. Kaikkien kortteleiden normaalikerrosten huoneistoalat olivat yhteensä noin 3000 m², josta noin 900 m² oli aputiloja. Ikkunattomien tilojen osuus oli suurin suljetussa korttelissa (nro 474) ja pienin puoliavoin korttelissa (nro 498). Ole Gripenbergin suunnittelema puoliavoin kortteli oli siis tässä suhteessa vertailun edistynein.

Kuva 119. Kaavio esimerkkikortteleiden normaalikerrosten aputiloista. Aputilojen suhteellinen osuus asuntojen pinta-alasta on noin 30 %. Korttelissa nro 504 asuintiloja on suhteellisesti eniten ja aputiloja vähiten. Korttelissa nro 498 taas eteisten ja hallien osuus (siis nk. kuollut tila) on pienin ja keittiöiden osuus suurin. Korttelissa nro 496 on eniten asuntoparvekkeita. — TL 2001.

Kuva 120. Suljetun esimerkkikorttelin

nro 474 huonetyypit.

Asuinhuoneet 2085 m² (70,5 %)

Eteiset 292m² (9,9 %)

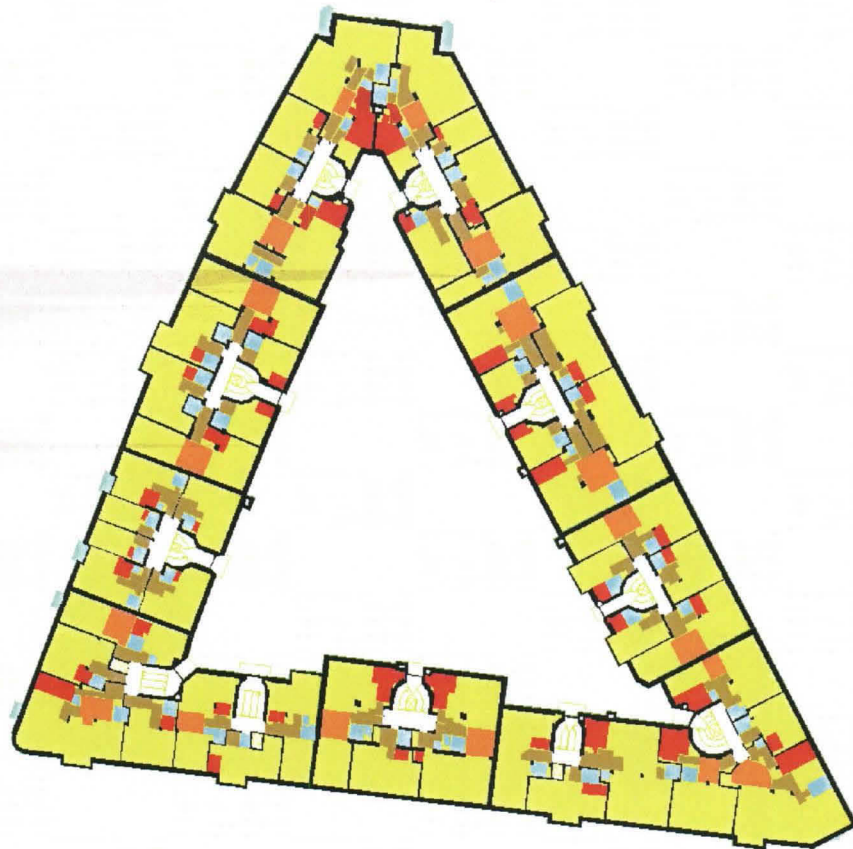
Hallit 187m² (6,3 %)

Keittiöt 203m² (6,9 %)

Tarjoiluhuoneet 10m² (0,3 %)

Kylpyhuoneet ja wc:t 159m² (5,4 %)

Asuntoparvekkeet 20m² (0,7 %)

- Asuinhuoneet
- Kylpyhuoneet
- Tarjoiluhuoneet
- Keittiöt
- Hallit
- Eteiset
- Asuntoparvekkeet

0 10 20
|-----|-----|
m

Kuva 121. Puolisuljetun esimerkkikort-

telin nro 504 huonetyypit.

Asuinhuoneet 2223 m² (71,6 %)

Eteiset 291 m² (9,4 %)

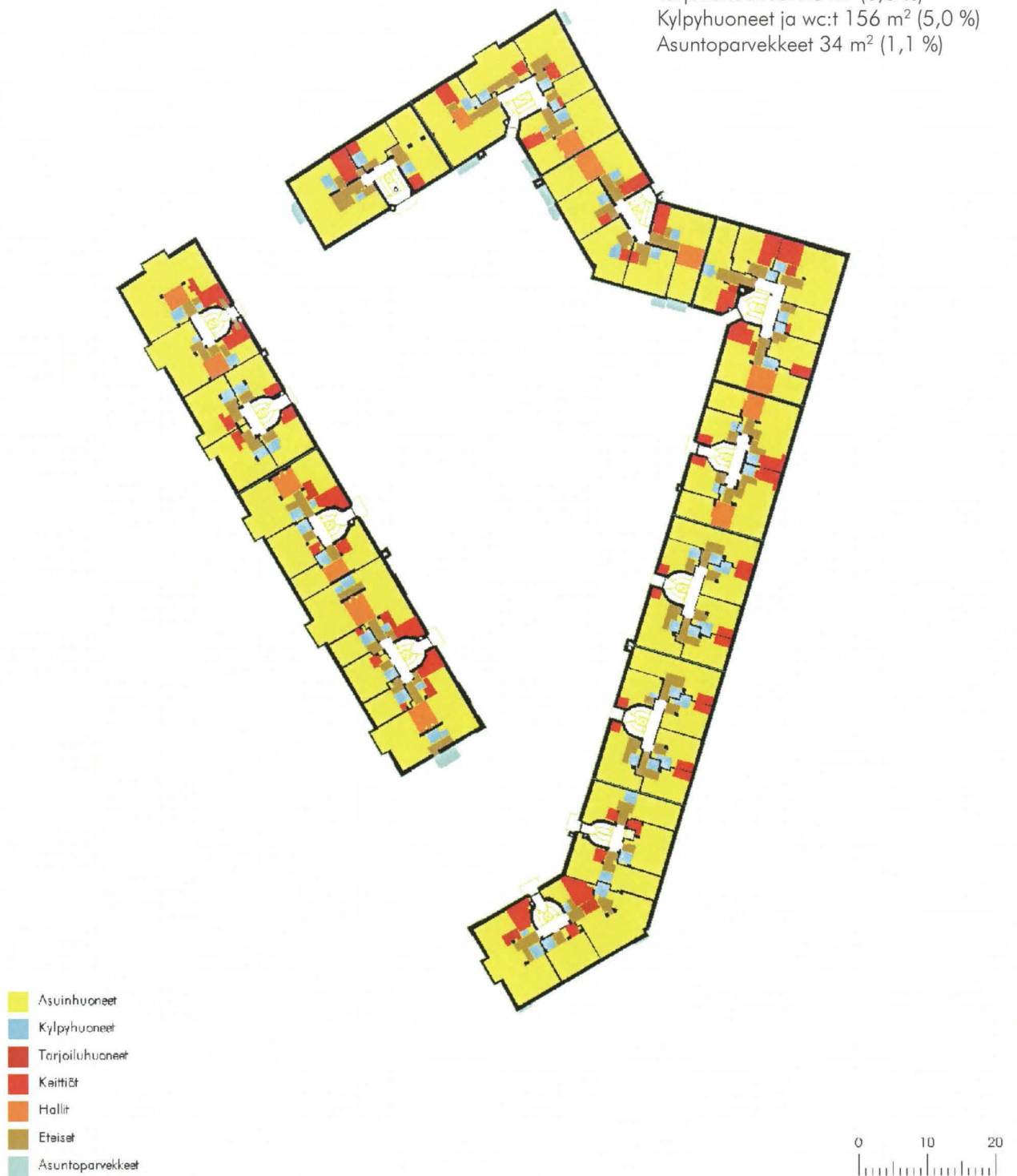
Hallit 136 m² (4,4 %)

Keittiöt 237 m² (7,6 %)

Tarjoiluhuoneet 26 m² (0,8 %)

Kylpyhuoneet ja wc:t 156 m² (5,0 %)

Asuntoparvekkeet 34 m² (1,1 %)

Kuva 122. Puoliavoimen esimerkkikort-

telin nro 498 huonetyypit.

Asuinhuoneet 2127 m² (69,3 %)

Eteiset 322 m² (10,5 %)

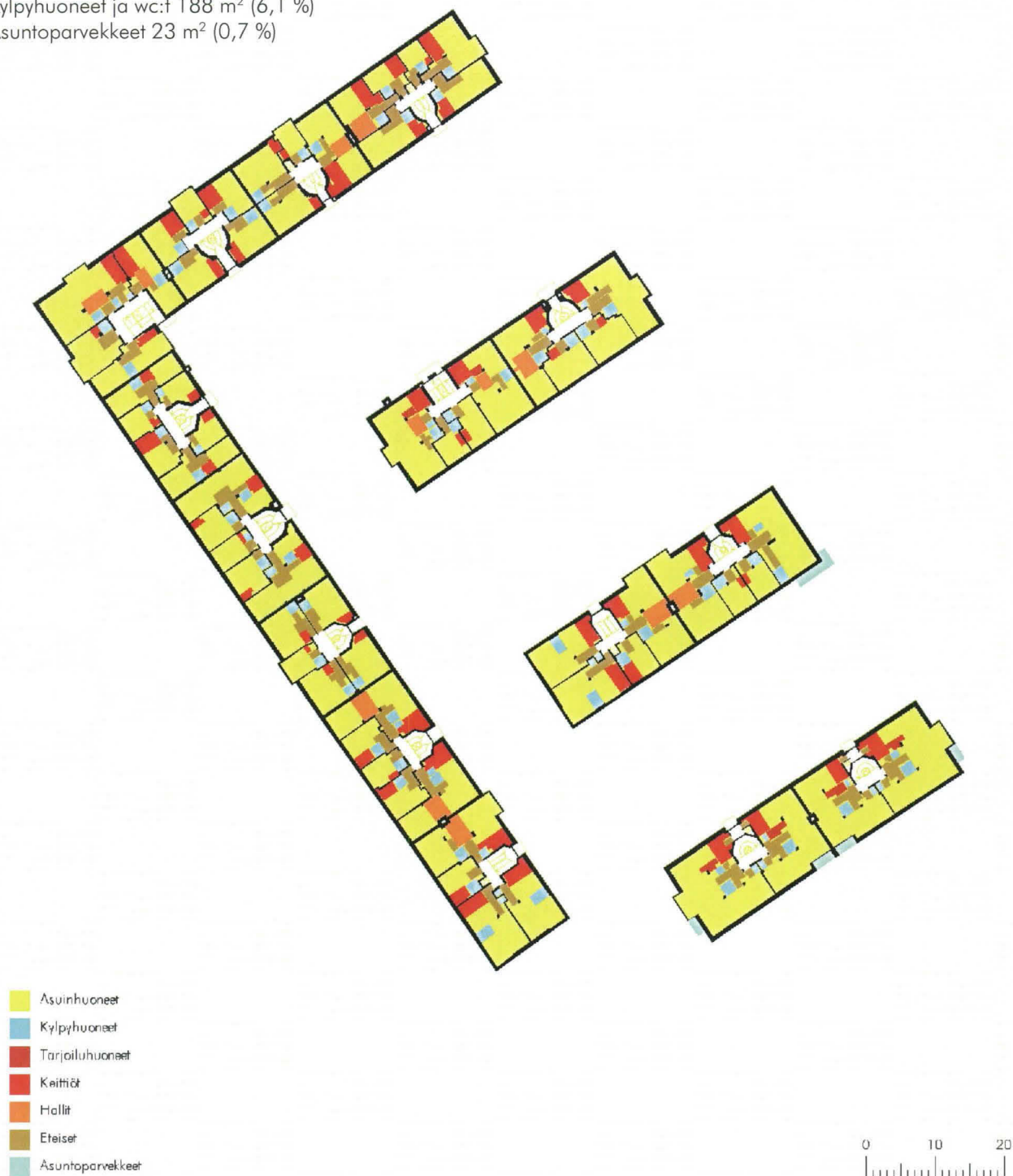
Hallit 93 m² (3,0 %)

Keittiöt 301 m² (9,8 %)

Tarjoiluhuoneet 17 m² (0,6 %)

Kylpyhuoneet ja wc:t 188 m² (6,1 %)

Asuntoparvekkeet 23 m² (0,7 %)

Kuva 123. Avoimen esimerkkikorttelin

nro 496 huonetyypit.

Asuinhuoneet 2217 m² (69,1 %)

Eteiset 277 m² (8,6 %)

Hallit 215 m² (6,7 %)

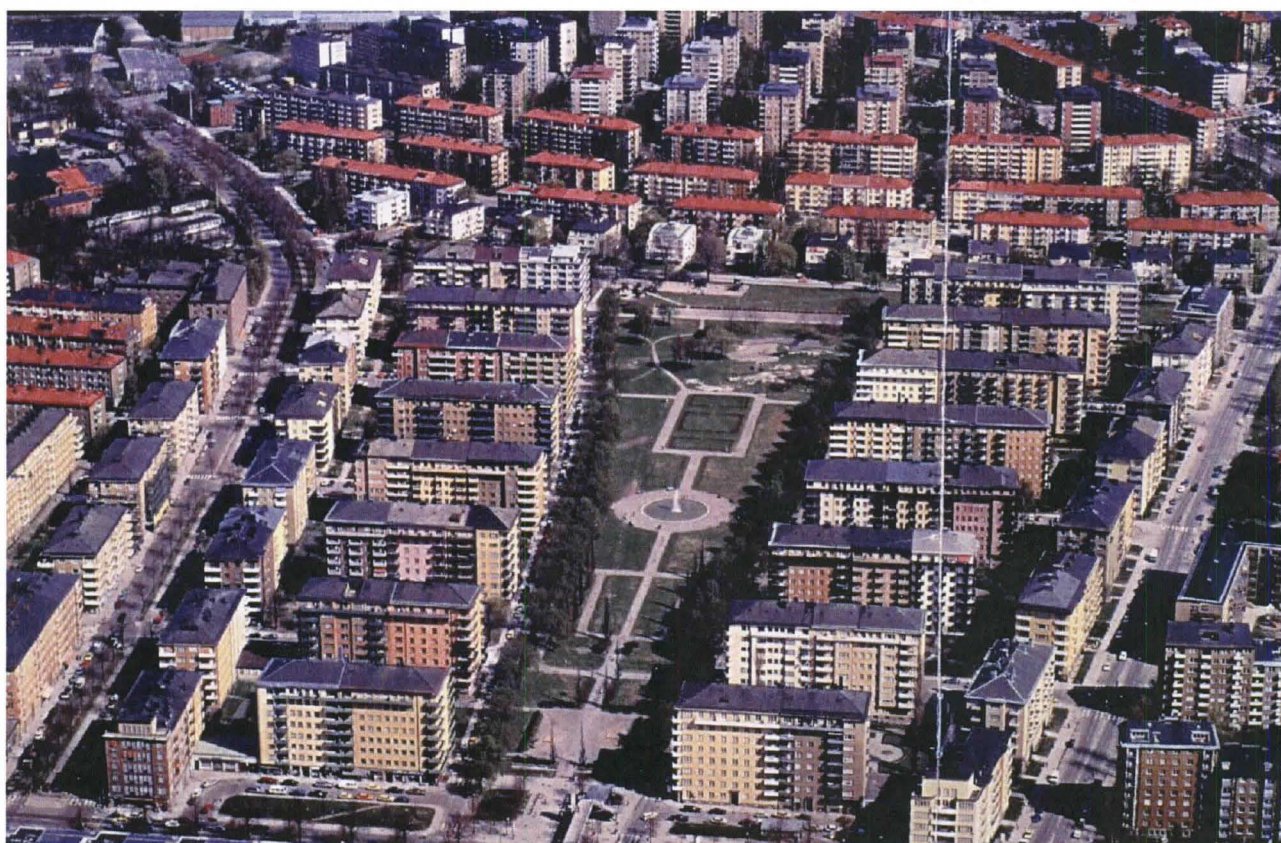
Keittiöt 282 m² (8,8 %)

Tarjoiluhuoneet 15 m² (0,5 %)

Kylpyhuoneet ja wc:t 161 m² (5,0 %)

Asuntoparvekkeet 43 m² (1,3 %)

Kuva 124. Kuvateksti ja kuva pienem-
pänä sivulla 124.

6. ESIKUVIA JA RINNAKKAISILMIÖITÄ

Luvussa käsitellään kansainvälisiä ja eurooppalaisia ilmiöitä, jotka ovat saattaneet vaikuttaa Taka-Töölön kerrostaloarkkitehtuuriin. Funktionalismia käsitelleet tutkimukset ovat pureutuneet 1970-luvulta lähtien julkiseen rakentamiseen ja niin katsottuun sankarifunkikseen. Hyvänä esimerkkinä ovat olleet lukuisat pohjoismaiset kirjoitukset, jotka ovat pohtineet functionalismin läpimurron tarkkaa hetkeä ja puhtaan tyylin olemusta. Kansainvälisen modernismin eurooppalaiset ja pohjoismaiset muotivirtaukset ovat toki tärkeä osa tämänkin tutkimuksen taustatekijöistä, mutta laajan jo olemassa olevan aineiston takia olen keskittynyt ennen kaikkea kerrostaloihin ja niiden Taka-Töölössäkin havaittaviin piirteisiin.

Kansainväliset arkkitehtuurivirtaukset 1920- ja 1930-luvuilla

Arkkitehdit kiinnostuivat laajemmin modernismista eri maissa yllättävänkin eri aikoina. Kiinnostus ja suunnitteluperiaatteiden omaksuminen käytännössä olivat lisäksi kaksi täysin eri asiaa. Yksittäisten esimerkkien valossa esimerkiksi Ranska ja erityisesti Le Corbusier tuntuvat olleen 1920-luvulla muita edellä. Ranskassa toisaalta käytiin vielä pitkälle 1930-luvulle keskustelua siitä voitiinko modernismi omaksua yleisesti esimerkiksi julkisten rakennusten suunnittelussa. Toinen edelläkävijämaa oli Saksa, jossa Bauhausin lisäksi muun muassa Ernst Mayn johdolla suunnitellut asuinalueet (saks. Siedlung) Frankfurtissa ja Walter Gropiuksen rivi- ja kerrostaloasuntokokeilut

Dessaun Törtenissä 1925–1928¹ näyttivät tietä asuntoarkkitehtuurin ja asuinalueiden suunnittelun uusille tuulille. Sosiaalinen asuntotuotanto² Saksassa kulki kuitenkin vielä kaksikymmenluvun lopulla ja kolmekymmenluvun alussa täysin eri linjoilla muun rakentamisen kanssa. Saksassa oli lisäksi suuria alueellisia eroja modernin arkkitehtuurin omaksumisessa. Hollannissakin *De Stijl* -ryhmä oli varhainen, mutta yksittäinen ilmiö.³ Venäläisiä konstruktivistejakaan ei tunnettu länessä laajemmin ennen Pariisin vuoden 1925 näyttelyä, jossa oli nähtävillä Konstantin Melnikovin suunnittelema Neuvostoliiton paviljonki.⁴ Pohjoismaisilla arkkitehteillä oli lukuisia erinomaisia tilaisuuksia omaksua modernismin periaatteet arkkitehtuurissa jo 1920-luvun puolivälissä. Näin ei kuitenkaan tapahtunut. Konferensseissa ja näyttelyissä käytiin, kirjoja ja lehtiä luettiin, mutta joko ei oltu kiinnostuneita tai jostain muusta syystä meillä ei juurikaan haluttu ottaa uusia vaikutteita ennen vuotta 1930.

Konferenssit ja näyttelyt

Kansainväliset näyttelyt 1920-luvulla ja 1930-luvun alussa olivat merkittäviä kahdelta kannalta. Toisaalta funktionalismin läpimurto Suomessa liittyi kansainvälisen modernismin omaksumiseen ja toisaalta arkkitehtuurin takapakki-ilmiö 1930-luvun alussa oli perua muiden kansainvälisten muotivirtausten näyttäytymisestä modernismia vieroksuvan yleisön tyydyttämiseksi.⁵ Toisin sanoen, niin puhdaslinjainen funktionalismi kuin art deco -tyylikin olivat saaneet alkunsa suurella rahalla tuotetuista kansainvälisistä näyttelyistä Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Funktionalismin läpimurtoa pohtiessaan Raija-Liisa Heinonen mainitsee seitsemän tapahtumaa, joilla olisi ollut vaikutusta suomalaisiin arkkitehteihin ja kaupunkisuunnittelijoihin. Pienemmät tapahtumat ja kilpailut mukaan lukien voidaan mainita ainakin toista kymmentä kansainvälistä kontaktitilaisuutta, joilla on voinut olla merkitystä funktionalismin leviämiselle Suomeen.

Hilding Ekelund ja Alvar Aalto olivat mukana jo Göteborgin vuoden 1923 kolmesataavuotisriemujuhlanäyttelyn suunnittelussa, mikä lienee tuonut heille tärkeitä kontakteja pohjoismaisiin kollegoihin.⁶ Göteborgin näyttely ja sen yhteydessä

¹ Probst-Schädlich 1985, s. 100–106.

² Lisäksi joidenkin teollisuuslaitosten kokeilut olivat varhaisia esimerkkejä uuden esiintulosta. Gropius oli suunnitellut Adolf Meyerin kanssa Deutz-Motorin osittain teräs-lasikonstruktioon perustuneen konttorirakennuksen Deutscher Werkbundin näyttelyyn Kölniin jo vuonna 1914. — Probst-Schädlich 1985, s. 270–279.

³ De Stijl perustettiin vuonna 1917. — Major 1984, s. 263.

⁴ Heinonen 1978, s. 67.

⁵ Jätän tässä tarkoituksellisesti mainitsematta ne arkkitehdit, jotka Suomessa eivät luopuneet klassismista lainkaan ennen 1930-luvun loppupuolta. Takatöölössä esimerkki tästä on W. G. Palmqvistin vuonna 1936 suunnittelema Mehiläisen sairaalan toinen rakennusvaihe.

⁶ Heinonen 1978, s. 63–66.

Kuva 125. Aksonometria Deutscher Werkbundin "Die Wohnung" -näyttelystä Stuttgartissa vuonna 1927. Aluetta kutsutaan myös nimellä Weissenhof Siedlung. — Probst-Schädlich 1985, s. 150.

järjestetty asunto- ja asemakaavakongressi eivät kuitenkaan muodostuneet funktionalismin kannalta pohjoismaiseksi ensiestraadiksi. Sitä ei ollut myöskään Pariisissa vuonna 1925 järjestetty *Exposition Internationale des Arts Decoratifs Industriels et Modernes*, vaikka näyttelyn peruskirja edellytti ennakkoehtona osallistumiselle, että: "Works admitted to the Exposition must show new inspiration and real originality. They must be executed and presented by artisans, artists, manufacturers, who have created the models, and by editors, whose work belongs to modern decorative and industrial art. Reproductions, imitations, and counterfits of ancient styles will be strictly prohibited."⁷

Suomalaisilta jäi ilmeisesti huomaamatta Le Corbusierin ja Pierre Jeanneret'n⁸ suunnittelema *l'Esprit Nouveau* -paviljonki, tai siitä ei piitattu.⁹ Radikaalista ohjelmastaan huolimatta Pariisin vuoden 1925 näyttely ei ollut laajamittainen funktionalismin popularisointitapahtuma, vaan ennen kaikkea art deco -tyylin merkittävin näyttäytyminen Euroopassa.¹⁰ Vuonna 1933 järjestetty *Chicagon maailmannäyttely* on tyyllisesti Pariisin art deco -näyttelyn jatkaja ja vielä suuremmassa mittakaavassa.¹¹

Tukholman Äppelvikenissä pidettiin vuonna 1927 *Bygge och Bo* -näyttely, johon oli rakennettu 31 puista pientaloa väljään asemakaavaan sijoitettuna. Per Råberg näki teoksessaan *Funktionalistisk genombrott* vuodelta 1972 Uno Åhrénin ja Carl Hörvikin *Bygge och Bo* -näyttelyn huviloissa merkkejä funktionalismista.¹² Helsingin *Puu-Käpylän* rakennuskantaa muistut-

⁷ Duncan 1993, s. 175.

⁸ Le Corbusierin (oikealta nimeltään Charles Édouard Jeanneret) veljenpoika.

⁹ Heinonen 1978, s. 67.

¹⁰ Amerikkalaisia kävijöitä näyttely viehätti. Eräs kriitikko jopa kuvaili näyttelyä jättiläismäiseksi Coney Islandiksi. Art deco olikin suosittu Yhdysvalloissa koko kolmekymmenluvun ajan. — Duncan 1993, s. 178.

¹¹ Chicagon näyttelystä ja sen ajoituksesta myöhemmin tässä luvussa.

¹² Råberg 1972, s. 39 ja 46.

Kuva 126. Turun kaupungin 700-vuotisnäyttely vuonna 1929, Alvar Aalto ja Erik Bryggman. — Wickberg 1959, s. 83.

tavat pientalot edustivat kuitenkin mielestäni vielä selkeästi 1920-luvun klassismia, vaikka nykyisiä asuntomessuja muistuttaneessa näyttelytilanteessa olisi saattanut olla mahdollisuus radikaaleihin kokeiluihin.¹³

Stuttartin *Die Wohnung* -näyttely vuonna 1927 ja sen yhteyteen rakennettu *Weissenhof Siedlung* kiinnosti jo joukkoa suomalaisia arkkitehteja, joskin vasta näyttelyn jälkeen. Heinonen mainitsee Erik Bryggmanin ja Ilmari Ahosen vierailleen Stuttgartissa näyttelyä seuranneena kesänä eli vuonna 1928. Alvar Aalto kävi Weissenhofissa vuonna 1929 ja Hilding Ekelund seuraavana vuonna.¹⁴ Stuttartin näyttelyä ja Weissenhofia on pidetty ensimmäisenä suurena asumiseen keskittyneenä tapahtumana. Lisäksi aktiivisina osallistujina olivat tärkeimmät funkisarkkitehdit Euroopassa.¹⁵

Kansainvälinen modernin arkkitehtuurin kongressi, CIAM (*Les Congrès Internationaux d'Architecture Moderne*), perustettiin vuonna 1928 Stuttartin näyttelyn yhteydessä syntyneen voimakkaan traditionalistien ja modernistien välisen mielipiteenvaihdon seurauksena.¹⁶ Ensimmäinen CIAM oli lähinnä kokoontuminen, jossa sovittiin yhteisistä toimintaperiaatteista. Tärkeimmät kongressit olivat vuonna 1929 **Frankfurt am Main**issa järjestetty CIAM II, jonka teemana oli *Fragen der Wohnung für das Existenzminimum* sekä **Bryssel**issä vuonna 1930 järjestetty CIAM III, jossa aiheena olivat rationaaliset asemakaavoitusmenetelmät¹⁷ ja jonka seurauksena syntyi vuonna 1933 toimeenpantu *Ateenan julistus*.¹⁸ Kaikkia CIAMin kokouksia vuoteen 1934 asti voidaan pitää merkittävinä tunnettujen osallistujien ja julistustensa takia. CIAMin kokouksista tuli kansainvälisen modernismin linjanluojia.

Die Presse -messut **Köln**issä vuonna 1928 on mainittu erityisesti puhuttaessa Erich Mendelsonin vaikutuksesta P. E. Blomstedtiin, joka kaiketi ainoana tunnettuna suomalaisena arkkitehtina vieraili näyttelyssä vaimonsa Märthan kanssa.¹⁹

Barcelonassa järjestettiin vuonna 1929 näyttely, jonka tunnetuin rakennus oli Ludwig Mies van der Rohen Saksan *Werkbund*-paviljonki. Suomen osaston suunnitteli Harry Rönholm.²⁰

Turun 700-vuotisnäyttely vuonna 1929 ehti ennen Tukholman näyttelyä, jonka valmisteluun Turun näyttelyn suunnitte-

¹³ Katalog över Äppelvikens Bygge och bo utställning 24 maj–15 september 1927.

¹⁴ Heinonen 1978, s. 69.

¹⁵ Yhdessä esiintyivät P. Behrens, V. Bourgeois, R. Döcker, J. Frank, W. Gropius, L. Hilberseimer, Le Corbusier, L. Mies van der Rohe, J. J. P. Oud, H. Poelzig, A. Rading, H. Scharoun, A. Schneck, M. Stam, B. Taut ja M. Taut. — Heinonen 1978, s. 69.

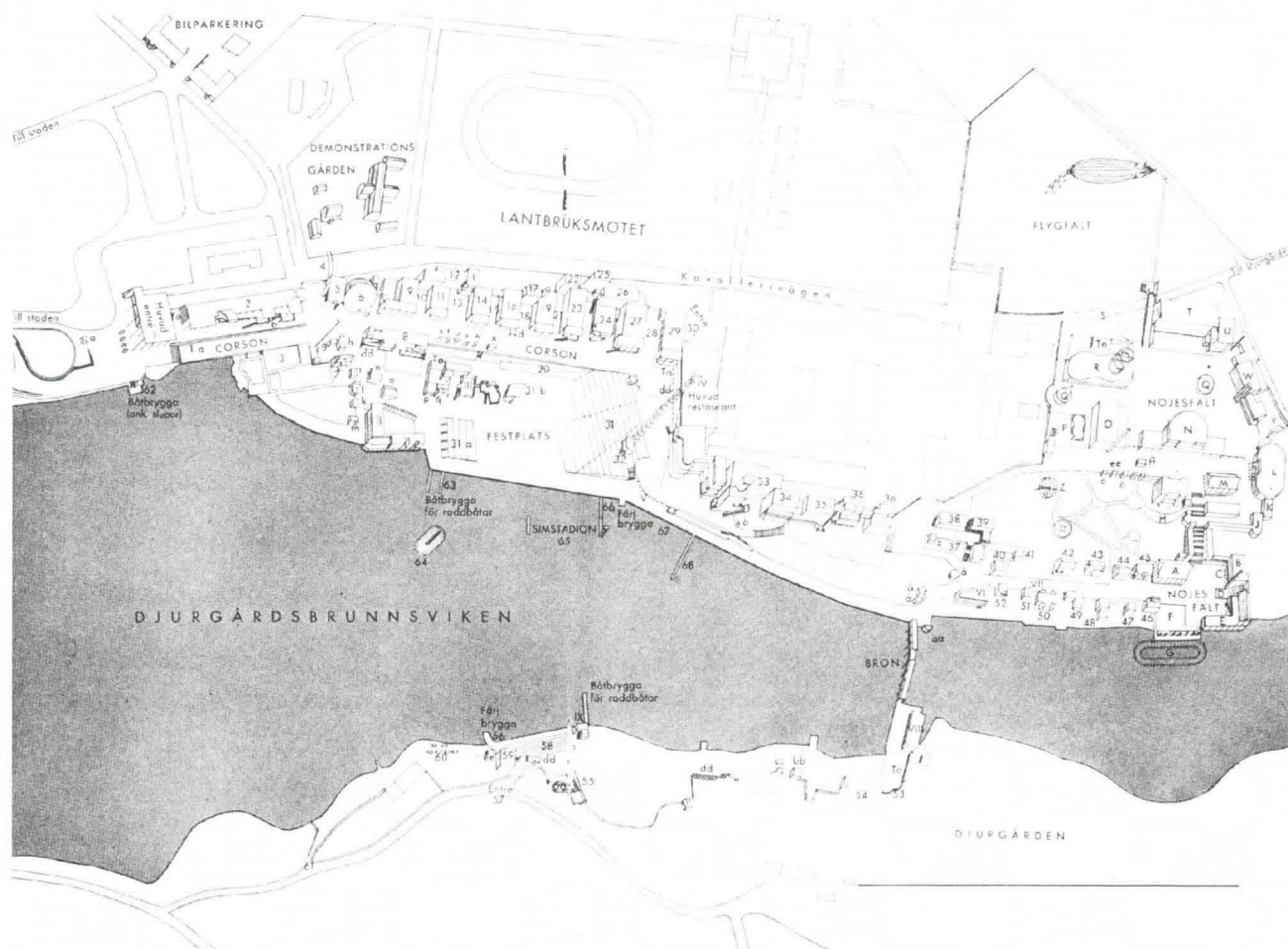
¹⁶ Heinonen (1978) 1986, s. 70.

¹⁷ Oma käännökseni, saksaksi *Methoden rationeller Bebauung*. — Major 1984, s. 263.

¹⁸ Major 1984, s. 263.

¹⁹ Heinonen (1978) 1986, s. 72; Ständertskjöld 1996, s. 49.

²⁰ Heinonen (1978) 1986, s. 73.

lijat Alvar Aalto ja Erik Bryggman olivat tutustuneet. Turun näyttely oli ensimmäinen funkistyylinen näyttely Suomen maa-perällä. Mainostornit ja kojut olivat näyttelyn laajuuteen nähden mittavat. Yhtenäinen moderni typografia ja värien käyttö olisivat voineet saada esikuvia paitsi Tukholman näyttelyn suunnitelmista, myös Bauhausista tai edellisen vuoden *Die Presse*-messuista.

Tukholman näyttely ja sen yhteydessä järjestetyt Pohjoismaiset rakennuspäivät vuonna 1930 aloittivat funktionalismin laajamittaisen leviämisen Pohjoismaihin. Vaikka Tukholman näyttelyn yksi keskeisistä teemoista oli asuminen, ei siellä esitelty uusia toteutettuja asemakaavoja lainkaan.²¹ Rakennetut paviljongitkin olivat lähinnä yksityishuviloita ja omakotitaloja. Kerrostalojen pohjaratkaisujen yhteydessä sen sijaan esiteltiin pienin vinjettikuvien talojen sijoittumista ideaalikaupunkikaavoihin.²² Samaa periaatetta noudatettiin kaksi vuotta myöhemmin Helsingissä Pohjoismaisten rakennuspäivien yhteydessä järjestetyssä lamellitalokilpailussa²³, josta enemmän myöhem-

Kuva 127. Tukholman vuoden 1930 näyttelyalueen aksonometria. — Råberg 1972, s. 157.

²¹ En ole varma, mutta KF saattoi esitellä Kvarnholmenin kaavan osastollaan. Ainakin Kvarnholmenin asuntotyyppejä oli esillä.

²² Råberg 1972, s. 183–184.

²³ Pohjoismaiset rakennuspäivät 1932, s. 230–233. — SRM.

Kuva 128. Asunonäyttely 1939 avattiin Helsingin Messuhallissa 7.10.1939 (talvisota syttyi 30.11.1939). Näyttelykomissaarina toimi arkkitehti Kaj Englund. — Arkkitehti 10/1939, s. 145.

min tässä luvussa.

Antwerpenin vuoden 1930 näyttelyyn Suomi pystytti oman vapaasti seisovan paviljongin, jonka oli suunnitellut Erik Bryggman kutsukilpailun voittaneen ehdotuksensa pohjalta. Bryggmanin paviljonki oli todennäköisesti ensimmäinen suomalaisen suunnittelema funktionalistinen rakennus ulkomailla.

Toisin kuin Tukholmassa vuotta aikaisemmin, esiteltiin **Berliinin** vuoden 1931 asunonäyttelyssä runsaasti kokonaisia kerrostaloja ja funktionalistisia asemakaavoja. Myös Suomi oli mukana funktionalistisen ajan²⁴ kunnianhimoisimmalla osastollaan.²⁵

Kolmekymmenluvun alussa kansainvälisten virtausten jo vaikiinnutettua asemiaan järjestettiin Pohjoismaissa useita näyttelyitä, kongresseja ja arkkitehtuurikilpailuja, joissa etsittiin ratkaisuja pohjoisten olojen ja modernismin yhdistämiseen. Eri-tyisesti asumisolot olivat tärkeässä asemassa uusien alueiden suunnittelussa ja vanhojen ”sairaiden” kaupunkirakenteiden saneerauksessa. Ruotsissa päähuomio kiinnittyi ”lapsirikkaiden” perheiden asumisolojen parantamiseen. Tukholman kaupunki järjesti kilpailun *Billiga bostäder* vuonna 1933, jossa etsittiin kaupungin vuokrataloihin halpoja ratkaisuja eri kokoisille perheille. Samana vuonna pidettiin Tukholman Norrmalmin alueesta kilpailu, jonka menestyneissä ehdotuksissa vanha kaupunkirakenne oli kokonaisuudessaan purettu ja korvattu lamellitiloilla. Ruotsissa järjestettiin Tukholman vuoden 1930 näyttelyn hengessä *Det moderna hemmet* ja *Bostad och färg* -näyttelyt vuonna 1933 sekä *Standard '34* ja *Hem i kollektivhus* -näyttelyt vuonna 1935.

Suomessa jo 1910-1920-luvuilla paljon esillä olleeseen asuinolojen kehittämiseen kiinnitettiin uudelleen enemmän huomiota 1930-luvun lopulla. Ennen talvisotaa neljä päivää avoinna ollut *Asunonäyttely 1939* kiteytti suomalaisarkkitehtien siihenastiset pyrkimykset pienasuntojen asumismukavuuden parantamisessa suunnittelun keinoin.

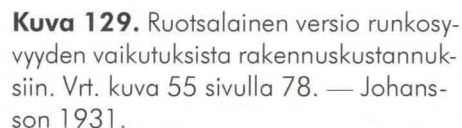
Kvasifunktionalismi ja art deco

Klassismin ja funktionalismin välimaastoon sijoittunut art deco -tyylisuuntaus, jota on kuvailtu paluuksi jugendin aiheisiin 1920-luvulla pääsuuntauksena olleen klassismin jälkeen,

²⁴ Funktionalismin aika on eri yhteyksissä määritelty eri tavoin. Itse käytän ajanjaksoa funktionalismin läpimurrosta toiseen maailmansotaan. Eli 1940-luku ei mielestäni kuulu enää varsinaiseen funktionalistiseen kauteen vuoden 1945 jälkeen.

²⁵ Heinonen (1978) 1986, s. 76.

Ruotsalainen toimittaja Gotthard Johansson oli seurannut tiiviisti funktionalismin tuloa Ruotsiin. Hän kirjoitti vuonna 1931 kirjan *Funktionalismen i verkligheten*, jossa hän analysoi saksalaista Siedlung-arkkitehtuuria ja vertasi sitä ruotsalaisiin esimerkkeihin. Johansson oli innostunut Tukholman näyttelystä ja sen seurauksista. Hän kirjoitti vuonna 1935 pienen pamfletin *Funktionalismens framtid*, jossa hän pohti Tukholman näyttelyn vaikutusta Ruotsin asuntosuunnitteluun 1930-luvun alussa. Hän katsoi viiden kuluneen vuoden aikana funktionalismin tulleen vallitsevaksi tyyliksi Ruotsissa, mutta ei ongelmitta. Yleinen hyväksyntä oli tuonut mukanaan myös ne, jotka suhtautuivat funktionalismiin kuten aikaisempiinkin tyylihin: opeteltiin vain tarvittava aiheisto ja ryhdyttiin suunnittelemaan. Näin syntyneitä töitä Johansson nimitti ”kvasifunkcionalismiksi”. Hän näki myös toisen ongelmallisen piirteen, joka oli syntynyt funktionalismin yleistyessä Ruotsissa, nimittäin ”lyxfunkiksen”. Jo kyseinen sana tuo välittömästi mieleen vauraat töölöläiskodit ja niiden kaltaiset 1930-luvun alun Suomessa. Nämä lyxfunkis-talot olivat vastaus sosiaaliseen tilaukseen, jonka yläluokka ja varakkaampi keskiluokka olivat tehneet. Johansson näki koristeellisuuden funktionalismin periaatteiden vastaisena. Suomessa lyxfunkiksesta voisi käyttää vaik-

Kuva 129. Ruotsalainen versio runkosityyden vaikutuksista rakennuskustannuksiin. Vrt. kuva 55 sivulla 78. — Johansson [1931].

6. ESIKUVAT JA RINNAKKAISILMIÖT

kapa nimitystä ”porvarisfunkis” tai art deco -funkis.

Elina Standertskjöld kirjoittaa teoksessaan *P. E. Blomstedt 1900–1935 Arkkitehti*, että Blomstedtin tyyli oli 1930-luvun alussa ekspressiivistä rationalismia eikä arkkitehdin itsensä mielestä koskaan funktionalismia. Myös Alvar Aalto sanoutui varhain irti ”puhtaimmasta” funktionalismista. Hän löysi uudet virikkeensä luonnosta. P. E. Blomstedtin kyllästyminen funktionalismiin johti Standertskjöldin mukaan lopulta modernistiseen manierismiin.²⁷ Näiden muutosten ajoittuminen 1930-luvun alun lamavuosiin ei varmastikaan ollut sattuma. Rakennustoiminnan käytännössä lakattua 1930-luvun alussa, jäivät arkkitehdit työttömiksi. ”Modernin projekti” olikin yhtä äkkiä katkennut ennen kuin oli ehtinyt kunnolla edes alkaa. Arkkitehdeilla oli aikaa pohtia tapahtunutta ja järjestellä korttinsa uudelleen. Tavallinen kansa reagoi osoittamalla aina vain yhtä vähän kiinnostusta moderniin kuvataiteeseen ja arkkitehtuuriin.²⁸ Ne joilla lopulta oli varaa rakentaa, eivät välttämättä halunneetkaan puhdaslinjaista asketismia – varsinkaan koteihinsa.

Amerikkalaisen lama-ajan modernismin rinnalla yhtä vahvana esiintynyt ja siihen sekoittunut art deco -muoti esiteltiin huomionarvoisesti Chicagon *The Century of Progress* -maailmannäyttelyssä vuosina 1933–1934. Maailmannäyttelyitä seurattiin kaikkialla maailmassa, myös Suomessa. Chicago oli lisäksi suomalaisille läheinen, olihan Eliel Saarinen voittanut II-palkinnon *Chicago Tribune* -sanomalehden konttorikilpailussa vuonna 1922. ”Pilvenpiirtäjäkilpailu” teki Saarisesta tunnetun Yhdysvalloissa ja toi Amerikan henkisesti lähemmäksi suomalaisia. Lisäksi Eliel Saarinen teki valtavat Chicago Lake Front ja River Front -suunnitelmansa, jotka julkaistiin Suomessa. Yhtään Saarisen Chicagoon tekemistä suunnitelmista ei toteutettu, mutta esimerkiksi vuoden 1933 näyttely sijaitsi samaisella Lake Front -alueella, jonne Saarinen oli suunnitelmansa laatinut.

Miksi Chicagon maailmannäyttely sitten oli niin tärkeä? Chicagon näyttelyn vaikutus arkkitehtuurille oli mielestäni vastaava kuin Pariisin vuoden 1925 näyttely taideteollisuudelle. Myös Gotthard Johansson mainitsee Chicagon vuoden 1933 näyttelyn puhuessaan lyxfunkiksesta.²⁹

²⁷ Stadertskjöld 1996, s. 81–91.

²⁸ *Se oli 30-lukua* 1977, ei sivunumerointia.

²⁹ Johansson 1935, s. 28.

Funktionalistinen asemakaavoitus ja rakentaminen Saksassa

Siedlungit Weimarin Tasavallassa 1919–1933

Saksan toisen valtakunnan (Wilhelm I ja II) ja kolmannen valtakunnan välissä oli 13 vuotta kestänyt hallinnon demokraattinen periodi. Elokuussa 1919 Saksasta tuli perustuslaillinen tasavalta, jonka perustava kokous pidettiin Weimarissa.³⁰ Uuden tasavallan alkutaival oli poliittisten ja taloudellisten vaikeuksien leimaamaa, mutta vuodesta 1923 vuoteen 1929 elettiin poliittisesti melko rauhallinen aikakausi, jolloin myös talous elpyi. Tuona aikana Weimarin tasavallassa keskityttiin nimenomaan asuntotuotantoon, koska työttömyyden lisäksi asuntopula oli melkoinen.³¹

Weimarin tasavallan aikana muutamissa saksalaisissa kaupungeissa koettiin ennennäkemätön arkkitehtuurin murros. Tämän vallankumouksen esikuvia olivat yksilöt, kuten Le Corbusier Ranskassa ja J. J. P. Oud Hollannissa, jotka eivät kuitenkaan kyenneet omassa maassaan aikaansaamaan institutionaalista muutosta rakentamisessa. Siihen pystyi Frankfurtissa toiminut arkkitehti Ernst May. Yhdessä Otto Haeslerin, Bruno Tautin³² ja Walter Gropiuksen kanssa May oli Saksan merkittävin radikaalin arkkitehtuurisuuntauksen edustaja vuodesta 1924 noin vuoteen 1930.³³ On sanottu, että tuona aikana Weimarin Saksa oli arkkitehtonisen kehityksen keskipiste koko maailmassa.³⁴ Arkkitehtuurin historian keskeisten tunnusmerkkien osalta asia lieneekin näin, mutta on muistettava, ettei uusi vallankumouksellinen suuntaus näkynyt laajempina esiintyminä edes Saksassa kuin Frankfurtin, Berliinin ja joidenkin pienempien kaupunkien uusilla asuinalueilla, joita saksalaiset kutsuivat Siedlungeiksi³⁵.

Rauhallisempi kehitys sen sijaan kantoi hedelmää 1920-luvun lopulle tultaessa hyvinkin laajalti. Tämän kehityksen erinomainen esimerkki oli Hampuri. Siellä uusia ”valkosiedlungoja” ei rakennettu lainkaan, mutta asuntorakentaminen oli jo pitkään ollut rationaalista ja arkkitehtuuriltaan yksinkertaista.³⁶

Hampurissa jo keisariaikana kunnostautunut arkkitehti Fritz Schumacher loi uusia asuinalueita sosiaalisen valveutuneisuu-

³⁰ Tästä johtuu vakiintunut nimitys Weimarin Saksa.

³¹ Marg & Schröder 1993 s.18.

³² Taut, Bruno (1880 – 1938), saks. arkkitehti. Tautin ensimmäiset merkittävät työt olivat Leipzigin (1913) ja Kölnin (1914) rakennusnäyttelyjen konstruktivistiset lasi- ja teräspaviljongit. 1920-luvulla hän suunnitteli funktionalistisia asuinrakennuksia mm. Berliinin uusille asuinalueille. Teoksia: ”Die Auflösung der Städte”, ”Die neue Wohnung”, ”Die neue Baukunst in Europa und Amerika”. — CD Facta '97.

³³ Ernst May siirtyi vuonna 1933 ja Bruno Taut vuotta myöhemmin Neuvostoliittoon suunnittelemaan ideaalikaupunkeja Siperiaan. Myöhempien tutkijoiden tehtäväksi jää selvittää mitä May tai Taut Neuvostoliitossa saivat aikaan vai saivatko mitään. Myöhemmin 1930-luvun lopulla he palasivat Saksaan uudenlaisessa poliittisessä tilanteessa eivätkä enää saaneet merkittäviä tehtäviä. May joutui maanpakoon Englantiin ja Taut muutti Turkkiin. — Miller Lane 1968 (1985).

³⁴ Miller Lane 1968 (1985), s. 87.

³⁵ Asuntovaltaisista, kaupungin keskustan ulkopuolella sijaitsevista, yhtenäisistä kaupunginosaluista saksalaiset käyttävät nimitystä Siedlung. Suomessa 1960-luvulla yleistynyt sana lähiö perusmerkityksessään on mielestäni aika lähellä saksalaista Siedlungia. Tässä tutkimuksessa käytän sanaa Siedlung tarkoittaessani nimenomaan saksalaista lähiötä. Saksalaisten Siedlungien pioneeriluonteen ja esikuvallisuuden huomioonottaen oma termi lienee paikallaan. Sanaa lähiö en käytä ollenkaan johtuen sen 1960- ja 70-luvuilla saamista koonnotaatioista. Puhun mieluummin asuinalueista tai asuntokaupunginosista.

³⁶ Schumacher 1932, s. 82–85, kuvat (Tafeln), s. 1–69.

den ilmapiirissä. Siedlungesta haluttiin paitsi hyvin toimivia ja asukkaille miellyttäviä, myös ideologisen muutoksen symboleita. Weimarin tasavallan aikana Hampurin suurimmat rakennuttajat olivat julkistaloudellisia yhteisöjä ja rakentamisen volyymi keskittyi asuinalueisiin. Tämä ei kuitenkaan estänyt Schumacherin ja Karl Schneiderin³⁷ kaltaisia arkkitehteja luomasta monumentaalista ympäristöä näistä lähtökohdista.³⁸

Frankfurtin ja Berliinin Siedlungit

Weimarin Tasavallan Siedlung-arkkitehtuuri vaihteli suuresti paitsi ajallisesti myös alueellisesti vertailtaessa. Frankfurtissa ja Berliinissä rakennettiin 1920-luvun puolivälissä alueita, joiden ilmiä ja arkkitehtoninen ajattelutapa olivat aivan toiset kuin muualla Saksassa tai koko muussa maailmassa. Berliiniläiset 1920-luvun lopun Siedlungit, kuten Britz, Zehlendorf³⁹ ja Siemensstadt⁴⁰ sekä Frankfurtin Bruchfeldstrasse, Hohenblick, Praunheim, Römerstadt ja Westhausen⁴¹ oli yleensä kaavoitettu niin, että rakennukset sijaitsivat erillisinä rivistöinä pohjois-eteläsuuntaisina, kohtisuorassa tiestöön nähden ja joskus jopa maaston muotoja noudattaen. Saman aikakauden Siedlungien rakennukset muualla Saksassa taas olivat tiukasti katuverko- toa noudattaen usein suurpihakortteleina. Symmetrisiä kaupunkitilasommitelmia esiintyi myös muualla enemmän kuin Keski-Saksan Siedlungissa. Rakennusten pintamateriaali- ja väritys olivat myös erottava tekijä uudemman ja traditio- naalisemman arkkitehtuurin välillä. Esimerkiksi Hampurissa rakennukset olivat punatiilisiä, kun taas Berliinin Siemens- tadtissa valkoiseksi rapattuja.

Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että Frankfurt ja Berliini oli- vat radikaaleimman uuden arkkitehtuurin yksinäisiä saarekkeita vuoteen 1927 asti, jonka jälkeen funktionalismista tuli koko Saksassa yleisesti hyväksytty arkkitehtuurisuuntaus.⁴² Tähän johtivat (jo mainitut) Gropiuksen johtaman *Bauhaus* arkkiteh- tuuri- ja muotoilukoulun vaikutus sekä vuoden 1927 *Weissen- hof-Siedlungin* arkkitehtuurinäyttely Stuttgartissa.⁴³

Saksan kaupungeista Frankfurtin, Berliinin, Hampurin ja Stuttgartin⁴⁴ lisäksi myös Karlsruhe⁴⁵, Celle⁴⁶, Dessau⁴⁷, Mag- deburg, Köln, Altona, Duisburg, Breslau⁴⁸, Düsseldorf ja Leip- zig⁴⁹ saivat komistukseksi joitakin modernistisia asuinaluei-

³⁷ Karl Schneider suunnitteli rakennuksia useisiin Schumacherin kaavoittamiin kortteleihin Hampurissa.

³⁸ Schumacher 1932, s. 51–59.

³⁹ Rakennuttajana näissä kohteissa toimi ”Gehag” (Gemeinützige Heimstätten Aktiengesellschaft), joka vastuulle kuului 70 % Berliinin modernista. Gehagin johtajana toimi arkkitehti Martin Wagner, joka palkkasi suunnittelijaksi Bruno Tautin.

⁴⁰ Siemensstadtin rakentaminen alkoi aivan 1920-luvun lopulla. Suunnittelijoina olivat mm. Walter Gropius, Hugo Häring ja Hans Scharoun.

⁴¹ Kaikki pormestari Ludwig Landemanin palkkaaman ja lähes itsevaltiaan ottein Frankfurtia 1924–1930 uudistaneen Ernst Mayn työryhmineen kaavoittamia alueita. Myös rakennusten suunnittelu ja rakennuttajatehtävät kuuluivat Ernst Maylle, joka toimi asuntotuotantoyhtiön toimitusjohtajana, kaavoittajana ja luottamusmiehenä kaupungin päättävissä elimissä.

⁴² Miller Lane 1968 (1985), s. 114.

⁴³ Miller Lane 1968 (1985), s. 119.

⁴⁴ Weissenhofin lisäksi mm. Siedlung Wallmer 1930.

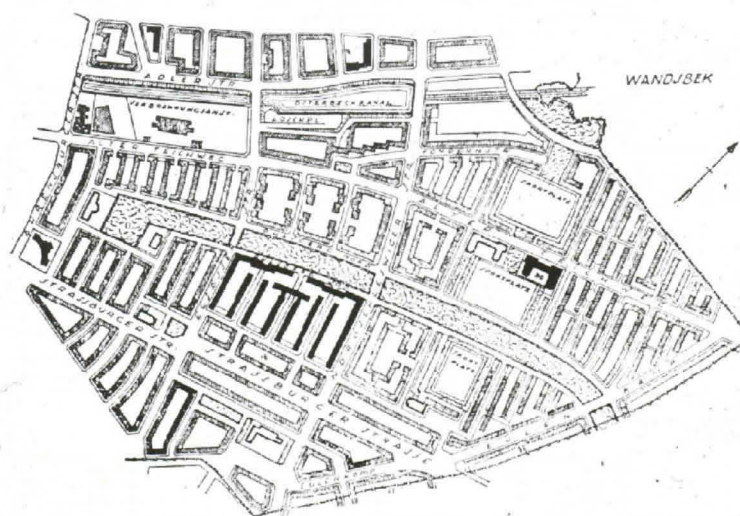
⁴⁵ Siedlung Dammerstock 1927–28 (Gropius, Haesler, Riphahn ja Roeckle).

⁴⁶ Otto Haeslerin varhaiset työt Cellessä eivät ole voineet olla vaikuttamatta esimerkiksi Mayn tuotantoon. Siedlung Italienischer Garten vuodelta 1923 sekä siedlung Georgsgarten vuodelta 1924 ovat keskeisimmät (Miller Lane 1968 (1985), s. 62 ja 91).

⁴⁷ Törten 1927 (Walter Gropius avustajineen).

⁴⁸ Siedlung Zimpel 1929.

⁴⁹ Siedlung Neu Gohlis 1930.

125

Kuvat 130 ja 131. Hampurin Siedlung Dulsbergissa käytettiin useita korttelityyppejä. Dulsbergista löytyvät myös Taka-Töölöstä tutut suljettu, puolisoljettu, puoliavoin ja avoin kortteli. Lisäksi Taka-Töölön tapaan suunnattu avoin kortteli vielä puuttuu. — Valok. Marg-Schröder, 1993, s. 125. Asemapiirros Schumacher 1932, s. 57.

ta, kun sen sijaan mm. München, Dresden, Hannover ja Nürnberg jäivät lähes kokonaan paitsi uusista arkkitehtuurituulista toista maailmansotaa edeltäneenä aikana.⁵⁰

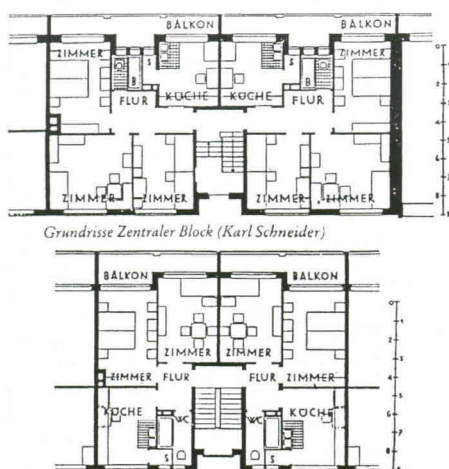
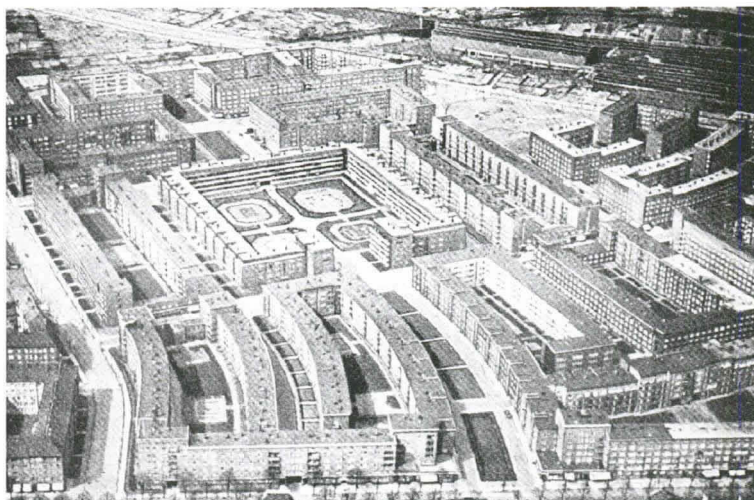
Hampurin pitkän linjan modernismi

Taka-Töölön 1930-luvun rakentamiselle eivät edellä mainittujen Siedlungien rakennukset joitakin pohjaratkaisuja lukuun ottamatta tunnu varteenotettavilta esikuvilta. Voidaan tietysti myös kyseenalaistaa Saksan suora vaikutus tšekäläiseen rakentamiseen kokonaan. Hampurin 1920-luvun kerrostalo-arkkitehtuuri kuitenkin ansaitsee mielestäni maininnan lukuisien Töölön kanssa samankaltaisten kaupunkikuvallisten yksityiskohtiensa takia.

Arkkitehti Fritz Schumacher toimi asemakaava-arkkitehti-

⁵⁰ Miller Lane 1968 (1985), s. 87–124.

Kuva 132. Siedlung Jarrestadt Hampurissa koostuu lähes yksinomaan suljetuista suurpihakortteleista. — Valok. Marg-Schröder, 1993, s. 117.

Kuva 133. Jarrestadtin asuntoja. — Valok. Marg-Schröder, 1993.

na ja suunnitteli myös itse rakennuksia Hampurissa mm. Dulsbergin ja Jarrestadtin Siedlungeihin. Schumacher oli Hampurissa omalla tavallaan sitä mitä Ernst May Frankfurtissa tai Bruno Taut Berliinissä. Hän oli uuden asuntopolitiikan toteuttaja ja soveltaja. Schumacherin ideoihin kuului myös suurpihakortteleiden suosiminen.⁵¹ Lisäksi hänelle ovat tyypillisiä erilaiset symmetriset aukiosommitelmat, porttiteemat, parvekenauhat ja puhtaaksimuuratut punatiilijulkisivut.

Hampurin suurpihakortteleiden kerrosluku vaihteli kolmesta kuuteen, joten miljöö oli urbaanimpi kuin monissa esimerkiksi Berliinin tai Frankfurtin Siedlungeissa, joissa rivitaloasumiseen kuului 1920-luvun lopulla vielä kullekin asunnolle oma puutarha tai viljelysarka. Nämä pihat olivat kapeita asuntojen pienuudesta johtuen, mutta asia korjattiin antamalla pihoilta pituutta; joskus jopa 25–30 metriä. Hampurin Dulsberg ja Jarrestadt Siedlungeissa kaikki kadut olivat puistokatuja. Pääkadut olivat 30 metriä leveitä, sivukadut 18 metrisiä. Istutettuja aukioita ja puistoja sijoitettiin alueille muutamia. Yhtenäiset rakennusrivistöt (usein yhtä rakennusta koko kortteli) reunusivat puistokatuja rajaten ne yhtenäisin räystäslinjoihin.⁵²

Dulsbergin ja Jarrestadtin 1920-luvun puolivälin rakennettujen kerrostalojen runkosyvyys oli n. 10 metriä ja kerrosluku vaihteli neljästä kuuteen niin, että alueiden laidoilla rakennukset olivat viisikerroksisia ja keskellä nelikerroksisia sekä kaupunkikuvallisina dominantteina kuusikerroksisia. Molemmissa alueissa korttelit olivat pääasiassa suurpihakortteleita pihojen ollessa 20–30 metriä leveitä ja 40–130 metriä pitkiä. Sul-

⁵¹ Björn Linn mainitsee kirjassaan Storgårdskvarteret Hampurin siedlungit yrityksenä soveltaa vanhaa suurpihakortteliajatusta uudensuunitelun kaupunkirakenteeseen ja moderniin arkkitehtuuriin. Suurpihat säilyivät keskustelunaiheena koko 1930-luvun ja tänäkin päivänä kyseisellä korttelirakenteella on omat kannattajansa.

⁵² Dulsberg ja Jarrestadt rakennettiin molemmat alueille, joilla oli olemassa vanha asemakaava, jota Schumacher modernisoi. — Schumacher 1932, s. 51–67.

jettujen kortteleiden massoittelua oli monipuolistettu rakentamalla jokin laidoista yksikerroksisena liikerakennussiipenä. Alueilla oli myös lamellitalovyöhykkeitä, joissa pohjois-eteläsuuntaiset talorivit sijaitsivat tasavälein niin, että joka toisen rivin välissä oli asuntokatu istutuksineen.⁵³

Huomioita rakennuksista

Melko kapearunkoisiin (n. 10 m) asuintaloihin rakennettiin pääasiassa pieniä perheasuntoja (2–3 h + k). Erikoisuutena mainittakoon Jarrestadtissa yleiset koko asunnon levyiset parvekkeet. Ne eivät olleet ns. laubengang-parvekkeita, vaan huoneistoihin liittyviä. Pitkälle (5,5–9 m), mutta melko kapealle (1–1,6 m) parvekkeelle käytiin keittiön, makuuhuoneen tai olohuoneen kautta. Asuntojen pohjakaavat olivat käytännöllisiä ja moderneja. Kaikki huoneet eteistä lukuun ottamatta oli varustettu ikkunalla, myös kylpyhuoneet, joissa vielä yleensä oli amme (peseytymistä varten). Keittiöt⁵⁴ olivat muista huoneista erillään oven takana ja varsinkaan kaksioissa ei ollut selkeätä muita huoneita suurempaa olohuonetta. Funktionalismin periaatteet valoisuudesta, tuuletettavuudesta, hygieenisyydestä ja tilojen eriyttämisestä kuitenkin toteutuivat Jarrestadtin suurpihatalojen pohjaratkaisuissa erinomaisesti.

Hampurin asuinalueille tunnusomaista olivat puhtaaksimuuratut tiiliseinät valkein ikkunanpuittein. Tiiliseinissä esiintyi myös reliefijäsentelyä. Ikkunoiden kehät saatettiin tehdä hie-
man ulkoneviksi, ensimmäinen kerros voitiin erottaa muista tiililistalla tai vaikka raidoituksella.

Hampurin suuria Siedlungeja ei voida pitää kaupunkirakennustaiteellisesti aikansa – Saksan 1920-luvun lopun – edistykse-
sellisimpinä, mutta ne ovat kiinnostavia mahdollisina esikuvi-
na 1930-luvun alun suurpihakortteleille Ruotsissa ja Suomes-
sa.

Kansallissosialismin aika 1933–1945

Barbara Miller Lane on teoksessaan *Architecture and Politics in Germany 1918–1945* luonnehtinut yksityiskohtaisesti ark-
kitehtuurinäkemysten muutosta Saksassa natsipuolueen
valtaantulon (1933) jälkeen. Hänen mukaansa *Bauhausin* lak-
kauttamisesta ja keskeisten radikaaliarkkitehtien työskentelyn

⁵³ Vertailukohtana Taka-Töölössä Linnan-
koskenkadun seutu.

⁵⁴ Keittiöt olivat usein ns. Frankfurter
Küche -tyyppiä eli nykyisiä keittiöitä
muistuttavia.

estämisestä huolimatta natsit eivät täysin tuominneet modernismia. Asuinalueiden kohdalla merkittävä muutos tapahtui vasta 1930-luvun lopussa ja varsinkin vuoden 1943 jälkeen, jolloin toisen maailmansodan ratkaisut olivat jo tapahtuneet.⁵⁵ Hampurissa esimerkkeinä traditionaaliseen muotokieleen perustuvista ”Heimat”-alueista olivat *Schwartzwaldsiedlung* ja ”*Norweger*”-Siedlung, joista ensimmäinen rakennettiin 1938–1940 ja jälkimmäinen 1943–1944. *Schwartzwaldsiedlungin* rakennukset olivat jyrkkäkattoisia ja ristikkorakenteisia ja ”*Norweger*”-Siedlungissa pyöröhirsisiä loivemmalla harjakatolla. Molemmat kohteet oli sijoitettu metsämäiseen maastoon.⁵⁶ Suomessa Heimat Siedlung -tyyliä lähinnä olivat jotkin sota-aikana rakennetut korsut⁵⁷ ja muun muassa Jarl Eklundin suunnittelema ravintola *Kalastajatorppa*.⁵⁸

Saksa ei siis enää 1930-luvun lopulla voinut toimia esikuvana suomalaisille, jotka eivät Adolf Hitlerin pääarkkitehdin Albert Speerin tapaan harrastaneet monumentaalista klassismia. Maanpakoon siirtyneet saksalaisarkkitehdit sen sijaan vaikuttivat kansainvälisen tyylin leviämiseen lähinnä Yhdysvalloista käsin.

Varhaiset funktionalistiset asuinalueet Tukholmassa

Ruotsalainen funkisarkkitehti ja tutkinut taidehistorioitsija Eva Rudberg on maininnut mm. Uno Åhrénista kirjoittaessaan, että ruotsalaisarkkitehtien esikuvat tulivat 1920-luvulla Le Corbusierilta Ranskasta ja saksalaisilta asuinalueiden suunnittelijoilta. Le Corbusierin ja Pierre Jeanneretin *L'Esprit Nouveau* mm. oli tehnyt Åhréniin suuren vaikutuksen. Sen sijaan anonymististä asuntoarkkitehtuurista puhuttaessa tärkein esikuva olivat saksalaiset Siedlungit. Suunnittelijoiden anonymiteetti ja suunnittelu työryhmissä asetettiin etusijalle.⁵⁹ Toisin kuin Suomessa, jossa ensimmäiset yksittäiset funktionalistiset asuinrakennukset rakennettiin kaupunkien keskustoihin vanhaa asemakaavaa noudattaen, rakennettiin Ruotsissa jo 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa joitakin kokonaisia funktionalistisia asuntokortteleita ja yksi Siedlung-tyyppinen asuinalue.⁶⁰ Myöhemmin 1930-luvulla yksistään Tukholmaan rakennettiin yli kaksikymmentä uutta asuinalueita.

⁵⁵ Miller Lane 1968 (1985), s. 185.

⁵⁶ Marg & Schröder 1993, s. 150 ja 154.

⁵⁷ Helamaa 1983.

⁵⁸ Harri Hautajärvi mainitsee Kalastajatorppan puhuessaan arkkitehtuurin romanti-soitumisesta Suomessa 1930-luvun lopulla. — Hautajärvi 1995, s. 75.

⁵⁹ Rudberg 1980, s. 112–113.

⁶⁰ Kvarnholmen. — Rudberg 1980, s. 126.

Töölöläistyilin esikuvia haettaessa päähuomio ei kuitenkaan kiinnity niinkään uusiin lamellitaloalueisiin kapearunkoisine taloineen, vaan lähemmäksi Tukholman keskustaa 1930-luvun alussa rakennettuihin kortteleihin ja yksittäisiin keskustan kerrostaloihin.

Urbaani funktionalismi

Per Olof Hallman lienee ollut suomalaisille tuttu Töölön asemakaavakilpailun asiantuntijana, josta enemmän seuraavassa luvussa. Hänen panoksensa Tukholman keskustan lähialueiden kaupunkikuvaan oli erittäin suuri. Vuosisadan ensimmäisen neljänneksen merkittävimmät uudet asuinalueet Tukholmassa olivat hänen kaavoittamiaan. Lärkstaden ja Röda Bergen ovat hyviä esimerkkejä inhimillisen mittakaavan omaavasta kaupunkisuunnittelusta. Nämä alueet ovat idyllisempiä kuin esimerkiksi Schumacherin Hampurin Siedlungit ja ne ottavat huomioon Tukholmalle ominaisen maaston ja perinteisen kaupunkirakenteen.⁶¹

Tämän tyyppisen kaupunkirakentamisen ihannointi saattaa olla syynä uusien radikaalien ja funktionalististen asuin- aluesuunnitelmien toteutumiselle vasta 1930-luvulla. Suomalaisesta näkökulmasta katsottuna Hallmanin kaavoittamat alueet ovat olleet kiinnostavia, koska ne muistuttavat Töölön asemakaavan rakennetta. Tukholmassa rakennettiin 1930-luvun alussa vanhaan asemakaavaan funkkiskortteleita aivan kuten Töölössäkin. Esimerkkeinä näistä voisivat olla Sven Wallanderin suunnittelemat suurpihakorttelit *Färjan* ja *Dykaren* Kungsholmenilla.⁶²

Hyresgästernas sparkasse och bostadsförening (HSB) oli merkittävin kerrostaloalueiden rakennuttaja Ruotsissa 1930-luvulla. *Kooperativa Förbundet* (KF), ruotsalaisen osuustoimintaliikkeen aatteellinen ja taloudellinen keskusjärjestö⁶³ lähti kuitenkin ensimmäisenä kokeilemaan funktionalistisen asuinalueen rakentamista työväestölle. Kvarnholmenin asuinalue rakennettiin vuosina 1929–1930. Alueen suunnitteli *KF:n rakennusosastolla* arkkitehti Olof Thunström. Ruotsin ensimmäiseksi kapearunkoiseksi asuin-kerrostaloksi mainittu rakennus⁶⁴ ja neljä rivitaloa muodostavat lamellisommitelman rinteeseen *Tre Kronor* myllyn viereen.⁶⁵

⁶¹ Linn 1974, s. 205.

⁶² Korttelit valmistuivat vuonna 1930. — Westholm (1930) 1993, s. 25–26.

⁶³ Leppänen 1997, s. 101.

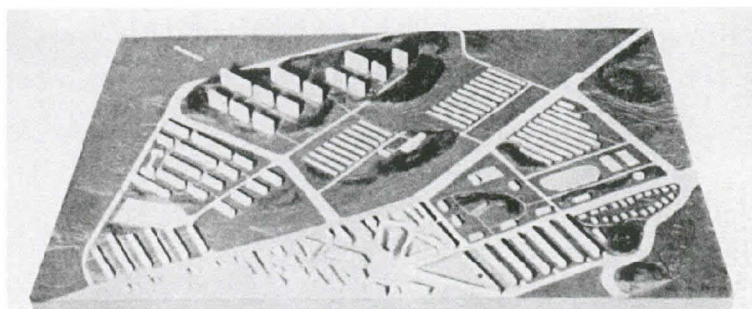
⁶⁴ Asemapiirrosaksonometrian mukaan kerrostaloja olisi ollut kaksi. — Kuva 3, Rudberg 1980, s. 126.

⁶⁵ Rudberg 1980, s. 126.

Kuvat 134, 135 ja 136. Gärdetin kilpailu 1928–1929. Uno Åhrénin ehdotus oikealla ylempänä ja Arvid Stillen voittanut ehdotus sen alla. — Rudberg 1981, s. 187. Alhaalla ylempässä kuvassa Arvid Stillen Gärdetin lopullinen asemakaava vuodelta 1931 ja sen alla rakennettu Gärdet. — *Gärdet, tidig funktionalism* 1992. s. 7 ja kansikuva.

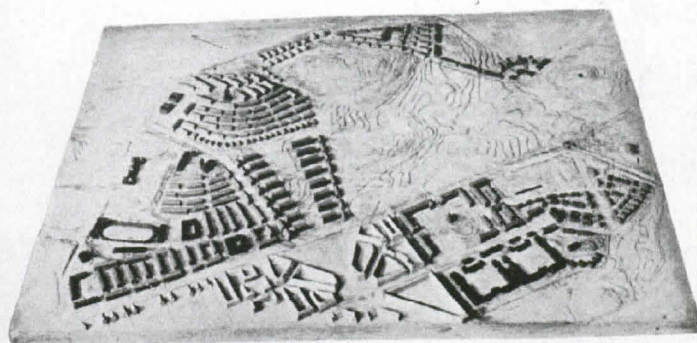

Kuva 137. Lauri Reitzin 1930-luvulla ottama valokuva Gärdetistä. — Valok. Lauri ja Lasse Reitzin säätio.

Stadsplane-förslag för Ladugårdsgärde, Stockholm. 1929. Modell. Ark. Uno Åhrén.

Förslaget, som hörde till de i tävlingen om områdets planering på grund av "allmänna brister" utmöntrade radikala förslagen, innebär en konsekvent om också något schematisk uppdelning av området för olika bebyggelsetyper från 2-vånings radhus till 20-vånings höghus.

Stadsplan för Ladugårdsgärde. 1930. Modell.

Den i byggnadsstyrelsen på grundval av tävlingsförslagen utarbetade stadsplanen har väsentligen upptagit lamellsystemet om också med stora och något lyckfulla variationer i orientering och hushöjd. Endast i kvarteren närmast det nuvarande Östermalm har en anpassning till dess bebyggelse skett i form av en något uppluckrad sluten kvarterstyp.

Gärdetin asemakaavakilpailu

Ladugårdsgärdetin⁶⁶ asemakaavakilpailu 1928–1929 kuvasti hyvin aikakauden ruotsalaisten arkkitehtien erilaisia näkemyksiä uusien asuinalueiden rakentamisesta. Uudet tuulet kuvastuivat Sven Markeliuksen vuotta aikaisemmin tekemästä kehityssuunnitelmasta Gärdetin aluetta varten⁶⁷ sekä Uno Åhrénin palkitsemattomasta kilpailuehdotuksesta (kuva 134). Kilpailun kuitenkin voitti Arvid Stille perinteisemmällä ehdotuksellaan (kuvat 135 ja 136)⁶⁸.

Markeliuksen suunnitelma ja Åhrénin ehdotus muistuttivat jonkin verran toisiaan. Molemmissa alueen pohjoisosan kukkuloille oli sijoitettu viistoon maaston päämuotoja noudattaen suoria lamellitalorivejä. Markeliuksen suunnitelmassa vanhan kaupunkirakenteen ja uuden alueen liitoskohtaan oli sijoitettu kaksikymmentä pääkatuun nähden poikittaista kerrostaloa,

⁶⁶ Djurgårdenin pohjoispuolella sijaitseva laaja puistoalue, joka oli ennen Gärdetin asuinalueen rakentamista vielä laajempi.

⁶⁷ Rudberg 1989, s. 68–71.

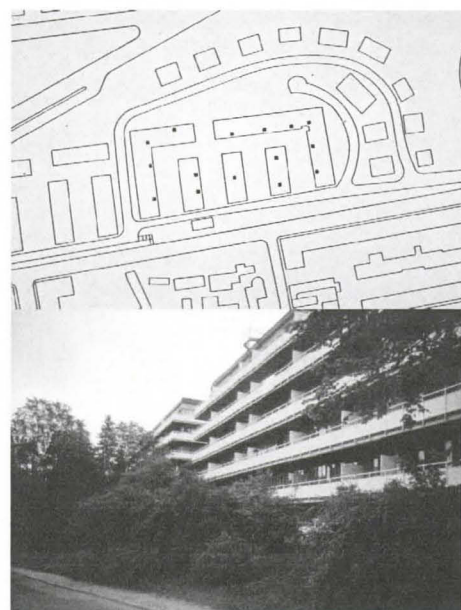
⁶⁸ Rudberg 1981, s. 57–58.

jotka muodostivat näin ”sormiteeman”. Pääkadun eteläpuoliset korttelit Markelius täytti puolisoljetuilla ”Norr Mälarstrand”-tyyppisillä U-kirjaimen muotoisilla kortteleilla.⁶⁹ Åhrén sen sijaan ehdotti myös eteläosaa kokonaan rakennettavaksi lamellitaloista. Ruutukaavaan suoraan liittyneet talorivistöt oli kuitenkin käännetty korttelien koordinaatistoon.⁷⁰

Arvid Stillen voittanut ehdotus – kuten myös muut palkitut – edusti enemmän esimerkiksi Hampurin Siedlungesta tuttua suurtortteliajattelua. Viheralueet ja suojaisat pihat ovat Stillen ehdotuksessa keskeisellä sijalla.⁷¹ Kaksi vuotta myöhemmin Stille laati jatkosuunnitelman, jonka mukaisesti Gärdetin asemakaava vahvistettiin vuonna 1931 (kuva 135). Tässä suunnitelmassa oli monia piirteitä Markeliuksen kehityssuunnitelmasta vuodelta 1928 sekä palkitsemattomista kilpailuehdotuksista. Uutta olivat suuren viherkentän molemmille laidoille tulleet korkeat lamellitalot, joiden pihat avautuvat etelästä pohjoiseen levenevälle ruohokentälle⁷². Kukkulan rinteen talorivistöt noudattivat entistä enemmän maaston muotoja ja korkeimmalle kohdalle oli sijoitettu jopa muutama lamellitalorivi optimaaliseen aurinkokulmaan Markeliuksen ja Åhrénin tavoin.⁷³ Uudet ajatukset olivat kaiken kaikkiaan päässeet Stillen suunnitelmaan yksityiskohtia myöten. Kahden edellisen vuoden aikana oli ruotsalainen asuinalueiden suunnittelu-politiikka siirtynyt muutaman askeleen radikaalimpaan suuntaan.

Avoimempi rakennustapa vanhoilla alueilla

Gärdetin rakentamista edelsi kuitenkin joukko muita varhaisia rakennuskohteita Tukholmassa. Umpikorttelirakenteesta pyrittiin Tukholmassa eroon vanhaan asemakaavaan tehdyillä muutoksilla aivan kuten myöhemmin Helsingissäkin. Ensimmäiset toteutetut, osittain avatut korttelit rakennettiin Norr Mälarstrandille aivan 1930-luvun alussa. *Kvarteret Marmorn* rakennettiin vuosina 1930–1932 HSB:n arkkitehti Sven Wallanderin suunnittelemana.⁷⁴ HSB rakennutti Sven Wallanderin suunnittelemat Kungsklippanin asuintalot 1934–1936 ja oli mukana rakentamassa ainakin Gärdetin, Fredhällin ja Eriksdalin asuinalueita. Muita aikakauden merkittäviä aluerakennuskohteita olivat Hjorthagen, Traneberg ja Hammarbyhöjden.

Kuvat 138 ja 139. Marmorn. — TL 1997.

Kuva 140. Kungsklippan. — TL 1997.

Kuva 141. Fredhäll.

⁶⁹ Rudberg 1989, s. 70.

⁷⁰ Rudberg 1981, s. 58.

⁷¹ Rudberg 1981, s. 57.

⁷² Tämä ydinalue on nimeltään Tessinparken.

⁷³ Gärdet, tidig funktionalism 1992 (inventointi), s. 7.

⁷⁴ HSB 1937, s. 12 – 31. HSB toimi jo kymmenluvulla mm. Hallmanin Röda Bergenin rakennuttajana ja on jatkanut mittavaa rakennustoimintaa aina nykypäiviin saakka.

Kuvat 142 ja 143. Hjorthagen 1930-luvulla. — Valok. C. E. Rosenberg. Andersson et al 1989, s. 18. Alla Hjorthagen vuonna 1997. — TL.

"Att H.S.B:s arkitektkontor gjorde ett förslag utanför tävlingen berodde på den starka misstro vi hade mot hela tävlingens uppläggning och vår motvilja mot de principer, som voro ledande i programmet, först och främst borttagandet ur bostaden av dess mest folkuppfostrande inredningsdetalj, varmvattnet och badrummet." — Wallander 1933, s. 64.

Ruotsalaiset kerrostalotyypit

Tukholman 1930-luvun uusien asuinalueiden talotyypit on jaettavissa kahteen pääryhmään: syvärunkoiset talot (tjockhus)⁷⁵ ja kapearunkoiset talot (smalhus). Nämä päätyypit esiintyivät rinnakkain eivätkä olleet kehityskaaren alku- ja loppupäässä, kuten voisi ehkä kuvitella. Ruotsalaista kerrostalofilosofiaa leimasi näkemys asukkaiden varallisuuden vaikutuksesta käytettyihin talotyyppeihin. Syvärunkoinen talotyyppi soveltui sekä varakkaiden perheiden pinta-alaltaan suuriin asuntoihin että työläisperheiden pienasuntoihin siinä tapauksessa ettei haluta läpi talon ulottuvia asuntoja. Kapearunkoinen talotyyppi taas soveltui yksinomaan työväenasuntotuotantoon mm. suurten teollisuuslaitosten työläisten asuinalueilla.

Ruotsin suurin yksittäinen rakennuttaja – HSB – rakensi vuokrataloja kaikkiin sosiaaliryhmiin kuuluville. HSB:n tuotannossa oli sekä syvä- että kapearunkoisia taloja sekä suurkaupungeissa että maaseututaajamissa. Ruotsalaisalueiden rakennusten asunnot olivat yleensä valoisia ja hyvin varusteltuja. Varakkaamman väen asunnoissa tapahtui vähemmän muutoksia siirryttäessä funktionalismiin kuin työväenasunnoissa. Merkittävimpiä uudistuksia olivat ikkunalliset kylpyhuoneet ja läpituuletettavuus. Pienasuntopuolella uudistukset olivat dramaattisempia. Otettiin käyttöön kokonaan uusia asuntotyyppejä, kuten yksiö, jossa oli valoisa ruokailutilallinen keittiö⁷⁶ ja kylpyhuone. HSB:n sosiaalista valveutuneisuutta kuvaa hyvin Sven Wallanderin arvostelu *Byggmästaren*-lehdessä Tukholman

⁷⁵ Hyvä esimerkki on Sven Markeliuksen 1929–1930 rakennettu asuntokortteli Gräset Skanstullissa. Siellä n. 40 m² kooltaan olleet pienasunnot oli sijoitettu 14–16 metrisiin rakennusrunkoihin (Rudberg 1980, s. 122).

⁷⁶ Keittiö saattoi olla lasiseinällä ja lasiovela ruokailutilasta erotettu (Johansson 1931, s. 268–269).

kaupungin järjestämästä Årstan halpojen asuntojen kilpailusta⁷⁷ vuonna 1933. Wallander kiinnitti huomiota mm. siihen, ettei ohjelmassa ollut mukana kylpyhuoneita lainkaan.

Kerrostaloalueiden rakentaminen Suomessa 1930-luvulla

Pohjoismaisten rakennuspäivien yhteydessä vuonna 1932 järjestettiin lamellitalokilpailu, johon osallistuivat monet nimekkäimmistä suomalaisista arkkitehdeista. Palkitut ehdotukset talojen sijoittelusta ja pohjakaavoista olivat P. E. Blomstedtin, Kaarlo Borgin, Erik Bryggmanin, Hilding Ekelundin, Aarne Hytösen ja Risto-Veikko Luukkosen sekä Bertel Strömmerin tekemiä.⁷⁸ Ehdotuksissa oli sekä syvä- että kapearunkoisia ratkaisuja.

Suomalaiset arkkitehdit tekivät useita ehdotuksia Tukholman Norrmalmin alueen arkkitehtuurikilpailuun vuonna 1933. P. E. Blomstedt ja Alvar Aalto osallistuivat kilpailuun lamellikaavaehdotuksilla, mutta eivät menestyneet. Blomstedt kirjoitti aktiivisesti muun muassa Arkkitehti-lehteen asemakaavoituksen uudistamisesta Helsingissä. Hän suunnitteli myös oma-aloitteisesti vanhojen kortteleiden uudistamista Tukholman kilpailuehdotuksen tapaisilla ratkaisuilla. Lisäksi ainakin Kaarlo Borg ja Martti Välikangas laativat Helsinkiin uudistuskaavaehdotuksia.

Edellä mainitut kaupunkirakenteen uudistushankkeet tai uudet ideaalikaupungit Helsingin läheisyyteen eivät toteutuneet. Borgin Tehtaankadun ja Blomstedtin Siltasaaren suunnitelmista voi sanoa, että kaikeksi onneksi ne eivät toteutuneet. Helsingin keskusta samoin kuin Tukholma säilyi vielä 1930-luvulla lähes ilman lamellikaavoilla tehtyjä uudistuksia.

Toteutuneet funktionalistiset asuinalueet

Koko Suomen tilannetta 1930-luvulla arvioitaessa en ole voinut ottaa lähtökohdaksi samaa tarkkuutta kuin Helsingissä jo pelkästään aineiston saatavuusongelmista johtuen. Koko Suomen funkisasemakaavojen selvitys onkin jo tätä työtä seuraavan vaiheen hanke. Mainituista syistä on ollut pakko turvautua kirjallisuudesta löytyneisiin kerrostaloalueiden viittauksiin. Niitäkään tosin ei ole monta.

Kuva 144. Rautpohjan tehtaan vuonna 1938 rakennettu työväenasuinalue vuonna 1948 otetussa valokuvassa. — Valok. Jokinen 1988, s. 103.

Kuva 145. Petsamon nikkelikaivoksen työväenasuinalue Kolosjoella, jota kutsuttiin nimellä Shanghai. — Valok. Vahtola–Onnela 1999, s. 292.

⁷⁷ Tävlingen rörande billiga bostäder. — Byggmästaren 1933, s. 49–63.

⁷⁸ Heinonen (1978) 1986, s. 214.

"Tänä vuonna aloitetaan ensimmäiset rakennustyöt uudessa kaivosyhdyskunnassa, joka lähivuosina kasvaa Kaulatunturin rinteille, joka on Pohjois-Petsamon suuren Petsamotunturien vuoriryhmän läntisenä osana. Rakennuttajana on kuten tunnettua Petsamon Nikkeli OY, joka on valtiolta saanut toimiluvan 40 km linnuntietä Pohjoisesta Jäämerestä olevan vuoren nikkelilöytöjen käyttöön. Tuleva yhdyskunta, jonka nimeksi tulee "Kolosjoki" lähellä juoksevan vuolaan virran mukaan, tulee sijaitsemaan tunturin rinteellä lähellä sen tunnelin aukkoa, joka porataan vuoreen 3 km malmikerrokseen saakka. Paikalle on luonteenomaista villi ja karu luonto – sitkeitä ja harvassa kasvavia kääkkyrämäntyjä sekä varpumaisia vai-vaiskoivuja käsittävä alakasvullisuus. Korkeus merenpinnan yläpuolella on 100:sta 140 metriin. Aivan yläpuolella kulkee mäntymetsän pohjoisraja. Etäisyys lähimmälle rautatieasemalle, Rovaniemelle, on noin 470 km, kun sinne johtava tie kesällä tulee valmiiksi." — Kaj Englund 1937, liite, s. 19.

Varhaisin funktionalistinen asuntoaluerakennuskohde Suomessa oli Sunilan tehtaiden työläisten asuinalue Karhulassa.⁷⁹ Alvar Aalto suunnitteli Sunila Oy:n tehdasprojektin yhteydessä laajan rinnemaastoon sijoittuneen asuinalueen. Rakennukset olivat pientaloja, rivitaloja ja kerrostaloja. Kerrostalojen lomaan oli rinteeseen sijoitettu terassoituja rivitaloja. Vaikka se oli Suomen ensimmäinen funktionalistinen asuinalue, siellä oli jo piirteitä Alvar Aallolle ominaisesta luonnonolojen huomioonottamisesta.⁸⁰ Sunilan esikuvat voivat olla suoraan saksalaisista Siedlungseista peräisin. Alvar Aalto Suomen ainoana CIAMin jäsenenä varmasti tunsii Frankfurtin ja Berliinin alueet. Näitä piirteitä oli myös Aallon suunnittelemassa, toteutumattomassa kaavaluonnoksessa Munkkiniemeen sekä 1930- ja 1940-lukujen vaihteessa osin toteutetussa Kauttuan tehdasyhdyskunnan kaavassa.

Olympiakylän rakentaminen Helsingissä ehdittiin aloittaa ennen talvisodan syttymistä vuonna 1939. Asemakaava ja rakennussuunnittelu olivat Hilding Ekelundin ja Martti Välikankaan käsialaa.

Kolmekymmenluvun lopulle tultaessa suunniteltiin ja toteutettiin funktionalismin hengessä myös Rautpohjan työkitehtaan työläisten asuinalue Jyväskylässä. Rautpohjan pelkistetyt, kaksikerroksisista lamellitaloista koostuvan alueen suunnittelivat Puolustusvoimain suunnitteluosastossa arkkitehdit Airi Seikkala-Viertokangas ja Märtha Lilius-Tallroth.⁸¹ Rautpohja muistuttaa melkoisesti Hjorthagenin aluetta tukholmassa (kuvat 142 ja 143).

Kanadalaisen nikkeli-kaivosyhtiö Incon kerrostaloalue *Shanghai*⁸² Petsamon Kolosjoella kuuluu myös samaan ryhmään. Petsamon kaivoskaupungin asuinalueen suunnittelusta vastasi arkkitehti Kaj Englund vuoteen 1938 ja Olav Hammarström vuodesta 1938 lähtien.⁸³ Petsamon luovutusalueen kiinnostava rakennushistoria jää myöhempien selvitysten varaan.

1930-luvulla rakennettiin myös funktionalistisia pienempi-muotoisia alueita. Ne koostuivat yleensä puisista lauta-verhoilluista tai rapatuista taloista. Pientalot on kuitenkin tässä tutkimuksessa rajattu käsiteltävien aiheiden ulkopuolelle niin kiinnostavia kuin ne ovatkin.

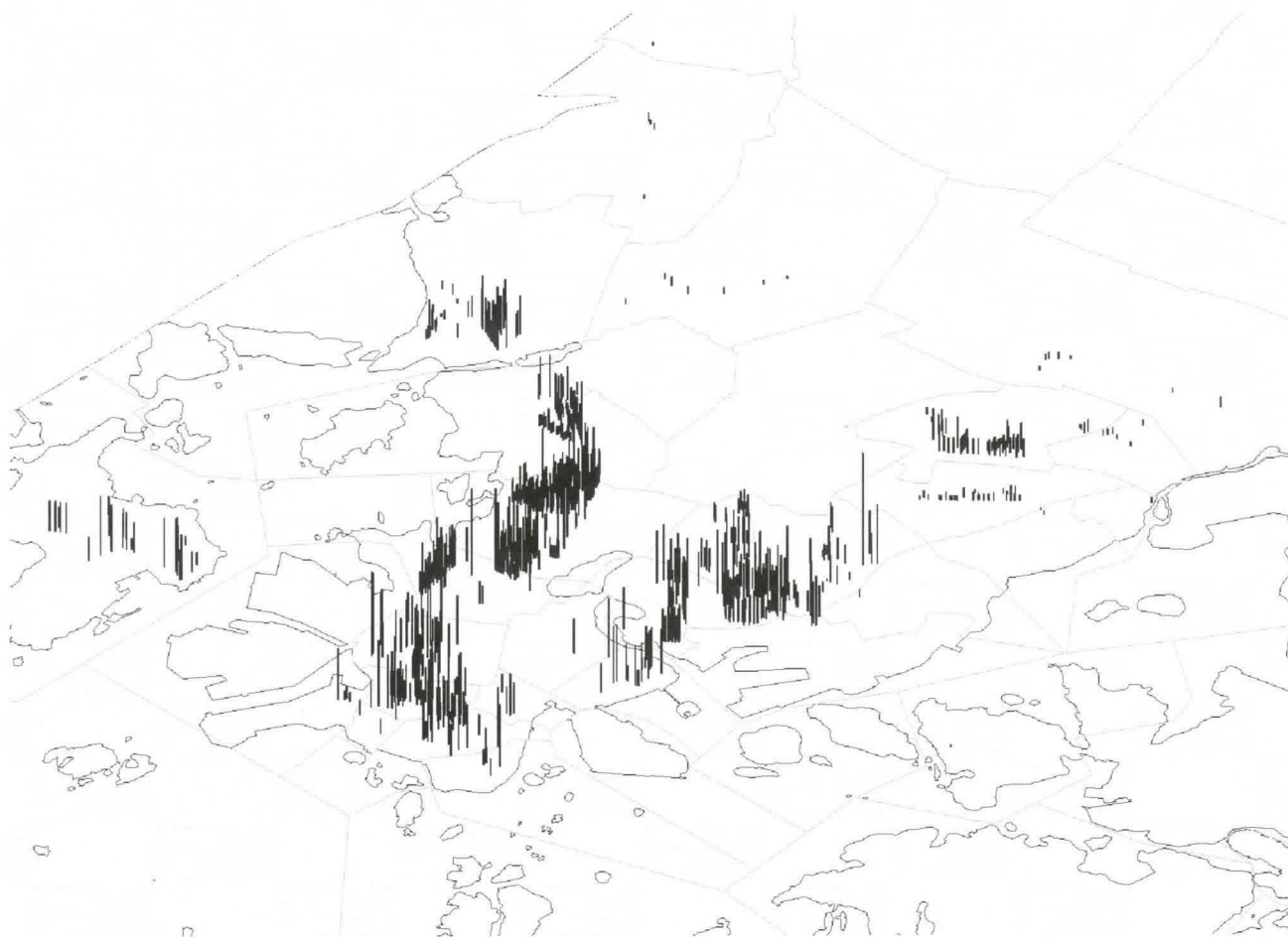
⁷⁹ Sunila Oy:n sulfaattiseluloosatehdas siihen liittyvine asuntoalueineen (insinöörien, toimihenkilöiden sekä työväestön asuinrakennukset) rakennettiin pääosin vuosina 1936–1938. Karhula on nykyisin osa Kotkan kaupunkia.

⁸⁰ Jalkanen–Kajaste–Kauppinen–Pakkala–Rosengren 1997, s. 17.

⁸¹ Mäkinen 2000, s. 19.

⁸² Jouko Vahtolan mukaan 16 kivistä rakennuksesta (tiiltä ja kevytbetonia) kerrostalosta muodostunut kaupunginosa sai nimen "Shanghai" ja talvisodan jälkeen rakennettu pienemmistä parakeista koostunut alue puolestaan nimen "Veihavei". — Vahtola–Onnela 1999, s. 291.

⁸³ Englund 1937, liite, s. 19, Hautajärvi 1995, s. 63, Vahtola–Onnela 1999, s. 291–292.

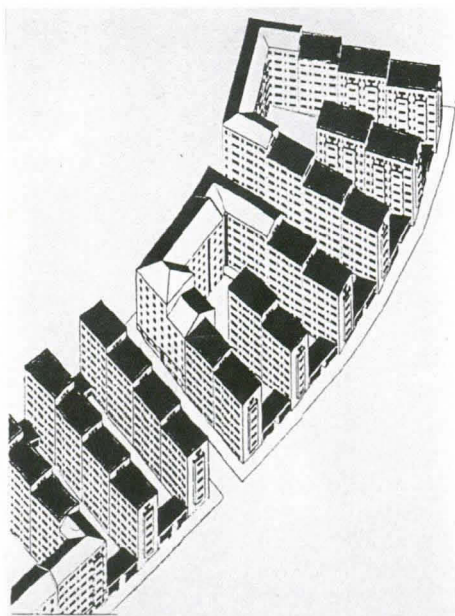
Helsingin urbaani funktionalismi

Edellä mainitusta funktionalististen asuinalueiden vähydestä Suomessa 1930-luvulla seuraa, että Helsingin keskustan laajenemissuuntiin – koilliseen ja luoteeseen – tuona aikana rakennetut kerrostalokorttelit saavat korostuneen merkityksen. Erityisen painoarvon saa Etu-Töölön pohjoisosista Meilahteen jatkuva yhtenäinen funkiskerrostalojen vyöhyke. Rakentamisen edetessä kohti pohjoista 1930-luvulla rakennusten muotokieli muuttui funktionalismiksi ja asteittain myös kaavoitus sai uusia avoimempia piirteitä. Tukholman tapaan Helsingissäkin muutettiin vanhaan katuverkostoon nojautuen kortteleiden sisäisiä rakennusrajoja niin, ettei kokonaan suljettuja kortteileita enää 1930-luvun lopulla juurikaan rakennettu.

Muutos- ja täydennysasemakaavat Helsingin vanhoissa kaupunginosissa⁸⁴ käsittivät 1930-luvulla vain pieniä alueita. Korttelin tai jopa vain yhden tontin kohdalla korttelissa saatettiin avata tietä valolle ja ilmalle. Asemakaava-arkkitehti Brunila ja

Kuva 146. Teemakartta vuosina 1929–1945 rakennetuista asuinkerrostaloista Helsingissä. Kartassa näkyvät Helsingin rantaviiva, kaupunginosien rajat ja pylvää, jotka kuvaavat rakennusten kerrosalaa. Mitä korkeampi pylvä sitä suurempi talo. Taka-Töölön eteläinen ja pohjoinen alue erottuvat selvästi, kuten myös Kallio ja Alppiharju. Eteläisten kaupunginosien täydennysrakentaminen on kolmas suuri blokki. Esikaupungeista Lauttasaari, Munkkiniemi ja Olympiakylä näkyvät jo tässä aikavälin 1929–1945 otannassa. — TL, lähde: Helsingin kaupungin rakennusrekisteri 2001.

⁸⁴ Kaupunginosat nro 1–9.

Kuva 147. Hämeentien "Kampaviinerik-sikin" kutsuttu kortteli nro 340. Harald Andersinin suunnitelma toteutui vain kahden korttelin osalta. KK:n rakennus-osastolla suunnitellut rakennukset ovat 1930-luvun loppupuolelta. — Valok. Arkkitehti 2/1933, s. 20.

rakennustarkastaja Harald Andersin olivat molemmat huolis-
saan, asuttavuusongelmista eteläisissä kaupunginosissa.⁸⁵ Ha-
rald Andersin kirjoitti Arkkitehti-lehden artikkelissa toistaiseksi
merkittävimmän kerrostalosuunnittelua koskevan kriittisen ar-
tikkelin *Rakennustyyppien ja huoneistojen kehitys 1931–1934*.
Artikkelissa hän nimiä mainitsematta analysoi kriittisesti
toteutettuja kerrostaloja Helsingissä unohtamatta mainita nii-
den hyviä ominaisuuksia.⁸⁶

Andersinin tunnetuin saavutus rakennustarkastajana 1930-
luvulla lienee kuitenkin Kalliossa Hämeentien varren korttelin
nro 340 uudistaminen. Suljetuksi kaavoitettuun kortteliin oli
jo ehditty rakentaa yksi kerrostalo Pengerkadun ja Sakarinka-
dun kulmaan. Andersinin ehdotuksessa korttelin kaakkoispuoli,
joka oli Hämeentien varressa, avattaisiin poikittain katua vas-
ten olevilla taloilla niin, että paitsi Hämeentien varren taloihin
myös korttelin takaosiin saataisiin paremmat valaistusolosuh-
teet. Andersin korosti paitsi funktionalismille tyypillisiä terve-
ellisyysnäkökohtia, ennen kaikkea mäeltä avautuvia hienoja
näköaloja. Kortteli 340, Hämeentie 38–44, toteutui Andersi-
nin periaatteita noudattaen, mutta hieman väljempänä, joskin
syvemmin rungoin. Kallion korttelit nro 565 ja 566 ovat lisäk-
si suljettu ja puolisoljettu funkiskokonaisuus Hakaniemen to-
rin laidalla.

Vallilan kaupunginosa, jota oli vuodesta 1908 lähtien ra-
kennettu jakokaavojen pohjalta, sai asemakaavan vuonna 1934.
Suurin osa asuinkortteleista oli siihen mennessä jo rakennettu,
mutta Mäkelänselän varsi lounaispuolelta oli suurelta osin vielä
rakentamaton. Sturenkadun luoteispuolelle voitiin vielä sijoit-
taa yksi puolisoljettu (nro 705) ja yksi puoliavoin kortteli (nro
706) Mäkelänselän, Lemunkujan, Ensi-Kodin tien, Ve-
sannon tien ja Puijonkadun väliin.⁸⁷

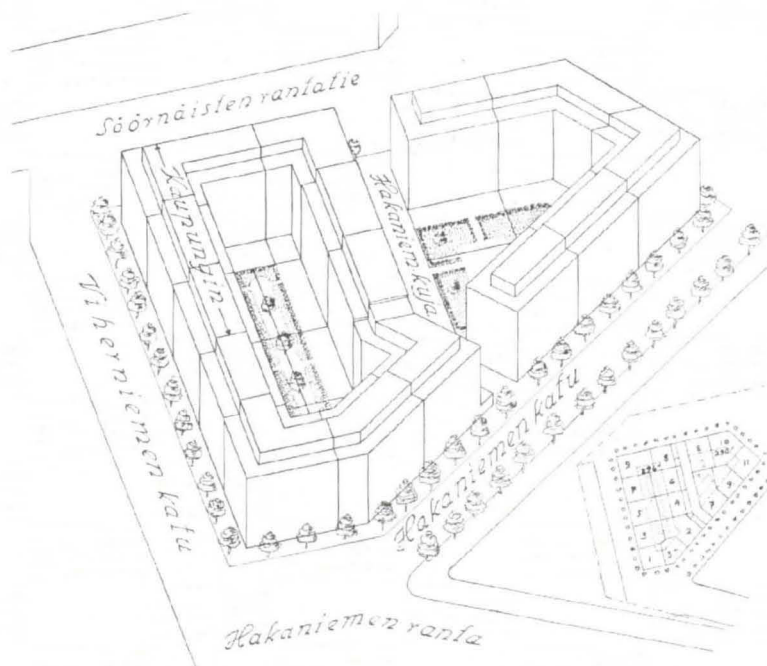
Nykyiseen Kamppiin⁸⁸ rakennettiin 1930-luvun lopussa
kortteli, jonka Sinebrychoffin puistoon avautuva julkisivu on
Pohjoisen Hesperiankadun ohella Helsingin komeimpia yhte-
näisiä funktionalistisia kokonaisuuksia. Kampin korttelissa nro
4002, Bulevardin, Albertinkadun, Uudenmaankadun ja Sine-
brychoffinkadun rajaamina on mainio esimerkki Helsinkiin
1930-luvulla toteutetuista kaavamuuutoksista, joilla suljettuja
kortteleita haluttiin avata kadulle ja toisaalta tuottaa rakennuk-

⁸⁵ Brunila 1945 ja Andersin 1930, 1933 ja 1934.

⁸⁶ Andersin 1934, s. 125–128.

⁸⁷ Brunila 1934, s. 9.

⁸⁸ Puheena oleva kortteli nro 4002 oli 1930-luvulla vielä Punavuorta.

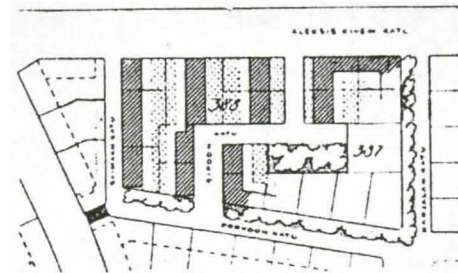
Kuva 148. Heikki Kaartisen suunnittelemat korttelit Hakaniemessä. Toteutuksista vastasivat Helge Lundström (3), T. Ermala (3), Arvi Sakari Honkavaara (3), Arvo Elo (3), Arvo Muroma (2) ja Veli Klami (1) vuosina 1937–1940. — Rakennustaito 11/1937, s. 211. TL, lähde: HKM inventointi 1994.

sille edullisemmat valaistusolosuhteet. Kortteli 4002 on myös esimerkki pyrkimyksestä säilyttää rakentamishakkuus umpikorttelin suuruisena ikään kuin osoittamaan, että ”samalla rahalla” saa parempaakin. Korttelin muutosasemakaavaan lienee vaikuttanut myös Ole Gripenberg,⁸⁹ joka kaavoitti, suunnitteli ja rakennutti Taka-Töölön korttelin nro 498.⁹⁰ Rakennussuunnittelusta korttelissa nro 4002 vastasivat neljän talon muodostaman rivistön osalta Arkkitehtitoimisto Arvo O. Aalto, Niilo Kokko ja J. Saari (Bulevardi 34b / Sinebrychoffinkatu 13–19, 1937)⁹¹, Gripenberg⁹², T. Ermala⁹³ ja Kaarlo Borg⁹⁴ suunnittelivat kukin yhden korttelin rakennuksista.⁹⁵

Rakennustaito-lehdessä esiteltiin vuonna 1937 rakennusmestari Heikki Kaartisen laatima uuden asuntoalueen suunnitelma Siltasaareen, joka on nykyisin Kallion kaupunginosaa. Suljetusta ja puolisuljetusta korttelista koostuvalle alueelle suunniteltiin 1200 huonetta, runkosyvyudeksi 15 metriä ja kerrosluvuksi 7 (kuva 148). Korttelit nro 565 ja 566 toteutettiin eri suunnittelijoiden toimesta Kaartisen periaatteita noudattaen.

Alppiharjuun tehtiin myös asemakaavan muutos, jolla aikaansaatiin Aleksis Kiven kadun luoteispäähän lamellitaloryhmä.

Etu-Töölön alueelle rakennettiin 1930-luvulla kuutisenkymmentä funkistaloa. Ne noudattivat tarkoin Töölön asemakaava-

Kuva 149. Alppiharjun kaupunginosan korttelit nro 387 ja 388. Aleksis Kiven katuun nähden poikittain sijoittuvat rakennukset muodostavat avoimen korttelirakenteen. — Rakennustaito 3/1938, s. 37.

⁸⁹ SRM originaaliarkisto, Ole Gripenbergin piirustuskokoelma, mappi nro 2935. Asemakaavan laati Birger Brunila.

⁹⁰ Korttelista nro 498 lisää luvussa 6.

⁹¹ Rakennusrivistö Sinebrychoffin puiston laidalla. Bulevardinpuoleisissa päädyssä sijaitsee nykyisin Kaisa Blomstedtin suunnittelemassa asussa oleva ravintola (Bulevardia).

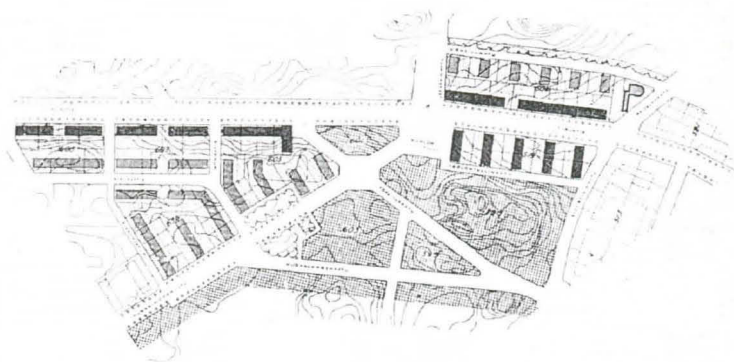
⁹² Bulevardi 32 (1937).

⁹³ Bulevardi 34a (1938).

⁹⁴ Uudenmaankatu 39 (1939).

⁹⁵ Rakennusvalvontaviraston arkisto, Helsinki.

Kuvat 150 ja 151. Yllä Meilahden asemakaava. — Rakennustaito 3/1938, s. 36. Alla Mannerheimintie 106–114, kortteli nro 519, edusti rakennusten sijoittelutapaa, joka oli yhtä edistykseellinen kuin Linnankoskenkadun länsipään alue, mutta rakennusten kerrosluku on Helsingissä tavanomainen kuusi kerrosta. Tästä syystä Meilahden lamellirivistön kohdalla ei päästy yhtä hyviin valaistusolosuhteisiin kuin em. kolmikerroksisista lamellitaloista koostuvalla Taka-Töölön alueella. — TL 2001.

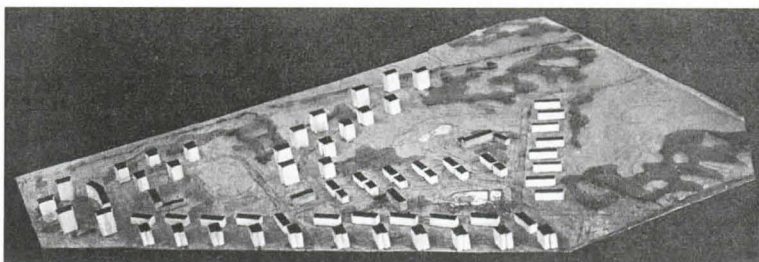

vaa ja olivat usein punatiiliverhoiltuja. Eteläisen Hesperiankadun rakennukset taas ovat täysin eteläistä Taka-Töölöä vastaavia. Sama pätee pohjoisessa Meilahden kaupunkirakenteellisesti Taka-Töölössä kiinni olevissa kortteleissa. Niissä talotyyppit ja korttelirakenteet vastaavat pohjoisen Taka-Töölön kortteleita.

Taka-Töölön jälkeen pohjoisessa seuraa Meilahti, jonka eteläiset osat rakennettiin 1930-luvulla. Myös nykyisen Laakson kaupunginosan eteläiset osat ovat 1930-luvulta. Rakentamattomien alueiden asemakaavat nykyisissä Meilahdessa, Laaksossa ja Ruskeasuolla laadittiin periaatteessa täysin vapaina olemassa olevasta rakennuskannasta tai kaavasta. Näillä alueilla sovellettiin vielä samoja periaatteita kuin Taka-Töölössä. Uutuutena mukaan tuli mahdollisesti kansainvälisten esikuvien innoittamana lamellityyppinen ratkaisu, jossa talorivit oli sijoitettu poikittain katuun nähden. Se sopi Linnankoskenkadun ratkaisua paremmin korkeille rakennuksille. Näin saatiin avatuksi enemmän näkymiä sekä asunnoista, että kadulta.

Hilding Ekelund laati omissa nimissään asemakaavaluonnoksen Etu-Reijolan alueelle vuonna 1940. Ekelundin suunnitelma kattoi nykyisen Laakson kaupunginosan pohjoisen puo-

⁹⁶ Lamellilla tarkoitetaan siis tässäkin asemakaavallista sijoittelua.

Kuva 152. Hilding Ekelundin Etu-Reijolan (nyk. Laakso) asemakaavasuunnitelman pienoismalli. — Valok. Arkkitehti 3/1941, s. 46.

Kuva 153. Mannerheimintie 71–91, korttelit nro 622 ja 623. Suomen ensimmäiset ARAVA-talot toteutettiin muutettuun, alun perin Hilding Ekelundin vuonna 1940 suunnittelemaan asemakaavaan vuosina 1948–1952. — Valok. Veljekset Karhumäki Oy. HKM/KA.

liskon. Ekelund halusi osoittaa funktionalistisen asemakaavoituksen mahdollisuudet Olympiakylän jälkeen myös lähempänä Helsingin keskustaa. Etu-Reijolan kaava, josta laadittiin myös pienoismalli, onkin kiistattomasti Olympiakylän ohella ensimmäinen radikaali funkiskaava Helsingissä. Siinä rakennukset sijoittuvat tonteille ilmansuuntien – ei katujen – mukaan suunnattuina lamellitaloina.⁹⁶ Mannerheimintien varren suunnatut rakennusmassat muodostivat merkittävän ympäristökokonaisuuden vilkkaan sisääntuloväylän varteen.

Esikuvien vaikutus Suomessa

Jos verrataan saksalaisten ja ruotsalaisten funkistalojen yksityiskohtia suomalaisiin, löydetään yhtäläisyyksiä vielä enemmän kuin kaavatasolla. Hampurin Siedlungien arkkitehtuuria lähinnä Helsingissä ovat Etu-Töölön Mechelininkadun ja Väinämöisenkadun väliset punatiilisin julkisivuin viimeistellyt kerrostalot. Erityisesti tiilimuurauksen avulla toteutetut pintastruktuurin yksityiskohdat yhdistettyinä kulmaikkunoihin ja suora-kaide-erkkereihin saavat aikaan mielleyhtymiä Dulsbergiin ja Jarrestadiin. Yhtäläisyyksiä Hampuriin on löydettävissä myös

Kuvat 144, 145, 146 ja 147. Ylempi kuvapari: Gärdet ja Taka-Töölön kortteli nro 498. Alempi kuvapari: Eriksdal Tukholmassa ja Taka-Töölön Linnankoskenkadun alue.— Valok. TL 1997, 1993.

pääkadun varren korkeamman ja sivukatujen matalamman rakentamisen muodossa unohtamatta etuistutusalueita, jotka molemmissa muodostavat tärkeän elementin katutilan viihteyttämiseksi ajatellen. Väinämöisenkadun ja Välskärinkadun puistoon avautuvien kortteleiden etuistutusvyöhykkeitä kaavoitettiin myöhemmin myös Taka-Töölön pohjoisosiin ja Meilahteen. Saksalaisten rivitalojen asuntokohtaisia puutarhoja ei meillä harastettu, vaan istutusalueet olivat talokohtaisia ja antoivat mahdollisuuden komeiden sisääntuloportaikkojen sommittelemiseen.

Ruotsalaiset kerrostalot olisivat joitakin yksityiskohtia lukuun ottamatta voineet olla esikuvia lähes kaikille rapatuille 1930-luvun kerrostaloille Suomessa. Yhdenmukaisesta suunnittelusta ja ajoituksesta johtuen on tässäkin tapauksessa syytä puhua rinnakkaisilmiöistä. Suorakaide-erkkeri oli Ruotsissa lähes yhtä yleinen kuin Suomessa. Ruotsalainen malli poikkeaa kuitenkin kahdessa mielessä meillä käytetystä. Ruotsissa erkkeeriin sijoitettiin ani harvoin ikkunoita kaikille kolmelle sivulle. Kolmelle sivulle avautuva suorakaide-erkkeri onkin töölöläis-

talojen omaleimaisin piirre. Lisäksi parvekkeet olivat Ruotsissa yleisempiä ja suurempia kuin Suomessa, jossa erkkeri ilman parvekettä oli yleisempi. Silloinkin kun parveke sijoitettiin erkkerin kylkeen, se oli pienehkö ja lähinnä koriste. Kulmaikkuna oli Ruotsissa yhtä yleinen kuin Suomessakin, mutta kulmaparveke, joka Ruotsissa oli lähestulkoon funkistalojen tavaramerkki esiintyy meillä vain parissa kohteessa. Marmornissa käytetty koko talon pituinen parveke ei esiinny meillä lainkaan. Muissa yksityiskohdissa, kuten rappauksissa, kattomuodoissa ja rakennusmateriaaleissa eroja on vähemmän kuin yhtäläisyyksiä. Onkin sanottava, että Tukholman Norr Mälarstrandilla tai Gärdetissä kävellessään voisi monin paikoin kuvitella olevansa Taka-Töölössä. Sama pätee Helsingin eteläisten kaupunginosien sekä Normmalmin ja miksei Södermalmin yksittäisiä funkisrakennuksia tarkasteltaessa.

Kuvat 148, 149, 150 ja 151. Ylempi kuvapari: Kerrostalo Göteborgista ja Taka-Töölössä. Alempi kuvapari: Kerrostalo Gärdetissä ja Taka-Töölössä. — TL 1993–1997.

7. JOHTOPÄÄTÖKSET

On aika yllättävää, että Helsingin Taka-Töölöä koskeva tutkimus on ollut pioneerityötä. Harvan pääkaupungin keskusta-alueesta on näin suuri osa säilynyt tutkimatta. Lisäksi aikaisempi 1930-luvun arkkitehtuuria käsittelevä tutkimus oli painottunut julkiseen rakentamiseen ja nimiarkkitehteihin, joten suoranaista vertailukohtaa omalle työlleni en kotimaasta löytänyt. Edes työväenasuntojen rakentamiseen liittynyt tutkimus ei ole voinut tuoda aiheeseen lisävalaistusta, koska 1930-luvulla ei juuri rakennettu työväenasuntoja.

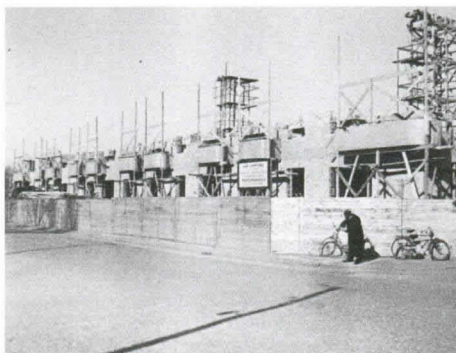
Tutkimuksessa ei tullut esille suurta määrää tai yllättäviä uusia faktatietoja. Sen sijaan tämä työ antoi mielestäni uusia näkökulmia olemassa olevan aineiston tulkitsemiseen. Lisäksi nyt tutkimieni kaltaisia kerrostaloja on Suomessa melko paljon, joten tutkimus antanee lisävaloa muidenkin kaupunkiemme 1930-luvun normaalirakennuskannan arvioimiseen.

Esikuvien vaikutus Taka-Töölön rakentamisessa

Saksan arkkitehtuurin suoraa vaikutusta yksittäisiin rakennuksiin en kyennyt osoittamaan. Sen sijaan 1930-luvun loppupuolelle tultaessa saksalainen vaikutus näkyy joko Ruotsin välityksellä tai suoraan sekä kaavoituksessa että asuntosuunnittelussa. Siedlung-tyyppisiä ratkaisuja olivat aikaisempaa alhaisempi kerrosluku, rakennusten sijoittelu lamelleiksi, joiden väleissä kadut ja pihat vuorottelivat, valoisat porrashuoneet suurin porrasjuoksuin ja asuntoparvekkeiden yleistyminen.

Kuva 152. Lauri Reitz ja Helge Lundström Tukholmassa 1930-luvulla. — Lauri ja Lasse Reitzin säätio.

Kuva 152. Lauri Reitzin 1930-luvulla Malmöstä ottama valokuva. — Lauri ja Lasse Reitzin säätio.

Ruotsista ja erityisesti Tukholmasta voidaan havaita jo paljon suurempia samankaltaisuuksia. HSB:n rakennuttamissa kortteleissa on nähtävissä sama kehityskaari kuin Taka-Töölössä. Rakennusten koko, sijoittelu ja yksityiskohdat ovat usein silmiinpistävän yhteneväisiä. Sille, että Tukholman 1930-luvun alun rakentaminen on voinut olla esikuvana Helsingille, on ollut syynä läheisyys ja samanaikainen kaupungin nopea kasvu. Myös löytyneet dokumentit kertovat Tukholmaan tehdyistä suunnittelijoiden ja gryndereiden tutustumismatkoista.¹

Sen sijaan art deco -tyylin olemassaolon osoittaminen oli vaikeampaa. Yhdessäkään 1930-luvun lähdeoksessa ei art decosta puhuta. Lähtökohtana omissa selvityksissäni olikin pikemminkin se mistä EI puhuttu. Jalmari Peltosen kerrotaan hylänneen klassismin 1930-luvun alussa ennen hänen Taka-Töölöön rakennettujen kerrostalojensa suunnittelua.² Jos näin on, herää kysymys, mitä tyyliä Välskärinkadun kerrostalot sitten ovat. Ensimmäinen olettamus, että kyseessä olisi 1920-luvulla harrastetun klassismin jälkijättöinen ilmentymä ei kestä lähempää tarkastelua. Koristeaiheet ovat ani harvoin antiikista peräisin. Ne muistuttavat enemmän modernia tai kubistista reliefitaidetta tai – niin kuin oletan – art deco -muodin mukaisia teemoja.

Tässä tutkimuksessa hain tietoja 1930-luvun alun yleisistä taideteollisuuden ja arkkitehtuurin tendensseistä Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Euroopassa art deco oli suosittu varsinkin 1920-luvun lopun ja 1930-luvun alun Englannissa, Belgiassa ja Hollannissa sekä Ranskassa, jossa pidettiin vuonna 1925 näyttely, josta tyyli on saanut nimensä. Yhdysvalloissa muoti näkyi vielä selvemmin arkkitehtuurissa kuin Euroopassa. Miamin art deco on kaikille tuttua samoin New Yorkin pilvenpiirtäjät, mutta harva tuntee Chicagon vuoden 1933 maailmannäyttelyn, jonka paviljongeista yksikään ei ollut puhdasta modernismia. Lähinnä taideteollisuuteen yhdistetty art deco -termi oli ruotsalaisella Gotthard Johanssonilla saanut muodon ”lyxfunkis” hänen vuonna 1935 julkaistussa kirjoituksessaan. Johansson on ainoa tiedossani olevan arkkitehtuurikriitikko, joka mainitsee Chicagon näyttelyn puhuessaan funktionalismin saamista koristeellisista piirteistä arkkitehtuurissa. Chicagon näyttely oli kuitenkin 1930-luvun virikeympäristöä ajatellen merkittävä

¹ Esimerkiksi Lauri Reitzin valokuvakokoselma. — Reitzin säätio.

² Raimo Peltosen haastattelu 8.8.1997.

tapahtuma ja varmasti ainakin varakkaamman väestön tiedossa myös Suomessa. Koristeellisuus sinänsä ja funktionalismin tulkitseminen tyyliksi tuomittiin arkkitehtiipiireissä 1930-luvulla laajasti. Se miten ajatteli modernismia vieroksuva valtaosa ihmisistä on toinen kysymys. Ehkei ”puhdaslinjainen” nimiarkkitehti olisi tullut edes kysymykseen valittaessa Taka-Töölön porvaritalojen suunnittelijoita. Yksi asia on kuitenkin selvä: Taka-Töölön porrashuoneita historiallisessa perspektiivissä tarkasteltaessa on vaikea keksiä niiden ilmiä sulle mitään muuta nimeä kuin art deco.

Kuva 153. Art deco talorivi Välskärinkadulla. — Raimo Peltosen arkisto.

Asemakaavoituksen muutos 1930-luvulla

Töölön asemakaavan suomat mahdollisuudet funktionalismin periaatteiden toteuttamiselle oli yksi tämän tutkimuksen peruskysymyksistä. Töölön asemakaava ei yksin selitä syntyneitä ratkaisuja, mutta on osasy syntyneeseen kokonaisuuteen. Esimerkiksi suuri runkosyvyys suuria asuntoja sisältäviin kerrostaloihin oli enemmänkin ohjelmallinen tavoite kuin asemakaavan synnyttämä pakko. Suljetut korttelit ovat ainoita, joissa kaavan vaikutus näkyy merkittävästi rakennussuunnittelussa (ks. kuva 120).

Kiinnostavinta Taka-Töölön kaavoituksessa oli se, että modernin kaupunkisuunnittelun neljä välivaihetta ovat siellä niin selkeästi esillä. On puhuttu suljetun kaupunkirakenteen paluusta nykykaavoitukseen. Esimerkiksi 1950-luvulla avattuja entisiä suljettuja kortteleita on suljettu uudelleen. Urbaaniin tunnelmaan pyrkivissä uusissa asuinkerrostaloalueissa, kuten Espoon Leppävaaran uusimmalla osalla, esikuvana eivät niinkään ole 1800-luvun suljetut korttelit tai edes 1920-luvun suurpihakorttelit kuin nimenomaan töölöläistyypiset puolisoljetut korttelit, joissa yksi tai useampi kulma on avattu ilmalle ja valolle. Tämä viimeaikainen kaavoitustapa tekee Taka-Töölön kerrostalokortteleista muodikkaita ensimmäistä kertaa historiansa aikana muuallakin kuin arkkitehtiipiireissä.

Taka-Töölön viimeaikaiset asemakaavan muutokset

Alueella ei ole ollut dramaattisia muutospaineita. Asemakaavojen päivitystyön yhteydessä on pyritty melko pitkälle nykyisen kaupunkirakenteen säilyttämiseen. Poikkeuksena on

Kuva 154. Korttelin nro 521 asema-
kaavan muutos 5.3.1937, josta näkyy,
että vuonna 2000 rakennettu tontti nro
49 Mannerheimintien (ent. Turuntie)
varrella oli tarkoituksella jätetty tyhjäksi
ja Päivärinnankadun katutila oli tarkoitettu
visuaalisesti jatkumaan korttelin nro
521 sisään. Kysymyksessä ei siis ollut
rakentamatta jäänyt kerrostalotontti. —
KSVA.

*Mechelininkadun varteen sijoittuva rakennus
tulee saamaan katusivulleen rappauspintojen
hallitseman töölöläisfasadin, jota leimaavat
merelliset assosiaatiot. Talon eräänlaisena
henkisenä serkkuna voisi nähdä Jalmari
Peltosen Töölöntorille asti rantautuneen
Suomi-yhtiön asuinrakennuksen reelinkeineen
ja komentosiltoineen.*

*Gullichsen Vormala Arkkitehdit Ky, Timo
Vormala, Jukka Linko ja Susanna Raitanen*

Arkkitehti 4/1999

Kesäkatu 2:n pihalle rakennettu kaareva kerrostalorivistö, joka on kokonaan uusi aihe Taka-Töölön läntisellä puistoalueella. Toisaalta itse Kesäkatu 2, joka oli aiemmin Oy Yleisradio Ab:n toimitalona päätti puistoalueen kuin veitsellä leikattuna. Siitä huolimatta ”jet-set”-asuintalon rakentaminen puistoon voidaan nähdä arveluttavana suuntauksena Helsingin kaavoituksessa.

Toinen pieni ongelmakohta löytyy varsinaisen funkiskaupungin sisältä. Päivärinnankadulla ei vuonna 1936 laaditussa asemakaavassa ollut päätetty lainkaan, vaan katu jatkui visuaalisesti korttelin nro 521 sisään. Tämä johtui toisaalta koko kadunpääteajatuksen kiinnostamattomuudesta ja myös siitä, että kortteli nro 521 haluttiin avata niin, että kapeahko kortteli saisi paremmin luonnonvaloa sisäpihoilleen. Lisäksi saatiin syntymään neljän asemesta kuusi päätytaloa erkkereineen.³ Martin Bundersin vuonna 1992 laatimassa kaavassa nro 10051⁴ korttelin länsilaita, joka on Mannerheiminkadun puolella, rakennettaisiin umpeen. Rakennusraja on piirretty niin, että pihan puolelle saisi rakentaa ulokkeen, joka on ikään kuin yli-suuri suorakaide-erkkeri. Lisäksi laajennusosa on kerroksen ole-massa olevia rakennuksia korkeampi, joten tarkoituksena on Bundersilla selvästi ollut päätepuiston luominen Päivärinnan-

³ Asemakaavan muutos nro 1698, vahv. 5.3.1937. — KSVA.

⁴ Kaava nro 10051 17.9.1992, ollut nähtävänä 9.–30.10.1992, muutettu 8.6.1995, hyväksytty kaupunginvaltuus-tossa 13.9.1995 ja vahvistettu ympäristö-ministeriössä 19.6.1996.

kadulle. Talon 47 aito suorakaide-erkkeri jouduttaisiin purkamaan ja talon 49 päätyikkuna rakentamaan umpeen. Kaupunkirakenteen yhtenäistäminen 1920-luvun tyyliin ei ole mielestäni sopivaa Taka-Töölön osassa, joka sai toteutuksensa funktionalismin henkeen laadittujen asemakaavamuutosten seurauksena. Seitsenkerroksisuus ja pihan ”uloke” vain lisäävät vaikutelmaa kaavan päivityksen epäonnistumisesta. Historiattomuus voi kostautua myös puuttuttaessa 1930-luvulla syntyneisiin alueisiin. Tästä on esimerkkejä muissakin kaupunginosista.⁵

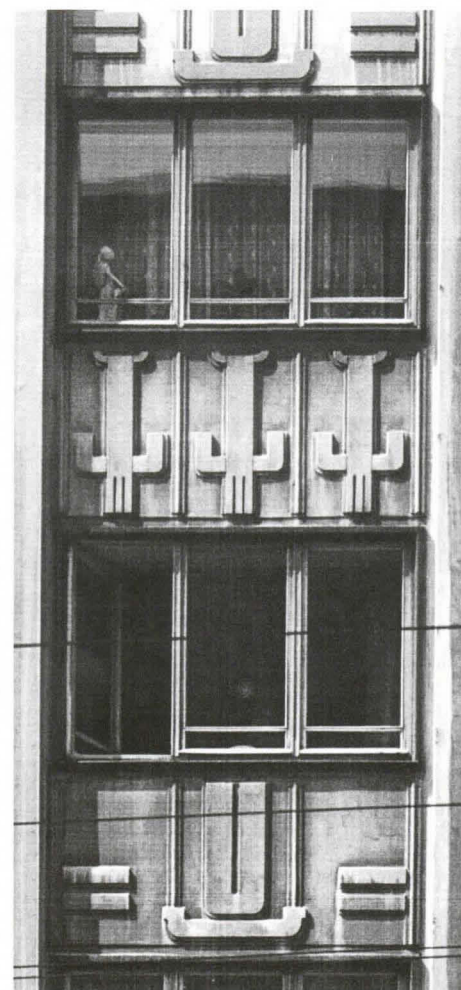
Kuten edellisestäkin voidaan päätellä, ei kaavallinen rakennussuojelu ole Taka-Töölössä yltänyt vielä kattamaan alueen varsinaista rakennuskantaa. Suojelukohteet ovat pääasiassa ennen vuotta 1930 rakennettuja. Eikä niitäkään ole kovin monta.

Kerrostaloarkkitehtuurin ominaispiirteitä

Toinen tärkeä kysymys oli niin sanotun töölöläistyylin määrittely suunnittelijoihin. Siinä suhteessa onnistuin mielestäni antamaan eväitä tämänlaatuisten rakennusten tunnistamiselle. Kolmekymmenluvulla rakennetun kaupunkiympäristön oma-leimaisuus ja erityispiirteet tulivat tutkimuksessa kattavasti esille. Lisäksi tutkimus antoi kattavaa tietoa 1930-luvun kerrostalo-suunnittelijoista.

Tutkimuksen tavoitteena oli löytää syitä Taka-Töölön 1930-luvun kerrostaloarkkitehtuurin yhtenäiseen ilmeeseen. Menetelmänä oli selvittää rakentamiseen osallistuneiden henkilöiden toiminnan kautta heidän vaikuttimiaan. Selkeiden, vertailukelpoisten aineistojen löytäminen ei osoittautunut mahdolliseksi. Keskeisten toimijoiden osalta materiaali oli kuitenkin mielestäni riittävän kattava. Kaupunkikuvan syntymisen kannalta keskeisimpiä henkilöitä olivat kaavoittajat, rakennuttajat ja suunnittelijat (Ole Gripenbergillä esimerkiksi oli kaikki nämä roolit).

Taka-Töölön kerrostalot olivat kaupungin laatimaan asemakaavaan, yksityisten gryndereiden rakennuttamia ja yksityisarkkitehtien suunnitteleamia rakennuksia. Hankkeisiin osallistuneet saivat vaikutteensa Ruotsista, Saksasta ja ennen kaikkea kirjallisuudesta (lehdistä). Pohjoismaiset rakennuspäivät Helsingissä vuonna 1932 vaikutti todennäköisesti asuntoja suun-

Kuva 155. Art deco yksityiskohta Runeberginkatu 40:n julkisivusta. — Valok. Simo Rista 1978. HKM/KA.

⁵ Esimerkkinä 1930-luvun rakennuksista vaikka Tennispalatsi, joka rakennettiin uudelleen joitakin vanhoja rakenteita hyödyntäen ilman voimassa olevaa asemakaavaa. Kaavan puuttuminen oli ongelma, koska Museovirasto ja Helsingin kaupunginmuseo olivat edellyttäneet rakennuksen suojelua asemakaavalla. Suojelumerkintä kaavaluonnoksessa ei ole lainvoimainen.

nitelleisiin ja aikakauslehdistö taas rakennuttajapuoleen. Asuntokongressit olivat tuoneet parannuksia asuntojen pohjaratkaisuihin jo 1920-luvulla, eikä tältä osin 1930-luvulla edistytty kerrostalojen kohdalla juurikaan.

Suunnittelijat eivät olleet rakennusmestareita kuin joissakin poikkeustapauksissa, vaan arkkitehteja, joiden toiminta painottui asuinkerrostalojen suunnitteluun. Sen verran harvojen käsiin toimeksiannot kuitenkin päätyivät, että kyseessä lie nee ollut erityistä ammattitaitoa vaatinut ala. Ammattitaito ei ollut ainoastaan toimivien pohjaratkaisujen ja julkisivujäsentelyjen suunnittelutaitoa, vaan myös kiihkeän rakennusrytmin edellyttämää nopeutta ja kustannustietoisuutta. Kaksi viimeksi mainittua ominaisuutta suunnittelijat kykenivät kunnolla omaksumaan vasta useiden kymmenien rakennusprojektien tuomalla kokemuksella. Tällaisia suunnittelijoita olivat Helge Lundström, Jalmari Peltonen, Ole Gripenberg ja T. A. Elo, neljä sittemmin anonyymiksi jäänyttä arkkitehtia⁶, joiden yhteispanos nimenomaan taloudellisilla mittareilla mitattuna on vertaansa vailla koko Suomessa. Enemmän kuin he ei 1930-luvulla Suomessa suunnitellut kukaan muu.

Taloudellisten tekijöiden huomioonottaminen sivuutetaan arkkitehtuuritutkimuksissa yleensä lähes kokonaan. Taka-Töölön rakennukset syntyivät voimakkaan asuntorakentamisen noususuhdanteen aikana gryndereiden, suunnittelijoiden ja rakentajien yhteistyönä noin viiden vuoden aikana. Ajan rakennustekniikan huomioon ottaen saavutus oli huomattava. Taka-Töölön rakentaminen toi alalle paljon uusia yrittäjiä, joista monet katosivat sodan jälkeen kuvioista. Rakennuttajina toimi poikkeuksellisen suuri joukko ensikertalaisia. Kiihkeä rakentamisen tahti ja vanha asemakaava, jota ei ollut aikaa käydä poikkeusluvin muuntelemaan, loivat yhtenäisen kaupunginosan, joka ei täyttänyt funktionalismille asetettuja päämääriä, mutta joka loi paremmat edellytykset keskusta-asumiselle kuin mikään kausi sitä ennen tai sen jälkeen. Tällä tarkoitan asuntojen valoisuutta ja toimivuutta verrattuna edellisillä vuosikymmenillä rakennettuihin samankokoisiin kerrostaloihin.

Taka-Töölön kerrostalojen arkkitehtuuria arvioitaessa on otettava huomioon paitsi taloudelliset ja asemakaavalliset seikat myös pitkällä aikavälillä mahdollinen kaupunkiympäristö-

⁶ Lundström oli arkkitehtiylioppilas.

jen kokonaisuuden hahmottaminen. Taka-Töölö on säilynyt suosittuna asuinalueena sijaintinsa ja rakennustensa laadun ansiosta. Komeat porrashuoneet ovat lähes jokaisen töölöläistalon kutsuva vaurauden symboli. Sisäänkäynnit on aina johdettu häpeämättömästi suoraan kadulta toisin kuin esimerkiksi Vallilassa. Taka-Töölössä on myös useita katunäkymiä, jotka ovat Suomen 1930-luvun kaupunkiarkkitehtuurin kiistatonta kärkeä.

Mitkä neljä vaihetta kerrostaloissa sitten on nähtävissä? Ulkoarkkitehtuurin suhteen vastaus on selvä: 1. klassismi, 2. art deco -klassismi, 3. art deco -funktionalismi ja 4. funktionalismi. Pohjaratkaisujen suhteen jako neljään ei ole ihan niin yksiselitteinen eivätkä kaavallinen, arkkitehtoninen ja asuntojako neljään osu samojen rakennusten kohdalle. Runkotyypeissä kuitenkin on neljä vaihetta: 1. kaksoissydänmuuriratkaisu, 2. sydänmuuriratkaisu, 3. betonipilari-tiilimuur-sekarunkoratkaisu ja 4. betonipilari-runkoratkaisu. Kaikissa tyypeissä oli läpi tuuletettavia asuntoja, luonnonvalolla varustetut porrashuoneet, tuuletusparvekkeet ja hissit (yli 3-kerroksisissa taloissa). Runkosyvyyden ohetessa luovuttiin asteittain myös keskirungon pimeästä halliratkaisusta ja siirryttiin lähemmäksi porraslamellimallia.

Korjausrakentaminen esimerkkien valossa

Esimerkkikortteleiden valinnassa tärkein kriteeri oli saada Taka-Töölön kaikkien eri kaavoitusvaiheiden korttelityypit mukaan. Valittujen kortteleiden rakennukset ovat muutenkin edustava kokonaisuus töölöläistalojen kirjossa. Esimerkkien avulla pystyin osoittamaan kortteli- ja rakennustyyppien keskeiset ominaisuudet myös asemakaavoituksella tapahtuvaa suojelua sekä korjausrakentamisen ohjausta varten. Asuinkerrosten tilankäyttökaaviot osoittivat korttelimittakaavassa eri toimintojen sijoittumisen aikakauden rakennuksissa. Kaaviot antoivat mahdollisuuden tarkemmin pohjaratkaisuihin menemättä tarkastella asumisolojen mahdollista erilaisuutta syvärunkoisten talojen muodostamasta umpikorttelista avoimempiin ratkaisuihin siirryttäessä.

Korttelien järjestelyillä on mielestäni suuri merkitys Taka-Töölön kaupunkikuvan kannalta. Riippumatta siitä, mihin ”ke-

Kuva 156. Kortteli nro 521 rakennetaan umpeen vuonna 2000. — TL.

hitysvaiheeseen” joku kortteli tämän tutkimuksen puitteissa on asetettu, ei se anna oikeutusta muuttaa nykyistä tilannetta ”paremmaksi”. Kuten sanottu on suljetuillakin ja erityisesti puolisuljetuilla kortteleilla paljon hyviä ominaisuuksia. Ja korttelirakenteen ”taaksepäin muuttaminen”, kuten korttelissa nro 521 on tehty, on tässä tutkimuksessa esille tulleiden tietojen valossa täysin käsittämätöntä.

Tutkimuksen tavoitteiden toteutuminen

Henkilöhistorioiden lisäksi tutkittavan alueen ja aikakauden rakennukset itse muodostivat keskeisen lähdeaineiston. Ensin inventoinnin ja myöhemmin erilaisten analyysien ja lisäselvitysten avulla pystyin kokoamaan kattavan fyysisen todistusaineiston. Rakennuksia oli mahdollista vertailla ruotsalaisiin ja saksalaisiin esikuviin ja rinnakkaisilmiöihin valokuvien ja paikalla käynnein. Rakennukset oli tunnettava ennen esikuvien ja muiden vaikuttimien etsimistä.

Tutkimustyön aikana kävin Hampurissa, Kööpenhaminassa, Tukholmassa, Tallinnassa ja Riassa. Kaikista kaupungeista löytyi Taka-Töölö-tyyppistä rakentamista, mutta ainoastaan Tukholmasta ja Hampurista vastaavia määriä.

Taka-Töölön kerrostalot muistuttavat eniten ruotsalaisia aikakauden rakennuksia. Silti omaperäisiäkin ratkaisuja löytyi. Suorakaide-erkkerin laaja ”levinneisyys” Töölön ja koko Helsingin 1930-luvun kerrostaloissa on ”kotoperäinen” ilmiö.

Rakennusosien ominaisuuksiin ja niiden korjaamiseen liit-

tyviin ongelmiin ei tämä tutkimus yksinään voinut antaa kaikkia vastauksia. Seuraava vaihe onkin lähteä tarkemman rakennusosakohtaisen typologian luomiseen, tavoitteena saada aikaan luettelo niistä piirteistä, jotka olivat aikakauden rakennuksille ominaisia.

Jatkotutkimuksen aiheita

Tämä lisensiaattityö on alkuselvitys laajemmalle Helsinkiä koskevalle tutkimukselle, jonka olen jo aloittanut. Samoja rakentamisen periaatteita kuin Taka-Töölössä käytettiin myös muualta Helsingissä 1930-luvulla. Samat kysymyksenasettelut kuin Taka-Töölössä saattavat olla mahdollisia myös koko kaupunkia ajatellen. Arvioidessani Taka-Töölön sijoittumista koko kaupungin tämän aikakauden rakennustoiminnassa tuli esille, että vaikka Taka-Töölössä yksittäisiä funkisrakennuksia olikin kaikilla parametreilla mitattuna eniten, olisi virheellistä kuvitella, että mitkään tässä tutkimuksessa esitetyistä piirteistä koskisivat ainoastaan Taka-Töölöä: kysymys oli koko kaupunkia ja mahdollisesti koko maata koskevasta rakentamisvaiheesta – boomista – taloudellisine ja kansainvälisine vaikuttimineen.

Jatkotutkimuksen kannalta kiinnostava erityiskysymys on mm. Pohjoismaisten rakennuspäivien 1932 lamellitalokilpailussa esille tulleiden sekä vuoden 1937 asuntokongressin ja tohtori Ole Gripenbergin 1930-luvulla esittämien suunnitteluperiaatteiden toteutumisen arvioiminen: funktionalismi teoriasa ja käytännössä. Lisäksi olisi aiheellista tutkia 1930-luvun kerrostalorakentamista vanhoja kortteileita täydennettäessä, uusia yksittäisiä kortteileita modernisoitaessa sekä kokonaan uusia alueita rakennettaessa: funktionalismin vaikutusta Helsingin kaupunkikuvaan.

Painetut lähteet

- Aalto**, Alvar, 1930, Bostadsbebyggelse på gammal stadsplan. *Byggmästaren* 1930, nro 1.
- Aalto**, Alvar, 1934, Norrmalmkilpailu. *Arkkitehti* 1934, nro 6.
- Aalto**, Juho L., 1936, Rakennustoiminnasta pääkaupungissamme vv. 1930–35. *Rakennustaito* 3–4/1936, s. 61–70.
- Agústsson**, Hördur, 1980, Tid för framsteg. *Nordisk funktionalism*, s. 76–78.
- Ahrbom**, Nils, 1980, En dag skall jorden bliva vår. *Nordisk funktionalism*, s. 134–135.
- Aminoff**, Berndt, 1947, Helsingin terveystämiskysymys. *Arkkitehti* 1947, nro 8, s. 109.
- Aminoff**, Berndt – **Pesonen**, Leo A., 1981, Helsingin kadunnimistön synty ja kehitys vuoteen 1946 mennessä. *Helsingin kadunnimet*, s. 31–64. Helsinki.
- Ancker**, S., 1942, Tjockhus. *Byggmästaren* 1942, s. 105. Tukholma.
- Andersin**, Harald, 1930, Några synpunkten på den moderna bostadslägenheten. Föredrag 5.9.1930 Stockholm. *Sveriges kommunaltekniska föreningens handlingar* nro 9. Stockholm.
- Andersin**, Harald, 1933, Laiminlyöty kaupunginosa. *Arkkitehti* 2/1933, s. 20–21.
- Andersin**, Harald, 1934, Rakennustyyppien ja huoneistojen kehitys 1931–1934. *Arkkitehti* 9/1934, s. 125–128.
- Andersson**, Birgitta, 1980, Ska vi byta bilder?. *Nordisk funktionalism*, s. 136–137.
- Andersson**, Henrik O. (toim.), 1989, Svenskt bostadsbyggande 1930–1980. *Funktionalismens genombrott och kris, svenskt bostadsbyggande 1930–80*. Borås. *Arkkitehti*. Vuosikerrat 1925–1945.
- Arkkitehtikoulutuksen vuosikymmenet 1872–1976*. Näyttely, Suomen rakennustaiteen museo 11.5.–29.5.1976. Näyttelyluettelo.
- Asplund**, Gunnar (toim.) – **Gahn**, Wolter – **Markelius**, Sven – **Paulson**, Gregor – **Sundahl**, Eskil – **Åhrén**, Uno, 1931, Acceptera. Stockholm.
- Avauksia, kaupungin anatomiaa* (toim. Mikko Mälkki ja Jan Verwijnen). Helsingin kaupungin tietokeskus. Jyväskylä 1997.
- Balslev Jørgensen**, Lisbet, 1980, En ny tids funkis. *Nordisk funktionalism*, s. 31–35.
- Bau und Wohnung*. Ausstellungskatalog. Stuttgart 1927.
- Bertel Jung, suurkaupungin hahmottaja*. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto. 1988.
- Björk**, Cecilia – **Kallstenius**, Per – **Reppen**, Laila, 1984, Så byggdes husen 1880–1980. Arkitektur, konstruktion och material i våra flerbostadshus under 100 år. *Stockholms stadsbyggnadskontor och Statens råd för byggeforskning T1:1984*.
- Blomstedt**, P. E., 1928, Arkkitehtonista verenvähyyttä?. *Arkkitehti* 1928, nro 2.
- Blomstedt**, P. E., 1930, Vanha ja uusi taideteollisuus. Pienasuntojen rationalisointiosastojen julkaisu taideteollisuusnäyttelyssä 1930.
- Blomstedt**, P. E., 1932, Kansallista ja kansainvälistä rakennustaiteessa. *Pohjoismaiset rakennuspäivät 1932*.
- Blomstedt**, P. E., 1935, Asemakaavatyötä 55° leveysasteen pohjoispuolella. *Arkkitehti* 1931, nro 7.
- Borg**, Kaarlo, 1928A, Kallion seurakuntatalo. Nro. -, s. 100 - 100. .
- Borg**, Kaarlo, 1928B, Lutherinkatu 14 ja Runeberginkatu 49. *Arkkitehti* 1928, s. 94–94 ja 98.
- Borg**, Kaarlo, 1929, Asunto-osakeyhtiö H.O.K. *Arkkitehti* 1929, s. 179–180.
- Borg**, Kaarlo, 1930, Kotkan kansakoulu. *Arkkitehti* 1930, s. 135–135.
- Borg**, Kaarlo, 1932, Asunto-O.Y. Pohjois-Hesperiankatu 21 ja Asunto-O.Y. Pohjois-Hesperiankatu 9 & 11. *Arkkitehti* 1932, s. 81–83.
- Borg**, Kaarlo, 1934A, Huvila Stenbäckink. 22. *Arkkitehti* 1934, s. 81–82.

- Borg**, Kaarlo, 1934B, Uusi asuntotonttialue. *Arkkitehti* 6/1934, s. 94–95.
- Borg**, Kaarlo, 1935A, Lääketehtas Orion OY:n uutisrakennus. *Arkkitehti* 3/1935, s. 46–47.
- Borg**, Kaarlo, 1935B, Oulun keskuskansakoulu. *Arkkitehti* 8/1935, s. 113–116.
- Borg**, Kaarlo 1938, Alkola. *Arkkitehti* 1938, s. 81–85.
- Borg**, Kaarlo, 1939, Töölönkatu 42, Uudenmaankatu 39a ja Linnankoskenkatu 15, Helsinki. *Arkkitehti* 1939, s. 76–78.
- Brandenburger**, Dietmar – **Kähler**, Gert, 1988, Architektour, Bauen in Hamburg seit 1900. Wiesbaden.
- Brunila**, Birger, 1931A, Ehdotus Reijolan alueen asemakaavaksi Helsingissä. *Arkkitehti* 1931, nro 4, s. 50–51.
- Brunila**, Birger, 1931B, Kulosaarella alustava asemakaava. *Uusi Suomi* 5.2.1931.
- Brunila**, Birger, 1934, Helsingin 22. kaupunginosan asemakaava. *Arkkitehti* 1934, nro 3, liite s. 9.
- Brunila**, Birger, 1945, Suur-Helsingin asemakaavakysymyksiä. *Helsingin kaupungin kiinteistölautakunnan julkaisuja* 2. Helsinki.
- Brunila**, Birger – **af Schultén**, Marius, 1955, Asemakaava ja rakennustaide. *Helsingin kaupungin historia IV:1*, s. 8–104. Helsinki.
- Brunila**, Birger, 1962, Asemakaavoitus 1918–1945. *Helsingin kaupungin historia V:1*, s. 9–98. Helsinki.
- Bryggman**, Erik, 1932, Den nya bostaden. *Granskaren* 1932, nro 7–8.
- Bueckschmitt**, Justus, 1963, Ernst May. Bauten und Planungen. Stuttgart.
- Cerwinske**, Laura, 1981, Tropical Deco. The Architecture and Design of Miami Beach.
- Chan-Magomedow**, Selim O., 1983, Pioniere der sowjetischen Architektur. Dresden.
- Cohen**, Jean-Louis, 1995, Scenes of the World to Come. European Architecture and the American Challenge 1893–1960. Flammarion. Paris.
- De Stijl 1917–1931*. Amsterdam.
- Die Wohnung für das Existenzminimum*. Herausgeber: Internationale Kongresse für neues Bauen und Städt. Hochbauamt Frankfurt am Main. Frankfurt am Main 1930.
- Dostal**, O. – **Pechar**, J. – **Prochazka**, V., 1967, Moderni architektura v ceskoslovesku. Praha.
- Dreyse**, D. W., 1987, May-Siedlungen, Architekturführer durch Acht Siedlungen des neuen Frankfurt. Praunheim, Römerstadt, Westhausen, Bornheimer Hang, Riederwald, Hellerhof, Niederrad, Heimat-siedlung. Frankfurt am Main.
- Dunker**, Jens, 1980, Funksjonalismens gjennombrudd. *Nordisk funksjonalism*, s. 102–103.
- Englund**, Kaj, 1937, Rakennustoimintaa 69 leveysasteen pohjoispuolella. *Arkkitehti* 1937, liite.
- Ekelund**, Hilding, 1930, Småbostadens rationalisering. *Hufvudstadsbladet* 10.12.1930.
- Ekelund**, Hilding, 1931, Ilmaa, valoa, aurinkoa. *Uuden Suomen* sunnuntailiite 5.7.1931.
- Ekelund**, Hilding, 1932, Apropos. *Arkkitehti* 1932, nro 12.
- Ekelund**, Hilding, 1935, Tulot ja asumistaso II. *Arkkitehti* 1935, nro 6.
- Ekelund**, Hilding, 1938A, Asunto ja sen ympäristö. Suomen kolmas yleinen asuntokongressi 1937. *Asuntoreformiyhdistyksen julkaisuja nro 19*. Tampere.
- Ekelund**, Hilding, 1938B, Uudenaikaiset rakennukset. *Keksintöjen kirja, rakennustaide ja rakennustekniikka*, s. 335–508. Porvoo.
- Ekelund**, Hilding, 1941A, Olympiakylän asuntotyyppejä. *Arkkitehti* 1/1941, s. 1–4.
- Ekelund**, Hilding, 1941B, Eräs asemakaavatutkielma. Etu-Reijolan asemakaava. *Arkkitehti* 3/1941, s. 46–48.
- Ekelund**, Hilding, 1962, Rakennustaide ja rakennustointa 1918–1947. *Helsingin kaupungin historia V:1*, s. 101–136. Helsinki.
- Engdahl**, Christina – **Dranger Isfält**, Lena, 1988, Bostadsbebyggelsen från 1930- och 1940-talen. Varsam ombyggnad. *Statens råd för bygghforskning T3:1988*.
- Engelmann**, Christine – **Schädlich**, Christian, 1991, Die Bauhausbauten in Dessau. Berlin.
- Englund**, Kaj, 1933, Asuntokysymys. *Arkkitehti* 1933, nro 9.
- Englund**, Kaj, 1937, Rakennustoimintaa 69 leveysasteen pohjoispuolella. *Arkkitehti* 1937, liite, s. 19.
- Folkhemets bostäder 1940–1960*. Stockholm: Arkitektur-museet 1987.
- Fouret**, Françoise, 1978, Kvantitet och historia. *Att skriva historia*, s. 67–85. Stockholm.
- Frampton**, Kenneth, 1982, Modern Architecture. A Critical History. Thames and Hudson. The world of Art Library.
- Frosterus**, Sigurd, 1929, Typiskt hus i Helsingfors. *Uppfinningarnas bok VII*, s. 359–363.
- Frosterus**, Sigurd, 1932, Asunnon pohjamuodon kehitys Suomessa viime vuosien kuluessa.. *Pohjoismaiset rakennuspäivät 1932*.
- Frosterus**, Sigurd – **Gripenberg**, Ole, 1930, Asunto O.Y. Sierra, Asunto O.Y. Rocca. *Arkkitehti* 1930, s. 34–35.
- Frosterus**, Sigurd – **Gripenberg**, Ole, 1931, Kiinteistö O.Y. Grip. *Arkkitehti* 1931, s. 30.
- Giedion**, Sigfried, 1930, Die Internationalen Kongresse für neues Bauen. Die Wohnung für das Existenzminimum. Frankfurt am Main.
- Glabek**, Ingeborg, 1980, Funksjonalismens gledertrålene og smil. *Nordisk funksjonalism*, s. 96–98.
- Granlund**, Åke, 1981, Keskiäikaisia nimiä nykyisessä Helsingissä. *Helsingin kadunnimet*, s. 13–30. Helsinki.
- Greif**, Martin, 1975 (1986), Depression Modern, The Thirties Style in America. Universe Books. New York.
- Gripenberg**, Ole, 1927, Voimmeko vähentää vuokratilien osuutta menoarvioissamme? *Arkkitehti* 1927, s. 92–98.

- Gripenberg, Ole, 1929, Keskustelua arkkitehtikoulutuksesta. *Arkkitehti* 1929, s. 58–59.
- Gripenberg, Ole, 1930, Valaistuskysymys asutuskeskuksissa. *Arkkitehti* 4/1930, s. 49–50.
- Gripenberg, Ole, 1931A, Tonttihinnat ja rakennuskustannukset. *Arkkitehti* 1931, s. 33.
- Gripenberg, Ole, 1931B, Arkkitehdin vaikutus rakennustoimintaan. *Arkkitehti* 1931, s. 185–187.
- Gripenberg, Ole, 1933, Vastaus kiertokyselyyn (Meidän vanha asuntokantamme). *Arkkitehti* 1933, s. 33–34.
- Gripenberg, Ole, 1935A, Asuntotalojen rahoittaminen. *Arkkitehti* 3/1935, s. 34–34.
- Gripenberg, Ole, 1935B, Kiinteistöjen arvioiminen. *Arkkitehti* 6/1935, s. 89–91.
- Gripenberg, Ole, 1935C, Pohjoismaiden Yhdyspankin haarakonttori. *Arkkitehti* 11/1935, s. 165–165.
- Gripenberg, Ole, 1935D, Kiinteistöjen arvioimisesta II. *Arkkitehti* 12/1935, s. 177–179.
- Gripenberg, Ole, 1936, Pohjoismaiden Yhdyspankin pääkonttori. *Arkkitehti* 5/1936, s. 73–78.
- Gripenberg, Ole, 1936, Aurinkoa, raitista ilmaa ja halpoja huoneistoja. *Helsingin Sanomat* 23.1.1936.
- Gripenberg, Ole, 1938, Asuntorakennuksen muoto ja tuotantokustannukset. Helsinki.
- Gripenberg, Ole, 1939A, Lauttasaaren rakennussuunnitelmanmuutosehdotus. *Arkkitehti* 1939, s. 69.
- Gripenberg, Ole, 1939B, Urheilukatu 46–48, Helsinki, Asuntoemissio O.Y.:n rakennuksia, Lauttasaari/Helsinki, Punavuorenkatu 5, Helsinki. *Arkkitehti* 1939, s. 83–85.
- Gripenberg, Ole, 1941, Asuntojen vuokriin vaikuttavista tekijöistä. Helsinki.
- Gripenberg, Ole, 1942, Sananen rakennustaloudesta. *Arkkitehti* 1942, s. 102.
- Gärden, *tidig funktionalism*. Miljöprogram för ett riksintrassant område. Stockholms stadsbyggnadskontor och Stockholms stadsmuseum. 1992.
- Hals, Harald, 1932, Uusimpia näkökohtia asuntoalueitten kaavoittamisessa. *Pohjoismaiset rakennuspäivät* 1932. Helsinki.
- Harvia, Yrjö, 1936, Helsingin esikaupunkiliitos I. Helsinki.
- Hausen, Marika – Mikkola, Kirjo – Amberg, Anna-Lisa – Valto, Tytti, 1990, Eliel Saarinen, Suomen aika. Keuruu.
- Hautajärvi, Harri, 1995, Lapin läänin matkailuarkkitehtuurin historia. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, julkaisu AO A/ 20, lisensiaattityö. Oulu.
- Heiberg, Bernt, 1980, 1939. *Nordisk funktionalism*, s. 104–105.
- Heinonen, Raija-Liisa, 1976, Uuteen arkkitehtuuriin. Ulkomainen arkkitehtuurikirjallisuus Suomessa 1920- ja 1930-luvulla. Taidehistoriallisia tutkimuksia 2. Helsinki.
- Heinonen, Raija-Liisa, 1986, Funktionalismin läpimurto Suomessa. Helsinki.
- Helamaa, Erkki, 1983, 40-luku, korsujen ja jälleenrakentamisen vuosikymmen. Helsinki.
- Helander, Vilhelm – Sundman, Mikael, 1970, Kenen Helsinki – raportti kantakaupungista. Porvoo.
- Helander, Vilhelm – Sundman, Mikael, 1972, Saneeraus suomalaisessa kaupungissa. Helsinki.
- Helander, Vilhelm, 1976, Luennon sijasta, 14.5.1976. *Alehti* 1976, nro 1–2.
- Helander, Vilhelm, 1983, Hilding Ekelund ja uuden arkkitehtuurin perinteen vuosikymmenet. *Arkkitehti* 8/1983, s. 32–51.
- Helander, Vilhelm – Rista, Simo, 1989, Suomalainen rakennustaide. Modern Architecture in Finland. *Helsingin kadunnimet*. Helsingin kaupungin julkaisuja 24. Helsinki 1970 (1981, 2. painos 1992).
- Helsingin kadunnimet* 2. Helsingin kaupungin julkaisuja 32. Helsinki 1979.
- Helsingin kaupungin historia II*. Helsinki 1950.
- Helsingin kaupungin historia III:1*. Helsinki 1950.
- Helsingin kaupungin historia IV:1*. Helsinki 1955.
- Helsingin kaupungin historia V:1*. Helsinki 1962.
- Helsingin kaupungin rakennusjärjestys 1917*. Helsinki 1917.
- Helsingin kaupungin sairaalalaitoksen historia*. Helsingin kaupunki. Helsinki 1968.
- Helsingin Rakennusmestariyhdistys 1906–1956*. Juhlajulkaisu. Vammala 1956.
- Henriksson, Emil, 1927, Palkittomat rautabetonikatot. Rakennustaito 1927, nro 4.
- Henttonen, Maarit, 1995, Elsi Borg 1893–1958 arkkitehti. Helsinki.
- Herbenova, Olga – Šlapeta, Vladimir, 1984, Pavel Janak 1882–1956. *Architektur und Kunstgewerbe*. Wien.
- Hilding Ekelund (1893–1984) *arkkitehti, arkkitekt, architect*. Suomen rakennustaiteen museon monografiasarja. Helsinki 1997.
- Hillier, Bevis, 1968, Art Deco and the 20s and 30s. London.
- Hipp, Hermann, 1989, Freie und Hansestadt Hamburg. *Dumont Kunst-Reiseführer*. Köln.
- Hitchcock, Henry-Russell – Johnson, Philip, 1932, The International Style: Architecture since 1922. New York.
- Hornborg, Eirik, 1950, *Helsingin kaupungin historia II*. Helsinki.
- HSB. Stockholm 1937.
- Huse, Norbert, 1975, Neues Bauen 1918 bis 1933. Moderne Architektur in Weimarer Republik.
- Härö, Mikko, 1992, Valmistautuminen 1940 ja 1952 olympiakisoihin. Kilpailijoiden majoitus, olympiakisojen liikenne, turistit ja matkailupalvelut. Olympiakaupunki Helsinki 1952, *Memoria* 7, Helsingin kaupungin museo s. 7–144. Hämeenlinna.
- Ilonen, Juha, 1996, Toinen Helsinki – kortteleiden kääntöpuolen arkkitehtuuri. Rakennustieto. Tampere.
- Impola, Sirkka, 1983, Entisaikain Töölö. Töölö – kotikaupunginosamme. Töölö-seuran 25-vuotisjuhlajulkaisu. Toim. Kaarina Heiska. Helsinki.

- Jaatinen**, Carina – **Lindh**, Tommi, 1998, Helsingin kantakaupungin rakennuskulttuuri, Katajanokan inventointi. *Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja* 2/1998. Helsinki.
- Jalkanen**, Riitta – **Kajaste**, Tapani – **Kauppinen**, Timo – **Pakkala**, Pekka – **Rosengren**, Camilla, 1997, Asuinaluesuunnittelu. Tampere.
- Johansson**, Gotthard, 1931, Funktionalismen i verkligheten. Stockholm.
- Johansson**, Gotthard, 1935, Funktionalismens framtid. Stockholm.
- Johansson**, Gotthard, 1941, Helsingforsromantik och Åborationalism. *Kritik* (1932). Stockholm.
- Jokinen**, Jukka, 1988, Tykki taipui paperiksi. Jyväskylä.
- Jokinen**, Teppo, 1993, Erkki Huttunen 1901–1956 arkkitehti, *Suomen rakennustaiteen museon monografiasarja, Abacus ajankohta* 3. Vammala.
- Jung**, Bertel, 1918, Entwurf zu einem Stadtplan für "Gross-Helsingfors" ausgearbeitet von Eliel Saarinen. Helsingfors.
- Jung**, Bertel, 1930, Funktionalismi. *Arkkitehti* 1930, nro 4.
- Jung**, Bertel, 1941, Kaupunkirakennustaiteen murrosvuosilta Suomessa. *Arkkitehti* 1941, s. 55–59. Helsinki.
- Juntto**, Anneli, 1990, Asuntokysymys Suomessa, Topeliuksesta tulopolitiikkaan. *Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu* no 50. Helsinki.
- Kaila**, Panu – **Pietarila**, Pentti – **Tomminen**, Hannu, 1987, Talo kautta aikojen. Julkisivujen historia. Jyväskylä.
- Kalm**, Mart (toim.) – **Kodres**, Krista (toim.), ?, Toisin. Funktionalismi ja neofunktionalismi Viron arkkitehtuurissa. Eesti Arhitektuurimuseum.
- Kalm**, Mart, 1998, Eesti funktsionalism. *DOCOMO-MO-Eesti*.
- Kekkonen**, Jalmari, 1934, Rakennusaineoppi. Vammala. *Klassinen perinne ja modernismi*. Toinen kansainvälinen Alvar Aalto-symposium. Helsinki 1985.
- Korvenmaa**, Pekka, 1980, Säätyläispuutarhasta kivikau-punkiin, Töölön raitiovaunuhallien alueen vaiheita 1820–1980. *Narinkka* 1980. Helsinki.
- Korvenmaa**, Pekka, 1991, Innovation versus tradition. The architect Lars Sonck. Works and projects 1900–1910. Helsinki.
- Koskela**, Marja, 1994, Kioskit Helsingissä – kioskien historiaa ja kioskisuunnitteluun vaikuttavia tekijöitä, Helsingin kaupungin rakennusvirasto.
- Koskinen**, Juha, 1990, Kallion historia. Helsinki (Loviisa).
- Krastinš**, Janis, 1992, Latvijas republikas buvmaksa. Riga.
- Kuoppamäki-Kalkkinen**, Riitta, 1984, Kaupunkisuunnittelu ja -rakentaminen Helsingin Kalliossa. Espoo.
- Kuosmanen**, Merja, 1972, Työväenasuntokysymys Helsingissä 1880–1930. Diplomityö TTK:n arkkitehtiasastolla. Arkkitehtuurin historian laitos 5. Espoo.
- Kvartvedt**, Per, 1980, Arven fra funksjonalismen. *Nordisk funktionalism*, s. 106–107.
- Künnapu**, Liivi, 1992, Estonian Architecture. The Building of a Nation. Hanko.
- Lahti**, Matti J., 1960, Kuinka Helsinkiä on rakennettu. Vammala.
- Lampugnani**, Vittorio Magnago, 1982, Visionary architecture of the 20th century. Stuttgart.
- Lapin**, Leonhard, 1988, Eesti funktsionalism. *Ehituskunst Teine Kolmas*. Tallinn.
- Lappi-Seppälä**, Jussi, 1972, Elävältä se maistui. Vaasa. *Lars Sonck 1870–1956 arkkitehti*. Suomen rakennustaiteen museo. 1981.
- Le Corbusier** (Jeanneret, Charles Édouard), 1925, Urbanisme. Paris.
- Lindberg**, Carolus – **Meurman**, Otto-I. – **Ekelund**, Hilding – **Varjo**, U., 1938, Keksintöjen kirja. Rakennustaide ja rakennustekniikka. Porvoo.
- Lindberg**, Carolus – **Rein**, Gabriel, 1950, Asemakaavoittelu ja rakennustoiminta. *Helsingin kaupungin historia III:1*. Helsinki.
- Lindh**, Tommi, 1996, Helsingin rakennuskulttuuri-inventointi, 29. Haaga. *Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja* 1/1996. Helsinki.
- Lindh**, Tommi, 1997, Helsingin kantakaupungin rakennuskulttuuri, Vallilan ja Hermannin inventointi. *Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja* 1/1997. Helsinki.
- Linn**, Björn, 1974, Storgårdskvarteret. Stockholm.
- Linn**, Björn, 1980, En vision och dess gränser. *Nordisk funktionalism*, s. 138–139.
- Linnamaa**, Armas, 1955, Suomen Rakennusmestari liitto 1905–1955. *Suomen Rakennusmestari liitto 1905–1955*. Vammala.
- Linturi**, Arvo, 1932, Rakennusyritysten rahoittaminen kiinnitetyillä kuoletuslainoilla Suomessa. *Pohjoismaiset rakennuspäivät 1932 Helsingissä heinäk. 4–6*.
- Lund**, Nils-Ole, 1980, Funktionalismen i Danmark. *Nordisk funktionalism*, s. 36–41.
- Lundahl**, Gunilla (toim.), 1980, Nordisk funktionalism. *Arkitekten, Arkkitehti, Byggekunst ja Arkitektur* -lehtien yhteisjulkaisu.
- Lundberg**, Erik, 1935, Herremannens bostad. Stockholm.
- Maenz**, Paul, 1974, Art Deco 1920–1940, Formen Zwischen Zwei Kriegen. Köln.
- Major**, Máté, 1984, Geschichte der Architectur. Band 3. Berlin.
- Marg**, Volkwin – **Schröder**, Reiner, 1993, Architektur in Hamburg seit 1900. Hamburg.
- Markelius**, Sven, 1928, Ratsionalisoimispyrkimykset nykyaikaisessa huonerakennustaiteessa. *Arkkitehti* 1928,
- Martti Välikangas 1893–1973 arkkitehti**. Suomen rakennustaiteen museon monografiasarja, Abacus ajankohta 4. Vammala 1993.
- Menshik**, Karel – **Vodicka**, Jaroslav, 1986, Vila Tugendhat Brno. Brno.
- Meurman**, Otto-livari, 1938, Kaupunkien suunnittelu. *Keksintöjen kirja, rakennustaide ja rakennustekniikka* s. 301–334. Porvoo.
- Meurman**, Otto-livari, 1941, Katutaloudesta. Suomen Kunnallislehti 1941, s. 57. Helsinki.

- Meurman**, Otto-Iivari, 1944, Asemakaavat ja rakennusjärjestykset. Palosuojelun oppikirja, s. 128. Helsinki.
- Meurman**, Otto-Iivari, 1947, Asemakaavaoppi. Helsinki.
- Meurman**, Otto-Iivari, 1972, Arkkitehtiopetus Suomessa 100-vuotias. Helsingin Teknillinen Korkeakoulu, Arkkitehtiosasto 1872–1972.
- Meurman**, Otto-Iivari, 1976, Viipurin arkkitehdit. Lappeenranta.
- Mikkola**, Kirmo – **Keinänen**, Timo – **Norri**, Marja-Riitta, 1979, Funkis, Suomi nykyaikaa etsimässä. Näyttelyluettelo. Helsingin juhlatiiviot. Helsinki.
- Mikkola**, Kirmo, 1980, På spaning efter nutiden. *Nordisk funktionalism*, s. 57–73.
- Mikkola**, Kirmo, 1983, Hilding Ekelund – funktionalisti. *Arkkitehti* 8/1983, s. 30–31.
- Miller Lane**, Barbara, 1985, Architecture and Politics in Germany 1918–1945. *Harvard univ. press* (1968). Cambridge.
- Modernity and Popular Culture*. The 3rd International Alvar Aalto Symposium. Helsinki 1988.
- Moe**, Ketil, 1980, Plan 1933–36. *Nordisk funktionalism*, s. 99–101.
- Mäkinen**, Anne, 2000, Suomen valkoinen sotilasarkkitehtuuri 1926–1939. Vammala.
- Mäkiö**, Erkki, 1990, Kerrostalot 1940–1960. Porvoo.
- Narinka** 1977–1978. Ab Tölögatan 7. 1910–1970 ja Sipoon kirkko – erään talon tarina. Helsingin kaupunginmuseo. Helsinki 1979.
- Narinka** 1982. Säätyläispuutarhasta kivikaupunkiin ja Helsingin raitiotieliikenteen alkuvaiheita. Helsingin kaupunginmuseo. Helsinki 1983.
- Narinka** 1986–1987. Töölön kylän vanhaa nimitystä ja Kierros lahden ympäri – Töölönlahden ympäristön kulttuurihistoriaa. Helsingin kaupunginmuseo. Helsinki 1987.
- Narinka** 1990. Helsingiläiselämää: Tallgrenin villat ja Helsingiläisten ruokaperinnettä muistelmien pohjalta. Helsingin kaupunginmuseo 1990.
- Narinka** 1991. Jenny Emilia Waronen ja Elämää Helsingissä 1800-luvulla. Helsingin kaupunginmuseo. Helsinki 1992.
- Narinka** 1992. Valokuvauksesta ja valokuvista. Helsingin kaupunginmuseo. Helsinki 1992.
- Nikula**, Riitta, 1974, Klassismi ja funktionalismi. Helsingin rakennusvaiheet empirestä nykyaikaan. *Helsinki-Seuran vuosikirja 1972–1973*, s. 53–68. Helsinki.
- Nikula**, Riitta, 1981, Yhtenäinen kaupunkikuva 1900–1930. Suomalaisen pääkaupunkirakentamisen ihanteista ja päämääristä. Esimerkkeinä Helsingin Etu-Töölö ja uusi Vallila. Helsinki.
- Nikula**, Riitta, 1990, Rakennustaiteen 1920- ja 1930-luku. *Ars Suomen Taide* 5, s. 86–159. Keuruu.
- Nikula**, Riitta, 1990, Töölönlahti-suunnitelmia 1910–1990. Näyttelyluettelo. Suomen rakennustaiteen museo.
- Nikula**, Riitta, 1993, Rakennettu maisema, Suomen arkkitehtuurin vuosisadat. Keuruu.
- Niskanen**, Aino, 1987, Osuusliike rakentaa. Ajankuvia arkkitehtuurista. Helsinki.
- Norberg-Schulz**, Christian, 1980, Funksjonalismen i Norge. *Nordisk funktionalism*, s. 81–95.
- Nygaard**, Erik, 1980, Funktionalismen og arbeidernes boliger. *Nordisk funktionalism*, s. 42–44.
- Näsström**, Gustaf, 1930, Svensk funktionalism. Malmö.
- Paulsson**, Th. Den glömda staden. Nr 23. Stadsplan. o. bebyggelse.
- Pohjoismaiset rakennuspäivät 1932*. Nordisk Byggnadsdag. Esitelmät ja näyttelyt. Helsinki 1932.
- Pehnt**, Wolfgang (toim.), 1975, Encyclopedia of Modern Architecture. Norwich.
- Pitz**, Helge – **Brenne**, Winfried, 1980, Die Bauwerke und Kunstdenkmäler von Berlin. Siedlung Onkel Tom Zehlendorf, Einfamilienhäuser 1929, Architekt Bruno Taut. Berlin.
- Pleijel**, G., 1936, Soldiagram och soldidskamera. Byggmästaren 1936, s. 187. Tukholma.
- Pommer**, Richard – **Otto**, Frei, 1991, Weissenhof 1927 and the modern movement in architecture. Chicago.
- Rakennustaito*. Vuosikerrat 1925–1945.
- Rudberg**, Eva, 1980, Svensk funktionalism. *Nordisk funktionalism*, s. 112–133.
- Rudberg**, Eva, 1981, Uno Åhrén, en föregångsman inom 1900-talets arkitektur och samhällsplanering.
- Rudberg**, Eva, 1989, Sven Markelius, architect. Arkitektur Förlag 1989.
- Rudberg**, Eva (toim.), 1992, Funktionalismen – värd att värda!. Svenska DoCoMoMo-gruppen. Stockholm.
- Råberg**, Per, 1970, Funktionalistiskt genombrott. Uppsala.
- Saaniolahti**, Kalevi, 1996, Arkkitehdin kahleet vai ohjaket. Tutkimus rakentamissäännösten vaikutuksesta asuinkerrostalojen julkisivuarkkitehtuuriin. Esimerkkeinä helsinkiläiset kerrostalot vuosina 1860–1990. *Teknillisen korkeakoulun tutkimuksia* 1996/10, väitöskirja. Espoo.
- Saari**, Eliel, 1915, Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki. Tutkimuksia ja ehdotuksia kaupunkijärjestyksen alalta. Helsinki.
- Sarje**, Kimmo, 2000, Sigurd Frosteruksen modernin käsite. Maailmankatsomus ja arkkitehtuuri. Helsinki.
- Schulman**, Harry, 1990, Alueelliset todellisuudet ja visiot: Helsingin kehitys ja kehittäminen 1900-luvulla. Helsinki.
- Schumacher**, Fritz, 1932, Das Werden einer Wohnstadt, Bilder vom neuen Hamburg. Hamburg.
- Sestoft**, Jörgen, 1980, Den nye ånd. *Nordisk funktionalism*, s. 26–30.
- Siipi**, Jouko, 1962, Pääkaupunkiyhteiskunta ja sen sosiaalipolitiikka. *Helsingin kaupungin historia V:1*, s. 139–379. Helsinki.
- Similä**, Yrjö, 1940, Rakennusmiehiä ja mestareita. Vammala.

- Similä**, Yrjö, 1944, 70 vuotta rakennustoimintaa. Oy. Renlund Ab. 1874–1944. Helsinki.
- Similä**, Yrjö, 1955A, Rakennusmestareiden osuus rakennusalan työnantajapolitiikkaan 1905–1920. *Suomen rakennusmestariiliitto 1905–1955*. Vammala.
- Similä**, Yrjö, 1955B, Rakennusmiehiä ja -mestareita II. Helsinki.
- Simonen**, Seppo, 1978, Helsingin kaupungin rakennusvirasto 100 vuotta. Helsinki.
- Sitte**, Camillo, 1889, Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen. Wien.
- Šlapeta**, Vladimir, 1983, Brnon funktionalistit. Suomen rakennustaiteen museo. Helsinki.
- Snellman**, ? – **Pleijel**, G., 1940, Soldiagram, System Snellman-Pleijel, Bruksanvisning. *Byggmästaren* 1940, nro 18, s. VII. Stockholm.
- Solla**, Pertti – **Kaukonen**, Hille – **Laapotti**, Jaakko – **Tiuri**, Ulpu – **Valjakka**, Eero, 1991, Asuntorakentamisen muutos, Miljö 2000 -projektin raportti. Ympäristöministeriö. Helsinki.
- Sonck**, Lars, 1898, Modern vandalism. *Finsk Tidskrift* 1898, s. 262–287.
- Sorvari**, Martti, 1955, Asuntotuotanto 50 vuoden aikana. *Suomen rakennusmestariiliitto 1905–1955*. Vammala.
- Speer**, Albert, 1975, Inside the Third Reich. London.
- Standertskjöld**, Elina, 1996, P. E. Blomstedt 1900–1935 arkkitehti. *Abacus* 6. Jyväskylä.
- Standertskjöld**, Elina, 1998, Alvar Aallon kaupunkikuva. Suomen rakennustaiteen museo.
- Stenius**, Olof, 1969, Helsingin asemakaavahistoriallinen kartasto. Helsinki.
- Stockholmskartan*. Lantmäteriverket. Västerås 1994.
- Strengell**, Gustaf, 1923, Kaupunki taideluomana. Helsinki.
- Strengell**, Gustaf, 1936, Vi skynda långsamt. Helsingfors Journalen 1936, nro 6.
- Stübgen**, Joseph, 1907, Der Städtebau. Stuttgart.
- Sundman**, Mikael, 1980, Kaupungin rakentamisen vaiheet. *Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisu YB 1/80*. Helsinki.
- Sundman**, Mikael, 1991, Urban Planning in Finland after 1850. *Planning and Urban Growth in the Nordic Countries*. Ed. Thomas Hall. E & FN Spon.
- Suomalaista kaupunkiarkkitehtuuria*. Finnish Town Planning and Architecture. Toim. Jussi Kautto, Ilkka Holmila ja Jukka Turtiainen. Ympäristöministeriö 1990.
- Suomen rakennushallinto 1811–1961*. Helsinki 1967.
- Suomen rakennusmestarien matrikkeli 1905–1930*. Helsinki 1930.
- Suomen rakennusmestariiliton matrikkeli III*. Vammala 1954.
- Suomen rakennusmestariiliitto 1905–1955*. Juhlaulkaisu. Vammala 1955.
- Suomen rakennustaidetta*. Suomen arkkitehtiiliitto. Helsinki 1932.
- Suomen teollisuuden arkkitehtuuria*. Suomen arkkitehtiiliitto, kuva-arkisto. Helsinki 1952.
- Svedberg**, Olle, 1989A, Stockholmsutställningen 1930 och funktionalismens genombrott. *Funktionalismens genombrott och kris, svenskt bostadsbyggande 1930–80* s. 7–40. Borås.
- Svedberg**, Olle, 1989B, Funktionalismens bostadsprogram – en bakgrundsskiss. *Funktionalismens genombrott och kris, svenskt bostadsbyggande 1930–80* s. 41–63. Borås.
- Tamminen**, Mikko, 1945, Suomen kaupunkien asuntotuotannon vaihtelut ja niiden syyt itsenäisyyden aikana. Helsinki.
- Tolonen**, August (toim.), 1930, Suomen rakennusmestarien matrikkeli 1905–1930. Helsinki.
- Tolvanen**, Juhani – **Järvinen**, Ilari, 1999, Saunasta Savoyhin, sisätilojen Helsinkiä. Helsinki.
- Tomminen**, Hannu, 1984, Helsingin värikaava. Helsingin julkisivuväriytyksen historiaa. Helsinki.
- Tuominen**, Laura, 1992, 1900-luvun rakennusperintö. Luettelointi- ja suojelukysymyksiä. Ympäristöministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto. Selvitys 8/1992. Helsinki.
- Tuukkanen**, Väinö, 1938, Helsingissä ryhdytään toteuttamaan entistä väljempiä asemakaavoja. *Rakennustaito* 3/1938, s. 36–37.
- Ungers**, Liselotte, 1983, Die Suche nach einer neuen Wohnform, Siedlungen der zwanziger Jahre damals und heute. Stuttgart.
- Uppfinningarnas bok VII*. Husbyggnad, vägar och fordon, gator, järnvägar, broar. Stockholm 1929.
- Vahtola**, Jouko – **Onnela**, Samuli, 1999, Turjanmeren maa, Petsamon historia 1920–1944. Rovaniemi.
- Wallander**, Sven, 1934, HSB Höghus på Kungsklippan. *Byggmästaren* 1934 nro 35. Arkitektupplagan N:o 12. s. 210. Tukholma.
- Varjo**, U., 1938, Huonerakennustekniikka. *Keksintöjen kirja. Rakennustaide ja rakennustekniikka*. Porvoo.
- Westholm**, Sigurd, 1993, Stockholmsbyggen 1916–1940. Köping.
- Wickberg**, Nils Erik, 1946, Ajatuksia arkkitehtuurista. Helsinki.
- Wickberg**, Nils Erik, 1959, Suomen rakennustaidetta. Helsinki.
- Vidén**, Sonja – **Schönning**, Klas – **Nöre**, Kerstin, 1985, Flerbostadshusen i Sverige. Tekniska högskolan, sektionen för arkitektur, avdelning Husbyggnad, BOOM-gruppen. Stockholm.
- Vidén**, Sonja, 1994, Varsamhet och områdesvis bostadsförnyelse. Byggd miljö och nya krav. BOOM-gruppen, Institutionen för arkitektur och stadsbyggnad. Stockholm.
- Vier Berliner Siedlungen der Weimarer Republik*. Britz, Onkel Toms Hütte, Siemensstadt, Weiße Stadt. Eine Ausstellung vom 24.10.1984–7.1.1985 im Bauhaus-Archiv, museum für Gestaltung. Berlin 1987.

- Willberg, A., 1929, Standardisoinnista rakennusalalla.
Arkkitehti 1929, nro 4.
- Volkov, Leonid, 1980, Eestimaa asustus. Tallinn.
- von Hertzen, Heikki, 1946, Koti vaiko kasarmi lapsillemme. Helsinki.
- Åhrén, Uno, 1928, Elementär stadsbyggnadsteknik.
Byggmästaren 1928, s. 129. Tukholma.
- Åström, Sven-Erik, 1956, Kaupunkiyhteiskunta murros-
vaiheessa. Helsingin kaupungin historia IV:2.
- Åström, Sven-Erik, 1957, Samhällsplanering och regions-
bildning i kejsartidens Helsingfors. Helsingfors.

Painamattomat lähteet

- Gripenberg, Ole, 1974, Till Bertel Gripenberg. Ole
Gripenbergin kirje 30.12.1974. Arkkitehtitoimisto
Gripenberg & Co Oy.
- Lammi, Jyrki – Lindh, Tommi – Tuominen, Laura, 1993,
Helsingin kantakaupungin rakennuskulttuuri,
Taka-Töölön, Laakson ja Ruskeasuon kaupungin-
osien inventointi. Helsingin kaupunginmuseo.
- Leppänen, Laura, 1997, Osuusliike Elannon Helsinkiin
rakennuttamat asuintalot. Pro Gradu -tutkielma.
Helsingin yliopisto. Taidehistorian laitos.
- Lindh, Tommi, 1993, Tennispalatsi. Rakennushistoria
sekä korjaus- ja käyttösuunnitelma. Diplomityö.
Teknillinen korkeakoulu. Arkkitehtiosasto.
- Lindh, Tommi, 1998, Hesperiankatu 22 60 vuotta.
Taloyhtiön tilaama juhlaesitelmä Eteläisen Hesperia-
ankatu 22:n 60-vuotisjuhlassa 10.6.1998. Lauri ja
Lasse Reitzin arkisto.
- Maula, Marjaana, 1969, Kaupunkitaiteelliset suunnittelu-
periaatteet 1930-luvulla ja niiden soveltaminen
Helsingin Taka-Töölön suunnittelussa. Pro
seminariesitelmä. Helsingin yliopisto. Taidehisto-
rian laitos.
- Papart, Anne, 1980, From rationalism to functionalism.
Building a new society in Finland?
1905–1945. Diplomityö. Teknillinen korkeakoulu.
Arkkitehtiosasto.
- Suominen-Kokkonen, Renja, 1989, Rakennusmestariark-
kitehtuuri Suomessa ja sen taustalla ollut koulutus.
Rakennusmestarit ja teollisuuskoulujen huonera-
kennusosastojen opetus 1885–1911. Lisensiaatti-
työ. Helsingin yliopisto. Taidehistorian laitos.
- Tuomi, Timo, 1988, Suomalaisten kaupunkikeskustojen
suunnitteluperiaatteista vuosina 1900–1960,
esimerkkinä Lahden ruutukaava. Lisensiaattityö.
Helsingin yliopisto. Taidehistorian laitos.

Arkistot

- Arkkitehtitoimisto Gripenberg & Co Oy, Espoo.
Piirustusarkisto (Pohjantie 12 B).
- Helsingin kaupunki. Kaupunginmuseo. Helsinki.
Kuva-arkisto (Sofiankatu 4).
- Helsingin kaupunki. Kiinteistövirasto. Helsinki. Kaupun-
kimittausosasto.
Asemakaava-arkisto (Kansakoulukatu 3).

- Helsingin kaupunki. Rakennusvalvontavirasto. Helsinki.
Arkisto (Siltasaarenkatu 13).
- Helsingin kaupunki. Tietokeskus. Helsinki.
Kaupunginarkisto (Eläintarhantie 3 F).
Kaupunkitutkimusyksikkö (Katariinaankatu 3).
Tilasto- ja tietopalveluyksikkö (Aleksanterinkatu
16–18).
- Museovirasto. Helsinki.
Kuva-arkisto (Nervanderinkatu 13).
Rakennushistorian osaston arkisto (Sturenkatu 4).
- Suomen kansallisarkisto. Helsinki (Rauhankatu 17).
Senaatin arkisto. Talousosasto. Ad-aktikartat.
- Suomen rakennustaiteen museo. Helsinki (Kasarmikatu
24).
Asemakaava-arkisto.
Kuva-arkisto.
Originaaliarkisto.
- Teknillisen korkeakoulu. Espoo.
Arkisto (Otakaari 1 A). Oppilastiedot.
Arkkitehtiosasto (Otakaari 1 X). Diplomityöarkis-
to.
Kirjasto (Otaniementie 9). Suomen Teknillisen
korkeakoulun matrikkelit.
- Reitzin Lauri ja Lasse säätiö. Helsinki.
Rakennustoimisto Lauri Reitz Oy:n arkisto
(Apollonkatu 23 A).

Haastattelut

- Forss, Harry, 10.9.1992.
- Gripenberg, Bertel, 29.10.1997.
- Hämäläinen, Veikko, 23.9.1997.
- Lundström, Mirjam, 2.9.1992.
- Peltonen, Raimo, 8.8.1997.

Muuta aiheen kirjallisuutta

- Aalto, Alvar, 1926A, Kaupunkiemme torikysymysten
järjestäminen. *Keskisuomalainen* 9.11.1926.
Jyväskylä.
- Aalto, Alvar, 1926B, Porraskiveltä arkihuoneeseen. *Aitta*
1928, nro 1.
- Aalto, Alvar, 1929, Armas Lindgren ja me. *Arkkitehti*
1929, nro 10.
- Aalto, Alvar, 1930, Pienasunto?. Pienasuntojen rationali-
soimisosastojen julkaisu taideteollisuusnäyttelyssä
1930.
- Aalto, Alvar, 1932, En utvecklingslinje. *Granskaren* 1932,
nro 7–8.
- Aalto, Alvar, 1938, Rakenteitten ja aineitten vaikutus
nykyaikaiseen rakennustaiteeseen. Esitelmä
Pohjoismaisilla rakennuspäivillä Oslissa 1938.
Teoksessa "Alvar Aalto luonnoksia" toim. Göran
Schildt
- Ahlberg, C.-F., 1937, Engelsk stadsplanering av i dag.
Byggmästaren 1937, s. 184. Tukholma.
- Ahrbom, Nils, 1973, Minnen från funktionalismens
genombrott. *Arkitektur* 1973, nro 9.
- Behne, Adolf, 1926, Die Moderne Zweckbau. München.

- Behne, Adolf, 1928, Eine Stunde Architectur. Stuttgart.
- Caselius, Ilmari, 1943, Rakennusurakka. Vammala.
- Cornell, Elias, 1949, Arkitekturens historia. Stockholm.
- Dunkers, R. – Lehtola, K. F., 1945, Perustustyöt. Helsinki.
- Ericson, Sigurd – Bjerke, Arvid, 1930, Göteborgsutställningen. Stockholm.
- Feder, G., 1939, Die Neue Stadt. Berliini.
- Fisker, Kay, et al, 1936, Köbenhavnske boligtyper. Kööpenhamina.
- Forchhammer, O., 1936, Byplan. Kööpenhamina.
- Gahn, Wolter, 1928, En Programpunkt. *Byggmästaren* 1928, nro 1.
- Gay, Peter, 1968, Weimar Culture. The Outsider as Insider. New York.
- Gropius, Walter, 1931, Flach-, Mittel- oder Hochbau. Rationelle Bebauungsweisen. Stuttgart.
- Hackzell, Kaija 1988, Viertotietä itään ja länteen, Helsingin vanhoja kortteileita 3. Sanoma Osakeyhtiö. Hämeenlinna.
- Hackzell, Kaija – Toppari, Kirsti, 1997, Töölöntullin molemmin puolin. Helsingin vanhoja kortteileita 5. Sanoma Osakeyhtiö / Helsingin sanomat. Sulkava.
- Henningsen, Poul, 1926, Amerikaniseringen av Europa. *Kritisk Revy* 1926, nro 3.
- Henningsen, Poul, 1926A, Le Corbusier. *Kritisk Revy*.
- Henningsen, Poul, 1926B, Moderne belysning af Rum. *Kritisk Revy* 1926, nro 7.
- Henningsen, Poul, 1927A, Rummets Belysning med særlig Henblik paa PH-lampen. *Kritisk Revy* 1927, nro 6.
- Henningsen, Poul, 1927B, Tradition og Modernisme. *Kritisk Revy* 1927, nro 3.
- Hilbersheimer, Ludwig, 1927A, Groszstadtarchitektur. *Bauhausbücher* nro 3. Stuttgart.
- Hilbersheimer, Ludwig, 1927B, Internationale neue Baukunst. Stuttgart.
- Hilbersheimer, Ludwig, 1967, Berliner Architektur der zwanziger Jahre. *Neue Bauhausbücher*. Mainz und Berlin.
- Hoving, Victor, 1951, Lohjan kalkkitechdas 1897–1950. Virkkala.
- Hämäläinen, Helvi, 1942 (1995), Säädyllinen murhenäytelmä. WSOY 1942, 1981, 1995.
- Jaffé, Hans L. C., 1956, De Stijl: 1917–1931. London.
- Jansson, R., 1957, Svenska Byggmästareförening i Helsingfors 1907...1957. Med byggare i 800 år.
- Jencks, Charles, 1973, Modern Movements in Architecture. Harmondsworth.
- Joedicke, Jürgen, 1958, Geschichte der Modernen Architectur. Stuttgart.
- Johannes, Heinz, 1931, Neues Bauen in Berlin. Berlin.
- Junttila, Aulis, 1946, Sementtiyhdistys 1921–1946. Helsinki.
- Junttila, Aulis, 1950, Betonitekniikan kehityksestä ja Suomen Betoniyhdistyksen vaiheista. Esitelmä Suomen Betoniyhdistyksen 25-vuotisjuhlassa 16.10.50. Eripainos Kauppalehdestä n:o 244–245. Helsinki.
- Kjälldman, H., 1927, Teknilliset vaatimukset tarkoituksenmukaisia valaistussuhteita järjestettäessä. *Arkkitehti* 1927, nro 3.
- Kopp, Anatole, 1970, Town and revolution. Soviet Architecture and City Planning 1917–1935. London.
- Langhilde, Hans Erling, 1960, Arkitekten Kay Fisker. Köbenhavn.
- Lillja, John L. W., 1938, Helsingin kaupungin vesijohtolaitos 1876–1936. Helsinki.
- Lindner, W. – Böckler, E., 1939, Deutsche Stadt, Ihre Pflege und Gestaltung. München.
- Lund, Nils-Ole, 1966, Arne Korsmo og den norske funksjonalisme. *Byggekunst* 1966, nro 1.
- Lurçat, André, 1929, Projets et réalisations. Paris.
- Makkonen, Leena, 1998, Martta ja Ragnar Ypyä. Suomalaisen modernismin kolme vuosikymmentä. *Abacus* 7. Vantaa.
- Modén, Gunnar, 1933, En prognos för den framtida befolkningsutvecklingen i Helsingfors. *Ekonomiska Samfundets Tidskrift*, vihko 27. Helsinki.
- Modén, Gunnar, 1938, Kaupunkien asunto-olot ja rakennustoiminta tilastojen valossa. Suomen kolmas yleinen asuntokongressi. 1937. Pöytäkirja. *Asuntoreformiyhdistyksen julkaisuja nro 19*. Tampere.
- Molin, F., 1936, Rekreation Ingarö. *Byggmästaren* 1936, s. 259. Tukholma.
- Mumford, Lewis, 1949, Kaupunkikulttuuri (Alkup. The Culture of the Cities. 1938. Suom. Lassi Huttunen.). Porvoo.
- Muoniovaara, M., 1927, Osakeyhtiö Constructor Aktiebolag 1917–1927. Helsinki.
- Nykänen, Arvo, 1951, Betonin historiallinen kehitys. Helsinki.
- Nyström, Per, 1951, Paraisten Kalkkivuori Osakeyhtiö 1898–1948. Parainen.
- Parkkonen, Helena, 1996, Pienten puolesta, Lastenlinna 75 vuotta. Uniacta.
- Pero, Paavo, 1931, Työnjohdon perusteet. Helsinki.
- Pevsner, Nikolaus, 1960, Pioneers of Modern Design from William Morris to Walter Gropius. Norwich.
- Pevsner, Nikolaus, 1986, The Sources of Modern Architecture and Design. London.
- Pfankuch, Peter, 1977, Planen und Bauen in Europa 1913–1933. Tendenzen der Zwanziger Jahre. Ausstellungskatalog. Berlin.
- Ringbom, Lars-Ivar, 1928, Den nya bostaden. *Åbo Underrättelser* 7.10.1928.
- Ringbom, Lars-Ivar, 1932, Funktionalismens verklighet. *Granskaren* 1932, nro 7–8.
- Schmidt, F., 1935, Frankreich, Städtebau und Wohnungswesen der Welt. *Herausgegeben von Bruno Schwan*, s. 192. Berliini.
- Schmidt, Hans, 1932, Kaupunginrakentaminen Neuvostoliitossa. *Arkkitehti* 1932, nro 12.
- Schwan, B., 1935, Deutschland, Städtebau und Wohnungswesen der Welt. *Herausgegeben von Bruno*

- Schwan*, s. 118. Berliini.
- Sundahl**, E., 1928, Tomtens betydelse i stadsbyggandet.
Ett vårdat stadsbyggande, s. 19. Tukholma.
- Sundahl**, E., 1936, En bostadsundersökning. *Byggmästaren*
1936, s. 428. Tukholma.
- Tafari**, Manfredo – **Dal Co**, Francesco, 1976A, *Modern
Architecture/1*. Milano.
- Tafari**, Manfredo – **Dal Co**, Francesco, 1976B, *Modern
Architecture/2*. Milano.
- Tanner**, Väinö, 1947, Näin Helsingin kasvavan. Helsinki.
- Ugglä**, John – **Tammio**, ?, 1933, Asemakaavalaki ja
rakennussääntö. Helsinki.
- Unwin**, Raymond, 1914, Town Planning in Practice.
Lontoo.
- Waris**, Heikki, 1932, Työläisyhteiskunnan syntyminen
Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle I. Helsinki.
- Wolf**, Bruno, 1930, Stockholm ställer ut. *Hufvudstadsbla-*
det 17.5.1930.
- von Moos**, S., 1974, Wohnkollektiv, Hospitz und Damp-
fer. *Architese* 1974, nro 12.
- Ålander**, Kyösti, 1954, Rakennustaide renessansista
funktionalismiin. Porvoo.

LIITTEET

- Liite 1. Kaarlo Borgin Helsinkiin 1930-luvulla suunnittele-
mat asuinkerrostalot.
- Liite 2. T. A. Elon Helsinkiin 1930-luvulla suunnittele-
mat asuinkerrostalot.
- Liite 3. Ole Gripenbergin Helsinkiin 1930-luvulla
suunnittele-
mat asuinkerrostalot.
- Liite 4. Helge Lundströmin Helsinkiin 1930-luvulla
suunnittele-
mat asuinkerrostalot.
- Liite 5. Jalmari Peltosen Helsinkiin 1930-luvulla suunnit-
tele-
mat asuinkerrostalot.
- Liite 6. Asuinkerrostalot Taka-Töölössä 1929–1945.

Liite 1. Kaarlo Borgin Helsinkiin 1929–1939 suunnittelemat asuinkerrostalot.

Koodi kertoo rakennustyyppin:
 31 = yksi porrashuone
 39 = kaksi tai useampia porrashuoneita

Kaarlo Borg							
Kaupunginosa	Sijaintitunnus	Osoite	Koodi	Vuosi	Asuntojen lkm	Kerrosluku mp	
Kamppi	4/2/2/1	UUDENMAANKATU 39	39	1939	22	6	
Taka-Töölö	14/503/1 5/1	LINNANKOSKENKATU 15	39	1939	17	3	
Taka-Töölö	14/504/1/1	MIKAEL LYBECKIN KATU 4 A	31	1937	19	6	
Taka-Töölö	14/463/9/1	POHJOINEN HESPERIANKATU 9	39	1932	17	6	
Taka-Töölö	14/463/11/1	POHJOINEN HESPERIANKATU 11	39	1932	15	6	
Taka-Töölö	14/475/34/1	POHJOINEN HESPERIANKATU 21	39	1932	69	8	
Taka-Töölö	14/477/58/1	RUNEBERGINKATU 58	39	1929	42	6	
Taka-Töölö	14/477/60/1	RUNEBERGINKATU 60	39	1929	50	8	
Taka-Töölö	14/487/3/1	TÖÖLÖNKATU 42 B	31	1935	20	6	
Rakennusten lukumäärä yhteensä		9			271		

Liite 2. T. A. Elon Helsinkiin 1929–1945 suunnittelemat asuinkerrostalot.

T. A. Elo						
Kaupunginosa	Sijaintitunnus	Osoite	Koodi	Vuosi	Asuntojen lkm	Kerrostalot mp
Kamppi	4/79/33/1	KALEVANKATU 51	39	1935	49	5
Punavuori	5/114/23/1	MERIMIEHENKATU 37	39	1937	48	4
Punavuori	5/114/27/1	MERIMIEHENKATU 41	39	1936	46	4
Punavuori	5/123/25/1	SEPÄNKATU 21	39	1931	94	7
Punavuori	5/91/31/1	UUDENMAANKATU 44	39	1931	96	5
Ullanlinna	7/109/5/1	JÄÄKÄRINKATU 6 A	39	1937	21	4
Ullanlinna	7/109/5/2	JÄÄKÄRINKATU 6 A	39	1937	15	4
Kallio	11/339/2/1	FLEMINGINKATU 12 B	31	1937	32	6
Kallio	11/3/4/1	HARJUTORINKATU 4	31	1937	37	7
Kallio	11/331/2/1	PENGERKATU 13 B	31	1938	36	7
Alppiharju	12/388/80/1	ALEKSIS KIVEN KATU 80	31	1939	24	5
Alppiharju	12/350/20/1	FLEMINGINKATU 20	39	1939	51	6
Alppiharju	12/384/14/1	HEINOLANKATU 6	31	1942	15	4
Alppiharju	12/575/13/1	HELSINGINKATU 13	39	1932	160	7
Alppiharju	12/387/14/1	KARJALANKATU 14	39	1937	46	4
Alppiharju	12/358/1/1	KINAPORINKATU 3	31	1938	30	6
Alppiharju	12/376/25/2	PORVOONKATU 25	31	1936	27	4
Alppiharju	12/376/25/1	PORVOONKATU 25	39	1936	55	6
Alppiharju	12/359/9/2	VAASANKATU 9	39	1941	45	4
Alppiharju	12/359/9/1	VAASANKATU 9	39	1941	60	6
Alppiharju	12/360/15/1	VAASANKATU 15	39	1938	80	6
Etu-Töölö	13/448/13/1	APOLLONKATU 11 B	31	1935	12	4
Etu-Töölö	13/448/10/1	ETELÄINEN HESPERIANKATU 10	31	1934	35	6
Etu-Töölö	13/433/24/1	MECHELININKATU 24	39	1931	58	7
Etu-Töölö	13/413/9/1	VÄINÄMÖISENKATU 1	31	1935	20	4
Etu-Töölö	13/420/13/1	VÄINÄMÖISENKATU 13	31	1933	25	4
Etu-Töölö	13/420/15/1	VÄINÄMÖISENKATU 15	39	1934	45	4
Etu-Töölö	13/421/21/1	VÄINÄMÖISENKATU 21	39	1934	35	4
Taka-Töölö	14/499/53/1	HUMALISTONKATU 7	39	1936	74	6
Taka-Töölö	14/496/6/1	KAJANUKSENKATU 6	31	1939	19	3
Taka-Töölö	14/508/7/1	KAJANUKSENKATU 7	31	1940	18	3
Taka-Töölö	14/499/4/1	LINNANKOSKENKATU 4	39	1937	42	6
Taka-Töölö	14/510/21/1	LINNANKOSKENKATU 21	31	1939	18	3
Taka-Töölö	14/521/45/1	MANNERHEIMINTIE 45	31	1938	17	6
Taka-Töölö	14/521/49/1	MANNERHEIMINTIE 49	39	1938	28	6
Taka-Töölö	14/512/7/1	MANNERHEIMINTIE 96	39	1937	40	6
Taka-Töölö	14/512/2/1	MANNERHEIMINTIE 98	31	1938	29	6
Taka-Töölö	14/509/8/1	MESSENIUKSENKATU 8	31	1937	33	6
Taka-Töölö	14/498/7/1	MINNA CANTHIN KATU 7	31	1938	30	6
Taka-Töölö	14/504/4/1	NORDENSKIÖLDINKATU 4	31	1937	33	6
Taka-Töölö	14/504/6/1	NORDENSKIÖLDINKATU 6	31	1937	35	6
Taka-Töölö	14/504/10/1	NORDENSKIÖLDINKATU 10	31	1938	35	7
Taka-Töölö	14/513/16/1	PÄIVÄRINNANKATU 5 B	31	1937	35	6
Taka-Töölö	14/512/6/1	PÄIVÄRINNANKATU 6	31	1937	36	6
Taka-Töölö	14/475/38/1	RUNEBERGINKATU 38	39	1933	51	6
Taka-Töölö	14/475/42/1	RUNEBERGINKATU 42	31	1933	31	6
Taka-Töölö	14/522/3/1	SAVILANKATU 1 B	31	1937	28	6
Taka-Töölö	14/513/19/1	STENBÄCKINKATU 4 A	31	1936	33	6
Taka-Töölö	14/513/18/1	STENBÄCKINKATU 4 B	31	1937	34	6
Taka-Töölö	14/513/1/1	STENBÄCKINKATU 10	31	1934	28	6
Taka-Töölö	14/513/2/1	STENBÄCKINKATU 10 A	31	1934	28	6
Taka-Töölö	14/509/20/1	TAVASTSTJERNANKATU 1	31	1937	34	6
Taka-Töölö	14/509/3/1	TAVASTSTJERNANKATU 3	31	1937	15	6
Meilahti	15/605/92/1	MANNERHEIMINTIE 120	31	1939	32	6
Meilahti	15/605/94/1	MANNERHEIMINTIE 122	31	1939	32	6
Meilahti	15/608/108/1	MANNERHEIMINTIE 136	31	1942	33	6
Meilahti	15/605/3/1	PIHLAJATIE 3	31	1941	17	3
Meilahti	15/634/6/1	PIHLAJATIE 6	31	1941	15	3
Meilahti	15/609/25/1	PIHLAJATIE 25	31	1942	18	3
Rakennusten lukumäärä yhteensä		59			2248	

Liite 3. Ole Gripenbergin Helsinkiin 1929–1945 suunnittelemat asuinkerrostalot.

Ole Gripenberg						
Kaupunginosa	Sijaintitunnus	Osoite	Koodi	Vuosi	Asuntojen lkm	Kerrosluku mp
Kamppi	4/2/20/1	BULEVARDI 32	31	1937	18	7
Kamppi	4/2/20/2	BULEVARDI 32	31	1937	19	6
Kamppi	4/154/6/1	LAPINLAHDENKATU 9	39	1933	28	5
Kamppi	4/77/21/2	LÖNNROTINKATU 30	39	1938	32	5
Punavuori	5/92/5/1	PUNAVUORENKATU 5	39	1939	37	5
Punavuori	5/94/18/1	YRJÖNKATU 4	329	1938	6	5
Alppiharju	12/387/51/1	PORVOONKATU 51	39	1940	34	4
Etu-Töölö	13/413/3/1	VÄINÄMÖISENKATU 3	39	1932	14	4
Taka-Töölö	14/473/4/1	KIVELÄNKATU 1 B	31	1934	19	6
Taka-Töölö	14/473/6/1	KIVELÄNKATU 1 C	31	1934	18	6
Taka-Töölö	14/473/8/1	KIVELÄNKATU 1 D	31	1934	19	6
Taka-Töölö	14/498/54/1	LINNANKOSKENKATU 1	31	1936	17	6
Taka-Töölö	14/498/10/1	LINNANKOSKENKATU 3	31	1936	16	6
Taka-Töölö	14/525/18/1	MANNERHEIMINTIE 19 A	31	1937	13	7
Taka-Töölö	14/523/29/1	MANNERHEIMINTIE 29	39	1929	68	6
Taka-Töölö	14/473/2/1	MANNERHEIMINTIE 52	31	1935	11	6
Taka-Töölö	14/498/56/1	MANNERHEIMINTIE 82	31	1936	23	6
Taka-Töölö	14/498/58/1	MANNERHEIMINTIE 84	31	1936	25	6
Taka-Töölö	14/512/72/1	MANNERHEIMINTIE 100	39	1939	76	6
Taka-Töölö	14/503/8/1	MIKAEL LYBECKIN KATU 8	39	1941	37	3
Taka-Töölö	14/503/10/1	MIKAEL LYBECKIN KATU 10	39	1941	24	3
Taka-Töölö	14/498/1/1	MINNA CANTHIN KATU 1	31	1936	23	6
Taka-Töölö	14/498/3/1	MINNA CANTHIN KATU 3	31	1936	26	6
Taka-Töölö	14/517/17/1	TAVASTSTJERNANKATU 17	39	1942	2	2
Taka-Töölö	14/500/19/1	TOPELIUKSENKATU 19	31	1937	33	6
Taka-Töölö	14/500/52/1	TÖÖLÖNKATU 52	31	1937	41	6
Taka-Töölö	14/523/18/1	URHEILUKATU 18	39	1932	50	6
Taka-Töölö	14/523/33/2	URHEILUKATU 20	39	1929	44	6
Taka-Töölö	14/523/22/1	URHEILUKATU 22	39	1929	48	6
Meilahti	15/616/15/1	KUUSITIE 15	39	1945	67	7
Meilahti	15/621/5/1	TUKHOLMANKATU 19	39	1941	36	3
Meilahti	15/621/1/1	VALPURINTIE 1	31	1941	15	3
Meilahti	15/621/3/1	VALPURINTIE 3	31	1941	12	3
Laakso	18/604/57/1	MANNERHEIMINTIE 57	31	1939	51	6
Laakso	18/604/59/1	MANNERHEIMINTIE 59	31	1939		6
Laakso	18/604/46/1	URHEILUKATU 46	31	1939	11	3
Laakso	18/604/48/1	URHEILUKATU 48	31	1939	8	3
Laakso	18/604/54/1	URHEILUKATU 54	31	1945	18	3
Rakennusten lukumäärä yhteensä		38			1039	

Liite 4. Helge Lundströmin Helsinkiin 1929–1945 suunnittelemat asuinkerrostalot.

Helge Lundström						
Kaupunginosa	Sijaintitunnus	Osoite	Koodi	Vuosi	Asuntojen lkm	Kerros-luku mp
Kamppi	4/74/13/1	FREDRIKINKATU 36	39	1938	33	5
Kamppi	4/76/3/1	KALEVANKATU 36	39	1939	41	5
Kamppi	4/76/29/1	KALEVANKATU 42	39	1935	29	5
Kamppi	4/76/29/2	KALEVANKATU 42	39	1935	31	4
Kamppi	4/3/2/4	LÖNNROTINKATU 45	39	1939	90	7
Punavuori	5/93/6/1	ANNANKATU 4	31	1936	22	6
Punavuori	5/115/16/1	MERIMIEHENKATU 22	39	1936	28	4
Ullanlinna	7/109/13/1	KORKEAVUORENKATU 2 A	39	1936	39	6
Kallio	11/332/8/1	AGRICOLANKATU 2	39	1938	82	7
Kallio	11/346/6/1	HARJUTORI 6	39	1938	66	6
Kallio	11/331/31/1	HÄMEENTIE 34	39	1939	92	7
Kallio	11/312/5/1	KOLMAS LINJA 5	39	1939	69	6
Kallio	11/307/14/2	KOLMAS LINJA 14	39	1938	55	6
Kallio	11/307/14/1	KOLMAS LINJA 14	39	1938	26	3
Kallio	11/313/9/1	PORTHANINKATU 4	39	1939	68	6
Kallio	11/309/31/1	TOINEN LINJA 31	39	1937	106	6
Kallio	11/565/7/1	VIHERNIEMENKATU 7	31	1940	35	7
Kallio	11/565/9/1	VIHERNIEMENKATU 9	39	1940	58	7
Alppiharju	12/361/1/1	KUSTAANKATU 8 A	31	1938	35	6
Alppiharju	12/364/12/1	LÄNTINEN BRAHENKATU 12	31	1941	25	7
Alppiharju	12/373/14/2	VESILINNANKATU 19	39	1934	37	4
Etu-Töölö	13/448/20/1	APOLLONKATU 9	31	1934	36	6
Etu-Töölö	13/448/27/1	ETELÄINEN HESPERIANKATU 8	39	1936	39	6
Etu-Töölö	13/448/24/1	ETELÄINEN HESPERIANKATU 18 A	31	1935	36	6
Etu-Töölö	13/413/10/1	MECHELININKATU 2	39	1937	55	7
Etu-Töölö	13/413/8/1	MECHELININKATU 8	39	1936	62	7
Etu-Töölö	13/421/18/1	MECHELININKATU 18	39	1936	55	7
Etu-Töölö	13/421/20/1	MECHELININKATU 20	31	1933	38	7
Etu-Töölö	13/421/22/1	MECHELININKATU 22	39	1935	60	7
Etu-Töölö	13/433/26/1	MECHELININKATU 26	39	1934	49	7
Etu-Töölö	13/433/1/1	MECHELININKATU 28 A	31	1936	24	7
Etu-Töölö	13/433/2/1	MECHELININKATU 28 B	39	1936	39	7
Etu-Töölö	13/448/28/1	VÄNRIKKI STÖÖLIN KATU 12 A	31	1935	35	6
Taka-Töölö	14/470/1/1	DÖBELNINKATU 1	39	1936	65	6
Taka-Töölö	14/470/2/1	DÖBELNINKATU 3 A	31	1934	35	6
Taka-Töölö	14/499/1/1	HUMALISTONKATU 1	39	1937	56	6
Taka-Töölö	14/495/19/1	HUMALISTONKATU 19	31	1939	24	5
Taka-Töölö	14/508/5/1	KAJANUKSENKATU 5	31	1939	18	3
Taka-Töölö	14/503/13/1	LINNANKOSKENKATU 13	31	1938	35	6
Taka-Töölö	14/496/18/1	LINNANKOSKENKATU 18	31	1938	17	3

Taka-Töölö	14/522/4/1	MANNERHEIMINTIE 41 A	31	1936	32	6
Taka-Töölö	14/522/5/1	MANNERHEIMINTIE 41 B	31	1937	32	6
Taka-Töölö	14/522/6/1	MANNERHEIMINTIE 43 A	31	1937	23	6
Taka-Töölö	14/521/51/1	MANNERHEIMINTIE 51	31	1938	22	6
Taka-Töölö	14/495/49/1	MECHELININKATU 49	31	1938	32	6
Taka-Töölö	14/512/9/1	MESSENIUUKSENKATU 3 A	31	1937	40	7
Taka-Töölö	14/509/6/1	MESSENIUUKSENKATU 6	31	1937	36	6
Taka-Töölö	14/498/9/1	MINNA CANTHIN KATU 9	31	1938	36	6
Taka-Töölö	14/505/5/1	NORDENSKIÖLDINKATU 3 A	31	1938	16	6
Taka-Töölö	14/504/8/1	NORDENSKIÖLDINKATU 8	31	1937	21	6
Taka-Töölö	14/496/2/1	RAJASAARENTIE 5	31	1940	18	3
Taka-Töölö	14/496/1/1	RAJASAARENTIE 7	31	1940	24	4
Taka-Töölö	14/475/40/1	RUNEBERGINKATU 40	39	1935	34	6
Taka-Töölö	14/505/3/1	RUUSANKATU 3	31	1938	30	6
Taka-Töölö	14/470/53/1	SANDELSINKATU 6	39	1938	66	7
Taka-Töölö	14/522/2/1	SAVILANKATU 1 A	31	1938	22	6
Taka-Töölö	14/495/12/1	TOPELIUKSENKATU 12 A	31	1940	35	6
Taka-Töölö	14/500/21/1	TOPELIUKSENKATU 21	39	1937	40	6
Taka-Töölö	14/500/23/1	TOPELIUKSENKATU 23	31	1937	29	6
Taka-Töölö	14/509/37/1	TOPELIUKSENKATU 37 A	31	1938	35	6
Taka-Töölö	14/474/34/1	TÖÖLÖNKATU 34	31	1936	36	6
Taka-Töölö	14/463/6/1	TÖÖLÖNTORINKATU 11	39	1936	59	8
Taka-Töölö	14/522/28/1	URHEILUKATU 28	31	1938	25	6
Taka-Töölö	14/522/30/1	URHEILUKATU 30	31	1938	36	6
Taka-Töölö	14/522/32/1	URHEILUKATU 32	31	1938	30	6
Taka-Töölö	14/497/6/1	VALHALLANKATU 6	31	1939	15	3
Taka-Töölö	14/497/8/1	VALHALLANKATU 8	31	1939	13	3
Taka-Töölö	14/497/10/1	VALHALLANKATU 10	31	1941	18	3
Meilahti	15/614/11/1	KUUSITIE 11	39	1945	98	7
Meilahti	15/620/16/1	KUUSITIE 16	31	1945	45	8
Meilahti	15/519/84/1	MANNERHEIMINTIE 112	31	1938	30	6
Meilahti	15/519/86/1	MANNERHEIMINTIE 114	39	1939	39	6
Meilahti	15/607/104/1	MANNERHEIMINTIE 132	39	1940	50	6
Meilahti	15/609/120/1	MANNERHEIMINTIE 148	31	1945	41	7
Meilahti	15/613/20/1	PIHLAJATIE 20	39	1940	16	3
Meilahti	15/609/23/1	PIHLAJATIE 23	31	1943	18	3
Meilahti	15/612/38/1	PIHLAJATIE 38	31	1945	36	6
Meilahti	15/610/45/1	PIHLAJATIE 45	31	1945	14	4
Meilahti	15/634/13/1	TUKHOLMANKATU 13	39	1942	48	3
Meilahti	15/613/8/1	VALPURINTIE 8	39	1941	36	3
Laakso	18/604/65/1	MANNERHEIMINTIE 65	31	1938	27	6
Vallila	22/705/36/1	MÄKELÄNKATU 36	31	1939	21	4
Rakennusten lukumäärä yhteensä			82		3219	

Liite 5. Jalmari Peltosen Helsinkiin 1929–1945 suunnittelemat asuinkerrostalot.

Jalmari Peltosen							
Kaupunginosa	Sijaintitunnus	Osoite	Koodi	Vuosi	Asuntojen lkm	Kerros-luku mp	
Kamppi	4/156/27/1	EERIKINKATU 25	39	1929	62	5	
Kamppi	4/74/11/1	EERIKINKATU 26	39	1929	38	7	
Kamppi	4/155/12/1	LAPINLAHDENKATU 21	329	1929	24	5	
Kamppi	4/155/13/1	LAPINLAHDENKATU 23	39	1930	56	5	
Kamppi	4/156/6/1	RUOHOLAHDENKATU 12	39	1929	83	5	
Ullanlinna	7/105/1/1	KASARMIKATU 10	39	1938	35	5	
Ullanlinna	7/108/1/1	KORKEAVUORENKATU 4	39	1935	38	5	
Ullanlinna	7/105/3/1	TARKK AMPUJANKATU 2 B	31	1937	25	5	
Ullanlinna	7/108/12/1	TARKK AMPUJANKATU 12	39	1935	38	6	
Ullanlinna	7/108/14/1	TARKK AMPUJANKATU 14	39	1937	45	5	
Sörnäinen	10/284/6/1	PÄÄSKYLÄNRINNE 6	39	1938	103	7	
Kallio	11/341/9/1	TORKKELINKATU 9	31	1930	23	4	
Etu-Töölö	13/417/1/1	DAGMARINKATU 9 A	31	1936	18	6	
Etu-Töölö	13/448/22/1	ETELÄINEN HESPERIANKATU 22	39	1938	69	7	
Etu-Töölö	13/421/19/1	VÄINÄMÖISENKATU 19	31	1932	4	4	
Taka-Töölö	14/495/13/1	HUMALISTONKATU 13	31	1938	28	6	
Taka-Töölö	14/495/17/1	HUMALISTONKATU 17	31	1939	12	5	
Taka-Töölö	14/498/62/1	MANNERHEIMINTIE 88	31	1938	24	6	
Taka-Töölö	14/495/39/1	MECHELININKATU 39	31	1939	11	6	
Taka-Töölö	14/495/41/1	MECHELININKATU 41	31	1939	25	6	
Taka-Töölö	14/504/2/1	NORDENSKIÖLDINKATU 2	39	1937	30	6	
Taka-Töölö	14/505/7/1	NORDENSKIÖLDINKATU 3 B	39	1938	49	6	
Taka-Töölö	14/479/46/1	RUNEBERGINKATU 46	39	1937	39	8	
Taka-Töölö	14/474/59/1	RUNEBERGINKATU 59	39	1939	48	7	
Taka-Töölö	14/479/6/1	TOPELIUKSENKATU 3 B	39	1935	52	7	
Taka-Töölö	14/504/29/1	TOPELIUKSENKATU 29	39	1937	50	6	
Taka-Töölö	14/463/4/1	TÖÖLÖNTORINKATU 9	31	1936	18	6	
Taka-Töölö	14/497/4/1	VALHALLANKATU 4	31	1939	5	3	
Taka-Töölö	14/475/3/1	VÄLSKÄRINKATU 3	31	1930	16	5	
Taka-Töölö	14/475/5/1	VÄLSKÄRINKATU 5	31	1933	33	5	
Taka-Töölö	14/475/7/1	VÄLSKÄRINKATU 7	31	1931	13	5	
Taka-Töölö	14/475/9/1	VÄLSKÄRINKATU 9	39	1933	39	6	
Meilahti	15/634/5/1	JALAVATIE 5	31	1945	12	3	
Meilahti	15/519/78/1	MANNERHEIMINTIE 106	31	1939	28	6	
Meilahti	15/607/102/1	MANNERHEIMINTIE 130	31	1942	20	6	
Meilahti	15/608/106/1	MANNERHEIMINTIE 134	31	1941	44	6	
Meilahti	15/613/18/1	PIHLAJATIE 18	31	1941	13	3	
Meilahti	15/609/21/1	PIHLAJATIE 21	31	1941	4	3	
Meilahti	15/519/3/1	TÖÖLÖNTULLINKATU 3	31	1939	29	6	
Meilahti	15/519/5/1	TÖÖLÖNTULLINKATU 5	31	1939	30	6	
Rakennusten lukumäärä yhteensä			40		1333		

Liite 6. Asuikerrostalot Taka-Töölössä 1929–1945.

Sijaintitunnus	Osoite	Suunnittelija	Muut suunnittelijat	Vuosi	As.	lkm	Krs
14/470/1/1	DÖBELNINKATU 1	arkkityö Helge Lundström		1936	65	6	
14/470/2/1	DÖBELNINKATU 3 A	arkkityö Helge Lundström		1934	35	6	
14/470/5/1	DÖBELNINKATU 3 B	rkm Leuto A. Pajunen		1934	35	6	
14/464/4/1	DÖBELNINKATU 4	arkkitehti Toivo Paatela	Johansson, Sigurd sekä Alopæus, Aaro	1935	47	6	
14/499/1/1	HUMALISTONKATU 1	arkkityö Helge Lundström		1937	56	6	
14/499/5/1	HUMALISTONKATU 5	rkm Aarre Ekman		1929	39	6	
14/499/53/1	HUMALISTONKATU 7	arkkitehti T. A. Elo		1936	74	6	
14/495/13/1	HUMALISTONKATU 13	arkkitehti Jalmari Peltonen		1938	28	6	
14/495/15/1	HUMALISTONKATU 15	arkkitehti Veli Valorinta		1939	21	6	
14/495/17/1	HUMALISTONKATU 17	arkkitehti Jalmari Peltonen		1939	12	5	
14/495/19/1	HUMALISTONKATU 19	arkkityö Helge Lundström		1939	24	5	
14/508/3/1	KAJANUKSENKATU 3	rkm P. J. Pämänen		1940	12	3	
14/496/4/1	KAJANUKSENKATU 4	arkkitehti Didrik Dahlberg		1943	18	3	
14/508/5/1	KAJANUKSENKATU 5	arkkityö Helge Lundström		1939	18	3	
14/496/6/1	KAJANUKSENKATU 6	arkkitehti T. A. Elo	Nieminen, K., tt	1939	19	3	
14/508/7/1	KAJANUKSENKATU 7	arkkitehti T. A. Elo	Nieminen, K., tt	1940	18	3	
14/496/8/1	KAJANUKSENKATU 8	rkm Rudolf Lanste		1939	15	3	
14/508/9/1	KAJANUKSENKATU 9	arkkitehti Dag Englund		1938	15	3	
14/496/10/1	KAJANUKSENKATU 10	arkkitehti Kai Larkka		1939	14	3	
14/473/4/1	KIVELÄNKATU 1 B	arkkitehti Ole Gripenberg		1934	19	6	
14/473/6/1	KIVELÄNKATU 1 C	arkkitehti Ole Gripenberg		1934	18	6	
14/473/8/1	KIVELÄNKATU 1 D	arkkitehti Ole Gripenberg		1934	19	6	
14/473/3/1	KIVELÄNKATU 3	tt Arnold Briksfor		1935	24	6	
14/497/1/1	LASTENLINNANTIE 1	arkkitehti Matti Lampén	Blomstedt, Märta, arkk.	1945	39	3	
14/497/1/2	LASTENLINNANTIE 1	arkkitehti Matti Lampén	Blomstedt, Märta, arkk.	1945	40	3	
14/497/7/1	LASTENLINNANTIE 7	rkm P. J. Pämänen		1939	14	3	
14/497/9/1	LASTENLINNANTIE 9 A	arkkitehti Juho (Jukka) Saari		1940	999	3	
14/498/54/1	LINNANKOSKENKATU 1	arkkitehti Ole Gripenberg		1936	17	6	
14/498/10/1	LINNANKOSKENKATU 3	arkkitehti Ole Gripenberg		1936	16	6	
14/499/4/1	LINNANKOSKENKATU 4	arkkitehti T. A. Elo		1937	42	6	
14/499/2/1	LINNANKOSKENKATU 6 A	arkkitehti Trygve Anders Ahlström		1937	36	6	
14/499/7/1	LINNANKOSKENKATU 6 B	arkkitehti Lauri (Lasse) Björk		1936	34	6	
14/499/57/1	LINNANKOSKENKATU 8	rkm Rudolf Lanste		1937	72	6	
14/503/11/1	LINNANKOSKENKATU 11	arkkitehti Eino Siira		1939	30	6	
14/503/13/1	LINNANKOSKENKATU 13	arkkityö Helge Lundström		1938	35	6	
14/503/15/1	LINNANKOSKENKATU 15	arkkitehti Kaarlo Borg		1939	17	3	
14/508/16/1	LINNANKOSKENKATU 16	arkkitehti Dag Englund		1938	15	3	
14/503/17/1	LINNANKOSKENKATU 17	arkkitehti Erkki Taimi		1939	12	3	
14/496/18/1	LINNANKOSKENKATU 18	arkkityö Helge Lundström		1938	17	3	
14/503/19/1	LINNANKOSKENKATU 19	arkkitehti Aulis Edvin Hämäläinen		1938	22	3	
14/496/20/1	LINNANKOSKENKATU 20	rkm Arvi Sakari Honkavaara	Suhonen, Esko, arkk.	1939	12	3	
14/510/21/1	LINNANKOSKENKATU 21	arkkitehti T. A. Elo	Nieminen, K., tt	1939	18	3	
14/510/23/1	LINNANKOSKENKATU 23	arkkitehti Ragnar Gustafsson		1942	31	3	
14/497/24/1	LINNANKOSKENKATU 24	arkkitehti Juho (Jukka) Saari	Stenius, G., arkk.	1941	21	3	
14/525/18/1	MANNERHEIMINTIE 19 A	arkkitehti Ole Gripenberg	M. S. ja L. M.	1937	13	7	
14/525/29/1	MANNERHEIMINTIE 19 B	arkkitehti Bertel Liljequist	Englund, Kaj, arkk.	1937	12	6	
14/523/29/1	MANNERHEIMINTIE 29	arkkitehti Ole Gripenberg	Frosterus, Sigurd, arkk.	1929	68	6	
14/522/4/1	MANNERHEIMINTIE 41 A	arkkityö Helge Lundström		1936	32	6	
14/522/5/1	MANNERHEIMINTIE 41 B	arkkityö Helge Lundström		1937	32	6	
14/522/6/1	MANNERHEIMINTIE 43 A	arkkityö Helge Lundström		1937	23	6	
14/522/7/1	MANNERHEIMINTIE 43 B	arkkitehti Eino Forsman		1938	34	6	
14/521/45/1	MANNERHEIMINTIE 45	arkkitehti T. A. Elo		1938	17	6	
14/521/47/1	MANNERHEIMINTIE 47	rkm Leuto A. Pajunen		1938	54	7	
14/521/49/1	MANNERHEIMINTIE 49	arkkitehti T. A. Elo		1938	28	6	
14/521/51/1	MANNERHEIMINTIE 51	arkkityö Helge Lundström		1938	22	6	
14/473/2/1	MANNERHEIMINTIE 52	arkkitehti Ole Gripenberg		1935	11	6	
14/473/26/1	MANNERHEIMINTIE 54	arkkitehti Sigurd Frosterus	Gripenberg, Ole, arkk.	1937	33	6	
14/498/56/1	MANNERHEIMINTIE 82	arkkitehti Ole Gripenberg		1936	23	6	
14/498/58/1	MANNERHEIMINTIE 84	arkkitehti Ole Gripenberg		1936	25	6	
14/498/60/1	MANNERHEIMINTIE 86	arkkitehti Jussi Lappi-Seppälä	Martas, likka, arkk.	1938	25	6	
14/498/62/1	MANNERHEIMINTIE 88	arkkitehti Jalmari Peltonen		1938	24	6	
14/505/42/1	MANNERHEIMINTIE 92	tt M/VV? Schäffel		1930	68	6	
14/512/7/1	MANNERHEIMINTIE 96	arkkitehti T. A. Elo		1937	40	6	
14/512/2/1	MANNERHEIMINTIE 98	arkkitehti T. A. Elo		1938	29	6	
14/512/72/1	MANNERHEIMINTIE 100	arkkitehti Ole Gripenberg		1939	76	6	
14/513/76/1	MANNERHEIMINTIE 104	arkkitehti Elias Päälanen		1929	64	6	
14/495/39/1	MECHELININKATU 39	arkkitehti Jalmari Peltonen		1939	11	6	
14/495/41/1	MECHELININKATU 41	arkkitehti Jalmari Peltonen		1939	25	6	
14/508/42/1	MECHELININKATU 42	arkkitehti Dag Englund		1939	30	6	
14/495/43/1	MECHELININKATU 43	rkm Lauri Evert Mykkänen		1939	29	6	
14/508/44/1	MECHELININKATU 44	arkkitehti Dag Englund		1939	31	6	

14/495/49/1	MECHELININKATU 49	arkkityö Helge Lundström	1938	32	6
14/495/51/1	MECHELININKATU 51	arkkitehti Heimo Riihimäki	1938	36	6
14/512/8/1	MESSENIUKSENKATU 1 B	arkkitehti Matti Finell	1937	999	6
14/512/9/1	MESSENIUKSENKATU 3 A	arkkityö Helge Lundström	1937	40	7
14/512/10/1	MESSENIUKSENKATU 3 B	arkkitehti Arvo Muroma	1937	34	6
14/512/5/1	MESSENIUKSENKATU 5	rkm Arvi Sakari Honkavaara	1937	57	6
14/509/6/1	MESSENIUKSENKATU 6	arkkityö Helge Lundström	1937	36	6
14/513/13/1	MESSENIUKSENKATU 7	arkkitehti Gunnar Nordström	1937	60	7
14/509/8/1	MESSENIUKSENKATU 8	arkkitehti T. A. Elo	1937	33	6
14/513/9/1	MESSENIUKSENKATU 9	arkkitehti Elias Paalanen	1936	34	7
14/509/10/1	MESSENIUKSENKATU 10	arkkitehti Iikka Martas Lappi-Seppälä & Martas arkkittsto	1937	41	6
14/504/1/1	MIKAEL LYBECKIN KATU 4 A	arkkitehti Kaarlo Borg	1937	19	6
14/504/31/1	MIKAEL LYBECKIN KATU 6	rkm Yrjö Paul Rafael Vuorinen Aalto, Arvo O., arkkitt.	1937	37	6
14/503/8/1	MIKAEL LYBECKIN KATU 8	arkkitehti Ole Gripenberg	1941	37	3
14/503/10/1	MIKAEL LYBECKIN KATU 10	arkkitehti Ole Gripenberg	1941	24	3
14/503/12/1	MIKAEL LYBECKIN KATU 12	rkm Rudolf Lanste	1942	14	3
14/498/1/1	MINNA CANTHIN KATU 1	arkkitehti Ole Gripenberg	1936	23	6
14/498/3/1	MINNA CANTHIN KATU 3	arkkitehti Ole Gripenberg	1936	26	6
14/498/5/1	MINNA CANTHIN KATU 5	arkkitehti Rafael Blomstedt	1937	29	6
14/498/7/1	MINNA CANTHIN KATU 7	arkkitehti T. A. Elo	1938	30	6
14/498/9/1	MINNA CANTHIN KATU 9	arkkityö Helge Lundström	1938	36	6
14/504/16/1	MINNA CANTHIN KATU 16	rkm Frans August Virta	1937	31	7
14/504/18/1	MINNA CANTHIN KATU 18	tt R. Kellovuori	1937	27	6
14/509/22/1	MINNA CANTHIN KATU 22	rkm Uno Valhelm	1937	31	6
14/509/24/1	MINNA CANTHIN KATU 24	arkkitehti Elias Paalanen	1937	26	5
14/504/2/1	NORDENSKIÖLDINKATU 2	arkkitehti Jalmari Peltonen	1937	30	6
14/505/5/1	NORDENSKIÖLDINKATU 3 A	arkkityö Helge Lundström	1938	16	6
14/505/7/1	NORDENSKIÖLDINKATU 3 B	arkkitehti Jalmari Peltonen	1938	49	6
14/504/4/1	NORDENSKIÖLDINKATU 4	arkkitehti T. A. Elo	1937	33	6
14/504/6/1	NORDENSKIÖLDINKATU 6	arkkitehti T. A. Elo	1937	35	6
14/504/8/1	NORDENSKIÖLDINKATU 8	arkkityö Helge Lundström	1937	21	6
14/522/9/1	NORDENSKIÖLDINKATU 9	arkkitehti Georg Jägerroos	1938	62	6
14/504/10/1	NORDENSKIÖLDINKATU 10	arkkitehti T. A. Elo	1938	35	7
14/463/24/1	POHJOINEN HESPERIANKATU 5	arkkitehti Matti Finell	1938	24	7
14/463/7/1	POHJOINEN HESPERIANKATU 7	rkm Arvi Niiniluoto	1934	9	6
14/463/9/1	POHJOINEN HESPERIANKATU 9	arkkitehti Kaarlo Borg	1932	17	6
14/463/11/1	POHJOINEN HESPERIANKATU 11	arkkitehti Kaarlo Borg	1932	15	6
14/463/13/1	POHJOINEN HESPERIANKATU 13	arkkitehti Ragnar Wessman	1932	28	6
14/475/34/1	POHJOINEN HESPERIANKATU 21	arkkitehti Kaarlo Borg	1932	69	8
14/513/3/1	PÄIVÄRINNANKATU 3	rkm Rudolf Lanste	1939	68	6
14/512/4/1	PÄIVÄRINNANKATU 4	arkkitehti Didrik Dahlberg	1938	30	6
14/513/17/1	PÄIVÄRINNANKATU 5 A	rkm Arvi Sakari Honkavaara	1937	31	6
14/513/16/1	PÄIVÄRINNANKATU 5 B	arkkitehti T. A. Elo	1937	35	6
14/512/6/1	PÄIVÄRINNANKATU 6	arkkitehti T. A. Elo	1937	36	6
14/513/15/1	PÄIVÄRINNANKATU 7 A	arkkitehti Eero Ikäheimo Toivonen, Evert, tt	1938	31	6
14/513/14/1	PÄIVÄRINNANKATU 7 B	arkkitehti Thor Lagerros	1937	36	7
14/496/2/1	RAJASAARENTIE 5	arkkityö Helge Lundström	1940	18	3
14/496/1/1	RAJASAARENTIE 7	arkkityö Helge Lundström	1940	24	4
14/475/36/1	RUNEBERGINKATU 36	rkm Onni Kaisla Pajunen, L. A., rkm	1929	52	6
14/475/38/1	RUNEBERGINKATU 38	arkkitehti T. A. Elo	1933	51	6
14/475/40/1	RUNEBERGINKATU 40	arkkityö Helge Lundström	1935	34	6
14/475/42/1	RUNEBERGINKATU 42	arkkitehti T. A. Elo	1933	31	6
14/475/44/1	RUNEBERGINKATU 44	rkm Heikki Kaartinen	1938	39	7
14/479/46/1	RUNEBERGINKATU 46	arkkitehti Jalmari Peltonen	1937	39	8
14/479/50/1	RUNEBERGINKATU 50	arkkitehti Arvo O. Aalto Kokko, Niilo, arkkitt.	1935	48	6
14/478/5/1	RUNEBERGINKATU 54 A	tt Eino Lieber	1935	46	6
14/474/11/1	RUNEBERGINKATU 55 A	rkm Heikki Kaartinen	1936	38	7
14/474/3/1	RUNEBERGINKATU 55 B	rkm Karl Johan Ahlskog	1936	32	6
14/474/57/1	RUNEBERGINKATU 57	arkkitehti Heimo Riihimäki Huttunen, Erkki, arkkitt.	1935	27	6
14/477/58/1	RUNEBERGINKATU 58	arkkitehti Kaarlo Borg	1929	42	6
14/474/59/1	RUNEBERGINKATU 59	arkkitehti Jalmari Peltonen	1939	48	7
14/477/60/1	RUNEBERGINKATU 60	arkkitehti Kaarlo Borg	1929	50	8
14/498/2/1	RUUSANKATU 2	arkkitehti Rafael Blomstedt	1937	36	6
14/505/3/1	RUUSANKATU 3	arkkityö Helge Lundström	1938	30	6
14/498/4/1	RUUSANKATU 4	arkkitehti Rafael Blomstedt	1938	23	6
14/498/6/1	RUUSANKATU 6	arkkitehti Väinö Teodor Ferd. Salokangas	1938	29	6
14/498/8/1	RUUSANKATU 8	arkkitehti Väinö Teodor Ferd. Salokangas	1939	20	6
14/470/4/1	SANDELSINKATU 4	arkkitehti Toivo Paatela	1934	32	6
14/470/53/1	SANDELSINKATU 6	arkkityö Helge Lundström	1938	66	7
14/522/2/1	SAVILANKATU 1 A	arkkityö Helge Lundström	1938	22	6
14/522/3/1	SAVILANKATU 1 B	arkkitehti T. A. Elo	1937	28	6
14/477/40/1	SIBELIUKSENKATU 2	arkkitehti Veikko Leistén K. K:n rek. osasto	1937	36	6

14/513/19/1	STENBÄCKINKATU 4 A	arkkitehti T. A. Elo		1936	33	6
14/513/18/1	STENBÄCKINKATU 4 B	arkkitehti T. A. Elo		1937	34	6
14/513/1/1	STENBÄCKINKATU 10	arkkitehti T. A. Elo		1934	28	6
14/513/2/1	STENBÄCKINKATU 10 A	arkkitehti T. A. Elo		1934	28	6
14/509/20/1	TAVASTSTJERNANKATU 1	arkkitehti T. A. Elo		1937	34	6
14/509/3/1	TAVASTSTJERNANKATU 3	arkkitehti T. A. Elo		1937	15	6
14/517/17/1	TAVASTSTJERNANKATU 17	arkkitehti Ole Gripenberg		1942	2	2
			Jägerroos, G., Pernaja, A., K. K:n rak. osasto			
14/479/7/1	TOPELIUKSENKATU 3 A	arkkitehti Väinö Vähäkallio		1932	21	6
14/479/6/1	TOPELIUKSENKATU 3 B	arkkitehti Jalmar Pelttonen		1935	52	7
14/495/10/1	TOPELIUKSENKATU 10	arkkitehti Gunnar Nordström		1938	39	6
14/495/12/1	TOPELIUKSENKATU 12 A	arkkityo Helge Lundström		1940	35	6
14/487/20/2	TOPELIUKSENKATU 17	arkkitehti Karl Olof Anton Cronstedt	Rönholm, I. M./O., tt	1929	62	7
14/500/19/1	TOPELIUKSENKATU 19	arkkitehti Ole Gripenberg		1937	33	6
14/500/21/1	TOPELIUKSENKATU 21	arkkityo Helge Lundström		1937	40	6
14/500/23/1	TOPELIUKSENKATU 23	arkkityo Helge Lundström		1937	29	6
14/500/25/1	TOPELIUKSENKATU 25	arkkitehti Veikko Leisten		1938	24	6
14/504/29/1	TOPELIUKSENKATU 29	arkkitehti Jalmar Pelttonen		1937	50	6
14/509/33/1	TOPELIUKSENKATU 33	arkkitehti Matti Finell		1937	17	6
14/509/35/1	TOPELIUKSENKATU 35	rkm Arvi Sakari Honkavaara		1937	42	6
14/509/37/1	TOPELIUKSENKATU 37 A	arkkityo Helge Lundström		1938	35	6
14/474/1/1	TYKISTÖNKATU 7	rkm Heikki Kaartinen		1934	35	6
14/474/9/1	TYKISTÖNKATU 9	arkkitehti Toivo Paatela		1936	18	6
14/463/10/1	TÖÖLÖNKATU 30 A	arkkitehti Jussi Lappi-Seppälä	Martas, likka, arkkit.	1936	26	6
14/463/8/1	TÖÖLÖNKATU 30 B	arkkitehti Juho (Jukka) Saari		1936	29	6
14/474/2/1	TÖÖLÖNKATU 32 B	rkm Arvo Elo	Hämäläinen, A.E., arkkit.	1935	28	6
14/474/34/1	TÖÖLÖNKATU 34	arkkityo Helge Lundström		1936	36	6
14/487/3/1	TÖÖLÖNKATU 42 B	arkkitehti Kaarlo Borg		1935	20	6
14/500/52/1	TÖÖLÖNKATU 52	arkkitehti Ole Gripenberg		1937	41	6
14/500/54/1	TÖÖLÖNKATU 54	arkkitehti Woldemar Baeckman	Lappi-Seppälä, J. & Martas, I.	1936	34	6
14/500/56/1	TÖÖLÖNKATU 56	arkkitehti Jussi Lappi-Seppälä	Martas, likka, arkkit.	1937	62	6
14/500/58/1	TÖÖLÖNKATU 58	arkkitehti Jussi Lappi-Seppälä	Martas, likka, arkkit.	1937	47	6
14/463/1/1	TÖÖLÖNTORINKATU 1 B	arkkitehti Elias Paalanen		1933	34	6
14/463/3/1	TÖÖLÖNTORINKATU 3	arkkitehti Väinö Toivio		1934	40	7
14/463/5/1	TÖÖLÖNTORINKATU 5	arkkitehti Einar Flinckenberg		1931	31	6
14/470/6/1	TÖÖLÖNTORINKATU 6	arkkitehti Didrik Dahlberg		1937	40	6
14/463/2/1	TÖÖLÖNTORINKATU 7	arkkitehti Arvo Muroma		1937	20	6
14/463/4/1	TÖÖLÖNTORINKATU 9	arkkitehti Jalmar Pelttonen		1936	18	6
14/463/6/1	TÖÖLÖNTORINKATU 11	arkkityo Helge Lundström		1936	59	8
14/525/14/1	URHEILUKATU 14	arkkitehti Juho (Jukka) Saari		1938	72	6
14/523/18/1	URHEILUKATU 18	arkkitehti Ole Gripenberg		1932	50	6
14/523/33/2	URHEILUKATU 20	arkkitehti Ole Gripenberg		1929	44	6
14/523/22/1	URHEILUKATU 22	arkkitehti Ole Gripenberg		1929	48	6
14/522/28/1	URHEILUKATU 28	arkkityo Helge Lundström		1938	25	6
14/522/30/1	URHEILUKATU 30	arkkityo Helge Lundström		1938	36	6
14/522/32/1	URHEILUKATU 32	arkkityo Helge Lundström		1938	30	6
14/521/36/1	URHEILUKATU 36	arkkitehti likka Martas		1938	24	7
14/521/38/1	URHEILUKATU 38	arkkitehti Veli Klami		1938	20	6
14/521/40/1	URHEILUKATU 40	rkm Frans August Virta		1938	24	6
14/521/42/1	URHEILUKATU 42	arkkitehti Aulis Edvin Hämäläinen		1938	33	6
14/496/3/1	VALHALLANKATU 3	arkkitehti Juho (Jukka) Saari		1939	16	3
14/497/4/1	VALHALLANKATU 4	arkkitehti Jalmar Pelttonen		1939	5	3
14/496/5/1	VALHALLANKATU 5	arkkitehti Juho (Jukka) Saari		1940	18	3
14/497/6/1	VALHALLANKATU 6	arkkityo Helge Lundström		1939	15	3
14/496/7/1	VALHALLANKATU 7	rkm P. J. Pämänen		1940	12	3
14/497/8/1	VALHALLANKATU 8	arkkityo Helge Lundström		1939	13	3
14/496/9/1	VALHALLANKATU 9	rkm P. J. Pämänen		1940	13	3
14/497/10/1	VALHALLANKATU 10	arkkityo Helge Lundström		1941	18	3
14/497/12/1	VALHALLANKATU 12	arkkitehti Gunnar Nordström		1940	13	3
14/497/22/1	VALHALLANKATU 14	arkkitehti Gunnar Nordström		1939	13	3
14/510/18/1	VALHALLANKATU 18	arkkitehti Dag Englund		1939	18	3
14/475/1/1	VÄLSKÄRINKATU 1 B	rkm Heikki Kaartinen		1931	47	5
14/475/3/1	VÄLSKÄRINKATU 3	arkkitehti Jalmar Pelttonen		1930	16	5
14/475/5/1	VÄLSKÄRINKATU 5	arkkitehti Jalmar Pelttonen		1933	33	5
14/475/7/1	VÄLSKÄRINKATU 7	arkkitehti Jalmar Pelttonen	Lauri Reitz, Oy	1931	13	5
14/475/9/1	VÄLSKÄRINKATU 9	arkkitehti Jalmar Pelttonen		1933	39	6

Tekijä TOMMI LINDH
Työn nimi TÖÖLÖLÄISFUNKTIONALISMIN NELJÄ VAIHETTA
Title in English THE FOUR PHASES IN TÖÖLÖ-FUNCTIONALISM
Pääaineen tutkimusala ARKKITEHTUURIN HISTORIA
Sivuaineen tutkimusala ARKKITEHTUURI 2 (ASUNTOSUUNNITTELU)
Työn valvoja/ohjaaja VILHELM HELANDER
Tiivistelmä

Tutkimus koskee Taka-Töölön kaupunginosan 1930-luvulla rakennettuja asuinkerrostaloja. Tutkimuksessa pyrittiin määrittelemään töölöläisfunktionalismin ominaispiirteet, selvittämään alueen kerrostalojen syntyyn vaikuttaneet ihmiset ja analysoimaan asemakaavoituksen muutoksia 1930-luvulla ja niiden vaikutuksia moderniin kerrostalosuunnitteluun. Tutkimusmenetelmänä oli historiankirjoituksen lisäksi tiettyjen fyysisen ympäristön ominaisuuksien muuttaminen (piirustusten avulla) numeroiksi ja analysointi tilastomatematisesti.

Töölön asemakaava perustuu vuonna 1899 pidettyyn Suomen ensimmäiseen asemakaavakilpailuun, johon tehtyihin muutoksiin on tutkimuksessa kiinnitetty huomiota. Töölön kaavamuuotosten neljä vaihetta 1930-luvulla oli yksi tutkimuksen perusolettamuksista, joihin saatiin vahvistus: korttelistruktuuri muuttui tuolloin suljetusta puolisoljetun ja puolilavoimen kautta avoimeksi. Avoimeen suunnattuun korttelimalliin asti eivät Taka-Töölön esimerkit ulotu.

Funktionalistinen rakentaminen Taka-Töölössä on niin ikään jaettavissa neljään periodiin, josta kaikkein avantgardein loistaa poissaolollaan. Julkisivuarkkitehtuuri muuttui klassismista art deco -klassismin ja art deco -funktionalismin kautta puhdaslinjaiseen funktionalismiin. Asuinkerrostalojen pohjaratkaisujen osalta muutos ei ole näin selkeä. Samantapaisia asuntoja suunniteltiin koko jakson ajan. Runkosyvyyksien kaventuminenkin vaikutti pohjaratkaisuihin yllättävän vähän.

Neljä esimerkkikorttelia oli valittu tutkimushypoteesin mukaisesti niin, että kukin edusti yhtä neljästä tyylistä. Esimerkkikorttelit tutkittiin rakennusten normaalikerrosten osalta niin, että kaikki pohjat piirrettiin, tilatyypit eriteltiin, mitattiin ja laskettiin korttelikohtaisesti yhteen. Luvut muutettiin prosenteiksi korttelien välistä vertailua varten. Esimerkkikortteleista poimittiin myös töölöläisfunktionalismille tyypillisiä ominaisuuksia, jotka esiteltiin typologisesti jaoteltuna.

Töölöläisfunktionalismin esikuvia ja rinnakkaisilmiöitä löytyi lähinnä Ruotsista, mutta myös saksalaisia piirteitä Töölöstä löytyi. Tutkitun alueen suunnittelijat olivat paria poikkeusta lukuun ottamatta koulutukseltaan arkkitehteja. Taka-Töölöä suunnitelleiden opintomatkat 1920-luvulla eivät yleensä ulottuneet Euroopan rajojen ulkopuolelle, joten suorat vaikutukset eivät ole voineet tulla kovin kaukaa.

Uutena asiana tutkimuksessa tuotiin esille art deco -tyyli suomalaisessa arkkitehtuurissa. Taka-Töölössä kausi näkyi erityisesti Välskärinkadun talorivistön fasadeissa ja porrashuoneissa koko kaupunginosassa.

Töölöläisfunktionalismin neljä vaihetta täyttää yhden valkean kohdan Helsingin arkkitehtuurin historiassa ja tuo lisävalaistusta 1930-luvun kerrostalojen ominaisuuksiin Suomessa.

Sivumäärä 166
Avainsanat kaupunkisuunnittelu, funktionalismi, kerrostalot, 1930-luku, Helsinki, Töölö, art deco
Täytetään osastolla
Hyväksytty Kirjasto

Author TOMMI LINDH
Title THE FOUR PHASES IN TÖÖLÖ-FUNCTIONALISM
Title in Finnish TÖÖLÖLÄISFUNKTIONALISMIN NELJÄ VAIHETTA
Research field of the major subject HISTORY OF ARCHITECTURE
Research field of the minor subject ARCHITECTURE 2 (DWELLING DESIGN)
Supervisor/tutor VILHELM HELANDER

Abstract

My study concerns the blocks of flats built in the Helsinki district of Taka-Töölö (Further Töölö) during the 1930s. In my study I strived to specify the characteristics of the architecture in Töölö. I wanted to find out who designed and built the area. I also wanted to analyze the effect to modern building design caused by the changes made to the town plan of Taka-Töölö in the 1930s. My method, in addition to writing history, was to change (by drawing) some characteristics of the buildings into comparative figures and analyzing them statistically and mathematically.

The Töölö town plan is based on the first town planning competition held in Finland in 1899. The research focuses on the alterations made to the town plan. One of the basic hypothesis of this research were the four phases in the changes made to the town plan during the 1930s. The quarter structures proved to alter from a closed block through a semi closed and a semi open block to an open block. A fully functionalistic block model with apartment houses directed according to the sun did not exist in Taka-Töölö.

The building of functionalistic apartment houses can also be divided into four phases. Where again the most avant-garde architecture excels in not existing. The facades were first designed according to traditional classicism (of the 1920s). Then became a period of art deco classicism succeeded by art deco functionalism. The last phase was a more streamline functionalism. The changes in the floor designs were not as clear. Same types of flats were designed through out the period. Even when the depth of the building frames decreased it had little or no effect in the floor plans.

I chose the four example quarters according to the research hypothesis. Each one represents one of the four major types. I examined the example quarters by drawing the standard floor plans of all the buildings in the block. Then I itemized the different types of rooms, measured and added them together in order to get a summing up for the whole quarter. These figures I changed into percentages so they could be compared with the other quarters. I gathered some typical characteristics from the example quarters which I presented typologically.

I found examples and parallels to Töölö-functionalism mainly from Sweden. But I could also point out some German influences. The designers of the Töölö blocks were mainly architects. Excursions of the Töölö designers in the 1920s were seldom directed outside Europe. That is why I assume the direct influences couldn't have come from far.

A new discovery in my research is the concept of art deco in Finnish architecture. In Taka-Töölö art deco can be found especially in facades of the Välskärinkatu apartment houses and in staircases in the whole area.

The Four Phases in Töölö-Functionalism fills one gap in the architectural history of Helsinki and brings new light to the features of apartment houses of the 1930s in Finland.

Number of pages 166

Keywords town planning, functionalism, apartment houses, 1930s, Helsinki, Töölö, art deco

To be filled in at the department

Approved

Library code

Helsinki 10.9.2002

Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston osastoneuvostolle

Asia: Tarkastuslausunto arkkitehti Tommi Lindhin lisensiaatintyöstä

Arkkitehtiosaston osastoneuvoston nimeämänä tarkastajana haluan kunnioittavasti esittää arkkitehti Tommi Lindhin arkkitehtuurin historian alaan kuuluvasta lisensiaatintyöstä *'Töölöläisfunktionalismin neljä vaihetta'* (166 s. & 156 kuvaa & 6 liitettä) seuraavaa.

Arkkitehti Tommi Lindhin tutkimusaihe käsittelee Helsingin 1900-luvun alun rakentamisen keskeistä osaa. Töölön kaupunginosa on helsinkiläisten ja usein koko Suomenkin arjessa läsnä päivittäin monien tärkeitten julkisten rakennustensa kautta. Vähemmän huomiota sen sijaan on saanut kaupunginosan merkitys asuntoalueena ja tärkeänä kaupunkirakentamisen murrosvaiheen esimerkkinä. Tommi Lindh itse katsoo tehneensä pioneiritutkimusta, mutta toisaalta voidaan todeta, että suomalainen asuminen ja sen kulttuuri- ja rakennuskehitys on alkanut enenevässä määrin kiinnostaa tutkimusta jo 1990-luvun alusta. Näin Lindhin työkin sijoittuu siihen sarjaan, missä suomalaisen asumisen modernisaatio on noussut julkisia rakennuksia ja merkittäviä arkkitehtipersonallisuuksia käsittelevien tutkimusten rinnalle.

Tommi Lindh on määrittänyt tehtäväkseen selvittää Töölön 1930-luvun asuinkerrostalojen suunnittelun taustan huomioiden niin suunnittelijat, heidän koulutuksensa kuin rakentamisen laajuudenkin. Hänen tavoitteisiinsa liittyy myös halu kehittää kriteereitä rakennussuojelukeskustelua ja rakennussuojelun toimenpiteitä varten. Hänen hypoteesinaan on, että Taka-Töölön asuinrakentaminen on 1930-luvulla jaettavissa neljään toisiaan seuraavaan vaiheeseen. Tämä on hänen työssään lähtökohtatilanne, jonka hän analyyseissään katsoo voivansa todentaa. Taka-Töölön alueen valikoituminen tutkimuksen kohteeksi perustellaan alueen kehityksen vähäisellä tuntemuksella ja toisaalta sen monitasoisen muutoskehityksen kiinnostavuudella. Ajanjaksoon liittyviä muutoksia ei tapahtunut vain kaavatasolla, vaan myös asuintalosuunnittelussa ja julkisivuarkkitehtuurissa. Voidaankin todeta, että Lindhin työilleen asettamat päämäärät ovat relevantteja ja kiinnostavia. Toisaalta hänen tapansa ratkaista tutkimuksensa kysymyksiä sisältää myös metodisia ja tulkinnallisia ongelmia. Käsittelen seuraavaksi työtä kokonaisuutena ja erityisesti kiinnitän huomiota sen ansiokkaisiin ratkaisuihin sekä sen suurimpiin ongelmakohtiin.

Työ on rakenteeltaan selkeä ja johdattelee lukijansa terminologisiin ja menetelmällisiin ratkaisuihin jo alussa. Kirjoittaja kontekstualisoi Töölön kaavoituksen historiallisesti sekä vertailemalla ulkomaisiin esikuviin. Empiirisen materiaalin Lindh käsittelee nelijakoisen kehityshypoteesinsa kehikossa ja erikseen vielä esittelee neljää kehitysvaihetta esimerkkikorttelien avulla. Loppuanalyysissä eritellään vielä esikuvien ja rinnakkaisilmiöiden vaikutusta. Primäärisenä lähdemateriaalinaan Lindh on pääasiallisesti käyttänyt Helsingin kaupungin eri arkistoja ja kaupunkia koskevia tilastoja, mutta toisaalta työ nojaa olemassaolevien rakennusten systemaattiseen inventointityöhön. Tämä vuonna 1993 Tommi Lindhin johdolla tehty Taka-Töölön, Laakson ja Ruskeasuon kaupunginosien inventointi on ollut myös erilaisten kysymystenasettelujen kokeilukenttä. Se on kuitenkin tekijän laatimista inventoinneista ainoa, jota ei mainita lähdeluettelossa. Tämän lähdepohjan avulla Tommi Lindh on laatinut monimuuttujapohjaisia ja erittäin kiinnostavia taulukointeja selvittäessään Taka-Töölön rakentamisen ja asuntojen eri vaiheita. On kuitenkin syytä hieman syvemmin pohtia työssä olevaa lähdepohjaa, lähdekritiikkiä ja tekijän valitsemää näkökulmaa.

Tommi Lindh haluaa työssään tehdä eroa muiden alojen tapoihin kirjoittaa arkkitehtuurin historiaa, näistä muista aloista hän mainitsee erityisesti taidehistoriantutkimuksen ja arkkitehtiosastolla asuntosuunnittelun sekä yhdyskuntasuunnittelun aineryhmissä tapahtuvan tutkimuksen. Kirjoittajan käsitys taidehistoriantutkimuksen traditioista ja erilaisista metodeista on esitetty ilman lähdeviittauksia ja väite metodien pohjaamisesta vain kirjallisuustieteeseen perustuu ilmeiseen tietämättömyyteen. Uskallan väittää näin, koska katson Tommi Lindhin omien tutkimusmenetelmien osittain olevan puhdasta taidehistorian traditioon kuuluvaa taiteentuntemusta. Tutkimuksen lähdepohja arkisto- ja havainnointitietoineen on pyritty saattamaan mahdollisimman kattavaksi. Voidaan tietysti todeta että metodisesti pyrkimys on moitteeton, mutta ei välttämättä riittävä. Käsitys siitä, että arkkitehtuurin historiaa voidaan kirjoittaa huomioimatta aiempia tulkintoja ja että niiden tilalle nostetaan itse rakennettu ympäristö, sen havainnointi ja sitä koskevat dokumentit 'puhtaina' ilman tulkinnallisia rajoitteita, kertoo tekijän epäkypsästä suhteesta menneisyyden ilmiöihin. Menneisyyden jäänteet, ovat ne sitten lähimenneisyyteen kuuluvia, edelleen olemassaolevia rakennuksia, ovat itsessään mykkiä. Vasta tutkimus ja tutkija antaa niille äänen, ja se ääni on nimenomaan omasta nykyisyydestään puhuvan tutkijan tulkintaa eikä ehdoton objektiivinen 'totuus'. Se että historiallinen tutkimuskohde on edelleen fyysisesti olemassa, ei poista sen historiallisuutta.

Lindhin työn lähdemateriaalin kohdalla olisi ollut myös syytä pohtia eri lähteiden asemaa ja suhteellista luotettavuutta. Erityisesti oman havaintomateriaalin ja erilaisten tilastotietojen arviointi olisi ollut tarpeen. Materiaalin keruuseen sisältyy yleensäkin monikerroksista valintaa, niin tutkimuskohteen kuin sen merkittävyyden ja tutkimusnäkökulmankin kohdalla, minkä vuoksi näistä ratkaisuista ja valituista lähteistä ja näkökulmista olisi ollut syytä esittää analyyttisiä perusteluja. Mikään näkökulma ei ole itsessään 'puolueeton' eivätkä erilaiset valinnat sinänsä ole vääriä, mutta valintojen perustelu avaa lukijoille tutkijan omaa historiakäsitystä. Esimerkki melko ongelmallisesta lähdemateriaalin käytöstä löytyy alaluvusta Aukkaat ja asuminen (ss. 77-79). Vuosien 1950 ja 1955 väestölaskentatietojen pohjalta muodostettuja käsityksiä Taka-Töölön asunnoista ja asukasrakenteesta voi tietysti hyvin käyttää; mutta miten niitä on tulkittava, kun puhutaan 1930-luvun Töölööstä?

Lindh erittelee työssään Taka-Töölön rakennuksia ja rakentamista myös tyylitermejä hyväksikäyttäen. Alun terminologia-alaluku analysoi kuitenkin näitä käytettyjä termejä kovin pinnallisesti ja suppeasti. Funktionalismi, art deco ja modernismi eivät ole ongelmattomia käsitteitä eikä niiden käyttö yksiselitteistä. Tämän aihepiirin keskustelua työssä haittaa lisäksi tyylin käsittäminen kovin monella erilaisella tavalla, yleisenä tyylinä, paikallisena tyylinä ja taiteilijan henkilökohtaisena tyylinä. Työssä olisikin ollut syytä uhrata enemmän aikaa ja tilaa näiden asioiden pohdintaan sekä myös sen pohdintaan, mitä modernisaatiokehitys merkitsi suomalaisessa kontekstissa 1920- ja 1930-luvuilla.

Taka-Töölön materiaalin kautta tekijä nostaa esiin myös erittäin kiinnostavan ja vähän pohditun alueen rakentamisen roolijaon ongelmista. Kiinnostavimpia 'löytöjä' ovat esimerkiksi Lauri Reitz ja Ole Gripenberg. Gripenberg ei ollut ainoastaan suunnitteleva arkkitehti, vaan myös kaavoittajana ja grynderinä toiminut vaikuttaja. Rakentamisen historiassamme on aivan liian vähän huomioitu hänen osuuttaan Helsingin rakennetun ilmeen synnyttäjänä. Vaikka Tommi Lindh tuokin Gripenbergin merkityksen hyvin esille, hän jättää pohtimatta yleisestikin mielenkiintoisen eettisen ongelman suunnittelijan ja grynderin roolin yhdistämisestä. Gripenbergin työn perusteellisempi kartoitus löytää toivottavasti paikkansa tätä työtä seuraavissa tutkimuksissa.

Työssä pyritään myös sijoittamaan tutkimuksen kohteena oleva rakentaminen aikalaisperspektiiviin ja erityisesti analysoimaan sen saamaa palautetta. Lähtökohtasetelma on täysin relevantti, mutta tapa, jolla tämä tehtävä on suoritettu jättää paljon toivomisen varaa. Itse päätekstiin ei ole tuotu lainkaan aikalaiskritiikkiä, vaikka lähdeluettelon perusteella tekijä sen varsin hyvin tuntee. Hilding Ekelundin nimiin laitettu alueen arvostelu tuodaan tekstiin vain toisen käden lähteiden kautta. Koko työssäkin lähdeviittausten käyttö on varsin mielivaltaista ja useissakin kohdin keskustelua päätekstissä johdetaan väittämistä, joita ei todisteta lähdeviittausten avulla.

Yksityiskohtaisissa korttelianalyyseissaan työ on parhaimmillaan. Tekijä on paneutunut ihailtavasti erilaisiin ratkaisuihin ja esimerkiksi korttelipihojen aurinkokulmalaskelmat olisi voinut hyvin johtaa myös analyyseiksi itse päätekstiin. Korttelityyppien yksityiskohtaiset julkisivumateriaaliesittelyt antavat myös konkreettista tietoa rappausratkaisuista. Luku tarjoaa myös konkreettista uutta tietoa tutkimukselle analysoidessaan runkosyvyyksien vaikutuksia: tulos ettei suuri runkosyvyys tai talojen sijoittelu sinänsä estänyt asuntoja olemasta toimivia, valoisia ja tuuletettavia, kumoaa aiempia väitteitä, että nämä ominaisuudet liittyisivät vain modernistisiin lammellityyppisiin suunnitelmiin. Korttelityyppiä kautta tapahtunut Taka-Töölön rakentamisen tarkastelu tuo esiin selkeästi muutoskehityksen, joskaan muutokset eivät korreloitu yhtä selkeästi muiden muuttujien kohdalla, kuten ulkoarkkitehtuurin, rakennusten pohjaratkaisujen ja runkotyyppien.

Vertailu ulkomaisiin esikuviin noudattaa työssä pitkälle jo aiemmin tunnettua kaavaa, missä Ruotsi ja Saksa esitellään etusijalla. Poikkeuksena voidaan pitää Hampurin korostamista saksalaisten esikuvien joukossa. Vaikka Hampurin kiinnostavuutta ei voikaan kiistää, voidaan silti pohtia onko relevanttia ohittaa esimerkiksi hollantilainen asuinrakentaminen 1920-luvulla, erityisesti Amsterdamin kehitys.

Esittämäni ankarakin kritiikki ei kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että Tommi Lindhin työllä on paljon ansioita. Hän on paneutunut perusteellisesti Taka-Töölön lyhyessä ajassa rakennettuun yhteinäiseen kaupunginosaan ja tuntee ehdottomasti hyvin aineistoaan ja osaa esittää sille relevantteja kysymyksiä ja kirjoittaa tuloksistaan selkeässä muodossa. Koska työ kuitenkin kuuluu tutkijakoulutusvaiheeseen on todettava, että jatkossa tulisi historiallisten lähteiden asemaan ja niiden kriittiseen käyttöön paneutua vakavammin. Työssä ei ehkä ole niinkään kyse uudesta näkökulmasta kuin konkreettisesta, materiaalitasolla toimimisen tarjoamista uusista faktoista ja tilastollisten materiaalien tietokantakäytön tarjoamasta mahdollisuudesta esittää lukemattomia erilaisia ristikysymyksiä. Työn jatkokehittelyssä pitänee rajausta mietittäessä vielä huomioida muita uusia, aluetta käsitteleviä tutkimuksia, esimerkiksi Saarikangas 2002. Tämän työn mainittaviin tuloksiin kuuluu myös rakennuttajien roolin pohdinta, joista Ole Gripenberg voisi jatkossa olla enemmänkin esillä.

Pidän Tommi Lindhin tutkimusta perusteellisesti materiaaliinsa paneutuneena ja puollan sen hyväksymistä arkkitehtuurin historian lisensiaatintyöksi.

Renja Suominen-Kokkonen, FT
Taidehistorian dosentti Helsingin ja
Turun yliopistoissa

ARVIO TOMMI LINDHIN TUTKIMUKSESTA TÖÖLÖLÄISFUNKTIONALISMIN NELJÄ VAIHETTA

Kaupunkirakentaminen ei ole ollut arkkitehtuuritutkimuksen ydinaluetta. Silti juuri kaupunkisuunnittelun alue on tuottanut monet tärkeimmistä arkkitehtuuritutkimuksistaamme. Eliel Saarisen (ja Bertel Jungin) Munkkiniemi - Haaga ei ollut vain perusteellinen suunnitelma, vaan se on nähtävä myös kaupunkiorganismien muotoa, sen liikenteellisiä, sosiaalisia ja taloudellisia suhteita luotaavana tutkimuksena. Gustaf Strengelin, Otto-I. Meurmanin, Olli Kivisen, Riitta Nikulan, Kirjo Mikkolan ja Riitta Hurmeen panokset suomalaiseen kaupunkisuunnittelututkimukseen ovat luoneet sen perustan, jonka pohjalta moni muu tutkija on voinut jatkaa työtään.

Lindhin työ kuuluu kiinteästi tähän traditioon. Hänen lähtökohtansa on kaupunkirakentamisen lopputulos. Hän kohtaa Taka-Töölön sellaisena kuin se oli 1990-luvun alussa. Hänen sympatiansa kohdistuu funktionalismin erilaisten muotojen rakkauteen ja rikkauteen. Tämän jälkeen hän kysyy itseltään miten tämä kivikaupunki oikeastaan muotoutui ja mitkä ovat sen tunnusmerkit. Miten ne identifioidaan? Tutkimuksessaan hän peittää laajan alueen kaavoituksen, arkkitehtuurin ja tekniikan aloilla. Hän sivuaa sosiaalisia, taloudellisia ja jopa henkilöhistoriallisia kysymyksiä. Tässä arviossa keskityn tarkastelemaan sitä, miten hyvin hän onnistuu löytämään Taka-Töölön oleelliset kaupunkirakenteelliset arvot ja niiden taustat.

Tutkimuksen lähtöasetelmaa tarkasteltaessa kohtaa välittömästi pienen ongelman. Sen perustana oleva n. 520 sivua käsittävä inventointi alueteksteineen puuttuu lähdeluettelosta. Inventoinnin - Kantakaupungin rakennuskulttuuri-inventointi 1993. Taka-Töölö (Helsingin 14. kaupunginosa) - on laatinut Helsingin kaupunginmuseon tilauksesta Arkkitehtuuritoimisto Brantberg - Lindh - Lunkka. Toimistossa käytännön toteutuksesta vastasivat arkkitehti Tommi Lindh, FK Laura Tuominen ja FK Jyrki Lammi. Se säilytetään kaupunginmuseossa ja kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston ympäristötoimistossa. Tommi Lindh on ensimmäisenä allekirjoittanut jokaisen noin 450:sta perusteellisesta inventointilomakkeesta ja ilmeisesti hän on kirjoittanut kaikki aluekuvat.

Tutkimuksessa mainitaan inventointi (s. 19) ja sivutaan se (ss. 9 ja 18) mutta se on jätetty turhan vaatimattomalla tavalla syrjään esipuheeseen. Paneutuminen tutkimukseen vakuuttaa lukijan siitä, että Lindhin diplomityön kohteena olevan Tennispalatsin suunnittelijan Helge Lundströmin löytäminen ja hänen tuotantonsa avautuminen Töölössä, tämä

Suomen silloin tuotteliaimpiin suunnittelijoihin kuuluva salaperäinen "arkkit.yo" on yksi tutkimuksen henkisistä kimmokkeista?

Muuten tutkimuksen lähdeaineisto ja kirjallisuus on poikkeuksellisen runsas ja laaja-alainen ja jo tämä seikka osoittaa miten avarakatseisesti ja kuinka monesta näkökulmasta Lindh on lähestynyt aihettaan. Samalla on luonnollista, että näinkin laaja ja monipuolinen aineisto helposti vie liian koukeroisille sivupoluille. Metsä häviää osin puilta. Perimmiltään Töölöön sisältyy ristiriita, jonka Lindh on identifioinut jo inventointivaiheessa Kirmo Mikkolan toteamuksen muodossa: "'Töölöläiskaupunki', väärään asemakaavaan tehdyt väärät talot, olkoot detaljeiltaan kuinka kauniita tahansa [...]" (inventointi 1993 s. 7). Miten Lindh selvittää ristiriidan romanttisen jugend-kaavan ja rationalistisen funktionalismiarkkitehtuurin välillä? Tutkimuksen nimi jo kertoo menetelmästä. Töölöläisfunktionalismin 4 vaihetta osoittaa, kuinka asemakaavan muutoksin siirrytään asteittain suljetusta puolisoljettuun ja edelleen puoliavoimesta avoimeen korttelirakenteeseen. Tutkimus osoittaa vakuuttavasti ja mielenkiintoisella tavalla, kuinka arkkitehdit vähitellen saattoivat pakottaa jugendkaavan funktionalismin rakennussuunnittelun vaatimusten mukaiseksi.

Tutkimuksen toinen voima sisältyy siihen tapaan, jolla keskeisten toimijoiden näkemykset ja työ liitetään kaupunginosan rakentumiseen ja kaupunkikuvaan. Nyt nimet Jalmari Peltonen, Taavetti A. Elo ja Helge Lundström saavat arkkitehtonisen ja ammatillisen positionsa määritellyä. Lisäksi Kaarlo Borgin ja keskeisen vaikuttajan - Ole Gripenbergin merkitys kirkastuvat.

Tutkimuksen ansiona on edelleen tyylihistoriallisen nyanssin alleviivaus Art deco -tyylin esittelyllä ja luokittelulla. Lindh löytää sekä Art deco-klassismia että Art deco-funktionalismia. Jälkimmäinen kuulostaa anakronismilta, mutta Lindh perustelee sen hyvin (ss. 52 - 53).

Kaiken kaikkiaan Lindh on selviytynyt kiitettävästi Töölöläisfunktionalismin neljän vaiheen löytämisessä ja niiden erittelyssä.

Tutkimuksen metodin tai oikeastaan metodien osalta on ilmeistä, että ne ovat nimenomaan suunnittelevan arkkitehdin ja taidehistoriallisesti suuntautuneen arkkitehdin metodeja, joita osin leimaa subjektiivisuus. En ole täysin vakuuttunut, että toinen arkkitehti, joka olisi seurannut samoja menetelmiä olisi päätenyt samaan tulokseen. Lindh on luonnehtinut tätä menetelmää seuraavasti:

"Fyysisen ympäristön ominaisuuksia voi (mielestäni) arvioida vaikka kirjoitettua aineistoa ei löytyisi lainkaan tai vaikka mielekkäistä vertailukohtia ei edes voitaisi nimetä. Rakennettua ympäristöä synnyttäneet ihmiset ovat jättäneet kädenjälkensä "maastoon", josta se voidaan myöhemmin löytää ja "lukea". Piirustusmateriaalin suhteen tilanne on tutkimuksen kannalta jopa vielä selkeämpi. Mielestäni piirustus on "kirjallinen" lähde siinä missä tekstikin. Piirustusta voi tulkita toinen arkkitehtipiirustuksia työkseen tekevä/lukeva henkilö ilman, että asiakirjoissa välttämättä olisi tekstiä lainkaan. Piirustuksien suhteen soveltuu myös se, mikä valokuvien tutkimisessa on ollut aina itsestään selvää, nimittäin vertailu. Ei ainoastaan uuden ja vanhan keskinäinen vertailu, vaan myös saman aikakauden piirustusten ja valokuvien keskinäinen vertailu on olennaista piirtäjän "kädenjäljen" tunnistamisessa."

Tällaiseen metodiseen määritelmään liittyy tietty ammatillinen itsevarmuus, joka on vieras perinteiselle tutkimustraditiolle. Mielestäni näkemys on oikea, ja jos toinen tutkija päätyy erilaiseen tulkintaan samalla aineistolla niin siitä ei ole mielestäni haittaa, sillä näkemyserot edistävät ympäristön ominaisuuksien hahmottamista ja kriittistä määrittelyä.

Tutkimuksen heikkoutena on laajasta tarkastelukulmasta aiheutuva pulma. Moni ajatuskulku ja teeman käsittely jää puolitiehen. Onko sitenkin niin että ne yhdeksän vuotta, jotka kuluivat inventoinnin ja tutkimuksen valistumisen välillä, ikään kuin väljähdyttivät lopputuloksen?

Teemakartta (kuva 59) antaa kiinnostavan näkökulman Taka-Töölön suunnittelijoiden esikuvista. Karttaan on merkitty mihin maihin he matkustivat. Tämä aihe lopahtaa tähän, ja takerrutaan sellaisiin epäoleellisuuksiin kuin että ison eurooppalaisen saaren mukanaolo ei välttämättä tarkoita sitä, että joku arkkitehti olisi ollut juuri sillä saarella. Mehevä kuva, jossa Lauri Reitz ja Helge Lundström - tuo ikuinen arkkitehti (joka vanhoilla päivillä muistaakseni myös käytti arkkitehti-titteliä) - kävelevät Tukholman katuviikskeessä 1930-luvulla, kuvittaa toista esille-otettua-mutta-sitten-hukkunutta teemaa. Lindh nimittäin toteaa jännittävästi, että juuri Reitz oli toiminnassaan hyvin moderni "rakennuttaja" - kahdessakin mielessä. Ensinnäkin hän oli ensimmäisiä "rakennuttajakonsultteja" Suomessa. Hän ei omistanut tontteja tai urakoivia yrityksiä, vaan hoiti asioita ikään kuin välikätenä pitäen kaikkia naruja käsissään (s. 60). Mutta jatkossa koko juttu unohtuu ja Reitz onkin gründeri muiden joukossa (esim. ss. 72, 141, 142).

Lindhin löytämä tieto Ole Gripenbergin hänen itsensä suunnittelemasta, rakennuttamasta ja rahoittamasta korttelista, joka käsittää kymme-

nen suurta kivistä kerrostaloa (Urheilu-, Savila-, Sallikadun ja Mannerheimintien välillä) jää ilman pohdintaa.

Pitkä kirjoitusaika on johtanut myös toistoihin, joista määrällisesti tärkein on toteamus, ettei Töölössä ole vapaasti seisovia yksittäisiä taloja, mikä todetaan sivulla 83 ja toistetaan sivuilla 90, 91 ja 92. Repetitio est mater studiosa.

Pikkumaisuuksiin ei sovi sortua, mutta en malta olla ottamatta viimeisenä esimerkkinä kadonneesta langasta väliotsikkoa sivulla 98; Porrashuoneet, hissit, kuilut ja parvekkeet. Jossain määrin Töölössä olleena tiedän, että jätekuilu ei mitenkään ollut epätavallinen. Nyt kuilua ei käsitellä lainkaan otsikon alla ja kuvat ovat niin pieniä, ettei pysty arvioimaan onko kuilu jätekuilu vai yksinkertainen porrashuoneen keskellä oleva aukko.

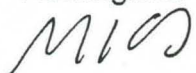
Käsitteet on määritelty perusteellisesti ja hyvin. Vain lamellitalon kohdalla Lindh erehtyy (s. 13). Lamellitalo on aina kerrostalo, mutta ei koskaan pistetalo. Lamellitalo on näet vapaasti seisova rakennus, jossa on vähintään kaksi maanpäällistä kerrosta ja jossa on vähintään kaksi porrashuonetta. (Vrt. Plan- och Bygghänder 1980, TNC 75 s. 117).

Lindh on huolellinen lähteiden käytössä ja nimien ortografiassa. Siksi onkin huvittavaa, että Heikki von Hertzen on tutkimuksessa kirjoitettu kahdella tavalla yhteensä viisi kertaa, joista mikään ei ole oikein. Muuten vain arkkitehti Harry Rönneholm on muuttunut Rönneholmiksi. Lindhin rentoon kirjoitustyyliin, jota on hauska lukea, kuuluu myös tietty ylimalkaisuus, etenkin sivulauseissa. Tämä johtaa usein tilanteisiin, joissa tiedot kyllä rakenteellisesti pitävät paikkansa, mutta eivät kestä tarkempaa syyniä. Eläintarhan puisto ei ole Helsingin suurin puisto, vaikka onkin suuri (s. 31). Lindh kertoo, että Töölön värikäs menneisyys huvilayhdyskuntana ei sanottavasti vaikuttanut sen asemakaavallisiin ratkaisuihin viime vuosisadan alussa (s. 29). Kuitenkin Jungin, Sonckin ja Thomén ehdotus vuonna 1900 on säilyttänyt mainitun huvila-asutuksen Läntisen viertotien molemmin puolin ja täydentänyt sitä huvila-asutuksella nykyisen Sibeliuskadun pohjoispuolella ja Hietaniemellä. Lopuksi esitetään, että Töölöstä nyt olisi tulossa asukasrakenteeltaan samankaltainen kuin se oli rakennusaikanaan. Samalla huomautetaan, että lapsia on vähemmän. En tiedä voiko asiaa lainkaan tarkistaa, mutta asukasrakenne on ilman epäilystä vanhempi ja ruokakunnat oleellisesti pienempiä kuin 60 vuotta sitten.

Funktionalismin kolmesta tunnussanasta valoa - ilmavuutta - vehreyttä Lindh on käsitellyt taka-töölöläistä sovellutusta kahden ensimmäisen

osalta. Vehreys, joka kuitenkin täällä on oleellinen osa ympäristöä on jäänyt käytännössä kokonaan käsittelemättä. Kun se on tehty ja pikku puutteet korjattu ja sivupolut karsittu tai käyty loppuun, onkin Tommi Lindhin väitöskirja koossa.

Helsingissä 10.9.2002

Mikael Sundman
Arkkitehti, TkL